

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Political Life

4 – 2024

Редакційна політика

«Політичне життя» – загальнополітичний, навчальний, науковий, науково-популярний журнал, присвячений дослідженням у сфері соціально-політичного та соціогуманітарного наукового знання. Тематика поданих статей має відповідати актуальним проблемам соціально-політичної реальності та сучасного політичного дискурсу. Практичне значення авторських статей має бути спрямоване на дослідження та рекомендації, які розкривають – світові, загальнонаціональні та регіональні політичні процеси; актуальні проблеми міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій; шляхи вдосконалення державного управління та місцевого самоврядування.

Публікація статей в межах зареєстрованого обсягу журналу є безкоштовною.

Журнал «Політичне життя» включено до категорії «Б» переліку фахових видань з політичних наук згідно наказу МОН України № 886 від 02.07.2020 р.

Журнал індексується у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46655>.

*Журнал «Політичне життя» №4, 2024 р. публікується за рішенням Вченої Ради
Донецького національного університету імені Василя Стуса.
Протокол № 6 від 1.11.2024 р.*

Редакційна колегія:

Примуш М. В., д. політ. н., професор,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (*головний редактор*)

Польовий М. А., д. політ. н., професор,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (*заступник головного редактора*)

Дубель М. В., д. філос. з м.е.в.,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (*відповідальний секретар*)

Брусиловська О. І., д. політ. н., професор, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Іваницька О. П., д. і. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Мацшишина І. В., к. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Мелеганіч Г. І., к. політ. н., доцент, Ужгородський національний університет

Синовець П. А., к. політ. н., доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Стеблина Н. О., д. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Чальцева О. М., д. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Andrei Taranu, Prof., dr., v-ce dean of the Faculty of Political Science, National School of Political Science and Administration in Bucharest (Romania)

Arkadiusz Modrzejewski, Prof. UG, dr hab., Department of Political Science, University of Gdansk (Poland), Донецький національний університет імені Василя Стуса

Daniela La Foresta, Prof., dr., Department of Political Science, Naples Federico II University (Italy)

Lucia Mokra, doc. JUDr., PhDr., PhD., dean of Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University in Bratislava (Slovakia)

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ 22504-12404ПР від 27.01.2017
Ідентифікатор медіа R30-03165 зареєстровано рішенням Національної ради України з питань телебачення
та радіомовлення №772 від 14.03.2024*

З М І С Т

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<i>Матвійчук А. В.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ.....	5
<i>Кіндратець О. М.</i> ВИКЛИКИ ДЛЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ЄВРОПІ.....	13
<i>Павлюх М. В.</i> ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО ЖІНОЧИХ РУХІВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ І ПОЛОВИНИ ХІХ – І ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТЬ: РОЗВИТОК ЖІНОЧОЇ ПЕРІОДИКИ.....	18
<i>Ягунов Д. В.</i> БІЛІ СУПРЕМАСИСТСЬКІ В'ЯЗНИЧНІ БАНДИ У США: ПОХОДЖЕННЯ, СУБКУЛЬТУРА, ІДЕОЛОГІЯ, ІЄРАРХІЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА	25
<i>Титарчук Р. В.</i> ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ REALPOLІTIK: ВІД КЛАСИЧНОГО РЕАЛІЗМУ ДО СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	43
<i>Красилюк В. Ф.</i> МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	49

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

<i>Кравець А. Ю.</i> РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ	55
<i>Гордійчук О. О.</i> УКРАЇНА & РОСІЯ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ, ГІБРИДНОЇ ТА ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	61
<i>Honcharuk-Cholach T., Huruk M., Kovtun I.</i> ELECTORAL BEHAVIOUR AS A SPECIAL 'SLICE' OF POLITICAL BEHAVIOUR.....	71

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

(до 25-річного ювілею кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики)

<i>Лимар В. В.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ МОДЕЛІ ТРИСТОРОННЬОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ	78
<i>Прухненко М.</i> "GLOBAL BRITAIN" AND BRITISH STRATEGIC CULTURE: FROM TONY BLAIR TO THE PRESENT	88
<i>Теміров Ю. Т., Лещенко Л. В.</i> РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТРУКТУРНОГО РЕАЛІЗМУ.....	95
<i>Берегута В. В.</i> ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВТІЛЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	101

<i>Батрименко О. В., Неліпа Д. В., Ткач О. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ» І «ПОПУЛІЗМ»	107
<i>Пашков В. О.</i> УКРАЇНА, ГУАМ І США: ОЧІКУВАННЯ, ЯКІ НЕ СПРАВДИЛИСЯ	116
<i>Хилько М. І., Товмаш Д. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ШЛЯХІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ НА ПРИКЛАДІ ГРЕЦІЇ ТА ТУРЕЧЧИНИ	126
<i>Голянич Б. В.</i> ВІДНОСИНИ КНР ТА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ: ГЕОСТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	132
<i>Попадик О. Є.</i> ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ВИКЛИК КОНЦЕПЦІЇ БАЛАНСУ СИЛ.....	140
ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ	147

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.1

УДК 061.2:316.3:321(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4051-2484>

Матвійчук А. В., Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Досліджено трансформацію взаємовідносин громадянського суспільства і держави в Україні в умовах протидії російській агресії. Розглянуто шляхи впливу неурядових організацій на державну політику, а також найзагальніші моделі функціонування недержавних самоврядних організацій та їх взаємодії з державою. Показано, що війна створила нові виклики для діяльності громадських організацій, що посилює потребу більшого партнерства між організаціями громадянського суспільства, волонтерським сектором та органами державної влади України. У роки війни українське громадянське суспільство бере активну участь у вирішенні соціальних, гуманітарних і політичних проблем. Зокрема, багато організацій займаються наданням допомоги військовим, підтримкою внутрішньо переміщених осіб, наданням гуманітарної допомоги населенню пунктам, які постраждали від бойових дій. Обґрунтовано, що для ефективної роботи громадських організацій, особливо із врахуванням специфіки викликів і потреб воєнного часу, необхідним є посилення взаємодії з органами влади як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях. Показано, на яких напрямках таке посилення вже відбулося, зокрема щодо координації з владою волонтерських ініціатив та інших форм самоорганізації громадянського суспільства з допомоги силам оборони та постраждалому цивільному населенню. Зроблено висновки, що незважаючи на наявні успіхи у зміцненні співпраці, подальше підвищення ефективності взаємодії громадських організацій та державних структур потребує додаткового вдосконалення нормативно-правової бази, усунення зайвих бюрократичних перепон, посилення механізмів зворотного зв'язку, посилення координаційної ролі владних органів щодо співпраці суб'єктів громадянського суспільства та донорів. Названо напрямки перспективних подальших досліджень з даної тематики.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадська організація, недержавна організація, самоорганізація, держава, політичне життя.

Вступ. В умовах повномасштабного російського вторгнення зросла роль взаємодії громадянського суспільства і держави і при цьому відбулася трансформація їх взаємовідносин під умови воєнного стану, коли при збереженні звичних напрямів громадської активності, основний фокус переноситься на сприяння державі з відсіччю агресії, підтримкою Збройних Сил та інших органів оборони та безпеки, допомогою постраждалим групам населення. При цьому, форми самоорганізації громадянського суспільства набули різноманітних форм, від партизанської боротьби на окупованих територіях, масштабної волонтерської допомоги, налагодження виробництва безпілотних літальних апаратів, і до гуманітарної допомоги постраждалим мирним жителям. Своєю чергою, держава також змінює формат взаємин із громадянським суспільством до більш тісної взаємодії та діалогу.

Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентними масштабами самоорганізації українського громадянського суспільства у сприянні державі з відсічі російської агресії, допомозі силам оборони і постраждалим, а також посиленням взаємодії громадянського суспільства і держави в умовах воєнного стану. Вивчення цього феномену є важливим як з точки зору дослідження ролі громадянського суспільства в кризові періоди існування держави, так і для оцінки ефективності взаємовідносин громадянського суспільства і органів державної влади.

Огляд попередніх досліджень. Дане дослідження враховує досвід вивчення громадянського суспільства, громадських організацій та органів самоорганізації населення, а також їх взаємодії

з державою, таких українських та зарубіжних, як А. Аслунд, М. Баймуратова, Дж. Баккер, О. Батанова, О. Бородій, В. Бочарова, О. Віннікова, О. Врієлінк, Ю. Габермас, Л. Гарсія, Е. Геш, М. Гурицька, О. Дем'яненко, В. Дибайло, К. Ензель, Г. Зеленько, Д. Зеліговська, Ю. Каплан, М. Кастеллс, А. Колодій, В. Кравченко, І. Кресіна, В. Куеста-Лопез, О. Лазор, О. Лисяк, О. Литвиненко, Е. Мінчева, Н. Мішина, Е. Остром, Г. Палій, М. Пітцик, О. Поліщук, Ю. Поліщук, В. Потапенко, Р. Путнам, В. Рубцов, К. Сидоренко, М. Степико, Ю. Тищенко, К. Якобс, Т. Яременко та інших.

Метою дослідження є проаналізувати трансформацію взаємовідносин громадянського суспільства і держави в Україні в умовах протидії російській агресії. Методологічна база дослідження базується на інтердисциплінарному підході, який поєднує в собі методи політології, соціології, історії та філософії. Дослідження ґрунтується на аналізі публікацій, зокрема, про діяльність громадських організацій та рівень самоорганізації в українському суспільстві, а також взаємовідносини громадянського суспільства і влади..

Виклад основного матеріалу. Традиційно до сфери відповідальності громадянського суспільства входять такі напрямки діяльності як: формування та артикуляція суспільних і групових інтересів, взаємодія з державними органами з метою легалізації цих інтересів, контроль за розробкою та виконанням державних програм реалізації цих інтересів; систематизація власної діяльності через організаційне проектування; взаємодія різних громадських структур із суперечливими інтересами з метою пошуку взаємовигідного компромісу; отримання соціальних послуг за рахунок підтримки державного бюджету; забезпечення освіти тощо [1; 2].

Можна визначити чотири шляхи впливу неурядових організацій на державну політику: безпосередній – тобто вирішення нагальних проблем, які не під силу державі; консультативний – сприяння спрямування державної політики у відповідному напрямку; інноваційний – розробка та демонстрація нових шляхів вирішення проблем; наглядова – контроль за реалізацією державної політики. Вплив на законодавчі органи – найбільш поширений і ефективний механізм, який потребує системності та професіоналізму діяльності. Так, організації беруть участь у розробці законопроектів, проводять їх громадську експертизу, публікують звернення до громадян з різних питань у засобах масової інформації, організовують публічні акції, доносять конкретні пропозиції в органах державної влади через депутатів, беруть участь у виборах, здійснюють моніторинг виконання рішень, проводять опитування, здійснюють аналіз досягнутих результатів [3].

При виконанні своїх функцій організації громадянського суспільства вступають у взаємодію з державою та її органами, причому в Європі можна виділити три найзагальніші моделі функціонування недержавних організацій та їх взаємодії з державою. Перша модель має так званий ліберальний тип організацій, які виконують незалежну від державних і комерційних структур виробничо-комунікаційну функцію при здійсненні значної частки суспільної роботи. Ця модель, зокрема поширена у Великій Британії, зумовлена насамперед ідеологією індивідуалізму [4]. Роль держави за цієї моделі полягає в забезпеченні права людини на здійснення діяльності у спосіб, який є для неї привабливим і не суперечить чинному законодавству. Стосовно малозабезпечених осіб держава, виходячи з того, що люди повинні захищати власні інтереси та дбати про власну вигоду, обмежується виконанням лише найбільш загальних функцій. Формування зазначеної моделі відбувається відповідно до місцевих соціокультурних традицій, переважно у формі розростання широкої мережі організованої благодійності різного масштабу. При цьому, в економічно розвинутих країнах 88% бюджету громадських організацій складають внески приватних осіб, 7% – корпорацій і 5% – різні фонди [5, с. 30].

Друга модель – континентально-європейського типу, поширена в таких країнах як Австрія, Бельгія, Італія, Німеччина, Франція, де всупереч ідеології індивідуалізму, значно розширюється роль держави, яка бере участь у стимулюванні економічного зростання, забезпечує програми соціального захисту та проекти соціальних інвестицій. За участю держави створюються різноманітні фонди, фінансування яких передбачено статтями бюджету, а реалізація цих проектів здійснюється в тісній співпраці з великими громадськими об'єднаннями [6]. З метою уникнення конфліктів, пошуку ефективних шляхів вирішення проблем соціального захисту населення та забезпечення взаємодії з цих питань державних органів, громадських об'єднань, комерційних структур, у зазначених країнах створюються спеціальні ради національного, регіонального та галузевого рівнів. Ці ради визначають суспільно корисні громадські об'єднання, які мають право отримувати пожертви від підприємств, і ці пожертви відповідним чином зменшують податок на прибуток для комерційних структур.

Третя модель – скандинавського типу, поширена в таких країнах, як Данія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, де громадські організації спеціалізуються на вираженні інтересів

соціальних груп і їх лобіюванні, а надання соціальних послуг і соціальний захист населення є частиною системи державного забезпечення. Створення цієї концепції взаємодії було зумовлене значним впливом соціал-демократичних рухів, зокрема у Швеції [7]. Починаючи ще з 30-х років ХХ століття соціал-демократи поступово впроваджували такі елементи соціального захисту, як гарантовані державою мінімуми соціального забезпечення, боротьба з безробіттям, захист від основних видів соціальних ризиків тощо [8].

В Україні, поряд із загальноєвропейськими трендами, на розвитку громадянського суспільства впродовж останніх десяти років позначається російська військова агресія. Умови протистояння російській агресії вимагають великої активності та злагоженості громадянського суспільства. Війна створила нові виклики для діяльності громадських організацій, що посилює потребу розвитку більшого партнерства між організаціями громадянського суспільства, волонтерським сектором та органами державної влади. У роки війни українське громадянське суспільство бере активну участь у вирішенні соціальних, гуманітарних і політичних проблем. Зокрема, багато організацій займаються наданням допомоги військовим, підтримкою внутрішньо переміщених осіб та наданням гуманітарної допомоги населеним пунктам, які постраждали від бойових дій. Представники громадянського суспільства беруть участь у створенні та аналізі законодавства, консультують уряд у сферах європейської інтеграції, оборонної та гуманітарної політики. Такі спільні проекти сприяють адаптації нормативно-правової бази до потреб воєнного часу. Організації тісно співпрацюють з місцевими громадами, допомагаючи їм у розробці планів відновлення та залученні ресурсів. У воєнний час також важливо забезпечити прозорість дій держави, тому громадські організації виконують «сторожову» функцію, тобто стежать за дотриманням прав і свобод людини та запобігають можливим зловживанням.

Аналіз діяльності громадянського суспільства в умовах російської агресії показує, що воно відіграє важливу роль у забезпеченні координації зусиль у різних сферах життєдіяльності, зокрема, у таких напрямках: підтримка бійців на передовій, збір коштів для потреб військових частин, забезпечення прифронтової зони медикаментами, продуктами харчування, технікою, розвиток технічного забезпечення військ, організація опору населення на тимчасово окупованих територіях, евакуація цивільного населення із зон бойових дій, забезпечення житлом та харчуванням переселенців, організація доставки гуманітарної допомоги та надання психологічної підтримки, надання психологічної допомоги, відновлення зруйнованих міст та інфраструктури, документування злочинів, скоєних під час російської агресії. Крім того, громадські активно сприяє формуванню громадської думки та сприяє приверненню уваги міжнародної спільноти до проблеми російської агресії. Вони забезпечують інформаційну підтримку та підвищення обізнаності громадян щодо поточної ситуації.

Один з найбільш важливих напрямків роботи громадянського суспільства в Україні є активний розвиток такого соціального явища як волонтерство. Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає її наступним чином: «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги». При цьому, волонтерська допомога визначається як «роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами», а поняття «волонтер» – як «фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги» [9]. Дослідники В. Дибайло та Ш. Малеріус характеризують волонтерську діяльність як вчинки людини, що не приносять їй матеріальної користі, це її добровільна діяльність з метою покращання добробуту певної спільноти чи суспільства [10, с. 15-20]. К. Сидоренко окреслює волонтерська діяльність як форму благодійництва, як добровільну й безоплатну діяльність, що характеризується вчиненням активних дій суб'єктом надання волонтерської допомоги на користь отримувача волонтерської допомоги з метою покращення стану останнього [11, с. 8].

Залучення українців до волонтерства активізувалося одразу після початку російського вторгнення у 2014 р. У звіті «Волонтерський рух в Україні» йдеться, що станом на грудень 2014 року майже чверть українців (23%) вже мали досвід волонтерства, причому 9% почали волонтерити саме в 2014 р. Основною діяльністю волонтерів була допомога українській армії та пораненим – цим займалися 70% волонтерів [12]. Результати соціологічних досліджень також засвідчили, що український волонтерський рух у 2014 р. став безпрецедентним проявом громадської самоорганізації за масштабами свого поширення. Кризові процеси в країні та зовнішні впливи загрожували існуванню України як національної держави, що сприймалося громадянами як особистий виклик, загроза їхній самоідентифікації [2; 13].

Відомим прикладом є організація «Повернись живим» – один із найбільших та найавторитетніших фондів допомоги українським силам оборони, який розпочав функціонування в 2014 р., а з початком повномасштабного вторгнення в 2022 р. розширив масштаби своєї роботи в рази. Вже на липень 2022 р. фонд зібрав і відвітував про витрати на допомогу ЗСУ на суму понад 4 млрд грн. За пожертви донорів фонд, зокрема, купує для військових ударні безпілотники, квадрокоптери, тепловізори, засоби захисту та автомобілі. Ще один яскравий приклад – Благодійний фонд відомого телеведучого і політика Сергія Притули, який в перші ж місяці повномасштабної війни зібрав понад 1 млрд грн на підтримку Збройних сил України, для яких було придбано бронетехніку, транспорт, безпілотники, засоби зв'язку та тактичної медицини тощо. Понад 1 млрд грн. для потреб Збройних Сил та цивільного населення України також надав благодійний фонд Київської школи економіки. Зокрема, за ці кошти закупаються автомобілі, дрони, засоби зв'язку, аптечки, бронезилети для військових, а також надається гуманітарна допомога мирним жителям, які постраждали внаслідок війни [14]. Волонтерські рухи, такі як «Repair Together», допомагали з відновлення постраждалих від війни населених пунктів, зокрема розбирали завали в пошкоджених будівлях, а також організували їхній ремонт [15, с.6].

Загалом, згідно з соціологічним опитуванням, проведеним у грудні 2022 р. Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова, понад 61% українців так чи інакше брали участь у волонтерській допомозі силам оборони України чи іншим співгромадянам. При цьому, майже 31% опитаних допомагали матеріально, понад 10% фізичною працею, понад 20% і матеріально, і працею. Ще 15% опитаних українців сказали, що ще не долучилися до допомоги, але планували це зробити [16].

З початком повномасштабного вторгнення російських військ у 2022 р. громадяни України організували акції протесту на окупованих територіях з метою блокування техніки агресора та висловлення проукраїнської громадянської позиції. Зокрема, масові акції солідарності з Україною з вимогою припинити війну та окупацію було зафіксовано в Мелітополі, Херсоні, Енергодарі, Славутічі та інших містах. Серед протестних практик також були поширені наступні: блокування проходу російської військової техніки; надання допомоги та продуктів харчування для малозабезпечених верств населення як інструменту протидії примусу місцевого населення звертатися за гуманітарною допомогою з РФ; нанесення української символіки, текстів і закликів, спрямованих на солідарність з Україною та висміювання РФ, прибирання російської символіки та прапорів; відмова від співпраці з «керівництвом» громад, призначеним російськими військовими, відмова виконувати їхні накази та диверсії; активна робота з висвітлення подій на окупованих територіях, поширення інформації в соціальних мережах та ЗМІ в Україні та світі; спротив та спроби блокування заходів, організованих російськими військовими для імітації «народної» підтримки на окупованих територіях; випадки партизанського та насильницького опору [17, с. 14].

Також українські громадські організації активно співпрацюють з національними та міжнародними засобами масової інформації з метою забезпечення поширення правдивих інформаційних матеріалів та привернення уваги до проблеми російської агресії у світі. Багато організацій зайнялися збором та аналізом даних про військові злочини Росії в Україні, що допоможе притягнути злочинців до відповідальності. В Україні активно працюють громадські ініціативи з протидії російській пропаганді та дезінформації, зокрема такі проекти як «StopFake», «Детектор медіа», «Український кризовий медіа-центр», «VoxCheck», «InformNapalm», «Euromaidan Press» та інші. У координації з громадським сектором працює створений при Раді національної безпеки і оборони України Центр протидії дезінформації.

Активізація громадянського суспільства позначилася на кількості громадських організацій: із 1 січня 2022 р. до жовтня 2023 р. зареєстрованих громадських організацій стало на 5544 більше, а благодійних організацій – на 8748 більше за цей же період часу [15, с.12]. Важливим показником також є зростання довіри громадян до громадських організацій, адже як відзначає відомий американський мислитель Ф. Фукуяма, довіра є ключовим елементом успішного функціонування громадських інститутів та розвитку громадського суспільства [18]. Як свідчать результати соціологічного опитування Фонду «Демократичні ініціативи» та Центру Разумкова, в серпні 2022 р. 64,5% громадян України довіряли громадським організаціям, і 84,5% довіряли волонтерським організаціям [19].

Для ефективної роботи громадських організацій, особливо із врахуванням специфіки викликів і потреб воєнного часу, було необхідним посилення взаємодії з органами влади як на загальнонаціональному, так і місцевому рівнях. І таке посилення відбулося, зокрема суттєво зріс

рівень координації з владою волонтерських ініціатив та інших форм самоорганізації громадянського суспільства щодо допомоги силам оборони України та постраждалому цивільному населенню. Наприклад, така координація помітна в питаннях митного оформлення гуманітарної допомоги – рішення уряду про зняття обмежень на ввезення шоломів і бронежилетів значно полегшило процес і прискорило загальну логістику та доставку обладнання. Деякі волонтерські об'єднання навіть отримали можливість перевезення зброї та спецзасобів [17, с.42]. У взаємодії з Офісом Президента і профільними міністерствами через платформу «СпівДія» надається сприяння об'єднанню зусиль волонтерських організацій, бізнесу і державу з метою вирішення питань надання тимчасового прихистку, допомоги дітям, працевлаштування, юридичної та іншої допомоги через налагодження мережі регіональних гуманітарних хабів [15, с.37].

З метою сприяння роботі громадянського суспільства було внесено зміни і до правового поля. Так, у серпні 2022 р. Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України». Законом було розширено статтю Податкового кодексу щодо доходів, які не включаються до розрахунку загального оподаткованого доходу, зокрема щодо відшкодування неприбутковою організацією волонтеру, з якою укладено договір про здійснення волонтерської діяльності, документально підтверджених витрат, пов'язаних з наданням волонтерської допомоги. Також було врегульовано питання звільнення від оподаткування коштів, зібраних фізичною особою на її особовий поточний рахунок для виплати благодійної допомоги [20]. У листопаді 2022 р. українським парламентом було прийнято Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, зібраної волонтерами», за яким для благодійників, що зареєструвалися в Реєстрі волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування російської збройної агресії, сума благодійної допомоги не включалася до оподаткованого доходу [21]. Відбулися і інші важливі зміни до правового поля України задля спрощення діяльності громадських організацій і волонтерів [22].

Кабінетом Міністрів у лютому 2023 р. було затверджено План заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, в якому визначено перелік заходів стимулювання участі ветеранських організацій у діяльності інститутів громадянського суспільства, зокрема створення комунікаційної платформи для громадських об'єднань ветеранів.

Було створено низку консультативних механізмів задля спільного вироблення громадянським суспільством і державою інклюзивної ветеранської політики. Зокрема, поряд із постійним консультативно-дорадчим органом при Міністерстві у справах ветеранів Радою ветеранів, запрацювали також Український ветеранський фонд, експертна рада при Міністерстві у справах ветеранів, Наглядова рада Українського ветеранського фонду. У тісному партнерстві громадського сектору і держави відбувалася розбудова мережі ветеранських стабілізаційних центрів у громадах, наприклад, таких як «Veteran Hub» [НІСС, с.45-56].

Показовим є той факт, що є дані щорічного національного звіту з оцінки середовища для громадянського суспільства «Барометр ОГС: Україна 2022. Звіт про країну» показав, що попри війну, у більшості проаналізованих сфер відбулися позитивні зміни, які дали змогу адаптувати законодавство та практику до реалій та потреб воєнного стану, а до трійки сфер із найвищими оцінками, поруч зі свободою об'єднань та рівним ставленням, увійшла також співпраця між державою та організаціями громадянського суспільства [23; 24].

Висновки. У контексті відсічі російської агресії, посилення співпраці українського громадянського суспільства і держави, зокрема загальнонаціональних і місцевих органів влади, є надзвичайно важливим для ефективного забезпечення національної безпеки, підтримки сил оборони, допомоги постраждалим, відновлення мирного життя. Незважаючи на наявні успіхи у зміцненні співпраці, подальше підвищення ефективності взаємодії громадських організацій та державних структур потребує додаткового вдосконалення нормативно-правової бази, усунення зайвих бюрократичних перепон, посилення механізмів зворотного зв'язку, координаційної ролі владних органів щодо співпраці суб'єктів громадянського суспільства та донорів.

Тема трансформація взаємовідносин громадянського суспільства і держави в умовах протидії російській агресії залишається важливою для подальших досліджень. Серед іншого, перспективним може бути аналіз ефективності роботи громадських організацій та ініціатив у підтримці військових і ветеранів війни, а також їх ролі у забезпеченні національної безпеки та розвитку громадянського

суспільства. Важливим також може бути вивчення взаємодії різних груп населення з метою забезпечення національної безпеки та зміцнення громадянського суспільства.

Бібліографічний список:

1. Дем'яненко О.О. *Громадянське суспільство як чинник політичної модернізації*. Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2019. 208 с.
2. Матвійчук А.В. Діяльність волонтерських організацій як детермінанта розвитку громадянського суспільства в Україні. *Політологічний вісник: збірник наукових праць* / голов. ред. В. Ф. Цвих; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: ТОВ «Вадекс», 2020. Вип. 84. С.157-169.
3. Матвійчук А. В. Характер взаємовідносин держави і громадянського суспільства в Україні. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*. 2015. Вип. 77. С. 268–281.
4. Неурядові організації: досвід Сполученого Королівства. Британська рада в Україні. Інформ. сервіс. Київ, 2002. 52 с.
5. Василенко Л. Фінансове забезпечення діяльності й розвитку громадських організацій. *Фінанси України*. 2002. № 8. С. 29–33.
6. Пахолок В.М. Місцеве самоврядування у централізованій унітарній державі (на прикладі Франції). *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Інститут держави і права ім. Корецького В. М. НАН України. 2010. Вип. 47. С. 716–721.
7. Котенко Т. В. Взаємодія місцевого самоврядування та громадянського суспільства: функціональний аналіз. Бюлетень Міністерства юстиції України: загальнодержавне науково-практичне фахове видання. К., 2012. № 4 (126). С. 141–148.
8. Нікітін В.В. Ресурсний потенціал становлення громадянського суспільства в Україні. Харків: Магістр, 2006. 247 с.
9. Закон України № 3236-VI «Про волонтерську діяльність» в редакції від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
10. Розширення можливостей недержавних організацій через залучення волонтерів та створення мереж / за ред. В. Дибайло, Ш. Малеріус. Київ, 2004. 98 с.
11. Сидоренко К.О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т». Запоріжжя, 2013. 18 с.
12. Матяш М. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. *Укрінформ*. 14.10.2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>.
13. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2015. 36 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>.
14. Крикуненко І. Десятеро надійних помічників. До дня волонтера НВ представляє благодійні проекти, які роблять найпомітніший внесок у допомогу армії. *НВ*. 5 грудня 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/10-blagodiynih-fondiv-ta-organizacij-ukrajini-yaki-naybilshe-dopomagayut-armiji-pid-chas-viyni-50264780.html>.
15. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022–2023 рр.) : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан. Київ: НІСД, 2023. 91 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.01>.
16. Опір агресору, волонтерство, обстріли інфраструктури: як повномасштабна війна вплинула на життя українців. *Фонд «Демократичні ініціативи»*. 24 лютого 2023 р. URL: https://dif.org.ua/article/opir-agresoru-volonterstvo-obstrili-infrastrukturi-yak-povnomasshtabna-viyna-vplinula-na-zhittya-ukraintziv#_Toc128066178.
17. Низові практики громадянського суспільства України у відповідь на широкомасштабну агресію Російської Федерації на території України в період з 24 лютого по 31 травня 2022 року: наук.-практ. вид. / Ейгельсон І., Єлігулашвілі М., Калениченко Т., Кисельова Т. Київ, 2022. 48 с. URL: http://www.ucipr.org.ua/images/files/1729/635fc70051ac14.04751810_file.pdf.
18. Fukuyama F. *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*. Free Press, 1996. 480 p.
19. Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги. *Фонд «Демократичні ініціативи»*. 15 вересня 2022. URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>.
20. Закон України № 2520-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2520-20>.
21. Закон України № 2747-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, зібраної волонтерами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-20>.
22. Кучер С. Благодійність, волонтерство і податкові аспекти в умовах війни: що нового. *Європейська Бізнес Асоціація*. 13.01.2023. URL: <https://eba.com.ua/blagodijnist-volonterstvo-i-podatkovi-aspekty-v-umovah-viyny-shho-novogo/>.

23. Вплив війни на громадянське суспільство України. *Громадський простір*. 31.07.2023.
URL: <https://www.prostir.ua/?news=vplyv-vijny-na-hromadyanske-suspilstvo-ukrajiny>.
24. Kononchuk, S. & Chornousko, M. CSO Meter 2022: Ukraine Country Report. Ukrainian Center for Independent Political Research. 2022. 81 p. URL: https://csometer.info/sites/default/files/2023-07/2022%20Ukraine%20CSO%20Meter%20Country%20Report_0.pdf

References:

1. Demianenko O.O. (2019). *Hromadianske suspilstvo yak chynnyk politychnoi modernizatsii*. Dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.02. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv. 208 s.
2. Matviichuk A.V. (2020). Diialnist volonterskykh orhanizatsii yak determinanta rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini. *Politolohichni visnyk: zbirnyk naukovykh prats / holov. red. V. F. Tsvykh*; Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv: TOV «Vadeks». Vyp. 84. S.157-169.
3. Matviichuk A.V. (2015). Kharakter vzaiemovidnosyn derzhavy i hromadianskoho suspilstva v Ukraini. *Politolohichni visnyk: zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 77. S. 268–281.
4. Neuriadovi orhanizatsii: dosvid Spoluchenoho Korolivstva. Brytanska rada v Ukraini. Inform. servis. Kyiv, 2002. 52 s.
5. Vasylenko L. (2002). Finansove zabezpechennia diialnosti y rozvytku hromadckyykh orhanizatsii. *Finansy Ukrainy*. # 8. S. 29–33.
6. Paxolok B.M. (2010). Mistseve samovriaduvannia u tseentralizovani unitarnii derzhavi (na prykladi Frantsii). *Derzhava i pravo: zbirnyk naukovykh prats. Yurydychni i politychni nauky*. Instytut derzhavy i prava im. Koretskoho V. M. NAN Ukrainy. Vyp. 47. S. 716–721.
7. Kotenko T. V. (2012). Vzaiemodiia mistsevoho samovriaduvannia ta hromadianskoho suspilstva: funktsionalnyi analiz. *Biuletyn Ministerstva yustyttsii Ukrainy: zahalnoderzhavne nauково-praktychne fakhove vydannia*. # 4 (126). S. 141–148.
8. Nikitin V.V. (2006). *Resursnyi potentsial stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini*. Kharkiv: Mahistr, 2006. 247 s.
9. Zakon Ukrainy # 3236-VI «Pro volontersku diialnist» v redaktsii vid 31.03.2023.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
10. Dybailo V., Malerius Sh. (eds). (2004). *Rozshyrennia mozhyvostei nederzhavnykh orhanizatsii cherez zaluchennia volonteriv ta stvorennia merezh*. Kyiv. 98 s.
11. Sydorenko K.O. (2013). *Administratyvno-pravove rehuliuвання volonterskoi diialnosti v Ukraini* : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Derzh. vyshch. navch. zakl. «Zaporiz. nats. un-t». Zaporizhzhia. 18 s.
12. Matiash M. (2017). Ukrainiske volonterstvo – yavyshe unikalne. Yomu zavdiachuiemo suverenitetom. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>.
13. *Volonterskyi rukh: svitovyi dosvid ta ukrainski hromadianski praktyky: analit. dop.* (2015). Kyiv: NISD. 36 s. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>
14. Krykunenko I. (2022). Desiatero nadiinykh pomichnykiv. Do dnia volontera NV predstavliaie blahodiini proiekty, yaki robliat naipomitnishyi vnesok u dopomohu armii. NV. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/10-blagodiynih-fondiv-ta-organizacyi-ukrajini-yaki-naybilshe-dopomagayut-armiji-pid-chas-viyni-50264780.html>.
15. Potapenko V.H., Tyshchenko Y.A., Kaplan Y.B. (2023). *Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini (2022–2023 rr.) : analit. dop.* / [V. H. Potapenko, Yu. A. Tyshchenko, Yu. B. Kaplan ta in.]. Kyiv: NISD. 91 s. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.01>.
16. Opir ahresoru, volonterstvo, obstrily infrastruktury: yak povnomasshtabna viina vplynula na zhyttia ukrainsiv (2023). *Fond «Demokratychni initsiatyvy»*. https://dif.org.ua/article/opir-agresoru-volonterstvo-obstrily-infrastrukturi-yak-povnomasshtabna-viyna-vplynula-na-zhittya-ukrainsiv#_Toc128066178.
17. Eihelson I., Yelihulashvili M., Kalenychenko T., Kyselova T. (2022). *Nyzovi praktyky hromadianskoho suspilstva Ukrainy u vidpovid na shyrokomasshtabnu ahresiiu Rosiiskoi Federatsii na terytorii Ukrainy v period z 24 liutoho po 31 travnia 2022 roku: nauk.-prakt. vyd.* Kyiv. 48 s. http://www.ucipr.org.ua/images/files/1729/635fc70051ac14.04751810_file.pdf.
18. Fukuyama, F. (1996). *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*. Free Press, 480 p.
19. Dovira do derzhavy: yak zberehty natsionalnu yednist zarady peremohy (2022). *Fond «Demokratychni initsiatyvy»*. <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>.
20. Zakon Ukrainy # 2520-IX «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo spryannia rozvytku volonterskoi diialnosti ta diialnosti neprybutkovykh ustanov ta orhanizatsii v umovakh zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2520-20>.
21. Zakon Ukrainy # 2747-IX «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo zvilnennia vid opodatkuвання blahodiinoi dopomohy, zibranoi volonteramy». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-20>.
22. Kucher S. (2023). Blahodiinist, volonterstvo i podatkovyi aspekty v umovakh viiny: shcho novoho. *Yevropeiska Biznes Asotsiatsiia*. <https://eba.com.ua/blagodijnist-volonterstvo-i-podatkovyi-aspekty-v-umovah-viyny-shho-novoho/>.

23. Vplyv viiny na hromadianske suspilstvo Ukrainy (2023). *Hromadskyi Prostir*. <https://www.prostir.ua/?news=vplyv-vijny-na-hromadyanske-suspilstvo-ukrajiny>.

24. Kononchuk, S., Chornousko, M. (2022). *CSO Meter 2022: Ukraine Country Report*. Ukrainian Center for Independent Political Research. 81 p. https://csometer.info/sites/default/files/2023-07/2022%20Ukraine%20CSO%20Meter%20Country%20Report_0.pdf.

Matviichuk A. Transformation of the relationship between civil society and the state in Ukraine in the context of countering Russian aggression

The transformation of the relationship between civil society and the state in Ukraine in the context of countering Russian aggression is studied. The ways in which non-governmental organisations influence state policy, as well as the most general models of functioning of non-governmental organisations and their interaction with the state are considered. It is shown that the war created new challenges for the activities of public organizations that demanded the development of closer partnerships between civil society organisations, the volunteer sector and the Ukrainian state authorities. During the war, Ukrainian civil society has been actively involved in addressing social, humanitarian and political issues. In particular, many organisations are engaged in providing assistance to the military, supporting internally displaced persons, and providing humanitarian aid to the settlements affected by hostilities. The author proves that for NGOs to work effectively, especially with due regard to the specifics of wartime challenges and needs, it is necessary to strengthen cooperation with the authorities at both the national and local levels. The author shows in which areas such strengthening has already taken place, in particular, in terms of coordination with the authorities of volunteer initiatives and other forms of self-organisation of civil society to help the defence forces and the affected civilian population. It is concluded that despite the existing successes in strengthening cooperation, further improvement of the effectiveness of interaction between civil society organisations and government agencies requires additional improvement of the legal framework, elimination of unnecessary bureaucratic obstacles, strengthening of feedback mechanisms, and enhancement of the coordination role of government agencies in cooperation between civil society actors and donors. The author suggests directions for promising further research on this topic.

Keywords: *civil society, public organisation, non-governmental organisation, self-organisation, state, political life.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.2

УДК 321.7:329.055.1-028.41(4)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9786-227X>

Кіндратець О. М., Запорізький національний університет

ВИКЛИКИ ДЛЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ЄВРОПІ

У статті розглядається сучасний стан ліберальної демократії в Європі. Особлива увага приділяється зростанню популярності радикальних популістських партій. Звертається увага на те, що підтримка радикальних партій, як лівих, так і правильних, зростає. Автор наголошує на тому, що це не є несподіванкою, оскільки ці партії упродовж десятиліть формували ґрунт для цього прориву. Аналізуються суб'єктивні та об'єктивні фактори що вплинули на перехід партій радикальних популістів з аутсайдерів в партії, що у все більшій кількості європейських країн стають парламентськими партіями. Це сталося не одномоментно, а поступово, протягом ряду виборчих циклів. Зміна політичних уподобань європейців, політичного ландшафту може привести до радикалізації суспільства. Радикали з двох крайніх сторін політичного спектру (ліві та праві) суттєво відрізняються один від одного, хоча мають децю спільне. Крім радикалізму – це популізм. А останнім часом ще і євроскептицизм. Якщо популізм давно в центрі уваги європейських вчених, то євроскептицизм відносно недавно став розглядатися як чинник, що впливає на голосування за радикалів. Реакція на певні проблеми суспільного життя правих та лівих радикалів подібна, а на інші – відмінна. Але в кожній з цих партій має набір тих проблем, які викликають особливий інтерес. У статті вказується на те, що хоча значною мірою успіху цих партій (перш за все праворадикальних популістських) сприяла антиіммігрантська риторика, однак, називати їх партіями тільки «одного питання» є спрощенням. Жорстка антиімміграційна політика правих радикалів, яка зачіпає інтереси мільйонів, очікувано породить протести, конфлікти, приведе до зростання ксенофобії, расизму і тим самим створить загрозу суспільному консенсусу та стабільності. Вказується і на те, що радикальні партії іншого спектру – ліві радикальні партії, теж стають більш впливовими. У висновках статті висвітлюються можливі наслідки цих змін в політичному істеблішменті та говориться про те, що це може зачепити інтереси й українців, які стали вимушеними біженцями після початку російсько-української війни та України, як держави, що потребує підтримки та допомоги, в умовах асиметричної війни. Автор розглядає зростання популярності радикальних, популістських партій як виклик ліберальній демократії.

Ключові слова: ліберальна демократія, радикальні популістські партії, ліві радикальні партії, праві радикальні партії, радикалізація, конфлікти.

Постановка проблеми. Радикальні популістські партії стають реальними конкурентами основних політичних партій в країнах ліберальної демократії. «Прорив» цих партій у «велику політику» для когось став несподіванкою, а для когось очікуваним явищем. Ліберально-демократичні, центристські партії з їх схильністю залагоджувати конфлікти за допомогою тривалих обговорень рішень, переговорів, досягненню компромісів та консенсусу в нинішній ситуації терористичних загроз, а також загрози війни здаються слабкими та нерішучими. Радикальні партії діють більш рішуче та швидко, не занадто переймаючись тим, чи не зіпсують вони такими діями свій імідж. Хоча ці партії намагаються діяти в рамках закону, але часом це зробити важко, якщо на заклики радикалів тисячі людей беруть участь в акціях протесту, як і в акціях, до організації яких причетні «традиційні» політичні партії.

Аналіз останніх досліджень. У всьому світі спостерігається «згорання» демократії. Це викликає занепокоєння і в країнах Європейського Союзу. Результати парламентських виборів у державах ЄС засвідчують стрімке зростання впливу популістських партій.

Проблеми демократії, її трансформації, кризи, зміни в партійній системі країн ЄС, вивчають багато вчених як зарубіжних, так і вітчизняних, зокрема, Р.С. Кац, П. Мейр, Х. Свен, Г. Крізі, Л. Хуге, Г. Маркс, М. Феррін, О. Волянюк, О. Кокорев, Н. Копинець, М. Куницький, І.Стряпко та інші.

У частини дослідників переважає песимістичний погляд на наслідки змін демократії, хтось же вважає, що уявлення про кризу демократії не реалістичні. Ганспетер Крізі в статті «Чи існує криза демократії в Європі?» намагається визначити причини зростання у багатьох вчених переконання в існуванні такої кризи. Крізі розглянув на які саме питаннях звертають увагу дослідники стану демократії в Європі. Це перш за все: на відсутності або зниженні довіри громадськості до лідерів та інститутів демократичного управління та причини цього; на ролі політики та інституцій у формуванні політичного невдоволення; на відсутності впевненості громадян щодо можливості вплинути на державну політику; на готовності розчарованих в демократії громадян підтримати авторитарні альтернативи тощо. Вчений здійснивши аналіз соціологічних досліджень та наукових розвідок прийшов до висновку, що страхи щодо майбутнього європейської демократії перебільшені [1].

Опитування Євробарометра теж виявило, що громадяни країн-членів ЄС вважають, що існують загрози демократії, найбільш серйозними з них називають такі:

- «неправдива та/або оманлива інформація, яка поширюється онлайн і офлайн» (38%);
- «дедалі більша недовіра та скептицизм щодо демократичних інститутів» (32%);
- «відсутність залученості та інтересу до політики та виборів серед звичайних громадян» (26%);
- «відсутність можливостей для громадян висловити свою думку» (23%) [2].

Вчені вважають, що важливо звернути увагу не тільки на дослідження ставлення до демократії, демократичних принципів громадян європейських країн, усвідомлення теперішніх загроз демократії, але і на поведінку демократичних партій, які мають довгу історію боротьби за демократію та її цінності, подолання криз, що виникали за цей тривалий період їх існування. Так, Левицький та Зіблатта вважають, що суттєвим тестом для демократії є не те, чи з'являються популістські лідери, які загрожують демократії, а чи демократичні політичні лідери, і особливо політичні партії, працюють над тим, щоб обмежити їх негативний вплив на демократичні країни [3, с. 7, 19]

Багато вчених пов'язують існування викликів та загроз ліберальній демократії зі зростанням впливовості радикалів, популістів.

Мета статті є визначення причин та наслідків в тому числі й для України зростання загроз ліберальній демократії внаслідок зростання популярності радикальних, популістських партій як правого, так і лівого спрямування.

Виклад основного матеріалу. Демократія не завойовується раз і назавжди. Її потрібно підтримувати та захищати від загроз, стійкість демократії визначається багатьма чинниками. Арендт визнавала, що будь-який проєкт європейської демократії, попри те, що він дієвий і бажаний, залежить від європейських громадян: їх контингенту, фактичної політичної солідарності [5].

Вибори в представницькі органи влади в останні роки показали зростання популярності радикальних популістських партій. Це реальність, яку потрібно враховувати, як і те, що від політичних партій нині очікують відповіді на нові проблеми, поява яких пов'язана, як з об'єктивними політичними процесами (глобалізація), так і з суб'єктивними (активізацією агресивних, імперських держав, які хочуть змінити світоустрій).

Протягом тривалого періоду вибіркових циклів в Європі спостерігалось зростання популярності правих і лівих радикалів. Донедавна ліві радикали перебували як би в тіні праворадикальних популістів, але ситуація змінюється. Дострокові парламентські вибори у Франції є теж підтвердженням цього.

Радикали з двох крайніх сторін політичного спектру (ліві та праві) суттєво відрізняються один від одного, хоча мають дещо спільне. Крім радикалізму – це популізм. А останнім часом ще і євроскептицизм. Якщо популізм давно в центрі уваги європейських вчених, то євроскептицизм відносно недавно став розглядатися як чинник, що впливає на голосування за радикалів. Реакція на певні проблеми суспільного життя правих та лівих радикалів подібна, а на інші – відмінна. Але в кожній з цих партій є набір тих проблем, які у них викликають особливий інтерес, знаходиться в пріоритеті. Можливо, цей інтерес є «мотивованим» необхідністю розширювати свою соціальну базу, чи зберігати вже ту, що існує. Сучасним європейським політичним партіям потрібно оновлювати програми дій та визначатися з тим, як зацікавити, привернути увагу виборця. Партії з розмитими ідентифікаційними кордонами («всеохопні») не можуть тривалий час розраховувати на підтримку «свого» електорату, оскільки вони не можуть знайти адекватної відповіді будучи при владі в той час, коли так багато викликів, загроз демократії.

Важливим предметом дослідження є не тільки партії, але і їх виборці. Результати досліджень показують, що міжнародні відмінності в підтримці крайніх правих партій зумовлені, зокрема,

відмінностями в громадській думці щодо імміграції та демократії, залежать від кількості незахідних жителів країни та від характеристик радикальних партій [6].

Деякі вчені вказують на вплив на голосування, як завжди, соціальних розколів. Традиційні розколи, що пов'язані з рівнем освіти, соціальним класом, доходом, релігійністю, як і раніше впливає на результати виборів.

Однією зі складних проблем, яка в полі зору і політичної еліти, й громадян, це імміграційна політика. Міграційна криза певною мірою пов'язана з демографічною кризою. Демографічна криза вимагає відкриття кордонів для іммігрантів, що породжує зростання конфліктності в суспільстві. «Зиск» від цього отримують «антиіммігрантські» партії (як правило, праворадикальні, популістські). Їм ця проблема допомогла знайти свою нішу, до того ж таку, яка існуватиме невизначено тривалий час. Іммігрантська політика є подразливим чинником, що викликає реакцію у суспільстві. Використання цієї теми робить партії помітними. Звичайно, від їх дій залежить чи зможуть вони утримати прихильність виборців та як довго. Для суспільства жорстка антиімміграційна політика правих радикалів, яка зачіпає інтереси мільйонів, очікувано породжує протести, конфлікти, та веде до зростання ксенофобії, расизму і тим самим створює загрозу суспільному консенсусу та стабільності.

Антиіммігрантські партії часто ще називають партіями «одного питання». Не всі погоджуються з таким визначенням. Зокрема, К. Мудде вважає, що теза про єдину проблему є неточною: по-перше, праворадикальні партії мають ширшу ідеологію та наголошують на необхідності розв'язання багатьох питань, а по-друге, люди голосують за праворадикальні партії беручи до уваги різні аспекти їх програм, передвиборчих обіцянок [7].

Дійсно, значна частина виборців хоч і сприймає праворадикальні популістські партії як «антиіммігрантські», але при цьому враховує й інші аспекти їх програм. Використовувати антиіммігрантські заклики можуть різні партії, але вибирають серед них ті, які мають переконливі економічні, соціальні, культурні програми дій, що дають відповіді на болючі питання.

Прикладів того, як ці партії добиваються підтримки є досить багато. Наприклад, в усіх європейських країнах, існує необхідність проведення пенсійних реформ, які є дуже непопулярними, однак необхідними, як й імміграція, через демографічні проблеми, зокрема, «старіння» населення, а значить і скорочення кількості людей працездатного віку. Аналізуючи ставлення лівих та правих радикалів до демографічної та іммігрантської політики можна помітити як схожість їх позицій (щодо демографічної політики), так і відмінність (щодо імміграційної політики). Матій Рудуйн, Браян Бургун, Еріка Джван Ельзас, Герман Г ван де Верфхорст в роботі «Радикальна відмінність: підтримка лівих і правильних радикальних партій в Європі» відмічають діаметрально протилежне ставлення до імміграції, де радикальні ліві виявляють помітні ознаки космополітизму, а праві радикали – ознаки нативізму [8].

Однією з причин популярності правих радикалів є їх увага до проблем породжених імміграцією. Однією з цих проблем є «культурні конфлікти». 22 жовтня 1989 року у Франції стався інцидент, який привів до того, що тисячі мусульман влаштували демонстрацію в Парижі на підтримку мусульманських дівчат. Вони були виключені з середньої школи Габріель-Гавез у Крілі за носіння на голові хіджабу, що як «показний релігійний знак» було заборонений постановою Міністерства освіти Франції. Цей інцидент викликав реакцію в інших містах Франції та навіть у сусідніх європейських країнах, привів до численних демонстрацій, голодувань і судових позовів [9].

На це відреагували й політичні партії – праві партії наполягають на забороні носіння хіджабу, а ліві виражають стурбованість з приводу прав мусульманських жінок і дівчат [10]. У будь-якому культурному конфлікті є дві сторони, кожна з яких свої вимоги вважає справедливими, а дії іншої сторони розглядає, як порушення своїх прав, дискримінацію. У корінного населення європейських країн виникають різні почуття як реакція на подібні ситуації – страх, роздратування, почуття втрати.

Почуття втрати, яке виникає внаслідок зникнення усталених уявлень про націю, ідентичність, культуру та спадщину в епоху глобалізму може бути використане партіями для того, щоб привернути до себе увагу та завоювати прихильність виборців [11].

Нині автори багатьох досліджень намагаються або підтвердити, або, навпаки, заперечити існування зв'язку між антиіммігрантськими настроями та голосуванням за праворадикальні партії. Очевидно, що робити висновки, здавалося, з очевидного зв'язку між зростанням антиіммігрантських настроїв у європейських суспільствах (особливо після мігрантської кризи 2015 року) та зростанням популярності праворадикальних партій без ґрунтового дослідження цього питання не можна.

У деяких європейських країнах темою дебатів у суспільстві є також економічні проблеми та їх наслідки, як то зростання цін та погіршення добробуту населення. До обговорення цих проблем долучаються як праві, так і ліві радикальні партії, за винятком хіба що тих, які не беруть участь в національних виборах [1].

Відмінності між радикальними лівими та правими партіями свідчать про те, що національні та європейські партійні системи, ймовірно, зіткнуться з більшою поляризацією у ставленні та позиціонуванні щодо ЄС, імміграції, закону та порядку та нерівності [12].

До таких викликів треба готуватися заздалегідь, до тих конфліктів, які вони можуть породжувати, щоб надати їм певної керованості. Некеровані конфлікти можуть надовго порушити стабільність, яку відновити буде дуже складно.

Висновки. Причини зростання кількості викликів та загроз демократії в Європі різні. Однією з них є зміна політичного ландшафту, зростання популярності радикальних, популістських партій. Ці партії нині мають більше представництво в представницьких органах влади. Існують різні точки зору щодо цього. Одні вчені вважають, що це робить ці партії більш поміркованими, а їхні програми реалістичними, інші – прогнозують, що це веде до згортання демократії. Спостереження показують, що робота в коаліційних урядах приводить до зваженості. З іншого боку, конкуренція змушує традиційні партії оновлюватися, дбати про збереження свого електорату, бути більш відповідальними перед суспільством. Можливі наслідки цих змін в політичному істеблішменті можуть зачепити інтереси й українців, які стали вимушеними біженцями після початку російсько-української війни та України, як держави, що потребує підтримки та допомоги, в умовах асиметричної війни.

Бібліографічний список/References:

1. Kriesi H. (2020) Is There a Crisis of Democracy in Europe? *Politische Vierteljahresschrift* 61(9)Volume 61, pages 237–260. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11615-020-00231-9>. (date of access: 16.06.2024).
2. Eurobarometer survey (2023). The most serious threats to democracy, URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2966> (date of access: 19.03.2024).
3. Levitsky, Steven, and Daniel Ziblatt. 2018. *How democracies die*. N.Y.: Crown.62 r. URL: <https://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/ResearchAndTeaching/How-Democracies-Die.pdf> (date of access: 20.04.2024).
4. Milan W. Svolik Elena Avramovska Johanna Lutz Filip Milačić <https://www.journalofdemocracy.org/articles/in-europe-democracy-erodes-from-the-right/> (date of access: 11.05.2024).
5. Arendt H (2018b [1963]) Nation-state and democracy. In: H Arendt, *Thinking without a Banister: Essays in Understanding, 1953–1975*, ed. Kohn J. New York: Schocken Books, pp. 255–261.
- 5.2024). 6. Lubbers, Mérove Gijsberts, Peer Scheepers 2002. Extreme right-wing voting in Western Europe *European Journal of Political Research* Volume41, Issue3. Pages 345-378. URL: https://ejpr-onlinelibrary-wiley-com.translate.goog/journal/14756765?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (date of access: 28.05.2024).
7. Mudde C., “The Single-Issue Party Thesis: Extreme Right Parties and the Immigration Issue,” *West European Politics* 22, no.3 (1999): 182-197. URL: http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1021&context=cas_mudde. (date of access: 26.07.2023).
8. Matthijs Rooduijn, Brian Burgoon, Erika J van Elsas, Herman G van de Werfhorst Radical distinction: Support for radical left and radical right parties in Europe *Eur Union Polit.* 2017 Dec; 18(4): 536–559.
9. Seljuk A. Cultural conflicts: immigrants from North Africa in France URL: https://www3-gmu-edu.translate.goog/programs/icar/ijps/vol2_2/seljuq.htm?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (date of access: 12.02.2024).
10. Goksedef E. France to ban female students from wearing abayas in state schools. 2023. *BBC News* URL: https://www-bbc-com.translate.goog/news/world-europe-66634890?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc&_x_tr_hist=true (date of access: 15.01.2024).
11. Ayhan Kaya, Max-Valentin Robert, Ayşe Tecmen Populism in Turkey and France: nativism, multiculturalism and Euroskepticism. *Turkish Studies*. Volume 21, 2020 – Issue 3. Pages 361-391 URL: https://www-tandfonline-com.translate.goog/doi/full/10.1080/14683849.2019.1637260?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (date of access: 05.05.2024)
12. Matthijs Rooduijn, Brian Burgoon, Erika J van Elsas, Herman G van de Werfhorst Radical distinction: Support for radical left and radical right parties in Europe *Eur Union Polit.* 2017 Dec; 18(4): 536–559. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5697563/> (date of access: 03.02.2024)

Kindratets O. Challenges for liberal democracy in Europe

The article examines the current state of liberal democracy in Europe. Special attention is paid to the growing popularity of radical populist parties. Attention is drawn to the fact that support for radical parties, both left and right, is growing. The author emphasizes that this is not a surprise, as these parties have been laying the groundwork for this breakthrough for decades. Subjective and objective factors that influenced the transition of radical populist parties from outsiders to parties that are becoming parliamentary parties in an increasing number of European countries are analyzed. It is noted that this did not happen all at once, but gradually, over a number of election cycles. The reaction to certain problems of social life of right and left radicals is similar, and to others – different. But each of these parties has a set of problems that are of particular interest. The article points out that although anti-immigrant rhetoric contributed to the success of far-right populist parties to a large extent, calling them "one-issue" parties is an oversimplification. The harsh anti-immigration policy of the right-wing radicals, which affects the interests of millions, is expected to generate protests, conflicts, lead to the growth of xenophobia, racism, and thereby create a threat to public consensus and stability. It is also pointed out that radical parties of another spectrum – left radical parties – are also becoming more influential. The conclusions of the article highlight the possible consequences of these changes in the political establishment and say that this may affect the interests of Ukrainians who became forced refugees after the beginning of the Russian-Ukrainian war and Ukraine, as a state in need of support and assistance, in the conditions of an asymmetric war. The author considers the growing popularity of radical, populist parties as a challenge to liberal democracy.

Keywords: liberal democracy, radical populist parties, left radical parties, right radical parties, radicalization, conflicts.

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.3

УДК 007:304:070

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5502-8367>

Павлюх М. В., Національний університет «Львівська політехніка»

ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО ЖІНОЧИХ РУХІВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ І ПОЛОВИНИ XIX – І ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТЬ: РОЗВИТОК ЖІНОЧОЇ ПЕРІОДИКИ

Актуальність. Сьогодні гендерна тематика доволі популярна у суспільстві та державі. Гендерна політика активно впроваджена в багатьох розвинених країнах світу. Україна прямує до вільного простору європейських держав, тож зберігає тенденції розвитку сучасних ідеологій, рухів та цінностей. Україна має багатий досвід та спадщину у вивченні «жіночого питання», адже вона стала батьківщиною розвитку двох жіночих рухів: українського та польського. Поряд з цим, український жіночий рух мав свої особливості, відмінні від європейських і часто вивчається у контексті визвольних змагань. Розвиток жіночого руху тісно пов'язаний із діяльністю громадських жіночих організацій, а також їхніх друкованих органів, тобто періодики. Виокремлення жіночої періодики в окрему групу видань є важливим для вивчення гендерних рухів I половини XIX – I половини XX століття, тому що вони є живим джерелом боротьби жінок за свої права. Вивчення жіночої періодики: української та польської дає можливість відстежити трансформацію поглядів та розвінчання стереотипів про роль жінки в житті, державі та суспільстві. Визначення спільних та відмінних типологічних рис періодики дають уявлення про особливості мислення тогочасного суспільства. Мета дослідження – простежити розвиток «жіночого питання» на території Східної Галичини в жіночій періодиці; вивчити особливості жіночих рухів: польського та українського, які розвивалися паралельно один з одним та мали багато спільного через призму жіночих видань. Об'єкт дослідження – жіночі рухи у Східній Галичині I половини XIX I половини XX століть. Предмет дослідження – жіноча періодика: польська та українська, що виходила в тогочасній Галичині. Методи дослідження. У статті застосовано комплекс спеціальних методів, зокрема: системного аналізу, який дозволив розглянути причини виникнення польського політичних жіночих рухів; синтезу у дослідженні жіночих рухів у Західній Європі; ретроспективного аналізу у вивченні причин та головних періодів українського та польського політичних жіночих рухів, компаративний аналіз у порівнянні різних жіночих видань. У статті застосовано хронологічний принцип, а також наукові прийоми – класифікацію і періодизацію.

Ключові слова: жіночий рух, жіноче питання, жіноча політична періодика, феміністична теорія, Східна Галичина.

Вступ. Причини, які дали поштовх до народження жіночих рухів в Польщі та Україні були спільними: жінки почувалися нереалізованими, не мали рівних прав з чоловіками. У XIX столітті у Східній Галичині стає модним так зване «жіноче питання» [14, с. 45]. Галицька громадськість починає обговорювати жіноче питання поряд з іншими соціальними, актуальними на цей час, проблемами. Ідеї емансипації, які поширювалися в Європі стали актуальними для галицької жінки. Галичанка не відчувала себе достатньо вільною, бо не могла отримати освіти і стати економічно-незалежною від чоловіка. Інколи її становище було жалюгідним. Принизливе суспільне ставлення до жінки викликало незадоволення у багатьох жінок, особливо з інтелігентної верстви.

Аналіз останніх досліджень. У дослідженні використано низку праць українських та польських дослідників, зокрема: В. Передирій, С. Костя, В. Глаголюка, І. Монолатія, М. Павлюх, К. Дормус, Є. Франке, С. Сокул, Є. Яровецького та інші, які досліджували розвиток жіночих рухів: польського та українського через призму жіночої періодики.

Мета статті – дослідити політичний польський та український жіночий рухи через призму розвитку жіночої періодики.

Виклад основного матеріалу. Першою жінкою, яка у Галичині (Східній Галичині) почала займатися жіночим питанням була відома українська громадська діячка Наталя Кобринська [2, с. 612]. Кобринська заснувала у Станіславі 1884 року жіночу організацію, популяризуючи ідею жіночої освіти. Наталя Кобринська власним коштом видала літературний альманах «Перший вінок» і альманахи «Нашої долі», в яких були надруковані літературні і публіцистичні твори відомих жінок сучасності. Підхопивши естафету з Європи, українські діячки та письменниці активно включилися до боротьби за права жінки. Передовсім, жінки поступово почали здобувати право на освіту. Вже, 1870 року, вони здобули тимчасову можливість вступати до інститутів. Але залучання з 1870 року до науки жіноцтва довго не тривало, бо два роки опісля влада була змушена відректися від попереднього дозволу і залишити тільки реальний шлях для жінок – закордонну освіту [9, с. 45].

Скасування кріпацтва, 40-і та 60-і роки внесли в історію жіночого руху нові імена палких борборниць. Були створені організації: «Общество помощи высшему женскому образованию», «Стара громада», «Жіноча громада», «Товариство працюючих жінок», «Спілка рівноправності жінок». До порушеної проблеми приєдналася преса на Східних землях: «Село», «Рідний край», «Українська хата». Новими етапами поступу жінок у боротьбі за свої права стали революція 1917 року та Перша світова війна 1914 – 1918 років. На Західній Україні найбільшою жіночою організацією був Союз українок. 1938 року на основі колишнього Союзу українок жінки заснували політичну організацію «Дружина княгині Ольги». Після 1945 року тільки в еміграції змогли діяти жіночі організації, тому що всі українські землі окупували більшовики [7, с. 332].

Жіночий рух поширював ідеї фемінізму й відстоював інтереси жінок-матерів. Вперше жіночі часописи почали виходити всередині XIX століття – у період становлення західноукраїнської преси. «У цей період Східна Галичина, що входила до складу різнонаціональної Австро-Угорської імперії, перебувала під політичним та культурним впливом польської нації» [3, с. 193]. Значна частина української інтелігенції піддавалася польським впливам, інша – шукала опори у могутньої Росії. Ця частина вирізнялась у москофільську течію, що орієнтувалася на великоруську культуру і створила мовний суржик «язичіє», яким друкувалися перші журнали в Галичині: «Лада», «Русалка», редактором обох був москофіл Северин Шехович. Видання були призначені для розваги інтелігентних жінок. І.Франко назвав їх літературним курйозом.

Галичанки вислали петицію до Віденського парламенту в справі допуску жінок до навчальних закладів. 1891 року організували в Стрию перше жіноче віче. 1900 року постає низка жіночих товариств у Галичині та Буковині, найважливішими з яких були: «Клуб русинок» (1893), на Буковині – «Жіноча громада» (1906). Крім жіночих товариств із загальними завданнями, поставали окремі товариства, що ставили собі за мету спеціальні завдання: 1906 року товариство «Труд» (кравецька робітна і школа для дівчат), «Товариство опіки над служницями» [1, с. 242]. Коли 1900 року було допущено жінок до вищої освіти, студентки започаткували «Кружок українських дівчат» у Львові та Чернівцях; зініціювали видавництво журналу «Мета» з феміністичною програмою. 1909 року двоє львівських товариств «Клуб русинок» і «Кружок українських дівчат» об'єдналися в «Жіночу громаду», яка мала ступені організації з філіями та гуртками по селах. Організоване жіноцтво Галичини вело боротьбу за політичні права жінки. «Громада» та її філії скликали віча, вислали петиції, домагалися різних політичних та професійних прав. Деякі відомі жінки брали участь у політичному житті: в соціал-демократичній партії була активною Д. Старосольська, М. Гоженко, а в радикальній – А. Павлик.

Під час війни 1914 – 1918 років і українських визвольних змагань організована жіноча діяльність була тісно пов'язана з актуальними соціально-суспільними потребами. Жіноцтво брало участь у санітарній допомозі, клуби були перетворені у шпиталі. Активність у цій праці належить дочці відомого поета Михайла Старицького Людмилі Старицькій. Новим етапом поступу жінок у політичному житті та жіночого руху стала революція 1917 року. Відомо, що до Української Центральної Ради увійшло 14 жінок. Членами Украни в Станіславі стали дві жінки (однією з них була Н. Кобринська). У період між двома світовими війнами жіночий рух уже не мав таких сприятливих умов розвиватися. В СРСР було заборонено будь-які форми жіночих громадських організацій під егідою загальної рівності жінок з чоловіками. Спочатку створювалися ще «жінвідділи» при партійних організаціях. Довга історія жіночого руху не могла існувати без жіночої періодики. Друковані органи мали на меті донести до громадськості ідеї, думки та боротьбу жінки за свої права. З'являється особливий вид преси – жіночої преси, яка писала для жінок, про жінок і до жінок. Виділення жіночої періодики від інших груп відбувалося поступово, хоча сьогодні не всі

дослідники виокремлюють жіночу періодику в окрему групу преси, тому що вона була частиною преси визвольних змагань [7, с. 335].

Виділення «жіночої преси» в окрему групу відбувалося шляхом публікацій відповідних тематичних сторінок у громадсько-політичних газетах та створення нових, спеціально призначених для жінок, видань. Тематичні сторінки виходили нерегулярно, тому і періодичні видання були недовготривалими. Вони відрізнялися недбайливим редагуванням, хаотичністю, довго не затримували увагу читача. Як повноцінна група, жіноча періодика сформувалася лише всередині 20-х років ХХ століття, коли деякі видання вже мали свою сформовану програму. Вихід випусків здійснювався на кошти свідомої української Галичини з-за кордону, але матеріальні нестатки нерідко ставали причиною закриття видань. Помітно зріс рівень публікацій, чітко відбувся перерозподіл преси і читачької аудиторії [6, с. 194].

Народження польського жіночого руху мало схожі причини і він розвивався подібно до українського [4, с. 168]. Польські жінки відчували потребу здобути освіту, проте вони не могли вчитися, не мали політичних прав, рівних з чоловіками. Звичайно, що жити без освіти з добрим утриманням чоловіка могли дозволити собі тільки жінки магнатів та заможних міщан. А незаможні жінки часто опинялися у важкому матеріальному становищі. На належному рівні не було поставлене жіноче виховання, що найчастіше зводилося тільки до примітивного домашнього виховання: вихованням жінок ніхто не займався. Церква та влада намагалася тримати жінок подалі від освіти, щоб мати їхню сліпу покору і залежність [11, с. 203]. Жінки магнатів та шляхтичів могли вчитися. Виховання жінок відбувалося вдома. Домашнє виховання діставалося молодій убогій дівчині. Багатше виховання при церквах отримували дочки магнатів. В часописі «Польський патріот» з 1761 року вперше подавалася нова роль жінки в суспільстві, вказувалися помилки на виховання жінок. Другим часописом, який порушував проблему виховання жінок був «Монітор» 1765 року, який бачив жінку на рівні з чоловіком за природою та пропагував добру підготовку жінок для управління господарством [16, с. 327].

Тема жіночого виховання стала одною із популярних тем, що обговорювалися у суспільстві на рівні з політичним питанням. Жінки починають війну за університети. На шпальтах багатьох видань починають виступати самі жінки, які гостро критикують суспільство за традиційність і консерватизм. В 70-х і 80-х роках ХІХ століття формується програма жіночого руху, сам він був втягнений в широке коло позитивізму. Важливу роль відіграла Еліза Ожешкова та її повість «Марта», що стала засадничою програмою для жіночого руху. В цей період припадає діяльність таких відомих журналісток як: Пауліна Кучальська-Реінсхмідт, Юзефа Бояновська, Марія Седлецька [13, с. 53].

Друга половина ХІХ віку принесла багато драматичних змін, що істотно вплинули на повстання сучасної моделі польського суспільства. Зміна побуту і життя була пов'язана з тим, що жінки вийшли з вузького кола дому та родини, щоб взяти участь у різних формах публічного життя. На початку ХХ століття жінка домагається рівних політичних та громадянських прав, розглядається питання оздоровлення польського суспільства під кутом зору моральності та традиційності. Постає образ жінки, який виражається у стереотипах: «жінка-мати», «жінка-господиня», «жінка-дружина», що повинна добре дбати про свою родину, виховувати своїх дітей у патріотичному дусі, прищеплювати їм моральні цінності [14, с. 348].

Отож, виснуємо, що жіночі рухи, український та польський, розвивалися за однаковими тенденціями, мали однакові причини виникнення. Польська нація, попри те, що знаходилася під владою австрійської імперії до 1918 року, знаходилася у кращому становищі, аніж українська, яка була поневоленою нацією. Це вплинуло на розвиток польського жіночого руху та польську жіночу пресу у Львові. Серед головних відмінностей польської та української жіночої періодики є їхнє змістове наповнення. Структура, редакційні відділи і тематика часописів дуже подібна.

Серед дослідників жіночої преси: польської та української досі точаться дискусії щодо дефініції поняття «жіноча преса», «жіноча періодика». В українських дослідженнях цей термін використовує дослідниця Валентина Передирій, що вперше вживає цей термін у своєму анотованому каталозі [10]. В польських дослідженнях Єжи Яровецький називає перші видання «пресою для жінок» [14, с. 348]. За головний критерій у дефініціюванні береться адресат: не тільки «для жінок», але й «прекрасної статі». Варто зазначити, що адресат «прекрасна стать» був характерний не тільки першим польським жіночим виданням у Львові, але цей адресат зберігається у багатьох виданнях значно пізніше. Перші згадані видання, вочевидь, не сприймалися надто серйозно жіночою аудиторією, тобто на шпальтах цих видань не порушувалися проблеми жіночої освіти, домашнього виховання.

Детально теми дефініцій у визначенні польської жіночої преси у Львові (1840 – 1939) торкається Катаржина Дормус [12, с. 87], яка аналізує кілька праць історика польської жіночої преси З. Залевської. З. Залевська виступає за те, щоб у справі групування преси, скерованої до жінок вживати термін «часописьменство», а не «преса» [11, 238]. Це адекватне і претензійне окреслення, бо преса містить в собі щоденники та часописи, а в XIX столітті майже не було жіночих щоденників. Журнали для жінок були в першу чергу тижневиками та двотижневиками чи місячниками, тому у цьому випадку говоримо про «часописьменство».

Власне, у дефініціях «часописьменство» та «жіноча преса» (періодика) важливий момент регулярності, тобто періодичності, а не адресат, до котрого спрямовується видання. Критерієм аналізу стає періодичність видань, а не змістове наповнення, титул чи підтитул видання. Зрештою, загальноживана термінологія Софії Сокул «преса для жінок» та «жіноча преса» [17, с. 61], аналізується Катаржиною Дормус як найбільш вживаний. «Преса для жінок» тип хронологічно старший і дуже поширений, що формально вирізняється вживанням в титулі чи підтитолі терміну «гарна стаття» або «наречена». В порівнянні з ним, термін «жіноча преса» є поняттям значно ширшим, що стосується до творців журналів: редакторів, видавців, журналістів (в першу чергу жінок). Ця група становить вищий ступінь еволюції жіночих журналів і, як можна здогадатися, найбільше виражає реальні погляди, описує ситуації жінок. Тон цих часописів менторний, але ближчий реальності. Хронологічно, «жіноча преса» постала пізніше, а її виразником є термін «жінка» в титулі чи підтитолі. Обидві групи часописів польської жіночої періодики у певний час співіснували. Тих, що відповідали дефініції «жіноча преса» на ранньому етапі розвитку преси було небагато. Зарахувати до них можна авторський часопис «Віанкі» Юлії Гочалковської та часописи феміністичні як львівський «Стер».

Беручи до уваги особу адресата як критерій, можна поділити жіночі часописи з погляду на їхнє суспільне походження, виконаюю працюю чи життєвою ситуацією. Це пов'язане з ідеологією та ціллю, яким повинні ці часописи служити. Наприклад часописи, спрямовані до селянок, пов'язані з католицьким середовищем чи з селянськими рухами, призначені для робітників із соціалістичними симпатіями, чи феміністичні, спрямовані до інтелігенток і селянок. Польська жіноча преса у Львові з'явилася раніше від української на 13-ть років. Перший польський часопис вийшов у 1840 році, а перший український жіночий часопис у 1853 році. Вони були зовнішньо подібними, мали подібні рубрики, розважальний характер. Крім того, польських жіночих видань до 1939 року виходило більше, аніж українських [8, с. 47].

Великою проблемою у вивченні обох груп преси є періодизації та історичні умови. Польська жіноча преса розвивалася за загальними тенденціями преси всіх видань на всіх польських землях. На її формування впливали історичні події, а саме три періоди: Австрійське панування, Галицька Автономія, Період незалежності. Міжісторичний характер розвитку польської періодики протягом усіх історичних періодів на всіх польських територіях – важлива типологічно-історична риса польської жіночої періодики.

Українська жіноча преса розвивалася як преса поневоленої нації протягом усього періоду дослідження, у складних умовах під австрійським та польським гнітом. У Східній Галичині не існувало на початку XX століття абетки. Маємо значні розходження у поняттях територіальних: Галичина в польській історіографії – територіальна одиниця під час Австрійського панування з центром у Львові, Галичина в українській історії до 1939 році – територія, що мала в собі не тільки Львів, а також Коломию (саме тут видавався впливовий часопис «Жіноча доля»).

В польських дослідженнях преси Галичини (1840 – 1939) існує кілька періодизацій. Наприклад, періодизація Єжи Франке [13] містить такі часові періоди: повстання часописів літературних, перший часопис у Львові («Дзеннік муд парискіх»), закінчення революції 1905 – 1907 років. Автор виокремлює періоди преси для всієї території Польщі. Іншу періодику подає Катаржина Дормус, виокремлюючи 4 етапи: народження польської жіночої преси; важкий період (стагнації); розквіт; воєнний період [11, 159].

В обох групах періодизація неповна. Це спільна ознака у дослідженні обох груп жіночої преси. Валентина Передирій в укладеному анотованому каталозі для жінок подає 15-ть назв українських періодичних видань для жінок, але їх існувало трохи більше [10]. Окрім того, до галицької періодики не зараховуються так звані «одноднівки», що становлять важливі друковані документи жіночих конгресів та різних жіночих організацій, значна частина яких містилася на сторінках друкованих органів. Враховуючи особливості «одноднівок» і зазначених в них завдань для жіночої преси,

доцільно їх розцінювати як типологічні особливості української галицької періодики для жінок, як її складова, бо вони були важливими документами української жіночого руху, а отже, і жіночої галицької періодики.

Типологічною особливістю українською жіночої періодики була їхня просвітницька мета. Майже кожне видання ставило собі за ціль, що освічені інтелігентки мають просвітити свою меншу сестру. Часописи призначалися для селянок та містечкового жіноцтва і мали на меті просвітити меншу сестру-селянку, допомогти жіноцтву, щоб воно було моральне, патріотичне, щоб любило свою неньку Україну, щоб було добрими й зразковими жінками своїм чоловікам, а матерям своїм дітям. Тобто в першу чергу, інтелігентки прагнули нести освіту та культуру до української селянки, а також патріотично-моральне виховання до українського села. Польські жіночі часописи теж містили цю типологічну особливість, проте не всі. Спочатку просвітницька мета була головною метою кожного польського часопису, опісля тільки окремих видань.

До типологічних особливостей української жіночої періодики можна зарахувати її педагогічний та дидактичний характер. Однією з типологічних ознак періодики для жінок є її універсальний характер і множинність тем, тобто у виданнях не обговорювалися вузько жіночі проблеми, багато з них містили публіцистику, статті на історичні, культурні і політичні теми, бібліографічний відділ та рекламу, оголошення. Універсальність була характерною рисою польської періодики, котра виражалася не тільки у тематичній подібності, але й у розвитку польської періодики протягом усіх історичних періодів.

До типологічної особливості української жіночої періодики зараховуємо, «різностановість» і вікові особливості аудиторії. Ця преса орієнтувалася не на один суспільний прошарок (інтелігенцію чи селянок), а на всі верстви населення незалежно від майнового становища, походження чи віку жінок. Польська жіноча періодика містила кілька адресатів: «для прекрасної статі», «для жінок», а також «для селянок», «для сільських господинь».

Типологічна особливість усієї галицької періодики для жінок є її різноманітність. Жіночі видання відрізнялися одні від одних: метою, політичними симпатіями і тематикою. Ранні видання (С. Шеховича) були тільки забавою для великосвітніх панянок з вмістом анекдотів, але без політично-патріотичного виховання. Раннє видання Томаша Кульчицького було салоно-розважальним часописом, що популяризувало моду для багатих жінок. Хоча ранні часописи були розважальними і не містили програмних статей, проте саме вони заклали тематику, організацію роботи редакцій, проблематику інших жіночих часописів.

Серед типологічних особливостей польської жіночої преси виокремлюємо найважливіші: відхід від розважально-салонового характеру до ідейних, культурних часописів. Перші часописи для жінок розважали та виховували, прищеплювали нареченим естетичний смак моди, етичність, важливі цінності традиційного суспільства. Цією типологічною ознакою можна охарактеризувати українську періодики: відхід від розважальних часописів Шеховича до ідейних часописів Союзу українок [5].

Типологічні особливості української жіночої преси і польської преси міжвоєнного двадцятиріччя схожі тому, що виникають патріотичні видання, що формують національну свідомість. Національна ідея стає головною ідеєю польської та української жіночої періодики. В українській жіночій періодиці ця преса називається – преса національного ідеалу, в польській періодиці – патріотичними часописами для молоді. Крім того, польська та українська періодика мали кілька аналогів («Нова хата» і «Свят кобеци» [15], «Жіноча воля» і «Глос кобет вейскіх» та ін.), що виходили в один час, містили спільні теми, рубрики, структуру, мали один провідний напрям. На шпальтах української та польської жіночої періодики формуються схожі типи жінки, образи жінок: жінки-матері, жінки-матері-громадянки, жінки-активістки, жінки-поборниці, жінки-господині.

Жіноча польська преса також розвивається за загальними тенденціями розвитку українських видань Галичини. Проте перші жіночі часописи мають убогий зміст, нецікаві теми, малий формат, а часто виходять тільки як додатки до інших тижневиків. Тематика перших жіночих часописів не торкалася важливих проблем, а швидше за все була розрадою для багатих заможних жінок, мала тільки розважальний характер, хоча попри розважальний, салоновий характер, містила багату літературно-мистецьку частину, наприклад, «Дзеннік муд парискіх».

Загальна риса, що характеризує жіночі часописи у XIX столітті – поступове відходження від часописів салонових до більш компетентних, поважних, з різноманітним змістом, окресленим

ідеологічно. Ці часописи становили для жінок допомогу у виживанні, допомагали адаптуватися до неї, а також пропонували ідею самоосвіти і самовиховання. Перші жіночі часописи мали характер салонний і спрямовувалися на обмежену групу жінок з багатого товариства. Часто з'являється у них титул чи підтитул «для статті прекрасної», «для наречених», тобто вказується на конкретного адресата, а не широку аудиторію. Перші часописи Львова, українські і польські, не мали на меті формувати нове бачення жінки, «новий тип» жінки, а навпаки тільки відображали загальні думки, що були застарілими стереотипами.

Висновки. Отож, обидві групи преси мали спільну територію видання (Східну Галичину), а також типологічні особливості: розвиток у додатках на початкових етапах, розважальний характер перших видань, виховний характер видання для жіночої молоді. Серед них знаходимо багато тематичних, ідейних, структурних аналогів-часописів для обох груп преси: видання для молоді («Молода полька» – «Світ молоді»), жіночого руху («Українка» – «Рух кобеди»). Крім того, в обох групах преси існували розважальні, просвітницькі, політичні видання. Усі вони становлять живу картину національного життя Галичини.

Бібліографічний список/References:

1. Hlaholiuk V. P. Hromadsko-politychnyi zhinochyi rukh na storinkakh chasopysiv dlia zhinok Kolomyia mizhvoiennoho periodu (Social and political women's movement on the pages of magazines for women of Kolomyia in the interwar period). *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*. Lviv, 1999. Vyp.6. S. 242 – 257.
2. Ivasenko L. Natalia Kobrynska – novyi typ ukrainky: redaktor, vydavets, hromadska diiachka (Natalya Kobrynska is a new type of Ukrainian woman: editor, publisher, social activist). *Ukrainska periodyka: Istoriia ta suchasnist: Dop. ta povidoml. somoi Vseukr. nauk.-teoret. konf.*, Lviv, 17 – 18 trav. 2002 r. Lviv, 2002. S.611 – 614.
3. Kost S. Narysy z istorii zakhidnoukrainskoi presy pershoi polovyny XX stolittia. Lviv, 2002. 217s.
4. Pavliukh M. V. Zarozhennia polskoi zhinochoi presy u Lvovi ta Halychyni: politychni, ekonomichni, suspilni umovy ta istoriohrafichni osoblyvosti polskoho presoznavstva (The birth of the Polish women's press in Lviv and Galicia: political, economic, social conditions and historiographic features of Polish journalism). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii zhurnalistyka*. 2011. Vyp. 34. S.168–180.
5. Pavliukh M. V. Ukrainska natsionalna ideia presy Soiuzu Ukrainok (1922-1939): sprotyv polskii vladi (The Ukrainian national idea of the press of the Union of Ukrainian Women (1922-1939): opposition to Polish power). *Politykus*. 2021. №2. S. 141–146.
6. Pavliukh M. V., Pakholok I. R. Polityko-ideolohichni aspekty periodyzatsii y klasyfikatsii polskoi zhinochoi presy v Halychyni (1840 – 1939) (Political and ideological aspects of the periodization and classification of the Polish women's press in Galicia (1840 – 1939)). *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*. 2023. Vyp. 1 (15). S. 181 – 195.
7. Pavliukh M. Politolohichni ta ideolohichni aspekty periodyzatsii i klasyfikatsii ukrainskoi zhinochoi presy u Skhidnii Halychyni (1853–1939) (Political and ideological aspects of the periodization and classification of the Ukrainian women's press in Eastern Galicia (1853–1939)). *Hileia*. Vyp. 156 (5). 2020. S. 332–337.
8. Peredyrii V. A. Halytska periodyka dlia zhinok: stanovlennia, rozvytok, problematyka (1853 – 1939) (Galician periodical for women: formation, development, issues (1853 – 1939)). *Zb. Prats naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*. Vyp. 2. Lviv, 1995. S.44 – 63.
9. Peredyrii V. A. Zhurnal «Nova khata» yak typ vydannia (1925 – 1939) (The magazine «Nova Khata» as a type of publication (1925 – 1939)). *Zb. Prats naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*. Lviv, 1994. Vyp. 1. S. 75 – 89.
10. Ukrainski periodychni vydannia dlia zhinok v Halychyni (1853 – 1939): Anotovanyi kataloh / Ukl. V. A. Peredyrii. Lviv, 1996. 191 s.
11. Dormus K. Problematyka wychowawczo-oświatowa w prasie kobiecej zaboru austriackiego w latach 1826 – 1918. Warszawa, 2006. 453 s.
12. Dormus K. Warszawki «Ster» (1907 – 1914) i jego program wychowawczy. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. 2000. T. XL. S.87 – 110.
13. Franke J. Polska prasa kobieca w latach 1820 – 1918. W *kręgu ofiary i poświęcenia*. Warszawa, 1999. 192 s.
14. Jarowiecki J., Franke J. Polska prasa kobieca w latach 1820 – 1918: w kręgu ofiary i poświęcenia. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*. T. 5. z.2. 2000. S.347 – 351.
15. Pavliukh, M., Faynik A., Dormus K. Polish women's fashion magazines in Lviv (end of the 19th – 1st half of the 20th century): political influences of Western European publications. *East European Historical Bulletin*. 2023. №29. C. 80 – 92.
16. Sokół Z. Działalność kobiet polskich na polu oświaty i nauki. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*. 2000. T. 3. z. 2. S. 323 – 329.
17. Sokół Z. Dziennik Mód Paryskich (1840 – 1848). *Lwowski magazyn kulturalny. Książki – czasopisma, biblioteki XIX i XX wiek*. T. IV. cz. 2. S.60 – 79.

Pavlyuh M. The history of the political ukrainian and polish women's movements in Eastern Halichina and the half of the 19-th and half of the 20-th centuries: the development of women's periodicals

Topicality. Today, gender issues are quite popular in society and the state. Gender policy is actively implemented in many developed countries of the world. Ukraine is moving towards the free space of European states, so it preserves the development trends of modern ideologies, movements and values. Ukraine has rich experience and heritage in the study of the «women's question», because it became the birthplace of the development of two women's movements: Ukrainian and Polish. Along with this, the Ukrainian women's movement had its own characteristics, different from the European ones and is often studied in the context of liberation struggles. The development of the women's movement is closely related to the activities of public women's organizations, as well as their printed organs, that is, periodicals. The separation of women's periodicals into a separate group of publications is important for the study of gender movements of the 1st half of the 19th – 1st half of the 20th centuries, because they are a living source of women's struggle for their rights. The study of women's periodicals: Ukrainian and Polish makes it possible to trace the transformation of views and the debunking of stereotypes about the role of women in life, the state and society. The identification of common and distinctive typological features of periodicals gives an idea of the peculiarities of the thinking of the society of that time. The purpose of the research is to trace the development of the «women's issue» in the territory of Eastern Galicia in women's periodicals; to study the peculiarities of women's movements: Polish and Ukrainian, which developed parallel to each other and had a lot in common through the prism of women's publications. The object of the research is women's movements in Eastern Galicia in the first half of the 19th and the second half of the 20th centuries. The subject of the research is women's periodicals: Polish and Ukrainian, which were published in Galicia at the time. Research methods. The article uses a complex of special methods, in particular: systemic analysis, which allowed to consider the reasons for the emergence of Polish women's political movements; synthesis in the study of women's movements in Western Europe; retrospective analysis in the study of the causes and main periods of Ukrainian and Polish political women's movements, comparative analysis comparing different women's publications. The article uses the chronological principle, as well as scientific techniques – classification and periodization.

Keywords: *women's movement, women's issue, women's political periodical, feminist theory, Eastern Galicia.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.4

УДК 323.22:343.82

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>**Ягунов Д. В., Тюбінгенський університет імені Еберхарда і Карла
(Німеччина), Донецький національний університет імені Василя Стуса****БІЛІ СУПРЕМАСИСТСЬКІ В'ЯЗНИЧНІ БАНДИ У США:
ПОХОДЖЕННЯ, СУБКУЛЬТУРА, ІДЕОЛОГІЯ, ІЄРАРХІЯ
ТА СУДОВА ПРАКТИКА**

Ця стаття присвячена дослідженню одного з аспектів феномену в'язничних банд у США, а саме діяльності білих супремасистських в'язничних банд. Актуальність дослідження обумовлена тим, що станом на 2007 рік у США діяло щонайменше 30 тис. банд, які об'єднували понад 800 тис. їхніх членів. Станом на 2009 рік понад 900 тис. членів банд проживали у межах місцевих громад по всій країні, а понад 147 тис. перебували в американських в'язницях. Станом на 2011 рік за різними оцінками 1,4 мільйона членів банд брали участь у злочинній діяльності або принаймні були членами 33 тис. банд. Станом на сьогодні в'язничні «білі» в'язничні банди расистів є одним з найактивніших і найжорстокіших сегментів руху білих расистів у Сполучених Штатах Америки. Арійські (Aryan-power) та нацистські (Nazi-affiliated) в'язничні банди – як у в'язницях, так і за їх межами – становлять важливий аспект правоохоронної діяльності та судової практики у США – як на федеральному рівні, так і на рівні штатів. У більшості штатів функціонує щонайменше одна в'язнична банда білих расистів; у багатьох штатах їх більше. Такі в'язничні банди, як правило, більші, ніж інші групи білих расистів, і налічують сотні членів, а деякі з них об'єднують понад 1,5 тис. членів. Більше того, більшість в'язничних банд мають значну кількість «асоційованих членів», спільників (в тому числі жінок) та прихильників на додаток до «офіційно» прийнятих членів. Як на перший погляд, що ці проблеми та процеси відійшли у минуле. Тим не менш, проблема існування та функціонування в'язничних та вуличних банд у США є «живою» проблемою, яка є предметом сучасної політичної полеміки та наукових досліджень. Політичні аспекти цієї проблеми заслуговують на проведення окремого дослідження – з огляду на те, що в'язничні банди стали та продовжують бути одним з пріоритетів політичного дискурсу навіть на останніх президентських виборах у США, де обидва кандидати звинувачували один одного у недостатній увазі до проблеми в'язничних банд та – більше того – навіть опосередкованому стимулюванні поширення в'язничних банд у США – особливо банд, що мають «імпортне» походження. Тому значна політична та юридична актуальність проблематики діяльності білих та інших в'язничних банд у США обумовила подальше дослідження вказаних питань.

Ключові слова: організована злочинність, в'язничні банди, білі в'язничні банди, расизм, супрамасизм, супремасистські в'язничні банди, США, Сполучені Штати Америки, насильство у в'язницях, катування, запобігання катуванням.

Актуальність дослідження

Станом на 2007 рік у США діяло щонайменше 30 тис. банд, які об'єднували понад 800 тис. членів. До 1999 року латиноамериканці становили 47% усіх членів банд, афро-американці – 31%, білі – 13%, азіати – 6%. (2011 National Gang Threat Assessment. Federal Bureau of Investigation. Retrieved April 3, 2023).

Станом на 2009 рік понад 900 тис. членів банд проживали у межах місцевих громад по всій країні, а понад 147 тис. перебували в американських в'язницях.

За різними оцінками в 2011 році 1,4 мільйона членів банд брали участь у злочинній діяльності або принаймні були членами 33 тис. банд (2011 National Gang Threat Assessment. Federal Bureau of Investigation. Retrieved April 3, 2023).

Станом на сьогодні «білі» в'язничні банди расистів є одним з найактивніших і найжорстокіших сегментів руху білих расистів у Сполучених Штатах Америки. Арійські (Aryan-power) та нацистські

(Nazi-affiliated) в'язничні банди – як у в'язницях, так і за їх межами – становлять важливий аспект правоохоронної діяльності та судової практики у США – як на федеральному рівні, так і на рівні штатів (див. *The People v. Jacob Benjamin Woodyard (2023). Colorado Court of Appeals*).

У більшості штатів функціонує щонайменше одна в'язнична банда білих расистів; у багатьох штатах їх більше. Такі в'язничні банди, як правило, більші, ніж інші групи білих расистів, і налічують сотні членів, а деякі з них, такі як «Арійське коло» (*the Aryan Circle*) та «Арійське братство Техасу» (*the Aryan Brotherhood of Texas*) об'єднують понад 1,5 тис. членів. Більше того, більшість в'язничних банд мають значну кількість «асоційованих членів», спілльників (в тому числі жінок) та прихильників на додаток до «офіційно» прийнятих «повноправних» членів.

Проблематика існування білих та інших в'язничних банд знайшла своє відображення у багатьох відомих кінострічках, таких як, наприклад, *Blood In Blood Out, American Me, American History X, Felon, Shot Caller* та інших відомих творах. І, здається, як на перший погляд, що ці проблеми та процеси відійшли у минуле.

Тим не менш, проблема існування та функціонування в'язничних та вуличних банд у США є «живою» проблемою, яка є предметом сучасної політичної полеміки та наукових досліджень. Політичні аспекти цієї проблеми заслуговують на проведення окремого дослідження – з огляду на те, що в'язничні банди стали та продовжують бути одним з пріоритетів політичного дискурсу навіть на останніх президентських виборах у США, де обидва кандидати звинувачували один одного у недостатній увазі до проблеми в'язничних банд та – більше того – навіть в опосередкованому стимулюванні поширення в'язничних банд у США – особливо банд, що мають «імпортне» походження (можна згадати відому венесуельську в'язничну банду *The de Argued*, яка поширила свою злочинну діяльність на 16 штатів у США).

Тому значна політична та юридична актуальність проблематики діяльності білих та інших в'язничних банд у США обумовила подальше дослідження вказаних питань у 2024 році.

Попередні дослідження

У наших попередніх дослідженнях ми аналізували феномен в'язничних банд у США та інших країнах (див. *Ягунов Д., Мельничук Т., Мелюхов В. (2023). В'язнична банда як «бренд» (огляд неформальних в'язничних ієрархій у сучасних пенітенціарних системах). Політичне життя, 2. С.47-56*).

Крім того, ми проводили відмінності між неформальними ієрархіями ув'язнених та відповідними та симулякрами в'язничних субкультур у країнах Західної Європи та США, з одного боку, та пострадянськими країнами, з іншого (*Ягунов Д., Польовий М., Тупчієнко Д., Мельничук Т., Старенький С., Сокальська О., Черноусов А., Трохимчук В., Аніщенко В. (2023). Феномен неформальних в'язничних ієрархій та симулякр в'язничної субкультури у сучасних відносинах влади. European Political and Law Discourse. 10. 4. С.5-51*).

Походження

Перша біла супремасистська в'язнична банда – *the Aryan Brotherhood* – виникла у 1960-х роках у каліфорнійській в'язниці Сан-Квентін як реакція на десеграцію каліфорнійських в'язниць та появу в'язничних банд на расовому ґрунті, таких як «Чорна партизанська сім'я» (*Black Guerilla Family*).

Власне, *раса* – це основний аспект, які обумовлює формування в'язничних банд, хоча останнім часом союзи банд різних рас, обумовлені інтересами *отримання прибутків* від злочинної діяльності, суттєво підривають *расовий принцип*, заснований на *ідеології*.

Так, у рішенні у справі *George v. Sullivan* суд наголосив: «Пенітенціарна система штату Вісконсін визначає банди як деструктивні групи осіб, які погрожують, примушують чи переслідують інших або займаються незаконною чи протиправною діяльністю. Такі групи становлять загрозу безпеці установ та персоналу. Більшість банд об'єднуються за расовою ознакою» (*George v. Sullivan*).

У рішенні у справі *Weicherding v. Riegel* суд також підкреслив: «В'язничні банди, як правило, складаються лише з представників однієї раси» (*Wallace Weicherding v. David Riegel, Kenneth Dobucki and Howard Peters. 7th Cir. 1998*).

У справі *Blankenship and Chunn* суд констатував, що «*the Aryan Circle* – це тюремне угруповання, членами якого можуть бути лише білі» (*United States of America v. Blankenship and Chunn, Defendants-Appellants, 2024*).

У відомій кінострічці «*Felon*» (2008) головний герой говорить слова, які можуть служити ілюстрацією проблеми: «В'язниця – це не про вуличні банди. Справа саме в расі. Латиноамериканці розділені на два табори. Є північні та південні – вони завжди у стані війни. Щодо чорних, то це суміш банд, які забули про свої чвари і об'єдналися з азіатами та жителями тихоокеанських островів. Не намагайся з'ясувати, хто є хто. Усі вони тебе ненавидять».

Отже, першою такою білою супремасистською бандою стало «*Арійське братство*» (*the Aryan Brotherhood*), сформоване членами інших білих банд, таких як *Diamond Tooth Gang* та *Blue Birds*.

У справі *Dawson v. Delaware* Верховний Суд США прямо вказав, що «*Арійське братство*» є білою расистською групою, яка бере свій початок від однойменної каліфорнійської в'язничної банди (*Dawson v. Delaware. Certiorari to the Supreme Court of Delaware; див. також Dale Edward Flanagan v. the State of Nevada. Supreme Court of Nevada*).

Верховний Суд США також зробив акцент на тому, що «*Арійське братство*» – це біла расистська в'язнична банда, яка виникла в Каліфорнії у відповідь на дії інших банд расових меншин».

У своїй окремій думці у рішенні *Dawson v. Delaware* суддя Томас пішов ще далі, наголосивши, що «*Арійське братство*» існує не лише для того, щоб сприяти формулюванню абстрактних расистських думок, але й для того, щоб реагувати на банди расових меншин. Суди регулярно відзначають, що «*Арійське братство*» є особливо жорстоким в'язничним угрупованням, що воно «вороже ставиться до чорношкірих ув'язнених, і що воно виникло під час расового насильства у в'язницях у 1960-х роках» (*Dawson v. Delaware. Certiorari to the Supreme Court of Delaware*).

У рішенні у справі *United States v. Mills* суд підкреслив, що «*the Aryan Brotherhood* – це в'язничне угруповання білих расистів-супремасистів. Спочатку воно було організоване як організація для захисту під час расового насильства у в'язницях у 1960-х роках, але зараз намагається контролювати наркотрафік у в'язничній системі насильницькими методами» (*United States of America v. Barry Mills. 11th Cir. 1983*).

У рішенні у справі *United States v. McKinney* суд підкреслив, що «*the Aryan Brotherhood* виникло в 1960-х роках у в'язничній системі Каліфорнії як засіб захисту білих ув'язнених від інших в'язничних банд. Однак з роками група поширила свою діяльність на федеральну в'язничну систему і стала менш зацікавлена в захисті, ніж у більш прибуткових видах діяльності, таких як торгівля наркотиками та здирицтво, які часто супроводжувалися насильницькими методами» (*United States v. William K. McKinney. 7th Cir. 1992*).

Аналогічна констатація факту міститься також у рішеннях у справах *Kapadia v. Tally, United States v. McKinney, Sizemore v. Miller* (див. *United States v. McKinney. 7th Cir. 1992; Michael D. Sizemore v. Harold G. Miller, et al. 7th Cir. 1994; Aryn Kapadia v. Rodney L. Tally. 7th Cir. 2000; United States v. Stinson and Griffin. 9th Cir. 2011*).

У рішенні у справі *State v. Farmer* судом було наголошено, що «у вересні 1977 року в державній в'язниці почало зростати насильство на расовому ґрунті. Група ув'язнених, відома як *the Aryan Brotherhood*, що складалася з білих ув'язнених, планувала вбити Веймонда Смолла, чорношкірого ув'язненого, оскільки він став свідком нападу на іншого чорношкірого ув'язненого, скоєного членами *the Aryan Brotherhood*». Смолл також мав свідчити перед комітетом законодавчих зборів штату щодо насильства у в'язницях та діяльності банд». Двоє колишніх членів *the Aryan Brotherhood*, Домінік Холл і Денні Фаррелл, отримали імунітет від судового переслідування у цій справі і дали свідчення на користь держави. Холл показав, що лідер *the Aryan Brotherhood* Джеррі Хіллер наказав йому вбити Веймонда Смолла. Апелянт хотів вступити до «*Арійського братства*», тому запропонував убити жертву, щоб отримати членство в цій організації. Інший ув'язнений, Білл Гофф, який також хотів приєднатися до банди, зголосився допомогти апелянту (*State v. Farmer. 126 Ariz. 569 (1980). Supreme Court of Arizona*).

Цікавою у цьому контексті є справа *David K. et al v. Michael Lane et al*, яка стосувалася систематичної загрози для білих ув'язнених Понтіакського виправного центру штату Іллінойс (*Pontiac*).

У зазначеній справі четверо білих ув'язнених *Pontiac* подали колективний позов від свого імені та від імені всіх інших нинішніх і майбутніх білих ув'язнених, які перебувають у відділенні суворого режиму *Pontiac* через діяльність не-білих банд у цій в'язниці.

За матеріалами справи відділення захисного ув'язнення Понтіакського виправного центру було призначене «для убезпечення ув'язнених, які вважаються вразливими до нападів та залякування». Ув'язнені, які перебувають у захисному блоці, відокремлювалися від приміщень,

де утримуються всі інші ув'язнені, які разом називаються «загальним населенням» (*David K. Et al v. Michael Lane et al. 7th Cir. 1988*).

Так от, як суд встановив у судовому рішенні, від 75% до 99,5% від загальної кількості ув'язнених у *Pontiac* були членами банд. Хоча окружний суд визнав, що ця цифра, ймовірно, ближча до 75%, відповідач-апелянт, Майкл Лейн, директор Департаменту виконання покарань штату Іллінойс, засвідчив, що близько 90% всіх ув'язнених *Pontiac* є членами банд або такими, що пов'язані з бандами (*David K. et al v. Michael Lane*).

Судом було встановлено, що лише 12% від загальної кількості ув'язнених у *Pontiac* становлять білі, проте 40% від загальної кількості білих ув'язнених перебувають під захистом, тоді як лише 9% від загальної кількості чорношкірих і 13% іспаномовних ув'язнених перебувають під захистом. Надзвичайно велика кількість білих ув'язнених, які перебувають під захистом, безпосередньо пов'язана з тим, що у *Pontiac* діють переважно афро-американські банди (*David K. et al v. Michael Lane*).

З огляду на такі приклади можна дійти висновку про ескалацію насильства між членами різних банд, яку зумовили поширення впливу як білих банд, так і білої супремасистської ідеології. У згаданому рішенні у справі *David K. et al v. Michael Lane* суд підкреслив, що «не буде перебільшенням сказати, що бандитська «ситуація ув'язниціх штату Іллінойс досягла кризової стадії».

Хоча, з іншого боку, така ескалація насильства нагадувала «змагання снаряду та броні», примушуючи іспаномовні, афроамериканські та інші банди «підвищувати ставки» свого впливу – як на вулицях, так і у в'язницях.

The Aryan Brotherhood, яке існує і сьогодні, з часом поширило свій вплив на всю в'язничну систему Каліфорнії та Федеральне бюро в'язниць. До 1980-х років подібні банди з'явилися в інших в'язничних системах штатів, часто після десегрегації (сегрегація була запроваджена в деяких штатах як частина політики, спрямованої на зниження рівня насильства в тюрмах).

До ранніх білих супремасистських в'язничних банд належать «Арійські воїни» (*the Aryan Warriors*), «Арійське братство Техасу» (*the Aryan Brotherhood of Texas*), «Арійське братство Огайо» (*the Ohio Aryan Brotherhood*) та «Арійське братство Аризони» (*the Arizona Aryan Brotherhood*). Усі вони зберігають свій вплив та значущість, а отже – і безпеку – і сьогодні.

Як показують численні приклади, деякі з цих банд привласнили собі назву оригінальної каліфорнійської банди *the Aryan Brotherhood*, але вони та інші групи з подібними назвами є окремими і незалежними від оригінального «базового» *the Aryan Brotherhood*.

Так, у згаданій вище справі *Dawson v. Delaware* Верховний Суд США зробив акцент на тому, що «окремі банди, що називають себе «Арійським братством», зараз існують у в'язницях багатьох штатів, включаючи Делавер».

У справі *George v. Sullivan* суд вказав, що «*the Aryan Nation* вважається білою бандою у *Racine Correctional Institution* у місті Стертевант, штат Вісконсін».

У справі *Wiggins, Garner and Eugenelittle v. Sargent and Others* суд наголосив: «Немає жодних доказів того, що *Aryan Nations* мають якийсь зв'язок з бандою ув'язнених, відомою як «Арійське братство», яка згадується в деяких судових рішеннях» (*Wiggins, Garner and Eugenelittle v. Sargent and Others. 8th Cir. 1985*).

Після *the Aryan Brotherhood* банда білих супремасистів *Public Enemy Number One (PEN1)* стала однією з найбільш швидкозростаючих білих расистських банд у Південній Каліфорнії та у каліфорнійській в'язничній системі (*People v. Lamb (2024). Supreme Court of California*). У 2004 році Департамент юстиції Каліфорнії описав *PEN1* як «одну з найпотужніших та найшвидше зростаючих угруповань у в'язницях та за їх межами», і повідомив, що в її складі налічувалось близько 200 членів по всьому штату.

The Aryan Brotherhood продовжує розглядатися владою як одна з найбільш небезпечних білих банд, яка продовжує створювати образ «базової» банди та «захисника» «верховних ідей» «вищості» білої раси.

Той факт, що *The Aryan Brotherhood* та інші в'язничні банди успішно функціонують вже понад 60 років (а окремі – ще більш тривалий час) говорить про те, наскільки діяльність в'язничних банд тісно переплетена з політичними відносинами та наскільки вона є вигідною для багатьох політичних акторів.

Хоча рішення у справі *United States v. Mills* було ухвалене у 1983 році, без жодних сумнівів наведений нижче постулат є ілюстрацією сьогодення: «Значні додаткові докази були потрібні, щоб

спростувати версію захисту про те, що *the Aryan Brotherhood* припинило своє існування наприкінці 1970-х років» (*United States of America v. Barry Mills. 11th Cir. 1983*).

Наприклад, у рішенні у справі *The People v. Poore*, ухваленому у 2022 році, суд зазначив, що «в'язнична адміністрація «підтвердила, що він є членом *the Aryan Brotherhood*, банди білих расистів-супремасистів» (*The People v. Christopher Eric Poore (2022). Supreme Court of California*).

У справі *People v. Jason Schmaus et al* Верховний суд Каліфорнії зробив акцент на тому, що «*the Aryan Brotherhood* – це біла в'язнична банда, а *the Nazi Low Riders* – це інша біла в'язнична банда, яка виконує послуги для *the Aryan Brotherhood*». «Оскільки більшість членів «*Арійського Братства*» перебувають в умовах суворої ізоляції, *the Nazi Low Riders* та «*good woods*» – *peckerwoods*, які дотримуються в'язничних правил для білих ув'язнених, встановлених «*Арійським Братством*», діють у в'язниці відповідно до диктату «*Арійського Братства*» (*The People v. Jason Schmaus et al*).

У справі *United States v. Rentfrow and Chunn* суд підкреслив, що «*The Aryan Circle* – це біле расистське угруповання, яке виникло у в'язничній системі штату Техас. Зараз вона налічує сотні членів в американських в'язницях і на волі. Вона вербує агресивних чоловіків, досягає своїх цілей через злочинну діяльність, таку як торгівля наркотиками та вбивства, і прагне поширитися по всій території Сполучених Штатів» (*United States v. Rentfrow and Chunn. Appeal from the United States District Court for the Southern District of Mississippi, 2024*).

Членство та ієрархія

Білі супремасистські в'язничні банди, як правило, добре організовані, з ієрархією, що суворо дотримується.

Внизу знаходяться «*hang-arounds*», які асоціюються з в'язничною бандою, але не є його членами. Деякі з них шукають захисту, який пропонує банда, або сподіваються стати її членами, тоді як багато хто є партнерами у злочинних операціях, що проводяться бандою.

У згаданій вище справі *David K. et al v. Michael Lane et al* американським судом було подано приблизний алгоритм набуття членства у в'язничній банді. Хоча на прикладі цієї справи йдеться про афроамериканські банди, принципи набуття членства у білих бандах є такими ж: «Частина ув'язнених, які потрапляють до в'язниці, але не є членами банд, врешті-решт «*обирають*» приєднатися до банди або, в просторіччі, «*їздять*» або «*бігають*» з бандою чи «*допомагають та сприяють*» банді. Ув'язнені, які співпрацюють з бандами, отримують від них захист, але повинні платити за цей захист у прямому та переносному сенсі, виконуючи різні дії, починаючи від носіння зброї та закінчуючи виконанням «*замовлень*» для членів банди. Усіх ув'язнених, які не є членами банд, «*наполегливо переконують*» і, найчастіше, *фізично* примушують приєднатися до банди» (*David K. et al v. Michael Lane*).

Найнижча позиція, яка має формальний статус у банді, – це *prospect* або *probate*, людина, яка проходить певні етапи для того, щоб стати повноправним членом банди. Успішні *prospects* приєднуються до банди через період від кількох місяців до року.

Як приклад можна навести рішення у справі *Arrington*, де цитується конституція «*Арійського братства*», яка вказує на відмінності між офіційним членом банди (*a made member*) та потенційним членом банди (*a prospective member*) (*United States v. Arrington*).

Так само, у рішенні у справі *Blankenship and Chunn* суд встановив: «Загалом *the Aryan Circle* діяла відповідно до «*конституції*». У «*конституції*» *the Aryan Circle* викладено історію, мету, «етику», переконання та статут *the Aryan Circle*. Документ містив опис жорсткої ієрархії, яку підтверджували свідки» (*United States of America v. Blankenship and Chunn, 2024*). «Щоб приєднатися до *the Aryan Circle*, потенційні члени проходили період «пошуку», описаний в «*конституції*», який зазвичай тривав один рік. Цей процес включав ознайомлення з діяльністю *the Aryan Circle*, написання від руки копій «*конституції*» та виконання всіх наказів» (*United States of America v. Blankenship and Chunn, 2024*).

На чітку ієрархію «асоційованих» та «повноправних» членів вказав, наприклад, Верховний Суд Каліфорнії у справі *Christopher Eric Poore*: «Обвинувачений був асоційованим членом *the Aryan Brotherhood* і намагався стати його повноправним членом» (*The People v. Christopher Eric Poore, 2022*).

У справі *Delgado-Brunet v. Clark, Hilliard, Baxter, and Beckman* суд використовує категорію «ув'язнений із зв'язками з «*Арійським братством*»» (*Delgado-Brunet v. Clark, Hilliard, Baxter and Beckman. 7th Cir. 1996*).

У справі *Rentfrow and Chunn* суд вказав на те, що «у той самий час Рентфроу також був ув'язненим у *USP Yazoo City* та був кандидатом на членство у *the Aryan Circle*» (*United States v. Rentfrow and Chunn. Appeal from the United States District Court for the Southern District of Mississippi, 2024*).

Будь-який кандидат на членство у в'язничній банді проходить перевірку біографії, під час якої банда отримує та перевіряє документи кандидата – зазвичай судові документи, звіти про розслідування або перевірки кримінальної історії – щоб переконатися, що він раніше не співпрацював з органами правопорядку або не займався іншою поведінкою, забороненою в'язничною бандою (*United States of America v. Blankenship and Chunn, 2024*).

Членство у банді не є подарунком, його потрібно «заробити», вчинивши певний злочин, де нерідко таким є вбивство ув'язненого з конкуруючої банди.

На зазначений ритуал прямо вказав американський суд у справі *United States v. Silverstein*: «Щоб претендувати на членство у *the Aryan Brotherhood* потрібно було «*make bones*». Як пояснив один з ув'язнених: «По суті, це означає, що ти когось вб'єш. Вони розрізняють «бур'ян» від «стебла». Ти повинен мати інстинкт вбивці. Це для того, щоб бути серед еліти, а якимось білим хлопцем» (*United States v. Silverstein. 7th Cir. 1984*).

У справі *The People v. Poore* суд також зробив акцент на зазначеному обов'язковому елементі членства у банді: «Очікуючи на умовно-дострокове звільнення, підсудний сказав ув'язненому Майклу Хемметту, іншому члену *the Aryan Brotherhood*, що він хоче стати повноправним членом банди і «*стрільцем*». Як правило, для вступу до *the Aryan Brotherhood* «абітурієнти» повинні були вчинити насильницькі злочини» (*The People v. Christopher Eric Poore*).

У справі *Rentfrow and Chunn* суд вказав на те, що «*prospect*» – це людина, яка проходить випробувальний термін, під час якого вона врешті-решт «*робить криваву роботу*» (вчиняє насильницький акт), щоб досягти повного членства». «На суді численні свідки засвідчили, що Рентфроу за вказівкою Чунна завдав М.М. 13 ножових поранень (оскільки «А» і «С» – перша і третя літери алфавіту), щоб заслужити членство у *the Aryan Circle*. М.М. вижив після нападу, але отримав травми, небезпечні для життя» (*United States v. Rentfrow and Chunn. Appeal from the United States District Court for the Southern District of Mississippi, 2024*).

У справі *Blankenship and Chunn* суд також підкреслив: «Щоб вступити до банди, *prospect* повинен був, серед іншого, «відпрацювати», вчинивши насильство за вказівкою члена *the Aryan Circle*» (*United States of America v. Blankenship and Chunn, 2024*).

Дійсних членів банди часто називають «залатаними» (*patched*), посилаючись на татуювання банди, які багато хто робить. Окрім щомісячних внесків, в'язнична банда вимагає від членів відвідувати районні збори раз на місяць, а від членів, що займають високі посади, – щорічно національні збори. В'язнична банда також відстежує вчинки та діяльність членів за допомогою реєстрів, де вказується імена членів, їхня інституційна приналежність, номери «*нашивок*» і «дати випуску» (*United States of America v. Blankenship and Chunn, Defendants-Appellants, 2024*).

До вищих рангів належать «*enforcers*», які відповідають за виконання неформальних покарань або наказів «*shot-callers*», що мають повноваження віддавати накази та завдання членам банди.

Деякі банди використовують військові звання, такі як «солдат», «лейтенант», «капітан», «майор», «комісар» тощо. Вище керівництво часто має власну колективну назву, наприклад, «Комісія» (*the Commission*), «Кільце» (*the Ring*), «Рада» (*the Council*) або «Старійшини» (*the Elders*).

Так, у справі *United States v. Silverstein* суд прямо вказав на те, що один з обвинувачених «був членом «Комісії» з трьох осіб, яка керувала *the Aryan Brotherhood*» (*United States v. Silverstein. 7th Cir. 1984*).

У рішенні у справі *United States v. Mills* суд підкреслив, що «під час операції з продажу наркотиків Марзлофф обдурич Томмі Сільверстейна, «комісара» «*Арійського братства*» в іншій в'язниці. Томмі Сільверстейн видав «замовлення» на Марзлоффа. Замовлення було передано Міллсу, також «комісару» «*Арійського братства*» (*United States of America v. Mills. 11th Cir. 1983*).

У справі *United States v. Stinson and Griffin* судом було встановлено, що «на початку 1980-х років каліфорнійське *Aryan Brotherhood* було реорганізовано таким чином, щоб ним керувала комісія з трьох членів. Комісія мала вирішальне слово щодо наказів «*Арійського Братства*» вбивати, наказів забезпечувати дотримання правил «*Арійського Братства*», а також щодо бізнес-діяльності «*Арійського Братства*»» (*United States v. Stinson and Griffin. 9th Cir. 2011*).

У справі *United States v. Rentfrow and Chunn* суд наголосив на тому, що обвинувачений «був одним з п'яти членів вищого керівництва *the Aryan Circle* на національному рівні та лідером філіалу

банди у федеральній в'язниці в місті Язу-Сіті, штат Міссісіпі (*United States v. Rentfrow and Chunn. Appeal from the United States District Court for the Southern District of Mississippi, 2024*).

Так само у справі *Blankenship and Chunn* суд підкреслив, що «Чунн був «віце-президентом» «федеральної системи» *the Aryan Circle* та членом його «оперативної групи» – конфіденційної та обраної групи членів, «здатних до певних актів насильства», яка виконувала роль «кілерів» *the Aryan Circle*. «Бланкеншип був «майором» *the Aryan Circle*, який мав владу над членами *the Aryan Circle* у Департаменті виконання покарань штату Міссурі та відділенні *the Aryan Circle* у федеральних в'язницях». «Чунн обіймав високу посаду в *the Aryan Circle*. Він приймав рішення про те, коли розпочинати «війну» з іншими тюремними бандами, віддавав накази про напади на інших та продавав наркотики у в'язниці» (*United States of America v. Blankenship and Chunn, Defendants-Appellants, 2024*).

Залежно від ефективного лідерства в банді та контролю над її членами, білі расистські в'язничні банди вимагають суворого дотримання ієрархії, а також законів і правил (часто білі расистські банди мають письмові статuti або конституції). Нехтування наказами банди може призвести до побиття, вигнання (яке може включати насильницьке видалення татуювання банди з тіла вигнаного члена) або навіть смерті. Багато членів та асоційованих членів білих супремасистських в'язничних банд були вбиті своїми ж членами.

Серед всього іншого, не зважаючи на поширеність знань та інформації про в'язничні банди, їхні закони «вимагають від своїх членів завжди заперечувати існування організації і вчиняти неправдиві свідчення, крадіжки і вбивства від імені кожного члена» (*United States v. Abel, 469 U.S. 45. 1984*).

У судових процесах США поширена практика, коли одні члени банди намагаються викликати інших для надання свідчень – не завжди правдивих: «Свідки, знайомі з *the Aryan Brotherhood*, засвідчили, що особи, пов'язані з бандою, часто намагалися викликати інших членів банди як свідків, оскільки виїзди за межі в'язниці давали членам банди можливість займатися незаконним бізнесом» (див. *The People v. Christopher Eric Poore*).

Щодо кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивих свідчень у суді, то примарність залякуючого ефекту такого покарання дуже яскраво пояснив суд у справі *United States v. Silverstein*: «Але не страх перед звинуваченнями у неправдивих свідченнях змусив Метьюза зупинитися. Коли він вирішив не давати свідчень, він мотивував це правом П'ятої поправки, а не страхом перед звинуваченням у неправдивих свідченнях. І важко уявити, що він дійсно міг побоюватися наслідків такого переслідування. Метьюз відбуває три довічні ув'язнення поспіль (принаймні одне з них – за вироком штату) за два або три вбивства (в матеріалах справи немає чіткої відповіді на це питання). Додаткове покарання, яке могло б виникнути в результаті засудження за неправдиві свідчення, на практиці дорівнювало б нулю» (*United States v. Silverstein, 732 F.2d 1338*).

Оскільки в'язничні білі супремасистські банди все частіше виходять на вулиці, довгострокова тенденція полягає в тому, що банди здійснюють більший контроль і керівництво над цією частиною своїх членів. Це дозволяє кільком таким бандам займатися великомасштабною організованою злочинністю, у тому числі розповсюдженням наркотиків.

Ідеологія

Як випливає з їхніх назв, білі супремасистські в'язничні банди не просто засновані на расовому принципі, як багато інших банд, але й сповідують білу супремасистську ідеологію. Перші банди мали вульгарну версію вищості білої раси, але з часом вони перейняли більшість ідей та символів інших, більш традиційних груп білих расистів.

Вищість білої раси – це термін, який використовується для характеристики різних систем переконань, центральним елементом яких є один або декілька з наступних ключових постулатів: 1) білі повинні домінувати над людьми іншого походження, особливо там, де вони можуть співіснувати; 2) білі повинні жити самі по собі в суспільстві лише для білих; 3) білі люди мають власну «унікальну» «культуру», яка вища за інші культури; 4) білі люди генетично вищі за інших людей.

Як повноцінна ідеологія, «вищість» білої раси набагато ширша, ніж простий расизм чи фанатизм. Більшість прихильників білого супремасизму сьогодні також вважають, що білій расі загрожує небезпека зникнення через зростаючий «потік» не-білих, «яких контролюють і якими маніпулюють євреї», і що для порятунку білої раси необхідно вжити негайних заходів.

Ступінь засвоєння членами білих супремасистських в'язничних угруповань ідеології білого расизму може бути дуже різним, особливо якщо основні мотиви вступу до такої групи не пов'язані

з расизмом. Часто в банді може бути контингент членів, повністю занурених у білу расистську ідеологію, а також більша частина членів, які можуть просто демонструвати расизм або фанатизм. Різні в'язничні банди можуть бути більш або менш ненависними до різних рас, хоча всі вони, як правило, вороже ставляться до афро-американців і «чорних» банд у в'язниці. Деякі білі супремасистські в'язничні банди мають невелику кількість іспаномовних членів.

Деякі в'язничні банди, такі як *Ghost Face Gangsters* у Джорджії, мають відносно слабку прихильність до ідей переваги білих та існують десь на межі між білими супремасистськими в'язничними бандами та білими бандами, заснованими на расовій приналежності.

Більшість білих расистських в'язничних банд – це, в першу чергу, організовані злочинні угруповання, а в другу – групи ненависті.

Білі супремасистські в'язничні банди використовують задекларовані «переваги» білої раси, щоб посилити лояльність до банди і зменшити ймовірність того, що член банди може донести на групу. Саме цей практичний акцент на вищості білої раси для підтримки злочинних мотивів і операцій допомагає пояснити, як білі расистські банди можуть укладати угоди та створювати союзи з не-білими в'язничними або вуличними бандами (як правило, іспаномовними). Банди бачать можливості для максимізації своїх прибутків, навіть якщо, як на перший погляд, співпраця з не-білими бандами суперечить ідеологічним переконанням білих расистів.

Релігія

Діяльність білих, так само як і афро-американських банд, нерідко приховується за ширмою релігійної громади або релігійного руху, що, власне, не є дивним.

Будь-яка нова релігійна громада або група формує новий виклик перед адміністрацією пенітенціарних установ щодо дотримання балансу між правом на свободу світогляду і віросповідання людини та забезпеченням персоналу та ув'язнених.

На зазначені аспекти, зокрема, було вказано у рішенні у справі *George v. Sullivan*: «Упродовж усього часу існування *Racine Correctional Institution* [цьому закладу] доводилося стикатися з пропагандою, яку надсилали ув'язненим організації, що нібито є релігійними за своєю природою, але насправді проповідують світську ідеологію, наприклад, вищість однієї раси над іншою». «Безпека *Racine Correctional Institution* постійно піддається загрози через діяльність банд. Управління безпекою було б серйозним випробуванням, якби банда могла відкрито діяти, називаючи себе релігією» (*George v. Sullivan*).

Субкультура

Говорячи про важливість висвітлення субкультури в'язничних банд (у тому числі «білих»), вважаємо за доцільне навести фрагмент з рішення у справі *United States v. Mills*, в якому суд підкреслив: «*The Aryan Brotherhood* є таємною організацією в рамках в'язничної системи, культура якої є дивною й чужою для непрофесійних присяжних навіть у її найбільш очевидних аспектах» (*United States of America v. Barry Mills, 11th Cir. 1983*).

Не зважаючи на пріоритет економічних завдань порівняно з ідеологічними, тим не менш субкультура білих в'язничних банд є цементуючим розчином для їх існування, причому існування вельми успішного.

На важливість культурних символів може, наприклад вказувати навіть назва однієї з найбільш жорстоких в'язничних банд сучасної Америки – *the Soldiers of Aryan Culture*: «Один з офіцерів одразу впізнав у пасажирі без сорочки Мітчелла, людину, про яку офіцер вже знав як про злочинця і члена *the Soldiers of Aryan Culture*, жорстокої банди білих расистів-супремасистів» (*State v. Robert Mitchell, 2019 UT*).

З роками білі супремасистські в'язничні банди також розвинули власну окрему субкультуру, запозичивши деякі елементи зі старої субкультури байкерських банд і створивши іншу, засновану на спільному досвіді перебування у в'язниці. Ця субкультура є спільною для членів та асоційованих членів білих супремасистських в'язничних банд. Вона включає спільну мову та сленг, спільну ідеологію, участь у схожих звичаях, використання спільних символів, абревіатур та цифрових кодів тощо.

У справі *People v. Jason Schmaus et al* Верховний суд Каліфорнії відобразив показання одного з обвинувачених, що «*Арійське братство*» – це біла в'язнична банда, яка встановлює правила для білих ув'язнених і прагне контролювати їх. Ці правила включають в себе не ділитися чашкою або

сигаретою з чорношкірим ув'язненим, не свідчити проти іншого про злочин і не терпіти людей, які скоюють злочини проти дітей і жінок, наприклад, гвалтівників. Докази свідчать про те, що *в'язнична банда має власну структуру, економіку та правила*. Члени банди – як в межах, так і поза межами в'язничної системи – розробили схеми, які в багатьох випадках дозволяють обходити в'язничні правила і закон» (*The People v. Jason Schmaus et al, Court of Appeal of the State of California*)

Як правило, чоловіки, які беруть участь у цій субкультурі, називають себе *peckerwoods*, або просто *woods*.

Цей термін виник як принизлива лайка, спрямована проти білих людей, але був сприйнятий членами та асоційованими членами білих супремасистських в'язничних банд, які носять його як знак пошани. Один давній вірш білих супремасистських в'язничних банд, адаптований для різних груп, проголошує: «*We are peckerwood soldiers, down for our cause*».

«*Wood*» демонструє лояльність до в'язничної банди та завойовує його повагу, вбиваючи когось, кого хоче вбити банда (*The People v. Jason Schmaus et al*).

У справі *Simmang v. the State of Texas* можна знайти таке: «Він засвідчив, що має досвід роботи з *the Aryan Brotherhood of Texas*, групою, що загрожує безпеці, і *the Peckerwoods*, клікою, яку *the Aryan Brotherhood* та *Aryan Circle* (інша група, що загрожує безпеці) використовують як вербувальну базу» (*Dustin Anthony Simmang v. the State of Texas. Court of Appeals of Texas. San Antonio, 1997*).

Жінки, які є частиною цієї субкультури, називають себе *featherwoods*, або просто «*nip'ям*»: «*Johnson-Fritz was a female member of the Aryan Brotherhood known as a Featherwood*» (*State v. Renee Johnson-Fritz (2022). Court of Appeals of Kansas*).

Ув'язнені у конкретній в'язниці, які поділяють цінності цієї субкультури, можуть колективно називати себе *woodpile*.

У згаданій вище справі *People v. Jason Schmaus et al* Верховний Суд Каліфорнії роз'яснив субкультурну специфіку білих банд, наговоривши, що «*peckerwood*» або «*wood*» – це білий ув'язнений, який має певну прихильність до *the Aryan Brotherhood* або *the Nazi Low Riders*, або до їхніх переконань.

На відповідному судовому процесі один з обвинувачених засвідчив, що «Бітті не був членом ані «*Арійського братства*», ані «*Нацистських Лоу-Райдерів*», але він був «*wood*» (*The People v. Jason Schmaus et al*).

«*Wood*», який хоче приєднатися до в'язничної банди, працює на неї, наприклад, передаючи записки, написані ув'язненими («*повітряні змії*»), і повідомляючи про порушення правил «*Арійського братства*». Ці правила передбачають нетерпимість – і навіть вбивство – ув'язнених, причетних до сексуальних злочинів, таких як розбещення дітей або згвалтування (*The People v. Jason Schmaus et al*).

Білі супремасистські в'язничні банди та субкультура, яку вони створили, роблять сильний акцент на *ідеї банди як сім'ї*. Члени та співники можуть називати групу *сім'єю*, а один одного – *братом* і *сестрою*. Цей сімейний акцент також підсилює важливе поняття лояльності до групи. Також сильно підкреслюються такі поняття, як довіра, честь, лояльність, братерство, повага і любов. Багато банд можуть використовувати деякі з цих або подібних термінів як гасла.

Так, у справі *The People v. Woodyard* судом підкреслюється ідея, що банда – це, у першу чергу, родина для ув'язненого члена банди: «Банда, членами або співниками якої були Вудьярд і багато його співників, давали можливість Вудьярду та його співникам продавати наркотики, щоб допомогти членам банди встати на ноги після звільнення з в'язниці (і завойовувати довіру банди), отримувати гроші для передачі іншим членам банди, а також отримувати гроші для переказів на в'язничні рахунки членів банди» (*The People v. Jacob Benjamin Woodyard (2023). Colorado Court of Appeals*).

The Aryan Circle використовує слова (в різному порядку) «братерство, солідарність, лояльність і відданість», а члени можуть навіть витатувувати ці слова на своєму тілі. Члени та поплічники багатьох банд можуть підписувати листи або повідомлення в Інтернеті словами *LLHR* (*love, loyalty, honor and respect*).

Це не випадково, що так багато з цих термінів пов'язані з груповою лояльністю.

Деякі з цих понять і гасел були вперше використані байкерськими бандами, як, наприклад, гасло «*God Forgives, Brothers Don't*», яке привласнило собі *the Aryan Brotherhood*.

«*My Honor is Called Loyalty*» – одне з гасел *the Aryan Circle* – походить від *Waffen-SS* у нацистській Німеччині (*Meine Ehre heißt Treue*). Інші гасла були створені самими членами банд,

наприклад, «Вічно Вірний» та «Завжди Сильний» – обидва гасла *the Ghost Face Gangsters*. Знову ж таки, ідея вірності групі домінує у зазначених гаслах.

В'язничні банди перетворили багато з цих гасел і концепцій на абрєвіатури, цифрові коди або інші подібні вирази. Ці закодовані вирази також стали частиною субкультури, що лежить в основі білих супремасистських в'язничних банд, оскільки члени використовують їх для ідентифікації себе і один одного, а також для зміцнення групових зв'язків. Навіть вивчення різних кодів, абрєвіатур і ручних знаків створює зв'язок з іншими членами групи.

Соціальні мережі, а також селфі та групові фотографії, розміщені на них, збільшили використання знаків рукостискання білими супремасистськими в'язничними бандами. Подібно до того, як члени вуличних банд «блимають» рукою, члени білих супремасистських в'язничних банд використовують знаки, щоб показати свою приналежність до банди.

У рішенні у справі *People v. Lamb* суд надав особливу увагу символам належності до в'язничної банди *Public Enemy Number One (PEN1)*: «На суді було представлено значну кількість інших доказів фанатизму та насильницької злочинної діяльності *PEN1*. У той час як відеоролики містили підбурювальні зображення расистських символів та емблем білого супремасизму, присяжним були надані докази того, що Ламб мав такі зображення витатуйовані на своєму власному тілі. Присяжним було відомо, що Ламб мав слова «кров» і «честь» зі свастикою посередині на шиї, ще одну свастику під правим оком, ще одну свастику на правій руці, кельтський хрест зі словом «skin» і татуюванням «P.D.S.» (для *PEN1 Death Squad*) над правим оком, «L.A.S.» (*Los Angeles Skins*) на лівій руці, «W.P.» (*White Power or Pride*) на спині та «Death Squad» на нозі (*People v. Lamb (2024). Supreme Court of California*).

На важливість татуювання для членів білих банд вказано судом у рішенні у справі *State v. Mitchell*: «Завдяки демонстративним татуюванням Мітчелла, поліцейські знали, що Мітчелл був членом *SAC* – жорстокої банди білих расистів-супремасистів» (*State v. Robert Mitchell, 2019 UT*).

«Дійсні члени отримували право носити «нашивку» *the Aryan Circle* – як правило, татуювання у вигляді ромба зі свастикою на внутрішній стороні, що містить коло з блискавками або «AC»» (*United States of America v. Blankenship and Chunn, 2024*).

Крім того, на важливість татуювання для членів білих банд вказано судом у рішенні у справі *Rentfrow and Chunn*: «Після того, як *prospect* стає повноправним членом, він отримує татуювання «Арійського кола», яке називається «нашивкою». Татуювання включає в себе контур ромба зі свастикою всередині ромба та буквами «AC» в центрі». «Один зі свідків показав, що Чунн зробив Рентфроу татуювання *the Aryan Circle*, щоб продемонструвати повне членство Рентфроу в банді. Уряд також представив присяжним фотографію Рентфроу з татуюванням *the Aryan Circle*» (*United States v. Rentfrow and Chunn. Appeal from the United States District Court for the Southern District of Mississippi, 2024*).

Додатково на важливість субкультурних символів у діяльності в'язничних банд та боротьби з ними вказує вельми цікава справа *Campos v. Coughlin*, яка стосувалася використання в'язничними бандами вервиць як символів ідентифікації членства в бандах.

Так, за словами представників в'язничної адміністрації, деякі ув'язнені носили релігійні буси, щоб за кольором бус можна було ідентифікувати приналежність до певного угруповання. Вона дійшла висновку, що ці вервиці сприяли бандитському насильству, суперництву та конфронтації, оскільки ув'язнені могли ідентифікувати членів конкуруючих банд за кольором вервиць, які вони носили.

Відповідачі стверджували, що діяльність банд спричиняє «тертя, суперництво і навіть насильство серед ув'язнених, тим самим загрожуючи безпеці та порядку в установі». Таким чином, директива про заборону носіння вервиць є спробою відповідачів зменшити рівень бандитського насильства та сприяти «зацікавленості *DOCS* у припиненні діяльності банд та інших несанкціонованих угруповань».

Проте суд вирішив справу на користь ув'язнених, зазначивши, що в'язнична адміністрація не продемонструвала, яким чином директива, що забороняє носіння вервиць навіть під одягом, сприяє переконливому інтересу держави в найменш обмежувальний спосіб. Ув'язнені-позивачі довели, що носіння вервиць під одягом вирішило б занепокоєння в'язничної адміністрації. Суд наголосив, що «носіння вервиць у такий спосіб дозволяє уникнути їх публічної демонстрації і, отже, легкої ідентифікації членів банди, водночас дозволяючи позивачам сповідувати свою релігію». Крім того, побоювання в'язничної адміністрації, що вона не зможе гарантувати, що вервиці не будуть помічені

або виставлені напоказ, якщо носити їх під одягом, не мають під собою достатніх підстав. Міркування в'язничної адміністрації про те, що вервиці можна побачити, коли ув'язнені роздягаються, або що їх можна побачити крізь одяг, є, якщо розглядати їх у найсприятливішому світлі, *просто непереконливими*» (*Campos v. Coughlin*, 854 F. Supp. 194. S.D.N.Y. 1994).

Непримиримість до осіб, які вчинили сексуальні злочини, та гомосексуалістів

Як і у пострадянських субкультурних в'язничних нормах, відомих за багатьма джерелами, вчинення особою сексуального злочину нарікає таку особу на дуже складні для неї наслідки.

Проте якщо у пострадянській в'язничній культурі такі наслідки пов'язані з автоматичним потраплянням до неформальної касты «опущених» та подальшим регулярним приниженням (*S.P. v. Russia*; *D. v. Latvia*), то у випадку субкультурних відносин це нерідко пов'язане із загрозами для життя: «За звичаями білої в'язничної банди, покаранням за сексуальний злочин є смерть» (*The People v. Jason Schmaus et al*).

Так, справі *Schmaus et al* була прямо пов'язана з тим, що «обвинувачені поділяли переконання *the Aryan Brotherhood* та *Nazi Low Riders*. Через те, що потерпілий порушив ці переконання, вчинивши сексуальний злочин, обвинувачені вбили його, коли усі вони перебували у в'язниці» (*The People v. Jason Schmaus et al*).

На суді обвинувачений та свідок з боку обвинувачення показали, що «*wood*», незалежно від того, чи є він членом «*Арійського братства*» або «*Нацистських Лоу-Райдерів*», може отримати повагу та інші вигоди від білих в'язничних банд, вбиваючи тих, хто порушує кодекс поведінки банди, який включає заборону на вчинення злочинів на сексуальному ґрунті: «Гленн свідчив, що Гемптона вбили, бо він був гвалтівником» (*The People v. Jason Schmaus et al*).

У справі *United States v. Rentfrow and Chunn* у центрі уваги було вбивство членами в'язничної банди *the Aryan Circle* особи, яка, як вважалося, була гомосексуалістом: «У день відповідних подій до *USP Yazoo City* перевели нового ув'язненого, М.М. Чунн і Джеремі Денніс, ймовірний член *the Aryan Circle*, зайшли до камери М.М., щоб зустрітися з ним. Після цього вони нібито сказали іншим, що М.М. не може залишатися у блоці через їхнє переконання, що він є гомосексуалістом. Члени *the Aryan Circle* відмовляються ділити в'язничні камери з гомосексуалістами, тому вони здійснюють акти насильства проти таких осіб з метою змусити адміністрацію в'язниці вивести таких осіб з камери» (*United States v. Rentfrow and Chunn. Appeal from the United States District Court for the Southern District of Mississippi*).

Союзи та конфедерації

З огляду на кількість в'язничних та вуличних банд у США – як білих, так й інших – усі вони вступають до тривалих або короткотермінових союзів. Як правило такі союзи обумовлені економічними та іншими суто раціональними інтересами.

Так, у справі *Silverstein* суд прямо у судовому рішенні встановив, що «*the Aryan Brotherhood* та *the Mexican Mafia* є союзниками, серед іншого, у своїй ворожості до чорношкірих ув'язнених, які мають власні банди» (*United States v. Silverstein. 7th Cir. 1984*).

У рішенні у справі *Robinson v. Prunty* суд подав правову позицію ув'язненого- апелянта, в якій наголошувалося, що у в'язниці існує кілька банд на расовому ґрунті. *Surenos* – це в'язнична банда, що складається з «*ніхотинців Мексиканської мафії*». Більшість білих ув'язнених є членами банд, що пропагують перевагу білої раси, таких як «*Арійське братство*» або «*Скінхеди*». Білі банди сформували союз із *Surenos*, і що члени цих банд жорстоко протистоять афро-американським ув'язненим і мексиканським ув'язненим з Північної Каліфорнії (*Robinson v. Prunty and Other Defendants-appellants. 9th Cir. 2001*).

У рішенні у справі *People v. Lamb* відображено союз *PEN1* з *the Aryan Brotherhood* та *Nazi Lowriders* (*People v. Lamb, 2024*).

Станом на сьогодні вважається, що союзниками *the Aryan Brotherhood* є такі банди як *Dirty White Boys*, *Gambino crime family*, *Hells Angels MC*, *Irish Mob*, *the Mexican Mafia*, *Nazi Lowriders*, *Public Enemy № 1*, *Sureños*, *Vagos MC*.

Навпаки, ворогами *the Aryan Brotherhood* є такі банди як *the Black Guerrilla Family*, *the Dead Man Incorporated*, *Black P. Stones*, *Bloods*, *Crips*, *DC Blacks*, *Nuestra Familia*.

Прикладом може служити рішення у справі *United States v. Sahakian*, де лідер *the Aryan Brotherhood* в одній з в'язниць замовив вбивство афро-американського ув'язненого як «послугу»

іншій в'язничній банді – *the Mexican Mafia*. Причому виконавцями злочинного замовлення, виданого лідером *the Aryan Brotherhood* на користь *the Mexican Mafia*, були ув'язнені саме з *the Dirty White Boys*.

Комплексність ситуації, наведеної вище, розкрита у судовому рішенні: «Двома найбільш відомими бандами, що таємно діяли у в'язниці Маріон наприкінці 90-х років, були *the Aryan Brotherhood*, що складалося переважно з білих ув'язнених, і *the DC Blacks*, до складу яких входили переважно афроамериканські ув'язнені. *The Aryan Brotherhood* вело усний «розстрільний список» чорношкірих ув'язнених, на яких, у разі зустрічі, слід було напасти та/або вбити. Для того, щоб посилити свої насильницькі тенденції, члени *the Aryan Brotherhood* та пов'язаних з ним банд, таких як *the Dirty White Boys*, носили зброю, відому як «shanks», яку члени банд часто носили в ректальній порожнині, щоб приховати її від офіцерів в'язниць. 18 травня 1999 року Террі Ламар Вокер, чорношкірий ув'язнений з в'язниці *Marion*, був зарізаний ув'язненим Річардом Макінтошем, який був озброєний «shank», в той час як інший ув'язнений, Карл Кнопп, тримав його. Свідками всього інциденту були двоє співробітників виправної установи, які впізнали в ув'язнених, що брали участь у нападі, членів банди *the Dirty White Boys*» (*United States of America v. Sahakian. 7th Cir. 2006*).

На цьому прикладі можна побачити, наскільки ідеологія поступається бізнес-інтересам.

Так, ворогом білої банди *Dead Man Incorporated* є біла банда *the Aryan Brotherhood*. Водночас союзником *Dead Man Incorporated* є радикальна афро-американська банда *Black Guerrilla Family*.

Так само, союзником *the Aryan Brotherhood* є *Mexican Mafia*, яка складається переважно з іспаномовних американців, що не заважає «білій» банді упродовж тривалого часу співпрацювати з «мексиканцями».

Можна додати, що у в'язниці Сакраменто (Каліфорнія) наразі утримується Рональд Дін Янделл, ув'язнений лідер «*Арійського братства*», відомий своєю політичною діяльністю: він допоміг укласти мирну угоду між конкуруючими в'язничними угрупованнями та був лідером голодування у всій в'язниці на початку 2010-х років.

Жінки та в'язничні банди білих расистів

Більшість білих супремасистських в'язничних банд не допускають жінок до рівня «залатаних» (*patched*) членів, а ті деякі з них, які допускають жінок до рівня офіційних членів, зазвичай не дозволяють їм займати керівні посади. Незважаючи на ці обмеження, в кожній білій супремасистській в'язничній банді є жінки, і вони часто відіграють ключові ролі – від допомоги у створенні та підтримці групових зв'язків до участі у злочинній діяльності.

Жінки підтримують членів в'язничної банди за ґратами, допомагають ув'язненим спілкуватися між собою, публікують та поширюють інформаційні бюлетені та інші матеріали, а також беруть участь у злочинній діяльності, наприклад, проносять контрабанду до в'язниць. Без участі жінок білим супремасистським в'язничним бандам було б набагато складніше діяти.

Лише за останні кілька років десятки жінок, пов'язаних з білими радикальними в'язничними бандами, були заарештовані за різноманітними звинуваченнями. Часто ці жінки є дружинами, подругами або навіть матерями членів білих супремасистських в'язничних банд. Хоча не всі вони беруть безпосередню участь у злочинній діяльності, вони особливо корисні, допомагаючи членам банди за ґратами. Дві найпоширеніші такі ролі – контрабанда та зв'язок, але жінки також допомагали у втечах з в'язниці і навіть у вбивствах.

Наприклад, у 2019 році Рене Джонсон-Фріц переслала повідомлення від свого ув'язненого чоловіка Фредеріка Фріца, лідера *the Kansas Aryan Brotherhood*, ув'язненому в іншій виправній установі. Це був наказ вбити іншого ув'язненого. Наказ був виконаний членом банди, який завдав жертві понад 20 ножових поранень (жертва вижила після нападу). У грудні 2021 року Рене Джонсон-Фріц визнала себе винним у підбурюванні до скоєння вбивства та була засуджена до 59 місяців позбавлення волі (*State v. Renee Johnson-Fritz (2022). Court of Appeals of Kansas*).

Того ж року Кеннан Гілліленд, членкиня арканзаської в'язничної банди *the New Aryan Empire*, допомогла втекти з в'язниці її лідеру Веслі Галлету та його поплічнику. Гілліленд підбрала двох членів банди після їхньої втечі, відвезла їх за 130 миль від в'язниці і забезпечила їх їжею та речами. У липні 2020 року Гілліленд визнала себе винним за двома пунктами звинувачення у пособництві та сприянні втечі.

У вересні 2019 року Івонн Пол, мати високопоставленого члена *the Georgia Aryan Brotherhood*, була однією з трьох жінок, звинувачених у спробі контрабанди тютюну та незаконних препаратів до в'язниці округу Полк у Джорджії.

У лютому 2020 року Обрі Браун і троє чоловіків-членів та співників в'язничної банди *the Ghost Face Gangsters* увірвалися до будинку матері та її 14-річної доньки, вимагаючи поговорити з чоловіком, якому належав будинок. Повернувшись до свого автомобіля, один з чоловіків здійснив кілька пострілів по будинку, влучивши в доньку, яка стояла біля вхідних дверей, вбивши її. Усім чотирьом підозрюваним і ще одному чоловікові, який брав участь у плануванні вторгнення, висунуто звинувачення у вбивстві, незаконному позбавленні волі, нападі з обтяжуючими обставинами та зберіганні зброї (*U.S. Attorney's Office, Northern District of Georgia. Wednesday, August 31, 2022. Press Release*).

У справі *The People v. Poore* Верховний Суд Каліфорнії вказав на те, що один з фігурантів справи «звів підсудного зі своєю дружиною, яка часто виступала посередником між ув'язненими *the Aryan Brotherhood* та людьми поза межами в'язниці» (*The People v. Christopher Eric Poore, 2022*).

Злочинна діяльність

Білі расистські в'язничні банди регулярно займаються різноманітною злочинною діяльністю як за ґратами, так і на волі, де така діяльність має виключно або переважно організований характер.

У рішенні *The People v. Woodyard* судом було зроблено важливий акцент: «Банда була підприємством, а продаж наркотиків – рекетом, який сприяв цьому підприємству» (*The People v. Jacob Benjamin Woodyard (2023). Colorado Court of Appeals*).

У рішенні у справі *McKinney* суд підкреслив: «Щоб зрозуміти суть вбивства, присяжні повинні були знати децю про минуле та діяльність «*Арійського братства*». Отже, деякі докази уряду були зосереджені на загальній діяльності «*Арійського братства*», в тому числі на його перетворенні на в'язничну банду, яка займалася торгівлею наркотиками і здирництвом, а також на засобах контролю і дисциплінування своїх членів і соратників – засобах, які в деяких випадках включали вбивства» (*United States v. William K. McKinney. 7th Cir. 1992*).

Дійсно, всі такі банди, окрім найменших, можна вважати діючими злочинними підприємствами, тобто формами організованої злочинності. Діяльність організованої злочинності включає в себе нелегальне розповсюдження наркотиків, створення та координацію злочинних груп, крадіжки особистих даних та інші злочини.

Білі супремасистські в'язничні банди також скоюють насильницькі злочини проти конкуруючих банд різних типів, а також проти своїх членів.

Більше того, члени банд можуть застосовувати летальне насильство проти співробітників пенітенціарних установ, поліції чи будь-кого іншого, хто стає на шляху злочинної діяльності або намагається запобігти втечі з в'язниці або з-під арешту.

Так, 22 листопада 2024 року 62-річний Рональд Дін Янделл, ув'язнений лідер в'язничної банди «*Арійське братство*» напав на двох співробітників виправної установи, які супроводжували його назад до камери.

Оскільки вони також є білими расистами, вони можуть скоювати злочини на ґрунті ненависті як за ґратами, так і на вулицях.

Злочини на ґрунті ненависті

Хоча це не найпоширеніша форма насильства, члени білих в'язничних банд беруть участь у злочинах на ґрунті ненависті, спрямованих проти людей інших рас, етнічних груп чи віросповідань. Часто такі злочини на ґрунті ненависті, скоєні членами банди, є спонтанною насильницькою реакцією на незаплановану зустріч, а не навмисними діями.

Окремі ув'язнені з *the Aryan Brotherhood* «були причетні до попередніх випадків вбивств у в'язницях, один з яких був скоєний під егідою *the Aryan Brotherhood (United States v. Mills. 11th Cir. 1983; United States v. Fountain. 7th Cir. 1981)*. Ще одне вбивство чорношкірого ув'язненого членами *the Aryan Brotherhood* описано у справі *State v. Farmer (126 Ariz. 569. 1980)*.

Хоча сьогодні вони трапляються рідше, умисні злочини на ґрунті ненависті, скоєні членами в'язничних банд білих расистів-супремасистів, все ж трапляються.

Так, у 2010 році Стівен Скот Кантрелл, член *the Aryan Brotherhood of Texas*, намагаючись здобути статус у банді, вчинив серію підпалів, спрямованих проти етнічних та релігійних меншин. Кантрелл був засуджений після того, як визнав себе винним у пошкодженні релігійної власності та втручанні в житлові права, що є порушенням федерального законодавства про злочини на ґрунті ненависті. Кантрелла також зобов'язали виплатити потерпілим 550780 доларів у якості компенсації.

28 грудня 2010 року він підпалив церкву «Віра в Христа», яка є переважно афро-американською церквою, намагаючись вбити афроамериканця-інваліда. Кантрелл зізнався, що влаштував пожежу з наміром вбити афроамериканця-інваліда, який, на його думку, жив у притулку при церкві. Кантрелл обшукав церкву, написав великими літерами на стіні церкви поруч з кабінетом пастора серію погрозливих і расистських повідомлень, а також «помітив» церкву посиленнями на «*Арійське братство*». Хоча чоловік не постраждав, апеляційний суд залишив вказане рішення в силі (*Steven Scott Cantrell, Appeals from the United States District Court for the Western District of Texas*).

Традиційні злочини

Члени в'язничних банд білих расистів-супремасистів вчиняють злочини за вказівкою керівників банди, а також злочини за власним бажанням та ініціативою. Такі злочини варіюються від наркотиків (виготовлення, розповсюдження, контрабанда та вживання) до нелегальної зброї, крадіжок особистих даних, насильницьких нападів та вбивств. Серед них також часто спостерігається високий рівень рецидиву злочинів, про що свідчить довга кримінальна історія багатьох членів угруповання.

Наприклад, Уільям Гленн Чунн і Джессі Пол Бланкеншип, обидва високопоставлені члени в'язничної банди *the Aryan Circle*, брали участь у різних насильницьких злочинних діях з 2010 по 2021 рік.

Уільям Чунн, техасець та один із найвищих лідерів *the Aryan Circle* віддавав накази про напади на конкурентів і членів *the Aryan Circle*, яких підозрювали в нелояльності. Він також віддавав накази про напади на людей, яких підозрювали у співпраці з органами правопорядку. Джессі Бланкеншип з Міссурі скоїв кілька насильницьких злочинів від імені *the Aryan Circle*, які просунули його в лавах банди. Він застрелив двох людей, брав участь у викраденні людини та спалив «нашивку» на тілі члена «*Арійського кола*», який мав погані стосунки з бандою. У листопаді 2021 року федеральний суд присяжних визнав Чунна винним у рекеті з посиленням покаранням за замах на вбивство; Бланкеншип був засуджений за звинуваченнями, пов'язаними з рекетом і викраденням людей (*див. також United States of America v. Aaron Matthew Rentfrow and William Glenn Chunn*).

Упродовж 2020 року п'ять членів найбільшого в'язничного угруповання білих расистів в Орегоні *the European Kindred* були заарештовані у зв'язку зі злочинною діяльністю, яка включала торгівлю наркотиками, пограбування та отримання нелегальної зброї. За даними влади, один з членів в'язничної банди, Ерік Келлі, також планував «вбити кількох людей». Чоловіки перевозили наркотики через кілька штатів Тихоокеанського Північного Заходу.

Діяльність членів в'язничних банд білих расистів не обмежується злочинами на ідеологічному чи расовому ґрунті. Як зазначалося вище, члени угруповання часто вдаються до широкого спектру традиційної злочинної поведінки, включаючи вбивства, квартирні крадіжки тощо. Деякі з них також беруть участь у політичному насильстві: з понад 900 осіб, заарештованих за участь у насильницькому повстанні в Капітолії США 6 січня 2021 року, щонайменше двоє пов'язані з в'язничними бандами білих расистів-супремасистів (зокрема *Dead Man Incorporated*).

Крайня жорстокість

Насильницький характер банд білих расистів у поєднанні з їхньою активною злочинною діяльністю, яка регулярно призводить до контактів з органами правопорядку, занадто часто призводить до ситуацій, пов'язаних з екстремальним насильством, включаючи вбивства, скоєні з різних мотивів, а також насильницькі сутички з органами правопорядку.

У Сполучених Штатах Америки майже щороку білі расисти несуть відповідальність за більшість вбивств, пов'язаних з екстремізмом, і значну частину з них скоюють члени в'язничних банд білих расистів. Лише за останнє десятиліття члени в'язничних банд білих расистів відповідальні за майже третину (76) вбивств, пов'язаних з білим расизмом. Більше того, оскільки про вбивства за стінами в'язниць не завжди добре повідомляють, справжня кількість, ймовірно, ще вища.

Деякі з вбивств, скоєних в'язничними бандами, пов'язані з насильством з конкуруючими або ворожими групами, або з внутрішнім насильством через боротьбу за владу чи особисту ворожнечу.

Насильницька природа білих в'язничних банд розкрита у рішенні у справі *State v. Mitchell*: «На слуханні офіцери засвідчили, що SAC – це банда білих расистів, але не обговорювали конкретно, чи має SAC репутацію насильницького угруповання. У цьому випадку, однак, ми можемо взяти до уваги, що SAC є насильницькою бандою. Інші суди вже зазначали, що SAC є насильницьким

угрупованням». «Члени SAC частіше, ніж інші особи, можуть бути озброєні, заявивши, що, з його досвіду, «члени банди зазвичай носять зброю». «У цьому випадку офіцери точно знали, що Мітчелл був членом жорстокої банди білих расистів, і тому ми надаємо фактору банди більшої ваги, ніж це було б виправдано, якби офіцери лише підозрювали причетність до банди або якби банда, про яку йдеться, не була відома як насильницька» (*State v. Robert Mitchell. 2019 UT*).

Одне з нещодавніх вбивств, скоєних в'язничною бандою, було скоєно ув'язненим, який розлютив «Арійських воїнів» з Невади. У жовтні 2021 року член *the Aryan Warriors* Ентоні «Магсі» Вільямс визнав себе винним у вбивстві іншого ув'язненого у 2016 році. Вільямс та його співкамерник Тарік «Торк» Гойкочча заманили жертву до замкненої камери, де завдали їй 52 ножових поранення. Перед вбивством жертва сказав своїй дівчині, що боїться, що на нього нападуть члени банди, тому що він не хоче приєднатися до їхньої банди. Суддя засудив Вільямса до довічного ув'язнення без права на дострокове звільнення.

Члени банди можуть легко натрапити на свою власну банду.

Так, п'ятеро членів і дві жінки *the Universal Aryan Brotherhood*, що базується в Оклахомі, жорстоко забили до смерті іншого члена банди в грудні 2019 року, напавши на нього з бейсбольною битою та вистрілюючи в нього. Потім вони відвезли жертву до іншого місця, де за допомогою нагрітої металевої праски випалили з тіла жертви татуювання в'язничної банди. Влада висунула їм звинувачення у вбивстві першого ступеня та супутні звинувачення.

Насильницькі сутички з поліцією часто трапляються серед членів білих супремасистських в'язничних банд. Зазвичай вони відбуваються, коли поліція реагує на злочинну діяльність за участю членів банди. В інших випадках члени розшукуваних банд можуть вдаватися до насильства, щоб уникнути затримання.

Окремо можна сказати, що «внутрішнє» насильство є однією з основних характеристик в'язничних банд, у тому числі білих. У рішенні у справі *People v. Lamb* було наголошено, що «лідери *PENI* застосовували кричуще насильство, щоб залякати і відмовити інших членів банди, соратників і широку громадськість від спілкування з поліцією або дачі свідчень у суді» (*People v. Lamb (2024). Supreme Court of California*).

У культурі білих супремасистських банд існує «відплата», включно з насильницькими санкціями. Між актом неповаги і розплатою міг пройти тривалий період. Розголошення інформації про банду стороннім особам або органам правопорядку розглядалося як зрада (*People v. Lamb*).

Так, у справі *Rentfrow and Chunn* сторона обвинувачення зробила особливий наголос на тому, що «*The Aryan Circle* не допускає співпраці з органами правопорядку. Така співпраця може мати серйозні наслідки, включно зі смертю» (*United States v. Rentfrow and Chunn. Appeal from the United States District Court for the Southern District of Mississippi, 2024*).

У справі *United States v. Barry Mills* предметом судового розгляду було *inter alia* факт того, що «член *the Aryan Brotherhood*, ув'язнений в одній федеральній в'язниці, передав замовлення на вбивство іншому члену *the Aryan Brotherhood* в іншій в'язниці, незважаючи на поштову цензуру та обмеження на листування між ув'язненими» (*United States of America v. Barry Mills. 11th Cir. 1983*).

Боротьба з білими супремасистськими в'язничними бандами

З в'язничними бандами загалом важко боротися, оскільки їхні члени можуть легко діяти як за ґратами, так і на волі. Ув'язнення одного з членів банди може просто змінити місце їхньої злочинної діяльності. Так, у справі *Blankenship and Chunn* суд констатував, що «*the Aryan Circle* не обмежує своє членство лише ув'язненими» (*United States of America v. Blankenship and Chunn, 2024*).

Тому не дивно, що *в'язничні банди* білих расистів є одними з найбільш довгоживучих угруповань білих расистів у Сполучених Штатах.

Упродовж багатьох років в'язничні чиновники намагалися розділити членів банд між різними в'язницями – або навіть різними в'язничними системами – і бачили, що така тактика призводить лише до розростання банд. Інші чиновники намагалися ізолювати членів банд в окремому закладі або помістити задокументованих членів банд до адміністративної ізоляції, тобто до одиночних камер. Ця тактика мала певний успіх, але зараз вона менш здійсненна через судові позови та адміністративні рішення, що обмежують одиночне ув'язнення.

Більш прогресивним є те, що деякі пенітенціарні установи запровадили програми виходу з банд, але хоча вони можуть принести користь окремим особам, вони мало що роблять для того, щоб перешкодити загальній діяльності таких угруповань.

Однією з тактик, яку використовують в'язничні адміністратори – як на рівні штатів, так і на федеральному рівні – для боротьби з діяльністю в'язничних банд білих расистів як за ґратами, так і на волі, є проведення розслідувань і судових переслідувань за фактами *рекету*. Оскільки в'язничні банди білих расистів займаються організованою злочинною діяльністю, наприклад, розповсюдженням наркотиків, вони є вразливими до таких переслідувань, на відміну від багатьох інших білих расистських угруповань. За останні 20 років у багатьох штатів відбулося чимало великих міжвідомчих розслідувань рекету, які призвели до масових арештів членів та спільників білих в'язничних банд.

Висновки

Багато членів банд продовжують займатися бандитською діяльністю, перебуваючи в ув'язненні. Члени сім'ї відіграють ключову роль у наданні допомоги або сприянні діяльності банди та вербуванні під час ув'язнення членів банди. У деяких виправних установах члени банд приймають радикальні релігійні погляди під час ув'язнення.

Банди заохочують своїх членів, соратників та родичів влаштовуватися на роботу до органів правопорядку, судової системи або на легальну роботу з метою збору інформації про конкуруючі банди та операції органів правопорядку. Значну кримінальну загрозу продовжує становити проникнення банд на військові об'єкти, оскільки члени щонайменше 53 банд були виявлені на військових об'єктах. Члени банд, які вивчають сучасну зброю і бойові прийоми в армії, ризикують застосувати ці навички на вулиці, коли повертаються до своїх громад.

Члени банд набувають потужну зброю та спорядження військового зразка, що становить значну загрозу через можливість смертельних сутичок з правоохоронцями та цивільними особами. Зазвичай вогнепальна зброя купується шляхом нелегальних закупівель, через підставних осіб або посередників, а також шляхом крадіжок у приватних осіб, транспортних засобів, житлових приміщень та комерційних установ. Члени банд також нападають на військовослужбовців та працівників органів правопорядку, об'єкти та транспортні засоби, щоб отримати зброю, боєприпаси, бронезилети, поліцейське спорядження, значки, форму та офіційні посвідчення.

Банди стають дедалі більш пристосованими та витонченими, застосовуючи нові та вдосконалені технології, щоб непомітно сприяти злочинній діяльності, розширювати свої злочинні операції та зв'язуватися з іншими членами банд, злочинними організаціями та потенційними новобранцями по всій країні й навіть по всьому світу.

Упродовж майже п'яти десятиліть в'язничні банди білих расистів складають один з основних сегментів руху білих расистів, хоча вони багато в чому відрізняються від «традиційних» груп білих расистів. Хоча вони, як правило, виникають і діють у в'язницях, більшість цих банд так само активні на вулицях, як і за ґратами, в тому числі беруть участь у насильстві та інших злочинних діях.

Хоча за своєю природою ці в'язничні банди є *біло-расистськими*, вони, як правило, є різновидом організованої злочинності і часто на перше місце ставлять *прибуток*, а не ідеологію.

Існування в'язничних банд є *реальністю*, з якою адміністрація в'язниць стикається щодня. Намагаючись реалістично вирішувати проблеми, пов'язані з бандами, персонал в'язниці реагує на «діяльність» банд, але не реагує на *ненасильницькі* прояви членства у банді (*David K. Et al v. Michael Lane et al*).

Бібліографічний список/References:

Судова практика:

1. *Amyr Kapadia v. Rodney L. Tally*. 229 F.3d 641 (7th Cir. 2000). US Court of Appeals for the Seventh Circuit – 229 F.3d 641 (7th Cir. 2000). Argued November 30, 1999. Decided October 12, 2000.
2. *Campos v. Coughlin*, 854 F. Supp. 194 (S.D.N.Y. 1994). US District Court for the Southern District of New York – 854 F. May 3, 1994.
3. *Dale Edward Flanagan v. the State of Nevada*. Supreme Court of Nevada. February 10, 1993.
4. *David K. et al v. Michael Lane, Director et al*, 839 F.2d 1265 (7th Cir. 1988). Argued September 14, 1987. Decided February 19, 1988.
5. *Dawson v. Delaware*. Certiorari to the Supreme Court of Delaware. № 90-6704. Argued November 12, 1991. Decided March 9, 1992.
6. *Felix Delgado-Brunet v. John L. Clark, Warden, USP-Marion, Wayne D. Hilliard, Roger Baxter, and Roland Beckman*, 93 F.3d 339 (7th Cir. 1996).
7. *George H. Robinson v. Kingston W. Prunty, Warden, Calipatria State Prison, California and Other Defendants-appellants*, 249 F.3d 862 (9th Cir. 2001).

8. *George v. Sullivan*, 896 F. Supp. 895 (W.D. Wis. 1995). US District Court for the Western District of Wisconsin – 896 F. July 17, 1995.
9. *Hill v. Godinez*, 955 F. Supp. 945 (N.D. Ill. 1997). US District Court for the Northern District of Illinois – 955 F. February 6, 1997.
10. *Michael D. Sizemore v. Harold G. Miller et al.* 21 F.3d 431 (7th Cir. 1994). U.S. Court of Appeals for the Seventh Circuit – 21 F.3d 431 (7th Cir. 1994). Submitted April 5, 1994. Decided April 7, 1994.
11. *People v. Lamb* (2024). Supreme Court of California. Decided July 11, 2024.
12. *State v. Farmer*. 126 Ariz. 569 (1980). Supreme Court of Arizona. September 5, 1980. Rehearing Denied October 7, 1980.
13. *State v. Renee Johnson-Fritz* (2022). Court of Appeals of Kansas. No. 124,733 Decided: September 09, 2022.
14. *State v. Robert Mitchell*. 2019 UT App 190. No. 20180508-CA. Filed November 21, 2019 Second District Court.
15. Steven Scott Cantrell, Defendant-Appellant. Appeals from the United States District Court for the Western District of Texas. October 29, 2012. No. 11-51221.
16. *The People v. Christopher Eric Poore* (2022). Supreme Court of California. June 27, 2022.
17. *The People v. Jacob Benjamin Woodyard* (2023). Colorado Court of Appeals, Division III. Court of Appeals No. 19CA0376. Decided: September 14, 2023.
18. *The People v. Jason Schmaus et al.* Court of Appeal of the State of California.
19. *United States of America et al v. Chunn*, No. 06-20317 (5th Cir. 2007).
20. *United States of America v. Barry Mills*, 704 F.2d 1553 (11th Cir. 1983). US Court of Appeals for the Eleventh Circuit – 704 F.2d 1553 (11th Cir. 1983) May 20, 1983.
21. *United States of America v. Blankenship*, No. 22-40619 (5th Cir. 2024).
22. *United States of America v. David M. Sahakian*. 453 F.3d 905 (7th Cir. 2006). US Court of Appeals for the Seventh Circuit – 453 F.3d 905. Argued September 21, 2005. Decided July 12, 2006.
23. *United States of America v. Rentfrow*. No. 23-60054 (5th Cir. 2024).
24. *United States of America, Plaintiff-Appellee, v. Aaron Matthew Rentfrow; William Glenn Chunn, Defendants-Appellants*. Appeal from the United States District Court for the Southern District of Mississippi. USDC No. 3:20-CR-128-2. No. 23-60054. Filed February 21, 2024.
25. *United States of America, Plaintiff-Appellee, v. Jesse Paul Blankenship and William Glenn Chunn, Defendants-Appellants*. Appeal from the United States District Court for the Eastern District of Texas. USDC No. 1:20-CR-83-5. Filed February 15, 2024.
26. *United States v. Abel*. 469 U.S. 45 (1984). Decided December 10, 1984.
27. *United States v. Arrington*. No. 09-2151. October 15, 2010. United States Court of Appeals. Tenth Circuit.
28. *United States v. Fountain*. 642 F.2d 1083, 1085-86 (7th Cir. 1981).
29. *United States v. McKinney*. 954 F.2d 471, 473 (7th Cir.), cert. denied, 113 S. Ct. 662 (1992).
30. *United States v. Mills*. 704 F.2d 1553, 1555 (11th Cir. 1983).
31. *United States v. Silverstein*. 732 F.2d 1338 (7th Cir. 1984). Argued February 13, 1984. Decided April 26, 1984.
32. *United States v. Stinson and Griffin*. No. 07-50408 (9th Cir. 2011).
33. *Wallace Weicherding v. David Riegel, Kenneth Dobucki and Howard Peters*. 160 F.3d 1139 (7th Cir. 1998). US Court of Appeals for the Seventh Circuit – 160 F.3d 1139 (7th Cir. 1998). Argued September 9, 1998. Decided November 6, 1998.
34. *Wiggins, Garner and Eugenelittle v. Sargent and Others, Appellees*, 753 F.2d 663 (8th Cir. 1985). US Court of Appeals for the Eighth Circuit – 753 F.2d 663. Submitted November 14, 1984. Decided January 28, 1985.

Yagunov D. White Supremacist Prison Gangs in the United States: Origins, Subculture, Ideology, Hierarchy and Case Law

This article is focused on the study of one aspect of the phenomenon of prison gangs in the United States, namely the activities of white supremacist prison gangs.

The relevance of the study is due to the fact that as of 2007, there were at least 30 thousand gangs in the United States, uniting more than 800 thousand members. In 2009, about 900,000 gang members lived in local communities across the country, and about 147,000 were in U.S. prisons. As of 2011, an estimated 1.4 million gang members were involved in criminal activity or at least were members of 33,000 gangs.

Today, prison-based “white” supremacist prison gangs are one of the most active and violent segments of the white supremacist movement in the United States. Aryan-power and Nazi-affiliated prison gangs – both inside and outside prisons – are an important aspect of law enforcement and judicial practice in the United States, both at the federal and state levels.

Most US states have at least one white supremacist prison gang; many US states have more. These prison gangs tend to be larger than other white supremacist groups, with hundreds of members and some

with more than 1,500 members. Moreover, most prison gangs have a significant number of “associates,” accomplices (including women) and supporters in addition to “officially” admitted members.

At first glance, these problems and processes seem to be a thing of the past.

Nevertheless, the problem of the existence and functioning of prison and street gangs in the United States is a “live” issue that is the subject of contemporary political debate and research.

The political aspects of this problem deserve a separate study, given that prison gangs have become and continue to be a priority of political discourse even in the recent US presidential election, where both candidates accused each other of not paying enough attention to the problem of prison gangs and, moreover, even indirectly stimulating the spread of prison gangs in the United States – especially gangs of “imported” origin.

Therefore, the considerable political and legal relevance of the problem of white and other prison gangs in the United States has led to further research of these issues.

Keywords: *organized crime, prison gangs, white prison gangs, racism, supremacism, supremacist prison gangs, USA, United States of America, prison violence, torture, torture prevention.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.5

УДК 327:172.1

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2622-2334>

Титарчук Р. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ REALPOLITIK: ВІД КЛАСИЧНОГО РЕАЛІЗМУ ДО СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Стаття присвячена аналізу політичного реалізму, як однієї із парадигм дослідження міжнародних відносин. Встановлено, що політичні реалісти в міжнародних відносинах наголошують на обмеженнях, які накладає на політику природа людини, яку вони вважають егоїстичною, а також відсутність міжнародного уряду. Представники класичного політичного реалізму, серед яких Н. Макіавеллі, Г. Моргентау, Г. Кіссенджер, Дж. Кеннан, не відкидають можливості моральних суджень у міжнародній політиці. Скоріше, вони критично ставляться до моралізму – абстрактного морального дискурсу, який не бере до уваги політичні реалії. У статті Realpolitik визначається як вид державного політичного курсу, сутність якого полягає у відмові від використання будь-якої ідеології як основи державного курсу та було встановлено, що реальна політика, яка ставить на перше місце власні інтереси та практичність, зужує фокус держави до всього, що може покращити становище цієї держави, тим самим підвищуючи рівень життя та загальний добробут народу. Встановлено, що засновники realpolitik проголосили найважливішим постулатом зовнішньої політики роль сили і силового чинника як умови забезпечення балансу сил і гарантії національної безпеки, а також вони претендували і претендують на те, щоб дати ключ до розуміння поведінки і дій держав і державних діячів на міжнародній арені, виявити саму логіку міжнародної політики. Стратегічним ресурсам, які відіграють ключову роль в динаміці світової політики відповідно до realpolitik є: військові засоби, виробничі потужності, сировинні ресурси, кількість населення, геостратегічні переваги, культурні особливості, моральний дух нації. Сучасні виклики Realpolitik зумовлені глобалізацією, зростаючою міждержавною взаємозалежністю та появою нових загроз, таких як кіберзагрози, збройні конфлікти, війни, кліматичні зміни і нестабільність у гуманітарній сфері. Також зазначено, що для реалізації realpolitik важливо завжди порівнювати свої сили і можливості.

Ключові слова: міжнародні відносини, політичний реалізм, реальна політика, Realpolitik, національні інтереси, баланс сил, сила, безпека, міжнародна політика, зовнішня політика.

Вступ. Мінлива реальність міжнародних політики вимагає постійного осмислення природи міжнародних відносин, виявлення основних тенденцій їх розвитку. Еволюція концепції Realpolitik є надзвичайно актуальною в сучасному світі, оскільки міжнародні відносини перебувають у стані постійної трансформації, зумовленої як глобалізацією, так і регіональними конфліктами. В умовах посилення конкуренції між державами, зростання нестабільності у світовій системі безпеки та зростання впливу нових центрів сили Realpolitik знову опиняється у центрі уваги. Її основні принципи, зокрема баланс сил, використання стратегічних ресурсів та раціональний підхід до реалізації національних інтересів, залишаються ключовими для розуміння логіки поведінки держав. Крім того, сучасні виклики, такі як кіберзагрози, екологічні проблеми, економічні війни та зміна природи міжнародних союзів, створюють умови, за яких держави змушені переглядати свої підходи до зовнішньої політики. Це сприяє відродженню концептуальних основ Realpolitik у прийнятті рішень. Водночас, у глобалізованому світі традиційний підхід до Realpolitik зазнає критики через його недостатню етичну складову, що вимагає нового осмислення її значення в сучасних умовах.

Огляд попередніх досліджень. Теоретичну основу дослідження склали праці зарубіжних (Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Г. Моргентау, Г. Кіссенджер) та вітчизняних (І.Г. Паніна, М.П. Требін, А.А. Фабрика, О.С. Шергін) дослідників. Однак проблема дослідження полягає у недостатньо глибокому теоретичному осмисленні еволюції концепції Realpolitik у контексті сучасних міжнародних відносин. Незважаючи на багаторічну історію використання, її основні положення досі не мають універсального трактування, що породжує суперечки як серед дослідників, так і серед практиків.

Метою статті є дослідження теоретичних засад *realpolitik* в межах теорії міжнародних відносин, виокремлення його центральних понять та прояву на практиці.

Виклад основного матеріалу. Політичний реалізм підкреслює конкурентну і конфліктну сторону міжнародної політики. Його зазвичай протиставляють ідеалізму або лібералізму, які, як правило, наголошують на співпраці. Політичні реалісти вважають, що головними акторами на міжнародній арені є держави, які дбають про власну безпеку, діють, переслідуючи власні національні інтереси, і здійснюють боротьбу за владу.

Основними тезами політичного реалізму є те, що: люди за своєю природою егоїстичні і зацікавлені у власній вигоді до такої міри, що їхні інтереси переважають над моральними принципами; відсутність уряду, буквально анархію, головним чинником, що визначає міжнародні політичні результати (відсутність спільної влади, яка встановлює правила і забезпечує їх дотримання, означає, що міжнародна арена є, по суті, системою самопомоги, тобто кожна держава несе відповідальність за власне виживання і вільна у визначенні власних інтересів і прагненні до влади); безпека як центральне питання і для її досягнення держави намагаються збільшити свою могутність і займаються балансуванням сил з метою стримування потенційних агресорів; скептичне ставлення до релевантності етики в міжнародній політиці, тобто в міжнародних відносинах немає місця для моралі в нормативному сенсі, або що існує суперечність між вимогами моралі та вимогами успішної політичної дії.

Класичні реалісти не відкидають можливості моральних суджень у міжнародній політиці. Скоріше, вони критично ставляться до моралізму – абстрактного морального дискурсу, який не бере до уваги політичні реалії. Щодо наявності моралі у політиці, то ще Н. Макіавеллі, якого прийнято вважати батьком реальної політики, розглядає цю проблему. Він у своїй праці «Державець» зазначив, що влада підтримується за допомогою страху. Лише дуже рідко це повсюдне правило порушується [1]. При вирішенні питань, пов'язаних зі справами іноземних урядів, слід застосовувати ту саму політику, яка використовується на внутрішньому фронті. Як і у випадку захисту держави, інтереси нації мають найвищий пріоритет. Так само лідер не повинен перейматися питаннями моралі у відносинах зі своїми ворогами. Держава в контексті міжнародних відносин не може займатися питаннями моралі, які безпосередньо не впливають на безпеку і процвітання держави, тим більше, що в них задіяні численні актори, озброєні тими ж цілями і порядком денним.

Можна зазначити, що макіавеллізм представляє собою радикальний тип політичного реалізму, який застосовується як до внутрішніх, так і до міжнародних справ. Іноді його називають *realpolitik*, і це доктрина, яка заперечує релевантність етики в політиці і стверджує, що всі засоби (моральні та аморальні) є виправданими для досягнення певних політичних цілей. Хоча сам Н. Макіавеллі ніколи не вживає фразу *ragione di stato* або її французький еквівалент *raison d'état*, для нього в кінцевому рахунку має значення саме це: те, що корисно для держави, а не етичні докори сумління чи норми.

Генріх фон Трейчке зазначив, що держава є силою саме для того, щоб стверджувати себе на протипагу іншим таким же незалежним силам, і що найвищим моральним обов'язком держави є сприяння цій силі. Він вважав міжнародні угоди обов'язковими лише настільки, наскільки це було доцільно для держави. Таким чином, була введена ідея автономної етики поведінки держави і поняття *realpolitik* [6].

Realpolitik визначає вид державного політичного курсу, сутність якого полягає у відмові від використання будь-якої ідеології як основи державного курсу. Така політика виходить насамперед із практичних міркувань, а не ідеологічних чи моралістичних. Можна визначити, що політика є мистецтвом пристосовуватися до обставин і отримувати користь з усього, навіть з того, що не подобається. В широкий оборот термін «*realpolitik*» увійшов із Отто фон Бісмарком і означав політику, яка не скута будь-якими ідеалами і принципами, крім принципу стратегічної користі держави. У виданій у 1853 р. праці «Принципи реальної політики» Л. Рохау зазначив, що головне завдання учасника міжнародних відносин полягає в дотриманні світового закону, у рамках якого кожна подія являє собою результат поточної комбінації політичних сил (*Kraft, Stärke*) [9].

Сутність *realpolitik* полягає зовсім не в компромісах, поступках і русі максимально безконфліктним шляхом, а в наголошуванні на первинності в політиці реальної сили, насамперед військової.

Реальна політика, яка ставить на перше місце власні інтереси та практичність, звужує фокус держави до всього, що може покращити становище цієї держави, тим самим підвищуючи рівень життя та загальний добробут народу. На протипагу *realpolitik* існує теорія справедливої війни, яка має тенденцію розмивати межі між тим, що є морально справедливим і прагматичним, що призводить до політики, яка лише погіршує становище нації та народу.

В рамках Теорії справедливої війни Жан Ельштейн зазначив, що «війна може бути використана для збереження або досягнення миру» [4], але це не може бути єдиним мотивом. Мир, якого вдасться досягти, повинен виявитися корисним для держави.

Бажано балансувати між власними інтересами і мораллю, але в кінцевому підсумку саме власні інтереси, а отже, і реальна політика, можуть забезпечити виживання держави.

У світі конкуруючих інтересів, де вірний союзник сьогодні може стати смертельним ворогом завтра, вкрай необхідно, щоб сильна держава вела своїх громадян через боротьбу повсякденного життя. Тільки завдяки силі держави народ може бути захищеним у своєму повсякденному житті.

Співпраця може бути вигідною в короткостроковій перспективі, але не в природі держав підтримувати співпрацю, коли вона більше не відповідає їхнім інтересам. Отже коли ми говоримо про будь-які угоду у сфері міжнародних відносин, протверезлива доза реалізму повинна передувати будь-яким рішенням, особливо щодо гуманітарних питань, оскільки «більшість держав рідко готові витратити кров і скарби для захисту іноземного населення від грубих зловживань, включаючи геноцид» [7]. Було б нелогічно для країни втручатися у справи інших народів, якщо вона не прагне отримати від цього якусь вигоду, чи то у вигляді фізичної здобичі, чи то у вигляді міжнародної похвали.

Як у відносинах із зовнішнім світом, так і всередині держави, політичні рішення не можуть бути надмірно обтяжені питаннями моралі, якщо взагалі можуть бути обтяжені. Це основа політичної філософії *realpolitik* (реальної політики).

Після Другої світової війни Г. Моргентау прагнув розробити всеосяжну міжнародну теорію, оскільки вважав, що політикою, як і суспільством загалом, керують закони, що сягають корінням у людську природу. Він прагнув прояснити співвідношення інтересів і моралі в міжнародній політиці, і у своїй роботі значною мірою спирався на ідеї Н. Макіавеллі. На думку Г. Моргентау сила превалювала над мораллю. Справді, мораль зображувалася як щось, чого слід уникати під час розроблення політики. Г. Моргентау відмічав, що будь-яка політична дія спрямована на збереження, збільшення або демонстрацію влади. Вважається, що політика, заснована на моралі або ідеалізмі, може призвести до слабкості – і, можливо, до руйнування або домінування держави над конкурентом.

Г. Моргентау розглядає реалізм як спосіб мислення про міжнародні відносини і корисний інструмент для розробки політики.

Політичний реалізму Г. Моргентау можна зобразити наступним чином: влада або інтерес є центральним поняттям, яке перетворює політику на автономну дисципліну; раціональні державні актори переслідують свої національні інтереси, а отже можна побудувати раціональну теорію міжнародної політики. Така теорія не буде пов'язана з мораллю, релігійними переконаннями, мотивами чи ідеологічними уподобаннями окремих політичних лідерів. Вона також вказує на те, що для уникнення конфліктів державам слід уникати ідеологічних протистоянь, а компроміси шукати, які засновані виключно на задоволенні їхніх взаємних інтересів.

Міжнародна політика, як і будь-яка політика, для Г. Моргентау є боротьбою за владу через базову людську жагу до влади. Але вважати, що кожна людина перебуває у вічному прагненні до влади – погляд, який він поділяє з Т. Гоббсом, – є сумнівною передумовою. Людську природу не можна розкрити за допомогою спостереження та експерименту. Вона не може бути доведена жодним емпіричним дослідженням, а лише розкрита філософією, нав'язана нам як питання віри і прищеплена освітою.

У США ідеологом політичного реалізму був Генрі Кіссенджер, який від самого початку своєї кар'єри як радника з національної безпеки намагався розробити стратегічні рамки, в яких США могли реагувати на виклики, що виникали. Стратегія, яку Г. Кіссінджер почав формулювати в середині 1960-х рр., мала три ключові компоненти. По-перше, він прагнув відродити трансатлантичний альянс із Західною Європою, щоб протидіяти потужним, але інтроспективним силам західноєвропейської інтеграції та західнонімецької «Східної політики», таким чином він намагався розвивати двосторонні стосунки між США та трьома основними європейськими державами: Францією, Німеччиною та Великою Британією. По-друге, він прагнув наповнити змістом концепцію розрядки, відшукуючи можливості співпраці між Сполученими Штатами і Радянським Союзом, не в останню чергу у сфері контролю над стратегічними озброєннями, але при цьому не відступаючи від фундаментального принципу, що радянській експансії потрібно чинити опір, а радянську міць – стримувати. Нарешті, і це головне, він почав розуміти, що, незважаючи на очевидний революційний характер, Китайську Народну Республіку можна залучити до балансу сил, а радянсько-китайський антагонізм використати, щоб США опинилися ближче до кожної зі сторін-суперниць, ніж вони були між собою. Його розуміння *realpolitik* можна побачити в таких важливих уроках в зовнішній політиці, які варто

вивчити правителю: історія – ключ до розуміння супротивників та союзників; необхідно уникати припущень та домислів, а також їхніх асиметричних наслідків; чимало зовнішньополітичних рішень – вибір меншого з лиха; лідерам варто з обережністю ставитися до реалізму, що не містить моралі.

Як позитивний приклад успішності його політичного бачення заведено розглядати дипломатію Р. Ніксона з Китаєм, що проводиться, незважаючи на неприйняття комуністичної ідеології та попередньої «доктрини стримування».

Прикладом того, що Г. Кіссенджер розумів під реальною політикою, може слугувати його рекомендація президенту Р. Ніксону під час візиту Голди Меїр до США 1973 року. У бесіді з Р. Ніксоном Голда Меїр, говорячи про проблему антисемітизму в СРСР, запропонувала посилити американський тиск на радянське керівництво. Вона сподівалася, що позиція США змусить Москву дати добро на єврейську еміграцію. Після закінчення візиту Генрі Кіссінджер висловив думку, що еміграція радянських євреїв не входить до списку пріоритетів американської зовнішньої політики. І навіть якщо їх у Радянському союзі пошлють у газові камери, це не стане проблемою американців, хіба що гуманітарною. Це і є «Realpolitik» у практичному виконанні. Отже, політика «реальних політичних інтересів» призводила і призводить до підтримки режимів, які грубо порушують права людини, теоретично нібито для того, щоб забезпечити національні інтереси регіональної стабільності.

Основним обов'язком Уряду, пише Дж. Кеннан, є інтереси суспільства своєї держави, тобто військова безпека, цілісність її політичного життя та добробут народу. Але ці завдання не мають моральних категорій якостей, а виникають із самого факту існування національної держави, з національного суверенітету яким вона користується. Вони є неминуче необхідними для національного існування і, отже, не підлягають класифікації, як «добре» чи «погано». Для вирішення цього завдання уряд не потребує морального виправдання, він просто зобов'язаний забезпечити своїм громадянам не тільки військову безпеку, а й, як записано в Декларації незалежності, невідчужувані права, до числа яких відносяться життя, свобода і прагнення до щастя – «... that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness» [10].

Можна зазначити, що засновники realpolitik проголосили найважливішим постулатом зовнішньої політики роль сили і силового чинника як умови забезпечення балансу сил і гарантії національної безпеки. Намагаючись науково обґрунтувати сили, що визначають перебіг світової політики політичні реалісти оцінювали силу як головний, а часто і єдиний засіб захисту і реалізації національних інтересів. Крім того, політичні реалісти претендували і претендують на те, щоб дати ключ до розуміння поведінки і дій держав і державних діячів на міжнародній арені, виявити саму логіку міжнародної політики.

За безлічі визначень сили і могутності, спільним для школи realpolitik є все ж таки надання стратегічним ресурсам ключової ролі в динаміці світової політики. До таких ресурсів вони відносять: військові засоби, виробничі потужності, сировинні ресурси, кількість населення, геостратегічні переваги, культурні особливості, моральний дух нації, які реалістично розглядаються в контексті здатності держави встановлювати свої правила гри та визначати результат переговорів на свою користь. Силою вважалася також здатність держави обирати і формувати структури глобальної економіки, нав'язувати іншим країнам і народам свої цінності та норми.

Висновки. Сучасні виклики Realpolitik зумовлені глобалізацією, зростаючою міждержавною взаємозалежністю та появою нових загроз, таких як кіберзагрози, збройні конфлікти, війни, кліматичні зміни і нестабільність у гуманітарній сфері. Це створює необхідність адаптації принципів Realpolitik до нових умов. У сучасному світі балансування між прагматизмом і моральними підходами стає одним із ключових завдань для політиків, які прагнуть забезпечити як національні інтереси, так і глобальну стабільність. Зрештою, Realpolitik залишається ефективною концепцією для аналізу і реалізації зовнішньої політики. Її значення полягає у здатності пояснювати поведінку держав на міжнародній арені, їхні прагнення до влади і безпеки, а також у можливості розробки раціональних політичних стратегій. У світі, де вірні союзники можуть стати ворогами, а інтереси постійно змінюються, принципи Realpolitik забезпечують основу для раціонального і прагматичного політичного мислення, спрямованого на виживання і розвиток держав.

Бібліографічний список:

1. Макіавеллі Н. Державець. Харків : Фоліо, 2007. 511 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Machiavelli_Niccolo/Derzhavets.pdf (дата звернення: 02.12.2024).
2. Фабрика А. А. Культура в теорії міжнародних відносин: реалістичний напрям. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія.* 2018. № 1 (27). С. 122-126. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/download/13338/18495> (дата звернення: 02.12.2024).

3. Шергін С. О. Реалізм і модернізм в американській політології міжнародних відносин: еволюція «реалістичної» парадигми. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107(1). С. 13-21.
4. Bethke E. J. *Just War Theory*. New York University Press, 1991. 346 p.
5. Kennan G. F. *Realities of American Foreign Policy*. New York, Norton. 1954. URL: <https://archive.org/details/realitiesofameri000unse/page/n5/mode/2up> (дата звернення: 02.11.2024).
6. Korab-Karpowicz W. Julian Political Realism in International Relation. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2023. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/> (дата звернення: 05.11.2024).
7. Mearsheimer John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. W.W. Norton & Company, 2001 URL: <https://samuelbhfaure.com/wp-content/uploads/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf> (дата звернення: 02.11.2024).
8. Morgenthau H. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace 1946*. New York : Alfred A. Knopf. 387 p. URL: [http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Morgenthau%20-%20Politics%20among%20nations%20\(selected%20chapters\).pdf](http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Morgenthau%20-%20Politics%20among%20nations%20(selected%20chapters).pdf) (дата звернення: 05.11.2024).
9. Rochau A. L. von. *Grundsätze der Realpolitik, angewendet auf die staatlichen Zustände Deutschlands*. Stuttgart, 1853. URL: <https://archive.org/details/grundstzederre00roch/page/n3/mode/2up> (дата звернення: 08.11.2024).
10. The declaration of independence. 1776. URL: <https://docs.house.gov/meetings/GO/GO00/20220929/115171/HHRG-117-GO00-20220929-SD010.pdf> (дата звернення: 08.11.2024).

References:

1. Makiavelli N. *Derzhavets (The ruler)*. Kharkiv: Folio, 2007. 511 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Machiavelli_Niccolo/Derzhavets.pdf (Access date: 02.12.2024).
2. Fabryka A. A. *Kultura v teorii mizhnarodnykh vidnosyn: realistychnyi napriam (Culture in the theory of international relations: a realistic approach)*. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofii. Kulturolohiia (Proceedings of the National Aviation University. Vol.: Philosophy. Cultural Studies)*. 2018. № 1 (27). S. 122-126. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/download/13338/18495> (Access date: 02.12.2024).
3. Sherhin S. O. *Realizm i modernizm v amerykans'kii politolohii mizhnarodnykh vidnosyn: evoliutsiia «realistychnoi» paradyhmy (Realism and modernism in American international relations political science: the evolution of the "realistic" paradigm)*. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn (Current issues of international relations)*. 2012. Vyp. 107(1). С. 13-21.
4. Bethke E. J. *Just War Theory*. New York University Press, 1991. 346 p.
5. Kennan G. F. *Realities of American Foreign Policy*. New York, Norton. 1954. URL: <https://archive.org/details/realitiesofameri000unse/page/n5/mode/2up> (Access date: 02.11.2024).
6. Korab-Karpowicz W. Julian Political Realism in International Relation. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2023. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/> (Access date: 05.11.2024).
7. Mearsheimer John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. W.W. Norton & Company, 2001 URL: <https://samuelbhfaure.com/wp-content/uploads/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf> (Access date: 02.11.2024).
8. Morgenthau H. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace 1946*. New York : Alfred A. Knopf. 387 p. URL: [http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Morgenthau%20-%20Politics%20among%20nations%20\(selected%20chapters\).pdf](http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Morgenthau%20-%20Politics%20among%20nations%20(selected%20chapters).pdf) (Access date: 05.11.2024).
9. Rochau A. L. von. *Grundsätze der Realpolitik, angewendet auf die staatlichen Zustände Deutschlands*. Stuttgart, 1853. URL: <https://archive.org/details/grundstzederre00roch/page/n3/mode/2up> (Access date: 08.11.2024).
10. The declaration of independence. 1776. URL: <https://docs.house.gov/meetings/GO/GO00/20220929/115171/HHRG-117-GO00-20220929-SD010.pdf> (Access date: 08.11.2024).

Tytarchuk R. The evolution of the concept of Realpolitik: from classical realism to modern challenges

The article is devoted to the analysis of political realism as one of the paradigms of international relations research. It is established that political realists in international relations emphasise the limitations imposed on politics by human nature, which they consider selfish, and the absence of an international government. Representatives of classical political realism, including N. Machiavelli, H. Morgenthau, H. Kissinger, and J. Kennan, do not reject the possibility of moral judgements in international politics. Rather, they are critical of moralism – an abstract moral discourse that does not take into account political realities.

The article defines realpolitik as a type of state policy that refuses to use any ideology as the basis for state policy and establishes that realpolitik, which puts its own interests and practicality first, narrows the focus of the state to everything that can improve the position of this state, thereby improving the standard of living and general welfare of the people.

The author establishes that the founders of realpolitik proclaimed the role of force and the force factor as the most important postulate of foreign policy as a condition for ensuring the balance of power and

guaranteeing national security, and they also claimed and claim to provide the key to understanding the behaviour and actions of states and statesmen in the international arena, to reveal the very logic of international politics. Strategic resources that play a key role in the dynamics of world politics in accordance with realpolitik are: military means, production capacity, raw materials, population, geostrategic advantages, cultural characteristics, and the morale of the nation. Modern challenges to Realpolitik are caused by globalization, growing interstate interdependence, and the emergence of new threats, such as cyber threats, armed conflicts, wars, climate change, and instability in the humanitarian sphere. It is also noted that in order to implement realpolitik, it is important to always compare your strengths and capabilities.

Keywords: *international relations, political realism, realpolitik, national interests, balance of power, power, security, international politics, foreign policy.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.6

УДК 352.075:332.1(477):355.48

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8383-7701>**Красилюк В. Ф., Донецький національний університет імені Василя Стуса**

МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Стаття присвячена аналізу можливих сценаріїв розвитку територіальних громад України у післявоєнний період, залежно від умов завершення війни. Розглянуто чотири сценарії завершення конфлікту: завершення через взаємне примирення сторін, симетричне вирішення, асиметричне вирішення із перемогою України, та поступове згасання конфлікту. Охарактеризовано основні риси, виклики та перспективи відновлення як для деокупованих, так і тилових громад. Проведений аналіз можливих сценаріїв завершення війни демонструє, що розвиток територіальних громад у післявоєнний період залежатиме від умов завершення конфлікту. Деокуповані громади зіткнуться з викликами, пов'язаними з відновленням інфраструктури, реінтеграцією населення, забезпеченням безпеки та подоланням наслідків окупації. Тилові громади, своєю чергою, зіткнуться із завданням адаптації до змін соціально-економічної структури, зумовлених переселенськими потоками та новими ролями у національній логістичній системі. Ефективність відновлення залежить від комплексного підходу до процесів планування та реалізації. Сценарій розвитку кожної громади має враховувати її унікальні потреби, стан інфраструктури та демографічний потенціал, а також специфіку впливу війни. Міжнародна підтримка відіграє критично важливу роль у процесах відновлення. Відзначено, що успішна реалізація проєктів у деокупованих громадах можлива за умови створення прозорих механізмів використання ресурсів, чіткого визначення пріоритетів та залучення місцевих громад до процесу планування. Особливу увагу приділено необхідності формування прозорих механізмів розподілу ресурсів, інтеграції сценарного планування у державну регіональну політику та розробці довгострокових програм комплексного відновлення громад. Запропоновано ключові напрями подальших досліджень, які спрямовані на забезпечення сталого розвитку громад та врахування унікальних потреб кожного регіону в умовах післявоєнного відновлення.

Ключові слова: територіальні громади, регіональний розвиток, відновлення, післявоєнний період, деокуповані громади, тилові громади, сценарне планування, державна регіональна політика.

Вступ. Післявоєнний період є критичним етапом у розвитку України, коли питання відновлення територіальних громад стають ключовими для забезпечення сталого розвитку, соціальної стабільності та економічного зростання. Війна суттєво вплинула на функціонування місцевого самоврядування, зруйнувала інфраструктуру, спричинила масову міграцію. У цьому контексті вивчення можливих сценаріїв розвитку територіальних громад набуває особливого значення, адже ефективність їхньої адаптації до нових умов визначатиме загальний рівень відновлення країни. Особливу актуальність мають питання інтеграції тимчасово переміщених осіб, відновлення економіки на місцевому рівні, впровадження нових моделей управління та стратегій розвитку, що відповідають потребам сучасного суспільства. Зважаючи на унікальні виклики післявоєнного періоду, необхідний аналітичний огляд потенційних сценаріїв розвитку, який би враховував не лише економічні та соціальні, але й політичні, екологічні й демографічні аспекти, адже проблема розвитку територіальних громад у післявоєнний період полягає у пошуку балансу між відновленням базової інфраструктури, забезпеченням соціального захисту населення та створенням умов для державної регіональної політики відновлення. Складність проблеми зумовлена неоднорідністю впливу війни на різні регіони України, що вимагає індивідуального підходу до кожної громади.

Метою статті є проведення аналітичного огляду можливих сценаріїв розвитку територіальних громад України в післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що сценарії розвитку територіальних громад в політологічному дискурсі розглядаються умовно на основі трьох підходів: 1) ймовірні сценарії розвитку громад до повномасштабного вторгнення [4; 5]; 2) ймовірні сценарії розвитку громад після

повномасштабного вторгнення згідно стратегічного планування розвитку відповідно до діючих нормативно-правових актів та методик розробки програм та планів комплексного відновлення [8; 13–16; 18; 20] та 3) ймовірні сценарії розвитку громад, виходячи з гіпотетичних сценаріїв завершення війни [19].

Прогнозування наслідків російсько-української війни є надзвичайно складним завданням через велику кількість чинників, які можуть впливати на інтенсифікацію, замороження чи завершення збройного протистояння. У цьому контексті цінним є внесок Дж. О'Локліна, який у своїй концептуальній статті розглядає ключові аспекти постконфліктного періоду. Він зазначає, що ця стадія характеризується територіальними змінами, переміщеннями населення як примусовими, так і добровільними, конституційним упорядкуванням для нових урядів, а також приходом до влади нових політичних лідерів і партій. Серед найбільших змін, які спостерігаються у постконфліктних країнах, можна виокремити територіальний поділ і сецесію, виникнення псевдодержав, економічне відновлення, повернення біженців та переміщених осіб, а також вирішення проблем, пов'язаних із розмінуванням територій [22]. Р. Сливка та Л. Сливка у своєму дослідженні розглянули можливі сценарії розвитку Івано-Франківської територіальної громади, які залежать від способів завершення конфлікту: завершення конфлікту через взаємне примирення сторін, симетричне вирішення, за якого обидві сторони зазнають втрат, асиметричне вирішення, коли одна сторона здобуває перемогу, а інша зазнає поразки та поступове згасання конфлікту [22, с. 211]. Відзначимо, що фокусом дослідження зазначених авторів було моделювання розвитку тилової громади. Вважаємо, що для тилових та де(окупованих) громад, виходячи з гіпотетичних сценаріїв завершення війни – сценарії розвитку в післявоєнний період будуть кардинально різними та вимагатимуть різних механізмів розвитку.

Сценарій «Завершення конфлікту через взаємне примирення сторін» передбачає поступове відновлення деокупованих територій, що супроводжується певними особливостями та викликами для різних типів громад. Для деокупованих громад характерним є відновлення територій із частковим збереженням структур, які функціонували під час окупації, що потребує значних зусиль для реінтеграції цих територій у загальнонаціональний простір. Основними викликами є примирення між жителями, які могли займати різні позиції під час конфлікту. Такі процеси є складними та потребують врахування досвіду реінтеграції у інших країнах. Наприклад, матеріали ООН щодо миру та стабілізації [23] містять концептуальні основи для аналізу реінтеграції, а звіти Міжнародної організації з міграції [25] та Програми розвитку ООН [24] в Україні можуть бути корисними для адаптації після окупації територій.

У тилових громадах, які не зазнали прямого впливу бойових дій, розвиток у цьому сценарії характеризується зростанням ролі як логістичних хабів для підтримки процесів реінтеграції. Це може супроводжуватися стимулюванням соціально-економічного розвитку через збільшення державної допомоги та залучення переселенців до місцевої економіки. Однак, такі процеси можуть спричинити перенасичення соціальної інфраструктури, що створює додатковий тиск на школи, дитячі садки, ринки нерухомості та системи охорони здоров'я. Також зростає конкуренція на ринку праці, що може викликати соціальну напругу. Дані Міністерства соціальної політики України щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб [3] та аналітичні матеріали про економічний розвиток тилових регіонів [2] надають емпіричну основу для оцінки цих викликів.

Сценарій «Симетричне вирішення, за якого обидві сторони зазнають втрат» має серйозні наслідки для розвитку як деокупованих, так і тилових громад. Для деокупованих громад цей сценарій супроводжується значним руйнуванням інфраструктури, відтоком населення та тривалим періодом стагнації. Основними викликами в такому випадку стають брак ресурсів для відновлення, низька інвестиційна привабливість, що ускладнює залучення як внутрішніх, так і міжнародних інвестицій, а також глибока демографічна криза через масову еміграцію працездатного населення. У контексті цього сценарію цінними є дослідження світових кейсів симетричних конфліктів, таких як Балкани чи деякі країни Африки, що демонструють схожі виклики. Також корисними є звіти Світового банку [10] та Київської школи економіки [1], які аналізують питання економічного відновлення після кризових ситуацій.

Для тилових громад характерними є значні економічні втрати через руйнування логістичних ланцюгів, що обмежує постачання товарів і послуг, а також зростання соціального напруження, спричиненого виснаженням місцевих ресурсів. Основними викликами в такій ситуації є міграція працездатного населення, яка послаблює економічний потенціал громади, та поглиблення економічного розриву між тиловими регіонами і тими, що зазнали безпосередніх бойових дій. Для аналізу цього аспекту корисними є аналітичні матеріали Європейського банку реконструкції

та розвитку [9], які висвітлюють підходи до відновлення економіки у посткризових регіонах, а також національні програми відновлення України [7], які враховують особливості тилових громад.

Сценарій «Асиметричне вирішення конфлікту, за якого Україна здобуває перемогу», відкриває широкі перспективи для відновлення деокупованих громад, але водночас ставить перед ними низку викликів. Для деокупованих громад основними рисами такого сценарію стає пріоритетне відновлення територій за рахунок міжнародної допомоги, активне впровадження реформ та залучення грантових коштів. Програми, підтримані міжнародними організаціями, такими як ЄС, USAID, забезпечують фінансування для реконструкції інфраструктури, відновлення соціальних послуг та створення робочих місць. Проте, одними з ключових викликів залишаються відсутність кваліфікованої робочої сили та затримки у відновленні через масштаб руйнувань. У цьому контексті особливу цінність мають звіти ЄС щодо реконструкції регіонів після конфліктів [6] та програми USAID, які зосереджуються на підтримці післявоєнного відновлення України [17].

У тилових громадах асиметричне вирішення конфлікту сприяє їхньому перетворенню на логістичні хаби для забезпечення відновлення постраждалих регіонів [12]. До того ж відбувається залучення бізнесу і відновлення експортного потенціалу країни. Проте ці процеси супроводжуються викликами, такими як міграція фахівців до відновлюваних регіонів, що може призвести до локального відтоку кваліфікованої робочої сили, та відтік інвестицій.

Сценарій «Поступове згасання конфлікту» передбачає тривале замороження бойових дій без вирішення основних протиріч, що матиме значний вплив як на деокуповані, так і на тиллові громади. Для деокупованих громад основними рисами цього сценарію є повільне відновлення інфраструктури через нестачу ресурсів і низький рівень міжнародної допомоги. Серед ключових викликів виділяється тривале збереження проблем із безпекою, зокрема замінованих територій та ризику повторних ескалацій, а також стагнація, викликана відсутністю інвестицій та економічної активності. Для аналізу подібних ситуацій корисними аналітичними оглядами кейсів Придністров'я та Абхазії [21], які демонструють довготривалі наслідки таких сценаріїв. У тилових громадах поступове згасання конфлікту призводить до виснаження ресурсів через тривалий характер протистояння, що негативно позначається на демографічному потенціалі та соціально-економічному розвитку. Основними викликами для цих регіонів стають економічна стагнація, що ускладнює відновлення регіонів [11], і посилення соціальних дисбалансів через збільшення нерівності між регіонами.

Отже, проведений аналіз сценаріїв завершення війни показує, що кожен із них передбачає різні траєкторії розвитку для деокупованих та тилових громад, вимагаючи диференційованих підходів до їхнього відновлення.

Висновки. Проведений аналіз можливих сценаріїв завершення війни демонструє, що розвиток територіальних громад у післявоєнний період залежатиме від умов завершення конфлікту. Деокуповані громади зіткнуться з викликами, пов'язаними з відновленням інфраструктури, реінтеграцією населення, забезпеченням безпеки та подоланням наслідків окупації. Тиллові громади, своєю чергою, зіткнуться із завданням адаптації до змін соціально-економічної структури, зумовлених переселенськими потоками та новими ролями у національній логістичній системі. Ефективність відновлення залежить від комплексного підходу до процесів планування та реалізації. Сценарій розвитку кожної громади має враховувати її унікальні потреби, стан інфраструктури та демографічний потенціал, а також специфіку впливу війни. Міжнародна підтримка відіграє критично важливу роль у процесах відновлення. На нашу думку, успішна реалізація проєктів у деокупованих громадах можлива за умови створення прозорих механізмів використання ресурсів, чіткого визначення пріоритетів та залучення місцевих громад до процесу планування. Подальші дослідження у цій сфері мають бути зосереджені на кількох ключових напрямках: удосконалення підходів до методики складання програм комплексного відновлення деокупованих та тилових громад; аналіз пріоритетів і методологій для інтеграції різних аспектів відновлення, таких як інфраструктурний, економічний, соціальний та екологічний і т.п.; важливо розробити чіткі критерії відбору надання міжнародної підтримки (визначення прозорих підходів до розподілу допомоги залежно від рівня руйнувань, соціально-економічних показників та стратегічної важливості громади, а також створення механізмів моніторингу та оцінки ефективності використання міжнародних ресурсів); варту інтегрувати сценарне планування у державну регіональну політику відновлення. Це дозволить адаптувати стратегії до різних умов завершення конфлікту. Запропоновані напрями досліджень і практичних дій можуть стати основою для формування довгострокових стратегій сталого розвитку територіальних громад у післявоєнний період, що відповідають сучасним викликам і можливостям.

Бібліографічний список:

1. Аналітичні дослідження. *Київська школа економіки*. URL: <https://kse.ua> (дата звернення: 17.11.2024).
2. Аналітичні матеріали про економічний розвиток тилових регіонів. *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/narpiamku/ekonomika> (дата звернення: 17.11.2024).
3. Внутрішньо переміщені особи. *Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 17.11.2024).
4. Волохатий С. Громади України у 2031 році – оптимістичні сценарії розвитку. *Громадський простір*. 21.05.2021. <https://www.prostir.ua/?news=hromady-ukrajiny-u-2031-rotsi-optymistychni-stsenariji-rozvytku> (дата звернення: 10.10.2024).
5. Громади України у 2031 році – песимістичні сценарії розвитку. *Центр розвитку громад*. URL: <https://activitycenter.org.ua/analitika/hromady-ukrainy-u-2031-rotsi-pesymistychn> (дата звернення: 17.11.2024).
6. Єврокомісія представила Звіт щодо прогресу України в межах Пакету розширення 2024. *EU.ua*. 30.10.2024. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/yevrokomisiya-predstavyla-zvit-shhodo-progresu-ukrayiny-v-mezhah-paketu-rozshyrennya-2024/> (дата звернення: 01.11.2024).
7. Лисенко А. М. Національні програми відновлення України після війни: їх спрямованість та очікувані результати. *Економічний та соціальний вплив конфліктів на сучасний світ* : міжнар. наук. конф. : кн. абстрактів, 23 трав. 2024 р. Седльце : Академія Прикладних Наук Мазовія, 2024. С. 128-130.
8. Методика розроблення Програми комплексного відновлення території територіальної громади. Київ, 2023. 24 с. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/43837.pdf> (дата звернення: 17.11.2024).
9. Офіційний сайт Європейського банку реконструкції та розвитку. URL: <https://www.ebrd.com> (дата звернення: 12.11.2024).
10. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://www.worldbank.org> (дата звернення: 17.11.2024).
11. Політика згуртованості: ЄС та Україна. Аналітична записка. *Громадський простір*. 12.07.2024. URL: <https://www.prostir.ua/?library=polityka-zhurtovanosti-es-ta-ukrajina-analitchna-zapyska> (дата звернення: 17.11.2024).
12. Посібник з логістики та співробітництва громад для забезпечення продовольчої безпеки та відновлення громад в умовах війни. *Донецька обласна державна адміністрація*. URL: https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/NewsODA2024/III_kvartal/05.07/dodatkovimaterial/posibnik-z-logistiki-ta-sprivrobitnictva-gromad.pdf (дата звернення: 07.11.2024).
13. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
14. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад : Постанова КМУ від 18 липня 2023 р. № 731. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
15. Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них : Постанова КМУ від 14 жовтня 2022 р. № 1159. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-p#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
16. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 17.11.2024).
17. Програма USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність». *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.ua/donors/dobre> (дата звернення: 01.11.2024).
18. Розробка ПКВ: досвід Програми USAID DOBRE за рік. Київ, 2024. 14 с. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44061.pdf> (дата звернення: 17.11.2024).
19. Сливка Р., Сливка Л. Постконфлітне врегулювання і розвиток Івано-Франківської територіальної громади. *Географічна освіта і наука: виклики і поступ* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 140-річчю географії у Львівському університеті (м. Львів, 18–20 травня 2023 р.) / відп. ред.: В. Біланюк, Є. Іванов. У 3-ох томах. Львів : Простір-М, 2023. Том 1. С. 211-214.
20. Стратегічне планування регіонального розвитку. *Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України*. URL: <https://mtu.gov.ua/content/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku.html>
21. Ткачук Р. Що несе квазіреспублікам визнання Москви: досвід Придністров'я, Абхазії та Південної Осетії. *АрміяInform*. 22.02.2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/02/22/shho-nese-kvazirespublikam-vyznannya-moskvy-dosvid-prydnistrovya-abhaziyi-ta-pivdennoyi-osetiyi/> (дата звернення: 17.11.2024).
22. O'Loughlin J. Postconflict Geographies. *International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes*. 8 Volume. Amsterdam: Elsevier, 2009. P. 334–338.
23. Peacebuilding. United Nations. URL: <https://www.un.org/peacebuilding> (дата звернення: 12.11.2024).

24. Response to the war in Ukraine United Nations Development Programme in Ukraine Recovery Framework. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/ukraine/united-nations-development-programme-ukraine-recovery-framework> (дата звернення: 17.11.2024).

25. UN Migration. URL: <https://www.iom.int> (дата звернення: 02.11.2024).

References:

1. Analitichni doslidzhennia. *Kyivska shkola ekonomiky*. URL: <https://kse.ua> (Access date: 17.11.2024).
2. Analitichni materialy pro ekonomichni rozvytok tylovykh rehioniv. *Tsentr Razumkova*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/ekonomika> (Access date: 17.11.2024).
3. Vnutrishno peremishcheni osoby. *Ofitsiyni sait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (Access date: 17.11.2024).
4. Volokhatyi S. Hromady Ukrainy u 2031 rotsi – optymystychni stsenarii rozvytku. *Hromadskyi prostir*. 21.05.2021. <https://www.prostir.ua/?news=hromady-ukrajiny-u-2031-rotsi-optymistychni-stsenariji-rozvytku> (Access date: 10.10.2024).
5. Hromady Ukrainy u 2031 rotsi – pesymystychni stsenarii rozvytku. *Tsentr rozvytku hromad*. URL: <https://activitycenter.org.ua/analitika/hromady-ukrainy-u-2031-rotsi-pesymistychn> (Access date: 17.11.2024).
6. Yevrokomisiia predstavyla Zvit shchodo prohrody Ukrainy v mezhakh Paketu rozshyrennia 2024. *EU.ua*. 30.10.2024. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/yevrokomisiya-predstavyla-zvit-shchodo-progresu-ukrajiny-v-mezhah-paketu-rozshyrennya-2024/> (Access date: 01.11.2024).
7. Lysenko A. M. Natsionalni prohramy vidnovlennia Ukrainy pislia viiny: yikh spriamovanist ta ochikuvani rezultaty. *Ekonomichni ta sotsialnyi vplyv konfliktiv na suchasnyi svit : mizhnar. nauk. konf. : kn. abstraktiv*, 23 trav. 2024 r. Sedltse : Akademiia Prykladnykh Nauk Mazoviia, 2024. S. 128-130.
8. Metodyka rozroblennia Prohramy kompleksnoho vidnovlennia terytorii terytorialnoi hromady. Kyiv, 2023. 24 s. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/43837.pdf> (Access date: 17.11.2024).
9. Ofitsiyni sait Yevropeiskoho banku rekonstruktsii ta rozvytku. URL: <https://www.ebrd.com> (Access date: 12.11.2024).
10. Ofitsiyni sait Svitovoho banku. URL: <https://www.worldbank.org> (Access date: 17.11.2024).
11. Polityka zhurtovanosti: YeS ta Ukraina. Analitychna zapyska. *Hromadskyi prostir*. 12.07.2024. URL: <https://www.prostir.ua/?library=polityka-zhurtovanosti-es-ta-ukrajina-analitychna-zapyska> (Access date: 17.11.2024).
12. Posibnyk z lohistyky ta spivrobitnytstva hromad dlia zabezpechennia prodovolchoi bezpeky ta vidnovlennia hromad v umovakh viiny. *Donetska oblasna derzhavna administratsiia*. URL: https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/NewsODA2024/III_kvartal/05.07/dodatkovimaterial/posibnik-z-logistiki-ta-spivrobitnictva-gromad.pdf (Access date: 07.11.2024).
13. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 156-VIII. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (Access date: 17.11.2024).
14. Pro zatverdzhennia poriadkiv z pytan vidnovlennia ta rozvytku rehioniv i terytorialnykh hromad : Postanova KMU vid 18 lypnia 2023 r. № 731. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#Text> (Access date: 17.11.2024).
15. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia, provedennia hromadskoho obhovorennia, pohodzhennia prohram kompleksnoho vidnovlennia oblasti, terytorii terytorialnoi hromady (ii chastyny) ta vnesennia zmin do nykh : Postanova KMU vid 14 zhovtnia 2022 r. №1159. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-p#Text> (Access date: 17.11.2024).
16. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30 veresnia 2019 r. № 722. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (Access date: 17.11.2024).
17. Prohrama USAID «Detsentralizatsiia prynosyt krashchi rezultaty ta efektyvnist». *Detsentralizatsiia v Ukraini*. URL: <https://decentralization.ua/donors/dobre> (Access date: 01.11.2024).
18. Rozrobka PKV: dosvid Prohramy USAID DOBRE za rik. Kyiv, 2024. 14 s. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44061.pdf> (Access date: 17.11.2024).
19. Slyvka R., Slyvka L. Postkonfliktne vrehuliuvannia i rozvytok Ivano-frankivskoi terytorialnoi hromady. *Heohrafichna osvita i nauka: vyklyky i postup : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 140-richchii heohrafii u Lvivskomu universyteti (m. Lviv, 18–20 travnia 2023 r.) / vidp. red.: V. Bilaniuk, Ye. Ivanov. U 3-okh tomakh. Lviv : Prostir-M, 2023. Tom 1. S. 211-214.*
20. Stratehichne planuvannia rehionalnogo rozvytku. *Ofitsiyni sait Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy*. URL: <https://mtu.gov.ua/content/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku.html>
21. Tkachuk R. Sheho nese kvazirespublikam vyznannia Moskvy: dosvid Prydnistrovia, Abkhazii ta Pivdennoi Osetii. *ArmiiaInform*. 22.02.2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/02/22/shho-nese-kvazirespublikam-vyznannya-moskvy-dosvid-prydnistrovya-abhazyi-ta-pivdennoi-osetiyi/> (Access date: 17.11.2024).
22. OLoughlin J. Postconflict Geographies. *International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes*. 8 Volume. Amsterdam: Elsevier, 2009. P. 334–338.

23. Peacebuilding. United Nations. URL: <https://www.un.org/peacebuilding> (Access date: 12.11.2024).

24. Response to the war in Ukraine United Nations Development Programme in Ukraine Recovery Framework. UNDP. URL: <https://www.undp.org/ukraine/united-nations-development-programme-ukraine-recovery-framework> (Access date: 17.11.2024).

25. UN Migration. URL: <https://www.iom.int> (Access date: 02.11.2024).

Krasyliuk V. Possible scenarios for the development of territorial communities in the post-war period

The article analyzes possible scenarios for the development of territorial communities in Ukraine during the post-war period, depending on the conditions of conflict resolution. Four scenarios for ending the conflict are examined: resolution through mutual reconciliation, symmetrical resolution, asymmetrical resolution with Ukraine's victory, and gradual de-escalation of the conflict. The article outlines the main features, challenges, and recovery prospects for both de-occupied and rear communities. The analysis of possible conflict resolution scenarios demonstrates that the development of territorial communities in the post-war period will depend on the conditions of conflict resolution. De-occupied communities will face challenges related to infrastructure restoration, population reintegration, ensuring security, and overcoming the consequences of occupation. Rear communities, in turn, will face the challenge of adapting to changes in the socio-economic structure caused by displacement flows and new roles in the national logistics system. The effectiveness of recovery depends on a comprehensive approach to planning and implementation processes. The development scenario for each community should take into account its unique needs, infrastructure conditions, demographic potential, and the specific impact of the war. International support plays a critically important role in recovery processes. It is noted that the successful implementation of projects in de-occupied communities is possible under conditions of creating transparent mechanisms for resource utilization, clearly defining priorities, and involving local communities in the planning process. Particular attention is given to the need for forming transparent resource allocation mechanisms, integrating scenario planning into state regional policy, and developing long-term comprehensive recovery programs for communities. Key directions for further research are proposed, aimed at ensuring the sustainable development of communities and addressing the unique needs of each region in post-war recovery conditions.

Keywords: *territorial communities, regional development, recovery, post-war period, de-occupied communities, rear communities, scenario planning, state regional policy.*

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.7

УДК 323.39: 316.658:004.438

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2433-5836>

Кравець А. Ю., Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ:
ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ

Соціальні мережі є невід'ємною частиною сучасного інтернет-простору. Інтернет-простір, в свою чергу, виступає потужним інструментом впливу, який має яскраво виражені соціальні та політичні наслідки. Крім цього, він сприяє розвитку нових форм комунікації, в тому числі політичної. Підкреслимо, що роль соціальних медіа в політиці невинно зростає порівняно з традиційними ЗМІ. Кожна з популярних соціальних мереж наразі налічує понад мільйон користувачів й їх кількість невинно збільшується. Недивно, що до активних у соціальних мережах медійних персон поступово долучаються й політичні діячі. Сьогодні важко уявити відомого закордонного або вітчизняного політика, який не мав би сторінки у соціальних мережах. Зауважимо, що соціальні мережі виступають в якості важливої складової сучасного політичного простору та стають одним з основних інструментів комунікації між політичною елітою та громадянським суспільством. З іншого боку, соціальні мережі стали ефективним інструментом закордонних і вітчизняних політичних PR-кампаній, вони свідомо використовуються політичними елітами для впливу на свідомість та поведінку виборців. Тому дослідження їх ролі у політичному процесі, а також наслідків використання набуває все більшої актуальності. Констатуємо, що соціальні мережі мають сталі позитивні характеристики, а саме: низький поріг входу, швидкість передачі інформації, відсутність просторово-часових меж взаємодії тощо. Водночас, використання соціальних мереж має яскраво виражені негативні наслідки: перетворення реальної політики на символічну, поширення негативної або неправдивої інформації, політична маніпуляція, тролінг, ботоферми тощо, а їх активне використання ускладнює процес раціонального усвідомлення політичної дійсності. Підкреслимо, що демократизація політичного процесу не означає повну відсутність контролю за інформацією, яка розповсюджується через соціальні медіа. Тому, сьогодні ми маємо говорити не стільки про зростаючу роль соціальних мереж в політичному процесі, скільки про її соціальні та політичні наслідки.

Ключові слова: політичний інтернет-простір, соціальні медіа, соціальні мережі, політичний процес, політична комунікація, політична маніпуляція

Вступ. Існує ціла низка публікацій вітчизняних і закордонних науковців, присвячених інтернет-простору та соціальним мережам як різновидам соціальної та політичної комунікації. Серед дослідників, що займаються цією проблематикою виокремимо: Н. Чижову, М. Сидорова та Д. Табакова, Г. Фаррелла, Ю. Данько, М. Кастельса, А. Янченко, Є. Журавську та інших. Більшість із зазначених авторів наголошують на тому, що інтернет є важливою частиною політичного комунікативного простору, а комунікація через соціальні мережі є одним з найпотужніших різновидів комунікації, зокрема, політичної. Проте, тільки окремі автори говорять саме про роль політичного інтернет-простору й соціальних мереж як його складової частини, виокремлюючи при цьому позитивні та негативні наслідки.

Метою статті є аналіз ролі соціальних мереж у політичному процесі, артикуляція та систематизація позитивних і негативних наслідків.

Аналіз публікацій за темою дослідження. Серед науковців, які досліджують інтернет-простір як різновид комунікацій, що має соціальні та політичні наслідки, виокремимо Н. Чижову, яка зазначає, що: «Інтернет виступає як невід'ємна частина соціального і комунікативного простору, який

взаємодіє із внутрішнім і зовнішнім соціальним середовищем, дає можливість не тільки передачі інформації, а й підтримки зв'язків [11].

Результати дослідження. Вітчизняні дослідники М. Сидоров та Д. Табаков вважають, що: «Інтернет вже набув такого розвитку, що став одним із найпотужніших різновидів комунікації і засобів впливу як на думки (свідомість), так і на дії індивідів і груп людей» [9]. При цьому, за словами дослідників, інтернет-простір виступає як «простір віртуальних комунікацій і віртуальних впливів, що мають реальні соціальні та політичні наслідки» [9].

Як зазначає Г. Фаррелл: «Інтеграція ефектів Інтернету з поточними політичними дебатами та належне використання надзвичайних даних, які він може надати, вимагає хороших причинно-наслідкових аргументів і уваги до їхніх основних механізмів» [15]. У даному випадку, влучною є цитата Ю. Данько: «Політика неминуче приходить туди, де є будь-яка масова аудиторія» [6]. Тому не дивно, що роль інтернет-комунікації непинно зростає з кожним роком.

М. Кастельс називає сучасні інформаційно-комунікаційні технології одним із найбільш значущих чинників у створенні нового суспільного укладу. І пояснює це тим, що «завдяки посиленню мережі нових засобів інформації лідерство стає персоналізованим, а шлях до влади лежить через створення віртуального іміджу» [13]. Відповідно, за словами дослідника, «сучасні інформаційні технології приводять до активного розвитку нових форм політичної комунікації, у тому числі в онлайн-просторі» [13].

Дійсно, у сучасному світі інтернет-простір має надважливе значення, адже він є одним з основних інструментів політичної комунікації: як передачі інформації, так і отримання зворотного зв'язку. Важливу роль, в даному випадку, мають соціальні медіа. Так, за словами А. Янченко: «Соціальні медіа, що виникли як результат конвергенції мас-медіа та інтернет-технологій, показують значне зростання аудиторії користувачів, тиснучи на телебачення та пресу» [12, с. 153-157]. Серед найперспективніших соціальних медіа дослідник виокремлює сайти соціальних мереж, блоги, сервіси мікроблогінгу, сайти користувальницьких фото- та відео-матеріалів. Адже саме вони «забезпечують нові форми діалогу між виборцями і політичними елітами» [12, с. 153-157].

У якості підтвердження дослідник наводить приклад виборчих кампаній у розвинених країнах, які «показують, наскільки органічно соціальні медіа можуть бути адаптовані для контактів з електоратом, персоналізації меседжів, мотивації виборців» [12, с. 153-157]. Безперечно лідерство, у даному контексті, належить США. Однак, як зазначає А. Янченко «глобальні тренди свідчать про наявність наздоганяючого ефекту в більшості держав світу, в тому числі і в Україні» [12, с. 153-157].

При цьому, соціальні медіа мають важливі риси, які вирізняють їх поміж інших, а саме: «низькі бар'єри для входу та залежність від контенту, створеного користувачами» [20]. Ці риси «роблять контроль над поширенням політичної інформації менш ефективним, дозволяючи новим учасникам, які раніше були відсторонені політичним істеблішментом, проявляти активність» [20].

Як влучно зазначає Ю. Данько: «Присутність політичних акторів у соціальних мережах та блогосфері Інтернету – це унікальна можливість поєднувати просування політика і партії та основну рису іміджу будь-якого політичного суб'єкта – вседоступність» [6].

Звісно, західні політики активно використовують соціальні мережі у своїх передвиборчих кампаніях. Так, за словами О. Гоцур: «Уже сьогодні учені, при дослідженні застосування SMM у політиці, звертають увагу на виборчі кампанії Президентів США Барака Обама, Дональда Трампа, Президента Франції Еммануеля Макрона [5, с.54]. Наведемо конкретний приклад: Обама використав Інтернет із максимальною користю для своєї передвиборчої кампанії. За допомогою інтернету його команда збрала понад 160 мільйонів доларів громадських внесків, а також сформувала базу персональних даних про понад 250 мільйонів американців [16].

Надважливу роль соціальних мереж у передвиборчій агітації розуміють й вітчизняні політики. На підтвердження цієї тези наведемо наступну цитату О. Гоцур: «Соціальні мережі стали популярним інструментом реалізації PR-кампаній в Україні в силу безмежних можливостей всесвітньої павутини, яка на сьогодні диктує правила гри у PR і не тільки» [5, с.55]. В даному контексті О. Гоцур зазначає наступне: «Президентські вибори в Україні 2019 р. також виявили нові тренди – застосування потужностей діджиталу, зокрема можливостей таких соціальних мереж, як Ютуб, Інстаграм, Фейсбук, Твіттер, Телеграм» [5, с.54].

Однак, активне використання соціальних мереж не обмежуються виключно президентськими виборами. Маємо прецедент їх активного використання у виборчій кампанії до місцевих рад України 2020 року: «Кожна партія та її представники позиціонували себе на сторінках Facebook, Telegram,

Twitter, Instagram. Наприклад, партії «Голос», «Варта», «Українська галицька партія» розгорнули у соціальних мережах масштабну передвиборчу кампанію» [5, с.54].

Надважливу роль відіграють соціальні мережі й у передвиборчий період. Так, за словами Ю. Данько: «Останнім часом слідом за світовими лідерами дедалі більша кількість українських політиків і чиновників, розуміючи, що соціальні мережі є потужним важелем, здатним вплинути на політичні процеси в суспільстві, почали активно створювати акаунти в соціальних мережах» [6]. Наприклад, сторінка Президента України Володимира Зеленського у соціальній мережі Facebook, станом на листопад 2024 року, налічує 3,2 млн. користувачів і виступає важливим інструментом комунікації між головою держави та її громадянами.

Проте, варто зазначити, що політичний інтернет-простір в цілому, і соціальні мережі зокрема, надають широкі можливості не тільки для процесу комунікації між політиками та виборцями а для цілеспрямованого впливу на свідомість і поведінку останніх. Як зазначає Ю. Данько: «Широкий набір форм і методів політичної комунікації в мережі спрямовані на більш динамічний вплив на свідомість і поведінку аудиторії в мережі Інтернет у порівнянні з іншими засобами масової інформації» [6].

Цей вплив може бути цілком позитивним. Так, реальні позитивні політичні наслідки висвітлює, зокрема, О. Радченко: «Політичний дискурс Інтернет-комунікацій стає універсальним, вирішуючи у суспільстві наступні завдання: створення інформаційного контенту, передача політичної інформації, структурування політичного простору та ін.» [8].

Як зазначає Є. Журавська та інші: «Досвід виборчих кампаній показує, що є новий спосіб впливати на електорат через мережу Інтернет. Цей спосіб має низку переваг, головними серед яких є легкість і практична миттєвість опублікування будь-якої інформації, відсутність просторово-часових меж взаємодії, можливість формувати навколо теми або проблеми групу однодумців і швидкий зв'язок для моніторингу ситуації» [20].

За словами С. Булої: «Використання соціальних мереж є важливою частиною будь-якого політичного процесу незалежно від того, чи це стосується формування електорату, чи це постійне підтримання певних політичних наративів у віртуальному середовищі, чи це мобілізація суспільства для здійснення масової акції» [2].

Деякі вчені вказують на той факт, що констеляції влади були змінені цифровізацією [14]. Інші наголошують на потенціалі зміни політичної поведінки громадян шляхом, наприклад, підвищення інтересу до політики та ймовірності голосування [17] або потенціалу збільшення здатності до політичної участі [18]. І це, безперечно, позитивні аспекти.

Водночас, «посилення комунікаційної функції мережі Інтернет призводить до зміни формату масової політичної комунікації, що виникає між суб'єктами політичних відносин у широкому сенсі слова з метою впливати на свідомість населення і спонукати до певного типу політичної поведінки» [3].

Якщо метою є вплив на масову свідомість і, відповідно, спонукання до дії, ми можемо говорити про певну політичну маніпуляцію. Отже, ми поступово переходимо до аналізу негативних наслідків.

Так, за словами О. Радченко: «Розвиток політичного дискурсу призводить не лише до появи та формування нових технологічних механізмів впливу політичних акторів на суспільство, а й спричиняє зворотний процес – медіатизацію політичної діяльності, перетворення реальної політики на символічну, яка формується за медіа-форматом» [8].

На недоліки звертає увагу й Є. Журавська та інші: «Водночас, слабкі стандарти перевірки фактів в Інтернеті, низькі бар'єри для входу разом із безпрецедентною швидкістю, з якою користувачі можуть ділитися вмістом у соціальних мережах, можуть призвести до поширення дезінформації та фейкових новин, що зрештою посилять політичне неправильне сприйняття» [20].

Про позитивні і негативні наслідки говорить й П. Чеканова: «У сучасному світі інформаційних технологій соціальні мережі стали важливою частиною будь-якого політичного та соціального процесу. Завдяки їх відкритості та легкому доступу, а також простоті використання соціальні мережі стали прямою загрозою посилення маніпулятивних, психологічних впливів з кіберпростору» [10].

Не можемо не погодитись з тезою С. Булої про те, що: «Практично всі медіа-ресурси застосовують маніпулятивні технології у подачі інформації, що суттєвим чином впливає, коригує, а в окремих випадках повністю змінює політичні орієнтації чи цінності громадян» [2].

Дослідниця підіймає питання недосконалості таких популярних соціальних мереж як Twitter (нині – X) та Facebook у питанні трансляції достовірної інформації. Таким чином, соціальні мережі «залишаються одним із потужних засобів розповсюдження власної версії історії, можливості

створювати власний нарратив, розповідати власну правду або ж маніпулювати політичною свідомістю чи змінювати хід політичної гри, впливаючи на глобальну міжнародну думку» [2].

Усі переваги та недоліки цифрового середовища інтегровані в політичний інформаційний простір. Якщо у форматі практичного та повсякденного використання вони не становлять загрози, то в політичній інтерпретації можуть мати катастрофічні соціальні та безпекові глобальні наслідки [1, с. 252].

Дослідник І. Олефір вказує на те, що одним із негативних аспектів інформатизації є використання інформації як інструменту маніпулювання суспільством: «Можливість вільного доступу до інформації залежить не лише від технічних ресурсів суспільства, але й від політичних уподобань державного керівництва» [7].

Окрім цього, «соціальні мережі таять у собі ряд небезпек, наприклад, створення негативної та неправдивої інформації з метою отримання прибутку; поширення конфіденційної інформації; заборонений контент (насильство, вбивство); кіберзлочинність, кібертероризм... тощо» [2].

Ще одним негативним аспектом, на наш погляд, є збір персональної інформації користувачів, який здійснюється через соціальні мережі. Так, одним з перших, хто активно використав цю технологію був передвиборчий штаб Б. Обама. Зокрема, його штаб використовував персональну інформацію про своїх потенційних виборців та аналізував їхню поведінку онлайн. При цьому, варто зазначити, що у передвиборчій кампанії Б. Обама соціальні мережі ще не настільки активно використовувалися для поширення дезінформації та фейків, як, наприклад у Д. Трампа (Jetter M., Ulrich K., Ecker H.). Дослідниця Н. Горбенко аналізує термін «постправа», який став популярним через те, що незважаючи на об'єктивні факти, докази, і завдяки популістським заявам, емоційному тиску й дезінформації на виборах Президента США переміг Дональд Трамп, а британці проголосували за вихід зі складу Євросоюзу [4, с. 23].

Окрім подібних негативних наслідків використання соціальних мереж як інструменту політичної маніпуляції, варто, на наш погляд, зосередити увагу на ще одній технології, яка має яскраво виражене негативне забарвлення. Мова йде про тролінг та ботоферми. На цю проблематику звертає увагу вітчизняна дослідниця С. Була: «Досить популярним є також використання ботмереж як своєрідних політичних найманців, які з готовністю підтримують то одних, то інших» [2].

Про негативні наслідки комунікації в соціальних мереж пише й О. Гоцур: «Комунікування в соціальних мережах породило такі негативні явища, як тролінг та ботоіндустрія. Ці елементи власне можуть впливати на PR-кампанію. Головне завдання ботів і тролів – керувати настроями людей у соцмережах» [5].

Можемо впевнено констатувати, що використання соціальних мереж через всі негативні наслідки і прояви ускладнює процес раціонального усвідомлення політичної дійсності. Тим не менш, не дивлячись на цілу низку негативних наслідків використання соціальних мереж у політичному процесі, підкреслимо, що, на наш погляд, всі ці недоліки перекриваються одним позитивним моментом, а саме – максимізацією політичної комунікації між представниками політичної влади і громадянським суспільством. Негативні ж аспекти / наслідки мають відстежуватись, аналізуватись і контролюватись.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, підкреслимо, що: 1) у сучасному світі Інтернет, безперечно, є невід'ємною частиною комунікативного простору, в тому числі й політичного; 2) інтернет-простір виступає потужним інструментом впливу, що має яскраво виражені соціальні та політичні наслідки; 3) інтернет-простір сприяє розвитку нових форм комунікації, в тому числі політичної; 4) роль соціальних медіа в політиці невинно зростає порівняно з традиційними ЗМІ; 5) соціальні мережі забезпечують появу нових форм комунікації між політичною елітою і громадянським суспільством; 6) соціальні мережі стали ефективним інструментом закордонних і вітчизняних політичних PR-кампаній; 7) соціальні мережі мають сталі позитивні характеристики, а саме: низький поріг входу, швидкість передачі інформації, відсутність просторово-часових меж взаємодії тощо; 8) соціальні мережі свідомо використовуються політичними елітами для впливу на свідомість та поведінку виборців; 9) використання соціальних мереж має яскраво виражені негативні наслідки: перетворення реальної політики на символічну, поширення негативної або неправдивої інформації, політична маніпуляція, тролінг, ботоферми тощо; 9) використання соціальних мереж ускладнює процес раціонального усвідомлення політичної дійсності; 10) демократизація політичного процесу не означає повну відсутність контролю за інформацією, яка розповсюджується через соціальні медіа.

Бібліографічний список:

1. Афанасьєва К. Медіаконтент: шляхи протистояння викликам цифрової епохи (досвід Швеції). Наукові записки Інституту журналістики. 2013. Т. 50. С. 251–254.
2. Була С. Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції. НЖ «Політикус». 2020. Вип. 4. 21-25. URL: http://politicus.od.ua/4_2020/5.pdf
3. Воротинський В.В. Інтернет як простір політичного впливу та маніпулювання. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» 2015. № 4 (27).
4. Горбенко Н. Постправа як феномен сучасної політики. Education and science of today intersectoral issues and development of sciences. 2021. Vol. 3. С. 23–27.
5. Гоцур О. Соціальні мережі і політичний PR в українських та закордонних виборчих кампаніях. Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: журналістика. 2021. №2 (2). 53-57.
6. Данько Ю. Соціальні мережі як засіб політичної комунікації. EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE. 2015. Volume 2. Issue 2. С. 204-209.
7. Олефір І. Індустріальне та інформаційне суспільство: моделі трансформації. Український науковий журнал «Освіта регіону». URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1416>
8. Радченко О. Роль інтернет-комунікацій в політичній взаємодії в Україні. Автореферат. Одеса, 2012. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50594656.pdf>
9. Сидоров М., Табаков Д. Інтернет як засіб соціальної комунікації та соціального впливу. 2018. URL: https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/sydorov_internet.pdf.
10. Чеканова П. Social networks as a tool of political manipulation and propaganda. Polit. challenges of science today. International relation. Abstracts of XXI International conference of higher education students and young scientists, Kiev, 2021, 103-105. URL: <http://fmv.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82-2021.pdf#page=103>
11. Чижова Н. Інтернет як комунікативний та соціальний простір інформаційного суспільства. 2013. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4975/Chyzhova.pdf;jsessionid=006A304A379129AAC8FD5E45B5421909?sequence=1>
12. Янченко А. Соціальні медіа як елемент політичної комунікації. Політичний менеджмент. 2023. №1. С. 153-157.
13. Castells M. Information Technology, Globalization and Social Development. UNRISD Discussion Paper. 1999. N. 114. URL: <https://cdn.unrisd.org/assets/library/papers/pdf-files/dp114.pdf>
14. Castells M. Communication Power. Oxford: Oxford University Press. 2009.
15. Farrell G. The Consequences of the Internet for Politics. Annual review of political science. 2012. Vol.15. URL: <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev-polisci-030810-110815>
16. Jetter M., Ullrich K., Ecker H. Using the president’s tweets to understand political diversion in the age of social media. <https://www.nature.com/articles/s41467-020-19644-6#Sec1>
17. Kersting, Norbert. Online Participation: From “Invited” to “Invented” Spaces. International Journal of Electronic Governance. 2016. N. 6 (4). 270-280.
18. Luengo, Oscar. Political Communication in Times of Crisis. Berlin: Logos Verlag. 2016.
19. Meraz, Sharon. Is there an Elite Hold? Traditional Media to Social Media Agenda Setting Influence in Blog Networks. Journal of Computer-Mediated Communication. 2016. N. 14 (3). 682-707.
20. Zhuravskaya E., Petrova M., Enikolopov R. Political Effects of the Internet and Social Media. Annual review of political science. 2020. URL: <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev-economics-081919-050239>

References:

1. Afanasieva K. Mediakontent: shliakhy protystoiannia vyklykam tsyfrovoy epokhy (dosvid Shvetsii). Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky. 2013. T. 50. 251-254.
2. Bula S. Sotsialni merezhi yak instrument politychnoi manipulyatsii. Politykus. 2020. V.4. 21-25. URL: http://politicus.od.ua/4_2020/5.pdf
3. Vorotynskiy V. Internet yak prostir politychnoho vplyvu ta manipulyuvannia. Visnyk Natsionalnogo universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho» 2015. № 4 (27).
4. Horbenko N. Postpravda yak fenomen suchasnoy polityky. Education and science of today intersectoral issues and development of sciences. 2021. Vol. 3. S. 23-27.
5. Hotsur O. Sotsialni merezhi i politychnyi PR v ukrainskykh ta zakordonnykh vyborchkykh kampiniakh. Visnyk Natsionalnogo universytetu «Lvivska politekhnika»: zhurnalistyka. 2021. №2 (2). 53-57.
6. Danko Yu. Sotsialni merezhi yak zasib politychnoi komunikatsii. EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE. 2015. Volume 2. Issue 2. 204-209.
7. Olefir I. Industrialne ta informatsiine suspilstvo: modeli transformatsii. Ukrainskiyi naukovyi zhurnal «Osvita rehionu». URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1416>

8. Radchenko O. Rol internet-komunikatsii v politychnii vzaiemodii v Ukraini. Avtoreferat. Odesa. 2012. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50594656.pdf>
9. Sydorov M., Tabakov D. Internet yak zasib sotsialnoi komunikatsii ta sotsialnoho vplyvu. 2018. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/sydorov_internet.pdf.
10. Chekanova P. Social networks as a tool of political manipulation and propaganda. Polit. challenges of science today. International relation. Abstracts of XXI International conference of higher education students and young scientists. Kiev. 2021. 103-105. URL: <http://fmv.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82-2021.pdf#page=103>
11. Chyzhova N. Internet yak komunikatyvnyi ta sotsialnyi prostir informatsiinoho suspilstva. 2013. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4975/Chyzhova.pdf;jsessionid=006A304A379129AAC8FD5E45B5421909?sequence=1>
12. Yanchenko A. Sotsialni media yak element politychnoi komunikatsii. Politychnyi menedzhment. 2023. №1. 153-157.
13. Castells M. Information Technology, Globalization and Social Development. UNRISD Discussion Paper. 1999. N. 114. URL: <https://cdn.unrisd.org/assets/library/papers/pdf-files/dp114.pdf>
14. Castells M. Communication Power. Oxford: Oxford University Press. 2009.
15. Farrell G. The Consequences of the Internet for Politics. Annual review of political science. 2012. Vol.15. URL: <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev-polisci-030810-110815>
16. Jetter M., Ullrich K., Ecker H. Using the president's tweets to understand political diversion in the age of social media. <https://www.nature.com/articles/s41467-020-19644-6#Sec1>
17. Kersting, Norbert. Online Participation: From "Invited" to "Invented" Spaces. International Journal of Electronic Governance. 2016. 6 (4). 270-280.
18. Luengo, Oscar. Political Communication in Times of Crisis. Berlin: Logos Verlag. 2016.
19. Meraz, Sharon. Is there an Elite Hold? Traditional Media to Social Media Agenda Setting Influence in Blog Networks. Journal of Computer-Mediated Communication. 2016. 14 (3). 682-707.
20. Zhuravskaya E., Petrova M., Enikolopov R. Political Effects of the Internet and Social Media. Annual review of political science. 2020. URL: <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev-economics-081919-050239>

Kravets A. The role of the social networks in the political process: positive ta negative consequence

Social networks are an integral part of the modern Internet space. The Internet space, in turn, acts as a powerful tool of influence, which has pronounced social and political consequences. In addition, it promotes the development of new forms of communication, including political. Let us emphasize that the role of social media in politics is constantly growing compared to traditional mass media. Each of the popular social networks currently has more than a million users and their number is constantly increasing. It is not surprising that political figures are gradually joining media personalities active in social networks. Today, it is difficult to imagine a famous foreign or domestic politician who would not have a page on social networks. Note that social networks act as an important component of the modern political space and become one of the main tools of communication between the political elite and civil society. On the other hand, social networks have become an effective tool of foreign and domestic political PR-campaigns, they are deliberately used by political elites to influence the consciousness and behavior of voters. Therefore, the study of their role in the political process, as well as the consequences of their use, is becoming increasingly relevant. We note that social networks have permanent positive characteristics, namely: low entry threshold, speed of information transmission, lack of space-time boundaries of interaction, etc. At the same time, the use of social networks has pronounced negative consequences: the transformation of real politics into a symbolic one, the spread of negative or false information, political manipulation, trolling, bot farms, etc., and their active use complicates the process of rational awareness of political reality. Let us emphasize that the democratization of the political process does not mean a complete lack of control over the information that is distributed through social media. Therefore, today we should talk not so much about the growing role of social networks in the political process, but about its social and political consequences.

Keywords: *political internet space, social media, social networks, political process, political communication, political manipulation*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.8

УДК 32:321.02:355.02

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4606-9188>

Гордійчук О. О., Державний університет «Житомирська політехніка»

УКРАЇНА & РОСІЯ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ, ГІБРИДНОЇ ТА ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано історичне підґрунтя російсько-українського протистояння, основні аспекти та інструменти інформаційної, гібридної, повномасштабної форм війни. За допомогою загальнонаукових методів аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та ін. розкрито зміст та інструменти цих форм та причинно-наслідкові зв'язки між ними. Обґрунтовано, що війна росії проти України у різних формах триває вже майже чотири століття з часу Переяславської ради 1654 р., коли замість обіцяного протекторату Московії Гетьманщина була знищена, а українські землі поневолені. Коріння агресивної політики росії в особливостях історичного розвитку її державності, в тоталітарних традиціях та імперських апетитах російської влади, в ідеологічних засадах комунізму, а згодом у складових проєкту «руський мір», у сформованих потужною пропагандою рисах суспільної свідомості та менталітету росіян. Інформаційна війна рф проти України розпочалася після розпаду СРСР і головною її метою було повернення України у сферу впливу росії, а також дестабілізація суспільно-політичної ситуації в Україні, недопущення інтеграції України до Європейського Союзу та вступу в НАТО. Оскільки інформаційна війна не досягла мети, не вдалося зірвати процеси євроінтеграції, рф перейшла до фази гібридної війни у 2014 р., захопивши частину українських територій, прикриваючись місцевими сепаратистськими рухами та нібито громадянською війною. Не отримавши серйозної реакції від світової спільноти за військові злочини та анексію українських територій, російська влада розпочала повномасштабне військове вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р., що є геноцидом українського народу, протистоянням авторитаризму та демократії, війною екзистенційною та ідеологічною, в основі якої загарбницькі імперські амбіції російської влади, їх прагнення розширити сфери впливу, привласнити українські території та культурну спадщину.

Ключові слова: ідеологічна війна, інформаційна війна, гібридна війна, повномасштабна війна росії в Україні

Постановка проблеми. Війна росії проти України у різних формах триває вже майже чотири століття – захоплення територій, заборона української мови та культури, русифікація, переписування історії та привласнення української культурної спадщини, діяльність потужної ідеологічної пропаганди, репресії, винищення прошарку інтелігенції та патріотично налаштованого населення (розстріли, ув'язнення, депортації до Сибіру тощо), придушення селянського опору та знищення заможного українського селянства (штучними голодоморами російська влада вбила більше 10 млн українських селян) та ін.

Сучасне повномасштабне військове вторгнення рф в Україну у 2022 р. є геноцидом українського народу, протистоянням між авторитаризмом і демократією, війною екзистенційною та ідеологічною [1] не лише за ресурси та нові території, а й за культурну спадщину та ідентичність [2].

Світовим лідерам не вдалося шляхом переговорів і переконань зупинити В. Путіна. Була надія, що російський народ не підтримає завоювання сусідньої мирної країни, з якою велика кількість зв'язків, у тому числі й родинних. Однак опір був малочисельний і швидко зламаний, придушений жорстокими репресіями. Натомість потужна пропагандистська машина й надалі підживлює мілітарні шовіністичні настрої росіян, що призводить до відсутності належного опору й навіть посилення підтримки дій влади [3].

Як таке середньовічне варварство можливе у XXI ст. у географічному центрі Європи? Як світ прогледів розквіт російського фашизму та хворобливі амбіції російської влади, потужну діяльність

брехливої пропаганди, формування й зміцнення в російському суспільстві ідеологічного культу війни, де на пам'яті про перемогу СРСР над Німеччиною у Другій світовій війні створено низку спекуляцій та деструктивних наративів, що монополізують перемогу, замовчуючи допомогу та роль союзників; не визнають, що СРСР теж був агресором і окупантом (і за це не поніс жодного покарання); героїзуються військові злочини СРСР в Афганістані (1979–1989), рф у Придністров'ї й Абхазії (1992–1993), Чечні (1994–1996, 1999–2009), Грузії (2008), Сирії (2011–2022), а з 2014 року і в Україні [4]?

Коріння агресивної політики росії варто шукати, насамперед, в особливостях історичного розвитку російської державності, в імперських прагненнях російської влади, сформованих потужною пропагандою рисах суспільної свідомості та менталітету росіян, в ідеологічних засадах проєкту «руської мрії».

Мета та завдання статті полягають у аналізі основних ідеологічних складових та інструментів інформаційної, гібридної, а з 2022 року повномасштабної війни рф проти України.

Методологія дослідження ґрунтується на методах аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, системного й структурно-функціонального аналізу, що дозволило дослідити та проаналізувати ідеологічні складові й інструменти інформаційної, гібридної та повномасштабної війни росії проти України, причини й наслідки основних подій.

Виклад основного матеріалу. Політичну історію росії протягом останніх п'яти століть можна розглядати як історію розвитку імперської державності, яка починається з періоду правління Івана III (1462–1505), коли з'являється концепція «Москви як третього Риму», концептуалізована за часів Петра I (1682–1725) та його наступників, набуває нових горизонтів за радянських часів (ідея світової революції). Після розпаду СРСР вона демонструє надзвичайну життєздатність у неоімперських амбіціях Б. Єльцина, досягає апогею в політиці режиму В. Путіна.

Політика рф за своєю суттю є світоглядно-ідеологічною сумішшю туги за мертвою росією царської епохи та Радянським Союзом, реваншистських настроїв пострадянських силовиків, путінських псевдоісторичних історій і претензій на особливу місію російської православної церкви [5].

Спираючись на ідею своєї нібито особливої цивілізаційної місії, рф намагається відновити владу в межах авторитарного правління, що базується на російському націоналізмі й православ'ї. Розглядаючи розпад СРСР як найбільшу геополітичну катастрофу ХХ ст., адепти «руського міра» не можуть змиритися з деконструкцією культу імперського російського народу, а також з тим, що український народ обрав європейський вектор розвитку і «зрадив» справу опозиції та ненависті до Заходу [6, с. 487].

Українські землі стали російською колонією у II пол. XVII ст., після Переяславської ради та переговорів між гетьманським та царським урядами, у результаті яких було укладено військово-політичний союз двох держав – Гетьманщини та Московського царства (1654 р.). Українці боролися за свої права й привілеї, козацький гетьман Б. Хмельницький очікував, що московський цар надасть їх православним українцям. Але в Московії як зараз, так і тоді не розуміли, що таке «права» та «привілеї», і виконання обіцянок не вважалося обов'язком царя. Тож первісна угода була зруйнована, обіцяні права швидко скасовані: Гетьманщину перетворили на обмежену адміністративну автономію без права зовнішньополітичних зв'язків, що фактично стало початком московської окупації України. Спроби гетьманів І. Виговського (1657–1659) та І. Мазепи (1687–1709) вийти з-під влади Московії і повернути Україну до європейського шляху розвитку зазнали невдачі.

За час перебування України у складі російських державних утворень (Московське князівство – Російська імперія – Радянський Союз) накопичився глибокий шар підробок і фальсифікацій, було створено низку ідеологічних міфів тощо, Московія навіть вкрала термін «Русь», назвавши себе «Росією», а Катерина II заборонила вживати назву «московит» [7, с. 16]. З того часу методи і принципи російської влади суттєво не змінилися.

Російські історики, переписували й фальсифікували історію на замовлення московських царів, привласнюючи собі українську культурну спадщину, називали Україну «молодшим братом». На початку ХХ ст. М. Грушевський обґрунтував самотутність української історії з часів Київської Русі (IX–XIII ст.) та Галицько-Волинського князівства (XII–XIV ст.); вказав, що між українцями та московитами (росіянами) існує величезна історична та культурна прірва. Історично український народ тяжіє до західних цінностей індивідуалізму і свободи, тоді як у російському народі переважає традиція зневаги до людського життя [8, с. 144].

Спроби українців здобути незалежність у період ослаблення панівних імперій були жорстоко придушені. У 1922 р. більшовики оголосили про приєднання українських земель до СРСР, а в 1939 р. радянські війська окупували Західну Україну. Однак перемога імперії так і не була досягнута. В українцях залишився генетичний код свободи, який не змогли знищити ні ідеологічний вплив, ні репресії, ні голодомори.

Україна здобула незалежність у 1991 р. завдяки розпаду СРСР, і з того часу рф розгорнула проти України інформаційну війну з потужною пропагандою та маніпуляціями. Головна мета – повернення України до сфери свого впливу, дестабілізація суспільно-політичної ситуації в Україні, недопущення її інтеграції до Європейського Союзу та вступу в НАТО.

Інформаційна війна є складовою ідеологічної війни, де не відбувається безпосереднє фізичне знищення, натомість цілеспрямовано здійснюються деформації та викривлення інформаційного простору, зміни суспільної свідомості через перекошування фактів і вплив на світосприйняття, процеси прийняття рішень, поведінку тощо. Паралельно виводиться з ладу інформаційна інфраструктура супротивника. Таким чином дії зосереджені у двох основних напрямках: війна у просторі смислів (вплив на суспільну свідомість через певний контент, наративи, тощо); війна у кіберпросторі (кіберзагрози, кібератаки, порушення інформаційних комунікацій та ін.) [9]. В інформаційній війні інформація є одночасно і ціллю, і зброєю.

У політиці рф свобода ЗМІ та політичний плюралізм розглядаються як слабкість Заходу [10]. У глобальному масштабі росія продукує хвилі фейкових новин і маніпуляцій, які часто супроводжують вибори, референдуми, плебісцити, парламентські голосування за важливі закони тощо [11, с. 205]. Російські ЗМІ та підконтрольні їм інформаційні агенти постійно модернізують способи поширення дезінформації: якщо раніше фабрикували й поширювали наративи зі своїх фейкових акаунтів, то наразі шукають твердження реальних людей (не росіян, не ботів), надають їм потрібного змісту та поширюють каскадами [12].

Російські пропагандисти для дезінформаторської діяльності використовують усі можливі технічні засоби. Основними є: Інтернет-ресурси (сайти, блоги); візуальні й звукові носії (телебачення, радіо, кінотеатр, документальні фільми, пісні, новини, ток-шоу); промови (концерти, особисті зустрічі із великою аудиторією, політичні події); мистецтво (картини, плакати); преса і література (брошури, книги, газети, журнали) та ін.

Для ведення інформаційної війни рф фабрикує й поширює низку наративів та ідеологем про владу, суспільство, інститути тощо (яскравий приклад – фейковий наратив про «геноцид» – нібито вбивства українськими військовими мирного населення на Донбасі, що масово поширювався з 2014 р.); міфологеми; інфологеми; метафори; неологізми; евфемізми; гіперболізації та ін. [9, с. 204–205].

Російська пропаганда воєнного часу відкрито використовує мову ворожнечі й доводить агресивний потенціал своєї ідеології до максимуму. Заклики до знищення українців стали злочинною нормою державної російської пропаганди та політичного дискурсу і самі по собі вже є воєнними злочинами, що сприяють вчиненню нових воєнних злочинів [13].

Можна виокремити наступні ключові імперативи інформаційної війни росії проти України:

- створення та постійне підтримання в Україні стану керованого хаосу, суспільних суперечок і протистоянь, що послаблюють державні інститути та роз'єднують суспільство;
- протидія економічному, політичному та духовному розвитку України, процесам євроатлантичної інтеграції;
- вплив на громадську думку в рф, в Україні, країнах ЄС та в світі з метою створення хибного уявлення про українців як народ та події в Україні, вигідного проросійським силам;
- підтримка й активізація сепаратистських рухів;
- викорінення всього українського в росії та скрізь, де це можливо.

Російські інформаційні війська та їхні ботоферми масово поширюють перекошену, спотворену, неправдиву інформацію. У цьому контексті доцільно згадати результати дослідження науковців, що практично довели: «неправда поширюється значно далі, швидше, глибше і ширше, ніж правда, у всіх категоріях інформації, причому ефекти були більш вираженими для неправдивих політичних новин, ніж для неправдивих новин про тероризм, стихійні лиха, науку, міські легенди або фінансову інформацію» [14, с. 1146]. Найбільш поширеними наративами є міф про Україну як проєкт лєніна, про київський нацистський режим, загрозу розширення НАТО, потребу денацифікації і демілітаризації в Україні та ін. [15, с. 145].

Протидія інформаційній агресії рф полягає не лише у постійному виправленні брехні та спростуванні сфабрикованих нарративів, а також у донесенні правдивої інформації, просуванні послідовного об'єктивного позитивного дискурсу, що відображає цінності демократії, безпеки й трагічні наслідки диктатури. Для досягнення дієвих результатів країна, на яку напали, повинна діяти в інформаційному полі більше, ніж агресор, аби демонструвати й доводити свою правоту [9, с. 205–206].

Основою експансіоністської інформаційної політики рф через кілька років після розпаду СРСР стала доктрина «руського міра», що за своєю суттю є неонацистською ідеологією [16; 17], ідеологією війни, яка представляє агресію як миротворчість, агресора – як жертву, а жертву – як агресора, виправдовує насильство [18].

Доктрина «руського міра» становить загрозу для всього людства. Її прихильники ніби перебувають у паралельній реальності, де існує не сила права, а право сили, відповідальність за свої поразки та невдачі перекладають на інших («змова колективного Заходу»), приховують свої злочини й вигадують різноманітні виправдання застосування насилля до інших народів. Ця доктрина має бути засуджена світовою спільнотою та законодавчо заборонена на міжнародному рівні як неонацизм, тоталітаризм та екстремізм.

Російське суспільство підтримує своїх правителів, є схильним до насильства, авторитаризму й шовінізму, що значною мірою є результатом тривалої пропаганди, маніпуляцій суспільною свідомістю, тиску і репресій з боку влади, знищення та витіснення ліберально налаштованої частини російського суспільства (репресії, масова еміграція за кордон) [3]. З цього приводу влучно зауважила українська поетеса і громадська діячка Ліна Костенко: «Росія має свою "казкову" версію історії. Вона має "міфологію на експорт": насправді – занепад, нужденність, деградація, а подається картина величі та імперських амбіцій, і це самозамилування живить самолюбство ідеологічно зомбованих громадян, є міфічним рятівним кругом у болоті занепаду й аморальності...» [19].

Вплив і наслідки інформаційної війни дуже значні. Їх добре розуміють експерти, однак недооцінюють пересічні громадяни. Росія поширює свою пропаганду не лише в Україні та проти України. Виправдовуючи свою агресивну політику та воєнні злочини в очах власного суспільства, росія нав'язує сфабриковані нарративи всьому світу та дестабілізує світовий порядок. А рівень політичної підтримки України, обсяги військової та гуманітарної допомоги, масштаби санкцій проти росії суттєво залежать від того, як її сприймають у світі.

Щоб послабити українське суспільство, посилити напругу й невдоволення в європейських країнах, російські пропагандисти широко використовують таку схему дій: знайти болючу тему, сформувані в суспільстві протилежні позиції, знайти людей, які їх поділяють, і підбурювати їх один проти одного [20].

Аналіз методів і масштабів інформаційної війни дає підстави стверджувати, що вона готувала ґрунт для наступних етапів війни росії, набуває ще більшого розмаху в умовах гібридної та повномасштабної війни.

Гібридна війна. На поч. XXI ст. у військовій науці з'являється концепція гібридних війн, що описує сучасну війну як поєднання конвенційних, іррегулярних та асиметричних засобів включно з маніпулюванням, політичними та ідеологічними конфліктами, а також з залученням збройних сил, агентів розвідки, політичних провокаторів та представників ЗМІ. У таких війнах використовуються економічний шантаж, кібератаки, проксі-сервери та сурогати, воєнізовані, терористичні та кримінальні елементи [21, с. 2]. Гібридна війна успішно застосовується на полі бою з часів Другої ліванської війни 2006 року. Вона слугує для досягнення стратегічного впливу з метою підриву національних інтересів і волі противника [22, с. 20].

Суть гібридної війни у поєднанні інформаційної експансії з військовими вторгненнями [21]. Один з основних компонентів – створення атмосфери невизначеності, дезорієнтації, гнітючої тривоги, страху. Когнітивні атаки є новим типом втручання, особливо у випадку роботи з масовою свідомістю, сіяння суспільної ворожнечі, невпевненості у майбутньому тощо [23, с. 120].

Особливістю гібридної війни є невизначеність суб'єкта: держава, яка її веде, укладає таємні угоди з недержавними акторами – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, з якими вона формально заперечує будь-який зв'язок. Ці актори роблять те, що не може держава, оскільки будь-яка держава зобов'язана дотримуватися Женевської та Гаазької конвенцій про закони і звичаї сухопутної війни, а також угод з іншими країнами. Таким чином, «брудна робота» перекладається на недержавні формування. Саме так рф діяла в Криму і на Донбасі з квітня 2014 р.

Гібридна фаза війни на сході України розпочалася подіями незаконної анексії Криму, захопленням державних установ та штурмами військових частин на Донбасі проросійськими бойовиками та найманцями, окупацією Донецької й Луганської областей, перетворення їх на квазідержавні утворення («Донецьку народну республіку», «Луганську народну республіку») з пограбуванням, тортурами, фізичним знищенням патріотично налаштованого населення, дестабілізацією соціально-економічного й культурного життя. За підрахунками ООН, загальна кількість людських втрат, пов'язаних з військовим вторгненням РФ в Україну з 14 квітня 2014 р. По 31 січня 2021 р. становить близько 44 тисяч осіб: більше 13 тис. загиблих (з них щонайменше 3375 цивільних осіб); та близько 31 тис. поранених [24]. До списку загиблих цивільних увійшли 298 пасажирів та екіпаж «Боїнга» рейсу МН17 «Малайзійських авіаліній», який був збитий російською ракетою «Бук» 17 липня 2014 року в небі над Донбасом на шляху від Амстердама до Куала-Лумпура.

В. Горбатенко у своєму дослідженні присвяченому російській моделі гібридної війни виокремив її основні характеристики: 1) створення пропагандистськими та репресивними засобами всередині своєї країни та на окупованих територіях квазіреальності закритого типу; 2) підлив легітимності влади, роздмухування внутрішньодержавних суперечностей на території жертви агресії; повзуча експансія зі створенням псевдореспублік, підтримкою та використанням сепаратистсько-терористичних угруповань; захист «співвітчизників», «співгромадян», освячений ідеологією так званого «руського міра» використовуючи також збереження й посилення економічної залежності бувших радянських республік, проникнення російського капіталу в стратегічні галузі національних економік; 3) підміна гібридної агресії поняттям «громадянська війна», ідентифікація агресором себе як «миротворця» та посередника, приписуючи об'єктові нападу роль нападника – російська влада кваліфікувала події 2013–2014 рр. як «державний переворот», прихід до влади в Києві «хунти», «громадянську війну» тощо; 4) розмивання відмінностей між станом війни і миру під виглядом «спеціальної військової операції»; маніпулювання демократичними стандартами, гуманітарною політикою з метою виправдання масової брехні, злочинів проти людяності, геноциду українського народу та примусове переміщення українців у тому числі до РФ; 5) відновлення світопорядку часів холодної війни з відповідною поляризацією світу та довільним тлумаченням норм міжнародного права [25, с. 5].

США, країни ЄС та інші наклали на РФ економічні й політичні санкції за збройну підтримку бойовиків, анексію Кримського півострова та окупацію Донбасу, однак зупинити агресора не вдалося. Ідеологічна, інформаційна та гібридна війни Росії проти України готували ґрунт для її повномасштабного військового вторгнення, дезорієнтуючи та послаблюючи українське суспільство, поширюючи й підігриваючи проросійські настрої тощо.

Мало хто в Україні чи в світі загалом вірив, що РФ наважиться напасти на мирну країну у XXI ст. через безглуздість та варварську жорстокість цієї війни у час новітніх технологій та прогресу. Однак 24 лютого 2022 р. Росія таки розпочала повномасштабну війну з масовими бомбардуваннями, захопленням та окупацією українських територій, численними жертвами як серед військових, так і серед цивільного населення. Звірства, вчинені російською армією на окупованих територіях, шокують світ і показують справжнє обличчя «руського міра».

Російська пропаганда стверджувала, що Україна буде окупована за 72 години, але цього не сталося. Збройні сили України довели свою здатність протистояти «другій армії світу», тисячі людей різних професій пішли на фронт добровольцями, масового розвитку набув волонтерський рух. Вдалося зберегти стабільність державного управління, фінансово-банківської системи, логістичних шляхів постачання продуктів харчування, медикаментів та інших необхідних товарів. Особливо постраждали об'єкти критичної інфраструктури, що стали ціллю російських терористичних атак восени 2022 р. і надалі з метою дестабілізації ситуації в Україні та тиску на цивільне населення.

Для українців військовий та психологічний опір – це не лише боротьба за виживання, державність, але й за власний цивілізаційний вибір. Військова допомога Західних демократичних країн та тиск на Росію є важливими не лише для перемоги України, а й для відстоювання демократичних цінностей та свобод, забезпечення світового порядку. Цивілізований світ прийшов до ідеї «природних прав» як прав людини і прав націй, але для Росії це й надалі порожній звук. Страждання і смерть мільйонів людей нічого не варті для російських правителів, коли йдеться про вигадану «імперську велич» [26].

Російська агресія проти України порушує норми міжнародного права, однак, як зазначила українська правозахисниця О. Матвійчук у своїй промові під час отримання Нобелівської премії миру (2022 р.), міжнародний правопорядок наразі не захищає себе: "Цінності сучасної цивілізації потребують захисту. Мир, прогрес і права людини нерозривно пов'язані між собою. Держави, які вбивають журналістів, ув'язнюють активістів або розганяють мирні демонстрації, становлять загрозу не тільки для своїх громадян, але й для всього регіону та миру в світі в цілому..." [27]. «Наше завдання – не просто відтіснити російські війська за межі території, звільнити людей у Криму, Луганську, Донецьку, на Херсонщині, в Запорізькій області, хоча воно й амбітне. Наше завдання ще складніше – ми мусимо продемонструвати демократичний успіх цієї країни, побудувати суспільство, де права кожної людини захищені, влада підзвітна, підконтрольна, суди незалежні і чинять правосуддя» [28]. І якщо Путін намагається відновити втрачену імперію, то нинішню війну в Україні можна розглядати не як відродження, а радше як драматичний кінець російського імперіалізму [29, с. 447–448]. Сьогоднішня росія є репрезентативним прикладом загрози диктатури для людства і глобальної цивілізації. Але це диктатура, одержима утриманням влади, підживлювана імперськими амбіціями та ідеєю національної винятковості [30].

Російська влада недооцінила волелюбність українського народу, не зрозуміла, що в основі ментальності українців лежать архетипи Свободи та особливого сакрального ставлення до власної Землі [31, с. 18]. Війна стала шоковою терапією для українського суспільства, консолідувала українську націю. Століттями розділені протиріччями (часто створеними штучно), західні та східні регіони України об'єдналися перед обличчям спільного ворога та небезпеки втрати державності. Війна стала потужним поштовхом до пробудження національної самосвідомості та національної гордості, зміцнення української самобутності й ідентичності, пришвидшила ідеологічні трансформації: масове переосмислення радянської спадщини як колоніальної, її неприйняття більшістю населення та зростання підтримки європейського вектору розвитку [32, с. 311]. Українці борються за збереження і розвиток цивілізаційної суб'єктності України, за перемогу гуманізму над неототалітаризмом.

Перемога України важлива для всього західного світу. Вона необхідна для встановлення справедливості та відновлення світового порядку, для перемоги демократії над авторитаризмом і тоталітаризмом. Глобальна підтримка України у відсічі агресору та відбудові має важливе значення для майбутнього людства.

Війна росії проти українського народу є геноцидною та колоніальною за своїми характеристиками [33]. Є трагічним наслідком поєднання імперських амбіцій російської влади, пасивності більшості російського населення та відсутності потужного громадянського суспільства, здатного протистояти авторитаризму і повернути курс держави на демократичні цінності та ліберальні ідеї [34]. Принципово важливо, що йдеться не лише про території та ресурси. Це війна за привласнення української культурної спадщини, знищення українського громадянського суспільства, української політичної нації та державності.

Існування росії та формування її культу «могутньої імперії» протягом століть відбувалося шляхом агресивної експансії, переписування власної та привласнення чужої історії, інформаційних диверсій, фізичного винищення внутрішньої опозиції та геноциду підкорених народів. Сучасний шовінізм є продовженням багатовікової історії російського імперіалізму і визначається специфікою російського культурного життя, особливостями менталітету росіян, характером соціальних процесів в росії [35]. Ідеологія «руського міра» отримала таку масову підтримку росіян, бо апелює до імперських почуттів, настроїв, минулої величі росії. Її прихильники перекладають відповідальність за свої невдачі на інших («змова колективного Заходу»), виправдовують застосування насильства проти інших народів: вторгнення в Афганістан, Грузію, Сирію, жорстоке придушення прагнень народів Кавказу та інших республік рф, повномасштабну війну в Україні. Ідеологія "руського міра" становить загрозу не лише для країн Європи, але й для всього цивілізованого світу.

Висновки. Війна росії проти України триває вже майже чотири століття у різних формах: захоплення територій, русифікація, репресії, винищення прошарку інтелігенції (розстріли, ув'язнення, депортації до Сибіру та Середньої Азії тощо), придушення селянського опору та розкуркулення, ідеологічна пропаганда, переписування історії тощо.

Росія розпочала інтенсивну інформаційну війну проти України на поч. 1990-х років, одразу після розпаду СРСР. Основними цілями були повернення України в зону свого геополітичного впливу,

недопущення її євроатлантичної інтеграції. Аналіз методів і масштабів інформаційної війни дає підстави стверджувати, що вона готувала ґрунт для поступового поглинання/анексії українських територій, виправдовуючи й полегшуючи ці процеси. Вплив російської пропаганди на українську державність, національну єдність та репутацію у світі завжди був деструктивним, але РФ не вдалося збити Україну з її європейського курсу.

Під час Революції Гідності (2013–2014 рр.) українці усунули корумпованого проросійського президента В. Януковича. Росія скористалася тимчасовою політичною слабкістю України, щоб розпочати гібридну фазу війни – її військові (на той час без розпізнавальних знаків, так звані «зелені чоловічки») анексували півострів Крим і за допомогою фінансованих РФ місцевих сепаратистів окупували Донецьку та Луганську області. Таким чином, з 2014 року українська армія боролася з російськими найманцями та сепаратистами на своїх східних територіях. І хоча гинули люди – як військові, так і цивільні, руйнувалися населені пункти, цивілізований світ, на жаль, не реагував належним чином. Це дало Путіну надію, що реакція світу на подальшу агресію також буде слабкою, і тому 24 лютого 2022 року він віддав наказ про повномасштабне вторгнення в Україну.

Війна Росії в Україні спричинила незворотні зміни світового порядку та стабільності. Вона є геополітичним, цивілізаційним конфліктом між різними системами цінностей і моделями розвитку – демократією й тоталітаризмом.

Існування України як держави та українців як нації волелюбних людей, яких у XXI ст. жорстоко вбиває Росія, залежить як від внутрішніх, так і від зовнішніх чинників: національної єдності, професійності влади, міцності й потенціалу військового спротиву, посилення інформаційної безпеки, донесення до світу правди про війну, міжнародної підтримки у боротьбі з Росією та тиску на неї.

Бібліографічний список:

1. Hordiichuk O. The Ideological and Ontological Causes of Russia's War on Ukraine. West versus East; Tyranny versus Democracy. *ETHICS IN PROGRESS*. 2023. Vol. 14. № 1. P. 4–10.
2. Mishalova O., Hordiichuk O., Sokolovskyi O. Russia's War in Ukraine as a "War for Identity" and Appropriation of Cultural Tradition. *ETHICS IN PROGRESS*. 2024. № 15(1). P. 73–94.
3. Dudek A. Reakcje społeczeństwa rosyjskiego na inwazję Rosji na Ukrainę (24.02–24.04.2022). URL: <https://rosjznawstwo.uj.edu.pl/reakcje-spoleczenstwa-rosyjskiego-na-inwazje-rosji-na-ukraine> (дата звернення: 24.06.2024)
4. Мележик Т. Війни Росії за останні десятиліття та наслідки "руського міра" для країн, куди приходили росіяни. *TCH*, 18 березня 2022. URL: <https://tsn.ua/exclusive/viyni-rosiyi-za-ostanni-desyatylittya-ta-naslidki-ruskiy-mir-dlya-cih-krayin-2012068.html> (дата звернення: 24.06.2024).
5. Hordiichuk O., Halapsis A., Kozlovets M. How the information warfare turns into full-scale military aggression: the experience of Ukraine. *Przegląd Strategiczny*. 2023. № 16. P. 345–362.
6. Калакура Я., Рафальський О., Юрій М. Ментальний вимір української цивілізації. Київ: Генеза, 2017. 560 с.
7. Костомаров М. Дві руські народності. К.: Вид-во Пр.АТ "Українська прес-група", 2012. 72 с.
8. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Укладач, автор передмови і коментаря О. Л. Копиленко. Київ: Т-во "Знання" України, 1991. 240 с.
9. Таркін В. Особливості інформаційної війни РФ та український спротив. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71, С. 204–210.
10. Pierzchała K. Information Warfare Between Russia and Ukraine: A Cause of War for the West? *Polish Political Science Yearbook*. 2019. № 48(1). P. 103–111.
11. Kornieiev V., Ryabichev V., Glushkova T. Fake news and content manipulation under Russian information aggression. *Przegląd Strategiczny*. 2022. № 15. P. 187–209.
12. The changing face of Russia's information war against Ukraine and other democratic countries: Lessons and recommendations. *Interview with Professor Sinan Aral Sinan Aral*. 2022. URL: <https://securityanddefence.pl/pdf-156264-89154?filename=The%20changing%20face%20of.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).
13. Savva M. Russia's Illegal Imprisonment of Ukrainian Civilians Is a Huge Problem. Wilson Center, *FOCUS UKRAINE*, 28 February, 2024. URL: https://www.wilsoncenter.org/blog-post/russias-illegal-imprisonment-ukrainian-civilians-huge-problem?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR1IByEWueXtxiwIEKmjNnH1lqJPM1CuTh0gXiy_yDi4jyo860QqWYbInxA_aem_AUTRir2PRITemMg7z6oAH1BsEFVK-PeuvGiFx3SKc5T-cDYqiFXCHSFivO6WkTc1PtGt_pumyY8iOuF-Mt-19EQO (дата звернення: 15.05.2024).
14. Vosoughi S., Roy D. and Aral S. The spread of true and false news online. *Science*. 2018. № 359(6380). P. 1146–1151.
15. Близняк О., Гуменна К. Інструменти інформаційної війни Росії проти України під час повномасштабного вторгнення 2022–2024. *Політичне життя*. 2024. № 2. С. 145–150.

16. Masiyenko Y., Zahryvenko K., Koval N., et al. The Russian flag will be flown wherever Russian is spoken. Ukrainian Institute, 2022. URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/case-study_ruskiy-mir-foundation.pdf (дата звернення: 15.05.2024).
17. Doroshenko K. Is "Russian world" heresy or neo-nazism? *Suspilne.media*, 2022. URL: <https://suspilne.media/223442-is-russian-world-heresy-neo-nazism-explained-by-kostiantyn-doroshenko/> (дата звернення: 14.05.2024).
18. Волкова Є. Ідеологія «русского мира» як релігія війни. *Збруч*, 2016. URL: <https://zbruc.eu/node/51719> (дата звернення: 10.05.2024).
19. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. *Суспільне медіа*, 2022. URL: <https://suspilne.media/amp/219397-do-dna-narodzenna-publikuemo-stattu-kostenko-gumanitarna-aura-nacii-abo-defekt-golovnoho-dzerkala/> (дата звернення: 14.05.2024).
20. Shpet Ya. A brief history of Russian propaganda. *Suspilne.media*, 2022. URL: <https://suspilne.media/224964-a-history-russian-propaganda/> (дата звернення: 10.05.2024).
21. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія. Під заг. ред. проф. Р. Додонова. Вінниця: ТОВ «НіланЛТД», 2017. 412 с.
22. Brown C. L. F., Brown C. T. D. Twenty-first century warfare will be hybrid, USAWC CLASS of 2011. URL: <https://indianstrategicknowledgeonline.com/web/21%20cen%20hybrid.pdf> (дата звернення: 10.05.2024).
23. Требін М. «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. № 50. С. 113–127.
24. ООН підрахувала кількість жертв бойових дій на Донбасі. 19 лютого 2021 р. Радіо Свобода, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-kst-gertv-boyovyh-donbas/31110937.html> (дата звернення: 10.05.2024).
25. Горбатенко В. Російська модель «безмежної» гібридної війни: основні характеристики. *Політичне життя*. 2024. № 2. С. 131–137.
26. Nikitin Y., Nikitina I. War as a mean of political crime and national security threat: Psychological and criminology aspects. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2023. № 3(1). P. 230–238.
27. Промова Олександри Матвійчук на врученні Нобелівської премії миру. *Історична правда*. 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/12/12/162157/> (дата звернення: 12.05.2024).
28. Льїна М. Олександра Матвійчук: «Ми не можемо собі дозволити песимізм – це розкіш». *Права людини*. URL: https://tvomisto.tv/exclusive/oleksandra_matviychuk_ya_zi_svoieyu_komandoyu_dekonstruyuiemo_rosiysku_kulturu_160855.html?fbclid=IwAR1y824Y9y844y-aWFJ9BJmOxhsVDIXXrm2gVw25BWkwZiJEPDR5yH7N8iM (дата звернення: 12.05.2024).
29. Rojek P. Imperialism and nationalism. *“Stud East Eur Thought”*. 2022. № 74. P. 447–461.
30. Вукова М. Russia and power: unmasking the historical origins of the present crisis. *Stud East Eur Thought*. 2022. № 74. P. 439–446.
31. Гордійчук О. Архетипи Землі та Свободи як основні детермінанти української ментальності. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. № 21. С. 21–28.
32. Гордійчук О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир, Вид-во "НОВОГрад", 2021. 372 с.
33. Snyder T. The War in Ukraine Is a Colonial War, *“The New Yorker”*. 2022. <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war> (дата звернення: 12.03.2024).
34. Гордійчук О. Онтологічні причини війни Росії в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2023. № 2 (94). С. 86–99.
35. Plokhly S. *The Russo-Ukrainian War: The Return of History*. New-York: W.W. Norton&Company, 2023. 400 p.

References:

1. Hordiichuk O. (2023). The Ideological and Ontological Causes of Russia's War on Ukraine. West versus East; Tyranny versus Democracy. *ETHICS IN PROGRESS*. Vol. 14. № 1. P. 4–10.
2. Mishalova O., Hordiichuk O., Sokolovskyi O. (2024). Russia's War in Ukraine as a "War for Identity" and Appropriation of Cultural Tradition. *ETHICS IN PROGRESS*. № 15(1). P. 73–94.
3. Dudek A. (2022). Reakcje społeczeństwa rosyjskiego na inwazję Rosji na Ukrainę (24.02–24.04.2022). <https://rosjoznawstwo.uj.edu.pl/reakcje-spoleczenstwa-rosyjskiego-na-inwazje-rosji-na-ukraine> (Access date: 24.06.2024) [in Polish].
4. Melezhyk T. (2022). Viny Rosiyi za ostanni desyatylittya ta naslidky "rus'koho mira" dlya krayin, kudy prykhodyly rosiyany [Russia's wars in recent decades and the consequences of the "Russian peace" for the countries where Russians came]. *TSN*, 18 bereznya 2022 URL: <https://tsn.ua/exclusive/viyni-rosiyi-za-ostanni-desyatylittya-ta-naslidki-ruskiy-mir-dlya-cih-krayin-2012068.html> (Access date: 24.06.2024) [in Ukrainian].
5. Hordiichuk O., Halapsis A., Kozlovets M. (2023). How the information warfare turns into full-scale military aggression: the experience of Ukraine. *Przegląd Strategiczny*. № 16. P. 345–362.
6. Kalakura YA., Rafal's'kyi O., Yuriy M. (2017). Mental'nyy vymir ukrayins'koyi tsyvilizatsiyi [The mental dimension of Ukrainian civilization]. K.: Heneza [in Ukrainian].

7. Kostomarov M. (2012). Dvi rus'ki narodnosti [Two ruskian nationalities]. K.: Vyd-vo Pr.AT "Ukrayins'ka pres-hrupa" [in Ukrainian].
8. Hrushevs'kyy M. (1991). Khto taki ukrayintsi i choho vony khochut' [Who are Ukrainians and what do they want]? K.: T-vo "Znannya" Ukrayiny [in Ukrainian].
9. Tarkin V. (2023). Osoblyvosti informatsiyanoi viyny RF ta ukrayins'kyy sprotyv [Peculiarities of information warfare of the Russian Federation and Ukrainian resistance]. *Aktual'ni problemy polityky*. № 71, P. 204–210 [in Ukrainian].
10. Pierzchała K. (2019). Information Warfare Between Russia and Ukraine: A Cause of War for the West? *Polish Political Science Yearbook*. № 48(1). P. 103–111.
11. Kornieiev V., Ryabichev V., Glushkova T. (2022). Fake news and content manipulation under Russian information aggression. *Przegląd Strategiczny*. № 15. P. 187–209.
12. The changing face of Russia's information war against Ukraine and other democratic countries: Lessons and recommendations. *Interview with Professor Sinan Aral Sinan Aral*. 2022. URL: <https://securityanddefence.pl/pdf-156264-89154?filename=The%20changing%20face%20of%20of.pdf> (Access date: 14.05.2024).
13. Savva M. (2024). Russia's Illegal Imprisonment of Ukrainian Civilians Is a Huge Problem. Wilson Center, *FOCUS UKRAINE*, 28 February 2024. URL: https://www.wilsoncenter.org/blog-post/russias-illegal-imprisonment-ukrainian-civilians-huge-problem?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR1IByEWueXtxiwIEKmjN1qJPM1CuTh0gXiy_yDi4jyo860OqWYblnxA_aem_AUTRir2PRITemMg7z6oAH1BsEFVK-PeuvGiFx3SKc5T-cDYqiFXCHSFivO6WKtc1PtGt_pumyY8iOuF-Mt-l9EQO (Access date: 15.05.2024).
14. Vosoughi S., Roy D. and Aral S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*. № 359(6380). P. 1146–1151.
15. Blyznyak O., Humenna K. (2024). Instrumenty informatsiyanoi viyny Rosiyi proty Ukrayiny pid chas povnomasshtabnoho vtorhennya 2022–2024 [Russia's Information Warfare Tools Against Ukraine During a Full-Scale Invasion 2022-2024]. *Politychne zhyttya*. № 2. P. 145–150 [in Ukrainian].
16. Masiyenko Y., Zahryvenko K., Koval N., et al. (2022). The Russian flag will be flown wherever Russian is spoken. Ukrainian Institute. URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/case-study_ruskiy-mir-foundation.pdf (Access date: 15.05.2024).
17. Doroshenko K. (2022). Is "Russian world" heresy or neo-nazism? *suspilne.media*. URL: <https://suspilne.media/223442-is-russian-world-heresy-neo-nazism-explained-by-kostiantyn-doroshenko/> (Access date: 14.05.2024).
18. Volkova YE. (2016). Ideolohiya «russkoho myra» yak relihiya viyny [The ideology of "Russian peace" as a religion of war]. *Zbruch*. URL: <https://zbruc.eu/node/51719> (Access date: 10.05.2024) [in Ukrainian].
19. Kostenko L. (2022). Humanitarna aura natsiyi abo defekt holovnoho dzerkala [The humanitarian aura of the nation or the defect of the main mirror]. *Suspil'ne media*. URL: <https://suspilne.media/amp/219397-do-dna-narodzenna-publikuemo-stattu-kostenko-gumanitarna-aura-nacii-abo-defekt-golovnoho-dzerkala/> (Access date: 14.05.2024) [in Ukrainian].
20. Shpet Ya. (2022). A brief history of Russian propaganda. *Suspilne.media*. URL: <https://suspilne.media/224964-a-history-russian-propaganda/> (Access date: 10.05.2024).
21. Hibrydna viyna: in verbo et in praxi: monohrafiya [Hybrid war: in verbo et in praxi: monograph] (2017). Pid. zah. red. prof. R. Dodonova. Vinnytsya: TOV «NilanLTD» [in Ukrainian].
22. Brown C. L. F., Brown C. T. D. (2011). Twenty-first century warfare will be hybrid, USAWC CLASS of 2011. URL: <https://indianstrategicknowledgeonline.com/web/21%20cen%20hybrid.pdf> (Access date: 10.05.2024).
23. Trebin M. (2014). «Hibrydna» viyna yak nova ukrayins'ka real'nist' ["Hybrid" war as a new Ukrainian reality]. *Ukrayins'kyy sotsium*. № 50. P. 113–127 [in Ukrainian].
24. OON pidrakhuvava kil'kist' zhertv boyovykh diy na Donbasi [The UN counted the number of victims of hostilities in Donbas]. 19 lyutoho 2021 r. Radio Svoboda, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-kst-gertv-boyovykh-donbas/31110937.html> (Access date: 10.05.2024) [in Ukrainian].
25. Horbatenko V. (2024). Rosiys'ka model' «bezmezchnoyi» hibrydnoyi viyny: osnovni kharakterystyky [The Russian model of "limitless" hybrid warfare: main characteristics]. *Politychne zhyttya*. № 2. P. 131–137 [in Ukrainian].
26. Nikitin Y., Nikitina I. (2023). War as a mean of political crime and national security threat: Psychological and criminology aspects. *Philosophy, Economics and Law Review*. № 3(1). P. 230–238.
27. Promova Oleksandry Matviychuk na vruchenni Nobeliv's'koyi premiyi myru [Oleksandra Matviychuk's speech at the awarding of the Nobel Peace Prize]. *Istorychna pravda*. 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/12/12/162157/> (Access date: 12.05.2024) [in Ukrainian].
28. Il'yina M. Oleksandra Matviychuk: «My ne mozhemo sobi dozvoloty pesymizm – tse rozkish» [We cannot afford pessimism – it's a luxury]. *Prava lyudyny*. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/oleksandra_matviychuk_ya_zi_svoieyu_komandoyu_dekonstruyuiemo_rosiysku_kulturu_160855.html?fbclid=IwAR1y824Y9y844y-aWfJ9BJmOxhsVDIXXrm2gVw25BWkwZiJEPDR5yH7N8iM (Access date: 12.05.2024) [in Ukrainian].

29. Rojek P. (2022). Imperialism and nationalism. *“Stud East Eur Thought”*. № 74. P. 447–461.
30. Bykova M. (2022). Russia and power: unmasking the historical origins of the present crisis. *Stud East Eur Thought*. № 74. P. 439–446.
31. Hordiichuk O. (2018). Arkhetypy Zemli ta Svobody yak osnovni determinanty ukrayins'koyi mental'nosti [Archetypes of Earth and Freedom as the main determinants of Ukrainian mentality]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filosof's'ko-politologichni studiyi*. № 21. P. 21–28 [in Ukrainian].
32. Hordiichuk O. (2021). Mental'nist' u dobu hlobalizatsiyi: monohrafiya [Mentality in the era of globalization: a monograph]. Zhytomyr, Vyd-vo "NOVOhrad" [in Ukrainian].
33. Snyder T. (2022). The War in Ukraine Is a Colonial War, “The New Yorker”. <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war> (Access date: 12.03.2024).
34. Hordiichuk O. (2023). Ontologichni prychny vyiny Rosiyi v Ukrayini [Ontological reasons for Russia's war in Ukraine]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filozof's'ki nauky*. № 2 (94). P. 86–99 [in Ukrainian].
35. Plokhly S. (2023). *The Russo-Ukrainian War: The Return of History*. New-York: W.W. Norton&Company.

Hordiichuk O. Ukraine & Russia: main aspects of information, hybrid and full-scale warfare

The article analyzes the historical background of the Russian-Ukrainian confrontation, the main aspects and tools of various forms of warfare: information, hybrid, and full-scale. Using the general scientific methods of analysis, synthesis, comparison and generalization, the content of each stage and the cause-and-effect relationships between them are revealed. Russia's war against Ukraine in various forms has been going on for almost four centuries since the Pereyaslav Agreement of 1654, when Muscovy destroyed the Hetmanate instead of the promised protectorate and enslaved Ukrainian lands is substantiated. The roots of Russia's aggressive policy lie in the peculiarities of the historical development of its statehood, in the totalitarian traditions and imperial appetites of the Russian authorities, in the ideological foundations of communism, and later in the components of the Russian World project, in the features of the Russian public consciousness and mentality formed by powerful propaganda. Russia's information war against Ukraine began after the collapse of the USSR and its main goal was to return Ukraine to Russia's sphere of influence, as well as to destabilize the socio-political situation in Ukraine, prevent Ukraine's integration into the European Union and accession to NATO. As the information warfare failed to achieve its goal, Ukraine's European integration processes were not disrupted, Russia moved to a phase of hybrid warfare in 2014, seizing part of Ukraine's territories under the guise of local separatist movements and an alleged civil war. Having not received a serious reaction from the international community for war crimes and annexation of Ukrainian territories, the Russian authorities continued their aggressive activities. Russia launched a full-scale military invasion of Ukraine on February 24, 2022 – it is a genocide of the Ukrainian people, a confrontation between authoritarianism and democracy, an existential and ideological war based on the imperial ambitions of the Russian authorities, their desire to expand their sphere of influence, and to appropriate Ukrainian territories and cultural heritage.

Keywords: *ideological warfare, information warfare, hybrid warfare, Russia's full-scale war in Ukraine*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.9

УДК 342.8:004.7

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5640-2605>*Honcharuk-Cholach T., West Ukrainian National University*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5864-4931>*Huryk M., West Ukrainian National University*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9040-0693>*Kovtun I., West Ukrainian National University*

ELECTORAL BEHAVIOUR AS A SPECIAL 'SLICE' OF POLITICAL BEHAVIOUR

The article deals with the main issues of political analysis of electoral behaviour in the system of the political behaviour of citizens. It is proved that many approaches to understanding political behaviour have yet to emerge to date. All seven approaches, which the authors of the publication focused on, are diverse, indicating the complex nature of political behaviour, uncertainty, and versatility. It is noted that there is no general methodology for studying electoral behaviour today. Sociologists, political scientists, and social psychologists offer their own methodological approaches, which differ significantly in terms of levels, content, and nature. In the article, the authors draw attention to three such methodological approaches: sociological, socio-psychological, and rational. They are different in their characteristics, but all agree that electoral behaviour is one of the forms of manifestation of political behaviour of individuals when they delegate their powers to the elected authorities and its peculiarity is that citizens participate in campaigning actions directly at elections. The authors prove that the three theoretical approaches to the study of electoral behaviour (sociological, socio-psychological, rational-instrumental) have their advantages and disadvantages, but they can be used to characterise electoral behaviour in full democracies, taking into account the changes that are taking place in them. The comparative analysis carried out in the article shows that in the system of political practices, a real paradigm for generalising the concept and modelling electoral behaviour can be found in the future. New approaches to the analysis and systematic explanation of the dynamics of the structure of electoral attitudes, forecasting electoral behaviour, and disclosure of technologies of influence on voters are scattered and still lack an empirical basis, but new research in this area could combine the existing knowledge on this issue and become the basis for synthesis and integration of new knowledge, which will help to solve the problem of disclosure of dynamic internal mechanisms of electoral behaviour and the possibilities of its forecasting

Keywords: *political participation, political engagement, political behaviour, political institution, electorate, elections, legitimisation*

Statement of the problem. Elections, from the point of view of political science, are a political institution that performs the functions of legitimising the existing regime, facilitates the delegation of power, and helps to mobilise the population. And the results of elections depend both on the leading figures of the electoral process – on the candidates and parties participating in them, and to no lesser extent, they depend on another figure of the electoral process, namely the voter and his or her electoral behaviour. Electoral behaviour is the most common type of political behaviour.

There is no need to argue that the stated problem is extremely relevant and quite complicated, especially given the realities of post-totalitarian countries, where even politicians as subjects (actors) of the political process are often not defined in their party preferences and ideological preferences, not to mention the 'average political subject'.

Analysis of recent research and publications. The scientific interest in the problems of electoral behaviour is associated with the practical needs of election candidates. This explains the fact that the first studies were aimed at the development of political technologies. Of particular interest were theories of electoral behaviour, which began to be developed quite thoroughly in the mid-twentieth century. Of particular research interest today are the works of foreign representatives of the behavioural and post-

behavioural trends (B. Berelson, H. Gaudet, P. Lazarsfeld, S. Lipset, W. McPhee, S. Roccan and others). The foundations of the socio-psychological theory of choice are revealed in the studies of E. Campbell, W. Miller, D. Stokes, F. Converse, etc. The studies of D. Buchanan, E. Downes, G. Tullock, M. Fiorina lay the foundations of a rational approach to voter decision-making.

R. Balaban, O. Vyshniak, V. Karasev, I. Kononov, S. Ryabov, O. Sushko, V. Shapoval, O. Yaremenko, and others have studied the problem of electoral behaviour from the perspective of political participation, political parties, elections and electoral systems in Ukraine. However, the electoral behaviour of citizens at the current stage of democracy development is not unambiguously predictable.

The purpose of the article C is to find out the peculiarities of modern models of electoral behaviour as a special type of political behaviour and the possibility of their application in domestic political science.

Presentation of the main research material. The process of interaction between society and politics is reflected in the specific steps of political figures. These actions play a crucial role in democratic societies, where political power exists for the people, and the principles of functioning and methods of organisation are based on the active participation of citizens. It is no coincidence that political participation in democratic countries is enshrined in the Constitution. In this case, all citizens have the right to vote, and society has approved the rights to various freedoms, such as freedom of the press, freedom of association, the right to hold demonstrations, strikes, etc. The concept of 'political participation' has certain normative dimensions.

Political participation of citizens in the life of a democratic society is the basis of the political order based on the principle of political equality of all citizens. This is manifested in the form of voting, where the principle of 'one person, one vote' is established.

Universal suffrage and the development of civil liberties have allowed citizens to enter into direct relations with political power based on the law, and have also provided for a slight progress towards the power field. The concept of political behaviour is important here.

Let us now focus on the approaches that exist within the framework of understanding political behaviour.

The first approach includes opinions according to which political behaviour is a set of all actions that take place in the political sphere and are divided by the degree of influence on the authorities (P. Blau). Here, the researcher emphasises that different participants in the political process enter it, competing with each other to receive greater rewards from politics. Political behaviour itself is seen as the result of rational decisions about what is more profitable for the individual.

The second approach – the situational one – explains political behaviour through several factors that influence the content of its actions. They are the physical, organic and social environment (R. Merton). Here, the scientist identifies different ways of adapting to the external environment (conformism, rituals, innovations). The most common is conformist adaptation, whereby an individual is deprived of any reaction to the political situation, and sees no gaps in the actions of the authorities, especially when the latter do not affect the interests of the individual.

Such behaviour contributes to the desired stability, and the authorities encourage such behaviour. Another ritualistic type of behaviour does not threaten the dominant regime through interaction with the authorities. Yet different type of innovative behaviour can stimulate change if it is necessary to improve the political situation. According to R. Merton, these are all ways to find a balance between the individual and society. At the same time, he emphasises that it is not society that is looking for them, but the individual. The individual is primarily concerned about his or her position in society. The task of modern developed social systems is to meet him, to facilitate the search for mutual understanding, a kind of 'consensus', to create favourable conditions of activity that would reduce to the minimum the possibility of social deviations in behaviour.

Another approach to understanding political behaviour focuses on the subjective intentions of a person, which are manifested in his or her actions (M. Weber). According to the thinker, they are understood as the behaviour of an individual that correlates with the behaviour of another. Based on the psychological criteria for classifying social actions, M. Weber distinguishes the following types:

- value-based – rational – determined by the belief in the value of any way of behaviour, regardless of the final result of the activity;
- affective – emotionally realised behaviour that arose through affects, which are determined directly by feelings and emotions;
- traditional – an action performed on the basis of traditions and customs.

In accordance with the proposed classification of action, M. Weber distinguishes types of linguistic order: legal, value-based – rational; affective; traditional.

The ideal type of social action is considered in terms of analysing the spiritual and psychological structure and motivation of human behaviour.

According to the authors of the conflict theory, three types of motivation (cooperative, individualistic, competitive) influence the formation of political behaviour (D. Sanderson). In his opinion, all events that destabilise the situation are considered as deviations from the system of specific 'normality', which differ from country to country, from one person to another. Under these events, Sanderson understood changes in the political regime, government and society, peaceful and violent challenges to the political system, i.e. various forms of internal conflict behaviour. The category of normality, the deviation from which leads to conflict, is related to the level of mass consciousness, which is manifested in the values prevailing at a given period.

Proponents of systemic analysis are convinced that the main motive for political behaviour is the preference for authoritative leaders who become a model for individuals (J. Blundel and others).

According to the theory of rational choice (A. Downs, R. Kari, D. Huada), an individual's behaviour is influenced by his or her desire for gain. According to this theory, people try to coordinate their actions in such a way as to achieve their individual goals. A person can choose an alternative, i.e. the option that will give the best result, but people's desire for self-interest can lead to a social problem when there is a conflict between personal and social rationality.

The theory of rational choice explains rational behaviour when an individual can choose and pursue his or her options. Each person acts based on his or her own life principles, which can be fulfilled by enjoying the result. But we should remember the truth that personal plans can harm society.

Proponents of the idea of the 'autonomous person' (A. Harz, O. Debarol, etc.) argue that individuals are often fundamentally incapable of analysing subjective motivations.

Thus, the diversity of approaches demonstrates the complex nature of political behaviour, its uncertainty and multifacetedness. However, it is worth noting that participation in political life requires interaction with other actors in the political process. To do this, one needs to understand and correctly assess their political behaviour, and the main principle here is to build one's behaviour per the principles and standards of a democratic society. In politics, one should not succumb to emotions. It requires a serious analysis of the political situation, a conscious and rational choice of means to achieve one's goal. Political behaviour should not go beyond the limits set by political and legal norms, and one should also keep in mind the norms of morality.

Electoral behaviour is the most common type of political behaviour. 'Electoral behaviour' is a form of manifestation of political behaviour of people, which is related to the exercise of their social functions as voters (delegation of powers). In a broader interpretation, the concept of 'electoral behaviour' includes not only the act of delegation (at the stage of voting), but also the decision-making process and social factors that influence the voting pattern.

In each country, the electoral behaviour of citizens can be characterised by certain features and is determined by the level of political culture of the society, the right to vote, status and property specifics of the electorate, mechanisms for the implementation of civil liberties, etc.

The main motive for participation in the political life of the state is the desire to influence the authorities, to give their assessment of their actions and results. The subjective perception that there is no causal link between the expression of will and the consequences for the authorities is the main motivation for avoiding participation in political life and the reason for the decline in voter turnout at polling stations.

In Ukraine, the electoral behaviour of the population is primarily a mechanism for changing the government and is represented by a set of actions and deeds of citizens related to the exercise of the right to hold local (local, regional self-government) or national elections (Verkhovna Rada of Ukraine, President), as well as their participation in referendums.

As already mentioned, the first studies of electoral behaviour were aimed at the development of political technologies. For this reason, by the mid-twentieth century, American researchers had identified the following methodological approaches: sociological; socio-psychological; rational choice theory.

Let's try to dwell on each of these approaches to better understand electoral behaviour as a special 'slice' of political behaviour

The sociological approach (B. Berel, P. Lazarsfeld, S. Finkel, G. Almond and others) emphasised the influence of social group affiliation and voting results.

Supporters of the socio-psychological approach (D. Stokes, G. Lasswell, E. Campbell, etc.) considered the relationship between voters' political attitudes and party identification to be the subject of study.

Finally, the rational-instrumental school (M. Laver, M. Botrak, E. Downs, M. Fiorina and others) built mathematical models of political behaviour of voters based on the study of the impact of political information on electoral choice.

The sociological approach to electoral behaviour was initiated by A. Siegfried, who created the field of 'electoral geography'. According to him, the formation of political views of the population depends on some factors (historical, social, political, administrative formation of the country; religion; influence of external factors, etc.) The scientist, studying electoral behaviour during elections in France during the Third Republic, concluded that stable voter behaviour depends on natural and social conditions.

Siegfried's ideas were continued by his student F. Hogel, who placed the greatest emphasis on social and structural influences. The scientist compared the social structure of settlement types and political behaviour. He replaced the term 'electoral geography' with 'sociology of elections'.

But in the mid-50s, R. Aron began to criticise this school. In his opinion, voter behaviour is not reducible to each other, and the basis of political analysis and method is the interconnection of social and professional changes.

Another researcher of the same school, M. Dogan, who studied the electoral behaviour of French industrial workers, concluded that it is influenced by typical socio-economic zones (agrarian, industrial, mixed).

The principles of the 'ecological' school were also shared by the researcher R. Herberle, who, based on the statistical method, believed that human political behaviour is determined by the relationship between politics and the main socio-economic structures.

Thus, the 'ecological' approach has largely become an applied one, with a focus on statistical methods.

It is worth noting that the study of electoral behaviour was influenced by behaviourism, which was spreading from the United States around the world. G. Lazarsfeld's 'sociological' approach was the first serious method to use panel surveys of voters to find out the mechanism of electoral behaviour. This approach was used to analyse the US presidential election in the 1940s and marked the transition from analysing voting data to analysing individual data based on public opinion using the panel method.

All this allowed the scientist to divide voters by the degree of stability of electoral orientations, to determine the reasons for the influence of voters on their opinion; to correlate electoral orientations and behaviour with other indicators.

Another socio-psychological theory of electoral behaviour is based on the collection and analysis of information on the electoral behaviour of American voters, studied by scientists at the University of Michigan. It focused on individual psychological processes that influence political choices. The researchers of the Michigan Centre (F. Converse, D. Stokes, E. Campbell and others) paid special attention to the methods of polling, analysis of individual data, motivation and behaviour of voters.

Thus, according to the conclusions of the Michigan School, the choice of the electorate depends on: - party identification; - attitude to current events; - sympathy for the candidate.

It is worth noting that since the 40s of the twentieth century and up to now, the Michigan model of voting in the United States has been the most widespread, but today their attention is more focused on changes in political preferences, traditional behaviour, etc. The concept of 'intervening variables' was introduced here, which included

- voter identification with a particular party;
- orientation towards a particular candidate;
- position on controversial political issues.

According to Michigan researchers, the combination of these three indicators determines the reasons for electoral decisions.

In addition to the United States, the socio-psychological approach has been widely used in the study of electoral behaviour in Western Europe, where the term 'party identification' remains the most important to this day.

The most prominent English representatives of the Michigan School were R. Rose and J. McCapister, who, to explain the motives of the electorate's choice, considered the 'lifelong learning' model based on five categories, including: - juvenile socialisation; - education and religion; - socio-economic interests; - housing provision; - nationality; - belonging to a certain class; - political principles; - well-being; - race, etc.

In addition to the UK, the American school also had an impact on Germany. For example, German researcher H. Marcuse noted that a totalitarian society produces a one-dimensional person who looks like a puppet. Another representative of the same school, R. Schuletu, believed that the basis for political choice is voter awareness.

It is worth noting that the ‘socio-psychological’ methods paid most attention to the quality and frequency of surveys designed to identify electoral preferences.

Thus, today the most powerful in the field of electoral behaviour is the ‘American classical model’. Its representatives, S. Rosenstone and R. Wolfinger, argue that voter activity primarily depends on the motives and psychological characteristics of the individual, his or her previous political experience and political culture.

Another ‘attitudinal theory’ (G. Lasswell and A. Bentley) states that attitudes, motives and other psychological characteristics are of primary importance in determining voting behaviour.

Today, modern researchers are trying to combine the ‘sociological’ and ‘socio-psychological’ models of behaviour and, on this basis, build an integrative theory that would combine the positive features of both.

It should be noted that the above two theories have one common category of ‘solidarity’. The difference is that according to the former, a voter is in solidarity with the social group to which he or she belongs, while according to the latter, a voter is in solidarity with a political party. Also, the first approach pays great attention to socio-economic factors.

However, neither theory can explain changes in voting preferences. Many modern researchers explain this by the presence of interest in elections, which can be transformed into a group of indicators:

- meeting with a candidate;
- knowledge of the electoral law;
- sharing an election programme with friends, family, and colleagues;
- familiarity with the programmes and biographies of candidates;
- campaigning for or against a candidate;
- providing financial, moral, etc. support to a candidate.

It follows that electoral behaviour is one of the forms of political behaviour of individuals when they delegate their powers to the elected authorities. Its peculiarity is manifested when citizens take part in campaigning actions, directly at the elections.

Here we should distinguish between:

- the behaviour of the electorate;
- the voter’s own behaviour;

The behaviour of the electorate (at the polling station, in the electoral district, etc.) is a change in the number of votes cast compared to the previous voters, as well as a change in the number of absentees and those who cast invalid ballots.

The behaviour of the electorate is determined by the statistical method, when forecasts are made on the basis of accumulated statistical data of various social groups and demographic structures of individual regions.

Electoral behaviour is manifested in:

- elections of governing bodies of political and public organisations;
- elections of regional and local authorities;
- elections of public administration bodies.

Thus, the above three theoretical approaches to the study of electoral behaviour (sociological, socio-psychological, rational-instrumental) have their advantages and disadvantages, but they can be used to characterise electoral behaviour in full democracies, taking into account the changes that are taking place in them.

Conclusions. Thus, the analysis allows us to distinguish three main theoretical directions of the study of voters’ electoral behaviour in the modern political tradition: sociological, socio-psychological and rational.

New approaches to the analysis and systematic explanation of the dynamics of the structure of electoral attitudes, forecasting electorate behaviour and disclosure of technologies of influence on voters are scattered and still lack an empirical basis.

Therefore, interdisciplinary research on the problems of electoral behaviour, creation of a general theory that could combine existing knowledge on this issue and become the basis for synthesis and integration of new knowledge will help to solve the problem of revealing the dynamic internal mechanisms of electoral behaviour and the possibilities of its forecasting.

References:

1. Bul’benyuk S., Haponenko V. Rol’ malykh partyi u politychnomu protsesi v konteksti parlament-s’kykh vyboriv 2021 roku. Politychni partiyyi i vybory: ukrayins’ki ta svitovi praktyky: zb. st. i tez za rezul’tatamy mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi «Mali politychni partiyyi ta aktory u politychnomu protsesi na rehional’nomu ta lokal’nomu (subnatsional’nomu) rivnyakh: Ukrayina i svit. L’viv: LNU im. Ivana Franka, 2022. Vyp. 6. S.106–118.

2. Haponenko V. A. Demokratyzatsiya vyborchoho zakonodavstva: rekomendatsiyi YES ta stan yikh vykonannya. Adaptatsiya natsional'noho zakonodavstva vidpovidno do Uhody pro asotsiatsiyu z Yevropeys'kym Soyuzom: naukova monohrafiya. K.: Vydavnychyy tsentr «Kafedra», 2019. S. 195–203.
3. Haponenko V. A. Systema instytutsiynikh chynnykiv politychnoyi demokratyzatsiyi v Ukraini: monohrafiya. Kyuyiv : KNEU, 2020. 311c.
4. Honcharuk-Cholach T. V. Intentsiyi doslidzhennya sotsial'noyi nerivnosti ta stratyfikatsiyi vid antychnosti do s'ohodennya. *Hileya: naukovyy visnyk*. 2020. Vyp. 157. S. 35-41.
5. Honcharuk-Cholach T., Huryk M., Dzhuhla N. Lokalizatsiya polityky v konteksti suchasnykh naukovykh doslidzhen'. *Hileya: naukovyy visnyk*. 2022. Vyp. 167-168. S. 48-52.
6. Honcharuk-Cholach T., Dzhuhla N. Politychna sotsiologiya: navchal'nyy posibnyk. Ternopil': TNEU «Ekonomichna dumka», 2018. 234 s.
7. Naumenko O. M. Vplyv vyborchoho protsesu na mekhanizmy inkorporatsiyi polityko-upravlins'koyi elity Ukrainy. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universyetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannya sotsial'no-politychnykh dystsyplin*. Vypusk 29: zbirnyk naukovykh prats'. Kyuyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2020. S. 129–137
8. Shynkarenko O. Marketynhovaya model' elektoral'noyi povedinky: sutnist' ta osnovni kharakterystyky. *Ukrayins'kyu sotsiologichnyy zhurnal*. 2013. № 1–2. S. 87–91

Бібліографічний список:

1. Бульбенюк С., Гапоненко В. Роль малих партій у політичному процесі у контексті парламентських виборів 2021 року. Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами міжнародної наукової конференції «Малі політичні партії та актори у політичному процесі на регіональному та локальному (субнаціональному) рівнях: Україна і світ. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. Вип. 6. С.106–118.
2. Гапоненко В. А. Демократизація виборчого законодавства: рекомендації ЄС та стан їхнього виконання. Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом: наукова монографія. К.: Видавничий центр «Кафедра», 2019. С. 195–203.
3. Гапоненко В. А. Система інституційних чинників політичної демократизації в Україні: монографія. Київ : КНЕУ, 2020. 311с.
4. Гончарук-Чолач Т. В. Ітенції дослідження соціальної нерівності та стратифікації від античності до сьогодення. *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 157. С. 35-41.
5. Гончарук-Чолач Т., Гурик М., Джугла Н. Локалізація політики в контексті сучасних наукових досліджень. *Гілея: науковий вісник*. 2022. Вип. 167-168. С. 48-52.
6. Гончарук-Чолач Т., Джугла Н. Політична соціологія: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка», 2018. 234 с.
7. Науменко О. М. Вплив виборчого процесу на механізми інкорпорації політико-управлінської еліти України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Випуск 29: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 129–137
8. Шинкаренко О. Маркетингова модель електоральної поведінки: сутність та основні характеристики. *Український соціологічний журнал*. 2013. № 1–2. С. 87–91.

Гончарук-Чолач Т., Гурик М., Ковтун І. Електоральна поведінка як особливий «зріз» політичної поведінки

У статті розглянуто основні питання політологічного аналізу електоральної поведінки в системі політичної поведінки громадян. Доведено, що до сьогодні не склалося якогось одного підходу до розуміння політичної поведінки. Всі сім підходів, на яких акцентувалася увага авторами публікації, є різноманітними що свідчить про складний характер політичної поведінки, її невизначеність і багатогранність. Звернено увагу на те, що на сьогодні не існує також і загальної методології вивчення електоральної поведінки. Соціологи, політологи, соціальні психологи пропонують свої методологічні підходи, які суттєво відрізняються за рівнями, змістом і характером. У статті автори звернули увагу на три таких методологічних підходи як соціологічний, соціально-психологічний та раціональний. Вони різні за своїми характеристиками, але всі сходяться у тому, що електоральна поведінка це одна з форм прояву політичної поведінки індивідів, коли вони делегують обраній владі свої повноваження і її особливість полягає у тому, що громадяни беруть участь в акціях передвиборчої боротьби, безпосередньо на виборах. Авторами доведено, що три теоретичні підходи в дослідженні електоральної поведінки (соціологічний, соціально-психологічний, раціонально-інструментальний) мають свої переваги та недоліки, але за їх допомогою можна охарактеризувати електоральну поведінку в повних демократіях враховуючи ті зміни, які в них відбуваються. Порівняльний аналіз,

здійснений у статті свідчить, що в системі політичних практик у перспективі можна знайти реальну парадигму узагальнення поняття і моделювання електоральної поведінки. Нові підходи до аналізу та системного пояснення динаміки структури електоральних установок, прогнозування поведінки електорату та розкриття технологій впливу на виборців мають розрізнений характер та поки що недостатню емпіричну базу, однак нові дослідження в цій сфері могли б об'єднати вже існуючі знання з даного питання та стати базою для синтезу, інтеграції нових знань, що сприятиме вирішенню проблеми розкриття динамічних внутрішніх механізмів електоральної поведінки та можливостей її прогнозування.

Ключові слова: політична участь, політична поведінка, електоральна поведінка, політичний інститут, електорат, вибори, легітимізація

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ (до 25-річного ювілею кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики)

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.10

УДК 327:395.5

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4328-7529>

Лимар В.В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МОДЕЛІ ТРИСТОРОННЬОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

В роботі проаналізовано концептуальні моделі тристоронньої енергетичної дипломатії. Визначено, що проблеми енергетичної безпеки нещодавно з усією гостротою постали перед країнами Глобальної Півночі. Проблеми з ланцюгами постачання та протекціоністська політика вивели енергетичну кризу на перший план під час пандемії COVID-19, яка загострилася через подальше російське вторгнення в Україну у 2022 році. Енергетична безпека – це безперервна доступність енергії у різних формах, у достатній кількості та за прийнятними цінами – має багато аспектів. Вона означає обмежену вразливість до тимчасових або тривалих перебоїв у постачанні імпортованих енергоносіїв. Це також означає наявність місцевих та імпортованих ресурсів для задоволення, з часом і за розумними цінами, зростаючого попиту на енергію. Екологічні виклики, лібералізація і дерегуляція, а також зростаюче домінування ринкових сил мають глибокі наслідки для енергетичної безпеки. Енергетичну безпеку необхідно досліджувати на кількох рівнях: глобальному, щоб забезпечити достатність ресурсів; регіональному, щоб забезпечити можливість створення мереж і торгівлі; на рівні країни, щоб забезпечити національну безпеку постачання; і на рівні споживача, щоб забезпечити задоволення споживчого попиту. Зазначено, що моделі конкурентної та кооперативної країни-партнера з їхніми моделями тристоронньої дипломатії краще описують специфіку традиційної європейської політики енергетичної безпеки, ніж модель позитивної держави. Аналогічно, дві альтернативні моделі країни можуть краще проілюструвати рівновагу, що виникає в результаті розпаду первісної системи, і різні типи політичних взаємодій, вбудовані в нове інституційне, ідеологічне і ринкове середовище енергетичної безпеки ЄС, ніж регуляторна країна. Цими моделями є країна-постачальник і країна-каталізатор. Країна-постачальник базується на ринковому підході до енергетичної політики, відводить обмежену роль державному втручання і характеризується багатосторонніми моделями енергетичної дипломатії. З іншого боку, країна-каталізатор підкреслює поєднання ринкових інструментів з більш прямими та спеціальними формами державного втручання. Вона також підкреслює активну роль державних агентів як осіб, що приймають стратегічні рішення в умовах лібералізованої ринкової структури, та їхню широку участь у мережевій моделі енергетичної дипломатії.

Ключові слова: енергетична безпека, енергетична дипломатія, енергетична криза, імпорт енергоносіїв, енергетична політика, національна безпека

Постановка проблеми. Проблеми енергетичної безпеки нещодавно з усією гостротою постали перед країнами Глобальної Півночі. Проблеми з ланцюгами постачання та протекціоністська політика вивели енергетичну кризу на перший план під час пандемії COVID-19, яка загострилася через подальше російське вторгнення в Україну у 2022 році. Водночас перехід від глобальної залежності від викопних видів палива до відновлюваної енергетики з точки зору енергетичної безпеки та охорони довкілля не був гладким і супроводжувався численними викликами. Довгострокові наслідки для домогосподарств від цих синхронних шоків залишаються незрозумілими, в той час як країни

переглядають традиційні енергетичні партнерства, диверсифікують свої енергетичні портфелі та нарощують інвестиції у відновлювану енергетику.

Метою статті є визначення основних компонентів енергетичної безпеки та аналіз концептуальних моделей тристоронньої енергетичної дипломатії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане дослідження базується на результатах аналізу робіт багатьох зарубіжних вчених, зокрема Khatib H. [3], робота якого присвячена вивченню енергетичної безпеки; Stopford J., Strange S. [4], які проаналізували конкурентне середовище на міжнародному ринку енергоресурсів; Goldthau A. [7, 8, 11], який дослідив енергетичну дипломатію в торгівлі та інвестуванні; Boussena S., Locatelli, C. [9], що проаналізували роль міжнародних інституцій в енергетичній дипломатії, та багатьох інших науковців, що спеціалізуються на проблематиці енергетичної безпеки. Не зважаючи на велику кількість робіт у галузі енергетичної безпеки та енергетичної дипломатії, існують аспекти, що потребують більш детального вивчення, зокрема в даній роботі заплановано проаналізувати зв'язок ролі держави та ринкових сил, що в результаті впливають на обрання моделей тристоронньої енергетичної дипломатії.

Виклад основного матеріалу. Дослідження енергетичної безпеки традиційно зосереджуються на фізичній та економічній доцільності різних видів енергії та їх поєднання. Це значною мірою відображено у визначенні енергетичної безпеки Міжнародного енергетичного агентства, яке описує її як «безперебійну доступність джерел енергії за прийнятною ціною». Це визначення підкреслює економічні проблеми та проблеми постачання, але в ньому майже не згадуються геополітичні умови, які впливають на енергетичну безпеку, або ширші суспільні наслідки прийняття відповідних рішень.

Зараз, більш ніж будь-коли, для розуміння проблем енергетичної безпеки життєво важливими є погляди з ширшого кола суспільних наук, зокрема, політології. Такі погляди необхідні, якщо ми хочемо краще розуміти і реагувати на геополітичні виклики, що швидко змінюються, і довгострокові наслідки енергетичної кризи на рівні громад, на національному та міжнародному рівнях, а також реагувати на них.

З точки зору міжнародних відносин, енергетичний перехід і відхід від викопних видів палива має прямі наслідки для світового порядку, що є основним фокусом цієї дисципліни. Як підкреслює Karen Smith Stegen у своїй книзі «Перспектива», хоча експерти в галузі енергетики часто роблять припущення про те, як може виглядати майбутнє, залежне від відновлюваних джерел енергії, варто зупинитися і розглянути підґрунтя цих прогнозів і динаміку зміни енергетичних відносин, що лежить в їхній основі. Значна частина досліджень міжнародних відносин зосереджена на співпраці та конкуренції на державному рівні. Перехід до електрифікації мереж і відхід від залежності від викопного палива означає, що традиційні державні партнерства, які з історичних причин значною мірою залежали від енергетичних потреб, швидко змінюються. Міжнародні відносини можуть допомогти отримати більш поінформоване і детальне уявлення про транскордонний обмін електроенергією і про те, чи є реалістичними очікування щодо майбутньої співпраці між енергосистемами та громадами.

Не менш важливо не недооцінювати роль історії у формуванні енергетичної політики, оскільки національні та регіональні історії впливають на прийняття рішень і сприйняття ризиків. У своєму коментарі Veronika Slakaityte, Izabela Surwillo, Trine Villumsen Berling розмірковують про історично відмінні підходи до енергетичної інфраструктури в Європі та про те, як, враховуючи існуючі та нові загрози, регіон повинен співпрацювати для забезпечення майбутньої енергетичної безпеки. Як підкреслює Andrea Clabough у своїй книзі «Світогляд», енергетична безпека не створюється у вакуумі, і для того, щоб Європа і Сполучені Штати могли впоратися з викликами перехідного періоду, необхідна міжнародна співпраця у сфері енергетичної політики на трансатлантичному рівні [1].

Звичайно, в будь-якій дискусії про енергетичну безпеку важливо визнавати життєвий досвід вразливих спільнот. Відхід від викопного палива вимагає певної суспільної реструктуризації. Мабуть, ніде це не відчувається так гостро, як у громадах, що історично залежали від видобутку викопного палива. У своєму коментарі Kamila Svobodova обговорює проблеми безпеки засобів до існування, з якими стикаються ці громади. Ґрунтуючись на минулому досвіді переходу, вона виступає за добре спланований перехід на місцевому рівні, що ґрунтується на співпраці між усіма зацікавленими сторонами.

Енергетична безпека – це безперервна доступність енергії у різних формах, у достатній кількості та за прийнятними цінами – має багато аспектів. Вона означає обмежену вразливість до тимчасових або тривалих перебоїв у постачанні імпортих енергоносіїв. Це також означає наявність місцевих

та імпортованих ресурсів для задоволення, з часом і за розумними цінами, зростаючого попиту на енергію. Екологічні виклики, лібералізація і дерегуляція, а також зростаюче домінування ринкових сил мають глибокі наслідки для енергетичної безпеки. Ці сили внесли нові елементи в енергетичну безпеку, впливаючи на традиційно життєво важливу роль уряду.

Нижче у таблиці представлено основні компоненти енергетичної безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Компоненти енергетичної безпеки

Компонент енергетичної безпеки	Стисла характеристика
Наявність	Оскільки нафта є одним з основних світових джерел енергії, зростаюча залежність від неї, а також пов'язані з нею високі ціни на неї стають однією з найважливіших проблем енергетичної безпеки. Постійно зростаючий попит на енергію може бути непропорційним до кількості нафти у світі. Отже, наявність альтернативних джерел енергії є шкідливою для підтримання глобального споживання
Доступність	Існують економічні та геополітичні фактори, а також технологічний прогрес, які слугують бар'єрами для того, щоб енергопостачання стало доступним. Ці бар'єри включають таке: нерівномірний розподіл світових нафтових ресурсів; розташування нерозвіданих ресурсів у дуже глибоководних або арктичних районах; нестача кваліфікованих працівників у нафтогазовій галузі; дорожка розробка і видобуток нетрадиційної нафти. З огляду на це, задоволення майбутнього зростання попиту на нафту створює виклики для енергетичної безпеки
Прийнятність	Попит на енергію має тенденцію сприяти збільшенню пов'язаного з нею впливу на навколишнє середовище. Тому політики в усьому світі намагаються боротися з таким впливом, включаючи забруднення, шляхом суворого дотримання екологічних норм, спрямованих на енергетичну безпеку
Економічна доступність	Оскільки ціни на нафту мають високий ступінь волатильності через геополітичні проблеми, перебої в постачанні та дисбаланс між попитом і пропозицією призводять до неминучого зростання цін на нафту. У цьому випадку інвестиції в нафтовий сектор у періоди високих цін на нафту дуже заохочуються, щоб забезпечити стабільність поставок нафти та цін на неї

Джерело: складено автором на основі [2].

У минулому, особливо з початку 1970-х років, енергетична безпека вузько розглядалася як зменшення залежності від споживання та імпорту нафти, особливо в країнах-членах ОЕСР та інших великих країнах-імпортерах нафти. Але зміни на нафтовому та інших енергетичних ринках змінили цей погляд. Збільшилася кількість постачальників, зросли розвідані запаси, а ціни стали гнучкими і прозорими, продиктованими ринковими силами, а не картельними змовами. Глобальна напруженість, а також регіональні конфлікти зменшуються, а торгівля процвітає і стає вільнішою. З початку 1980-х років постачальники не застосовували жодних нафтових санкцій, і ніде в світі не було реального дефіциту. Натомість ООН та інші суб'єкти застосовували санкції до деяких постачальників нафти, але це не вплинуло на світову торгівлю нафтою і не призвело до її дефіциту. Все це вказує на те, що на сьогоднішній день нафта завжди доступна в достатній кількості, і ця доступність значно зросла завдяки технологічному прогресу. Більше того, в сучасному ринковому середовищі енергетична безпека є спільною проблемою для країн-імпортерів та країн-експортерів. Енергетична безпека може бути забезпечена за рахунок достатньої кількості місцевих енергоресурсів, які є різноманітними та різноманітними. Але для країн, які стикаються з місцевим дефіцитом, як більшість з них, енергетична безпека може бути посилена за рахунок:

Здатності держави або учасників ринку використовувати іноземні енергетичні ресурси та продукти, які можна вільно імпортувати через порти або інші транспортні канали, а також через транскордонні енергетичні мережі (трубопроводи та електромережі). Цьому все більше сприяють енергетичні договори та хартії, а також інвестиційні та торговельні угоди;

Адекватним національним (або регіональним) стратегічним резервам для подолання будь-яких тимчасових перебоїв, дефіциту або непередбачувано високого попиту;

Технологічним та фінансовим ресурсам і ноу-хау для розвитку місцевих відновлюваних джерел енергії та вітчизняних енергогенеруючих потужностей для задоволення частини місцевих потреб в енергії;

Належній увазі до екологічних проблем;

Диверсифікації джерел імпорту та видів палива.

Енергетична безпека також може бути значно посилена заходами з енергозбереження та енергоефективності, адже зниження енергоємності зменшить залежність економіки від споживання та імпорту енергоресурсів [3].

Але хоча все це дуже обнадійливо, останніми роками з'явилися нові загрози енергетичній безпеці. Регіональні дефіцити стають все більш гострими, а ймовірність ненадійності поставок – через перебої в торгівлі та скорочення стратегічних запасів, в результаті конфліктів або саботажу – все ще існує, хоча і зменшується. Все це вказує на необхідність посилення глобальної, а також регіональної та національної енергетичної безпеки.

Енергетичну безпеку необхідно досліджувати на кількох рівнях: глобальному, щоб забезпечити достатність ресурсів; регіональному, щоб забезпечити можливість створення мереж і торгівлі; на рівні країни, щоб забезпечити національну безпеку постачання; і на рівні споживача, щоб забезпечити задоволення споживчого попиту. На рівні країни енергетична безпека ґрунтується на доступності всіх необхідних обсягів енергоспоживання в будь-який час за рахунок місцевих джерел або імпорту, а також запасів. Зазвичай у більшості країн це є обов'язком держави. Для забезпечення енергетичної безпеки прогнози, плани та домовленості щодо постачання повинні враховувати не лише короткострокові потреби, але й середньо- та довгостроковий попит. Зі зростанням дерегуляції та конкуренції між приватними та незалежними постачальниками безпека постачання на рівні споживача може стати більш вразливою і, відповідно, більш важливою в деяких випадках. Споживчий попит на енергетичні послуги може задовольнятися різними постачальниками, які конкурують за постачання різних видів енергії за різними цінами, в той час як споживач залишається не обізнаним про ступінь надійності постачання.

Як пояснювалося вище, екологічні виклики, дерегуляція та ринкові сили привели до появи нових гравців на сцені енергетичної безпеки. У даній роботі розглядається енергетична безпека на національному (та регіональному) рівні, а також безпека споживачів з точки зору енергетичних послуг. У більшості країн ці два рівні безпеки збігаються. Але в деяких країнах ОЕСР, з появою ринків і конкуренції на рівні споживачів, ці два рівні можуть розходитися. У розділі також розглядаються геополітичні аспекти енергетичної безпеки, а також обмеження ресурсної бази та інші фактори, які можуть вплинути на довгострокову енергетичну безпеку. З усіх джерел енергії сира нафта та продукти її переробки є найбільш універсальними, здатними задовольнити будь-які потреби у використанні енергії та наданні послуг, особливо на транспорті. Інші викопні види палива, вугілля і природний газ, добре підходять для виробництва електроенергії та таких стаціонарних видів використання, як виробництво тепла і пари. Вугілля, яке все частіше використовується для виробництва електроенергії, вимагає відносно дорогих чистих технологій, а також обробки для зрідження і газифікації, щоб зробити його більш універсальним. Природний газ також потребує дорогої інфраструктури і спеціальної обробки, щоб зробити його придатним для транспортування. Гідроенергетика, новіші відновлювані ресурси, такі як вітрова і фотоелектрична енергія, а також ядерна енергія мають обмежене застосування за межами виробництва електроенергії. Враховуючи універсальність сирої нафти і продуктів її переробки та обмеженість інших джерел енергії, енергетична безпека більше, ніж будь-що інше, залежить від доступності сирої нафти в необхідних обсягах (на судах або трубопроводами) для будь-якої країни-імпортера в світі. Таким чином, хоча енергетичну безпеку слід трактувати ширше, ніж у минулому, безперебійне постачання сирої нафти в необхідних обсягах і за прийнятними цінами і надалі залишатиметься найважливішим фактором, що визначає енергетичну безпеку. Безперебійне постачання нафти та інших видів енергії включає в себе безперебійний транзит через треті країни [3].

На рисунку 1 представлено концепцію тристоронньої енергетичної дипломатії.

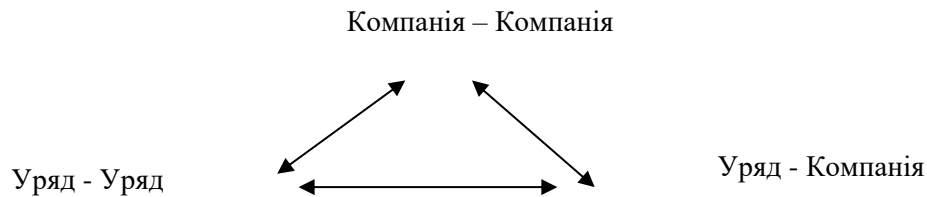

Рисунок 1. Концепція тристоронньої енергетичної дипломатії

Джерело: складено автором на основі [4].

Моделі енергетичної дипломатії як у конкурентних державах-партнерах, так і в державах-партнерах, що співпрацюють, легко вкладаються в рамки так званої «тристоронньої дипломатії» [4], оскільки найважливіші угоди в газовому секторі були результатом переговорів між урядами, між компаніями та між компаніями. Загалом, моделі конкурентної та кооперативної країни-партнера з їхніми моделями тристоронньої дипломатії краще описують специфіку традиційної європейської політики енергетичної безпеки, ніж модель позитивної держави. Аналогічно, дві альтернативні моделі країни можуть краще проілюструвати рівновагу, що виникає в результаті розпаду первісної системи, і різні типи політичних взаємодій, вбудовані в нове інституційне, ідеологічне і ринкове середовище енергетичної безпеки ЄС, ніж регуляторна країна. Цими моделями є країна-постачальник і країна-каталізатор. Країна-постачальник базується на ринковому підході до енергетичної політики, відводить обмежену роль державному втручання і характеризується багатосторонніми моделями енергетичної дипломатії. З іншого боку, країна-каталізатор підкреслює поєднання ринкових інструментів з більш прямими та спеціальними формами державного втручання. Вона також підкреслює активну роль державних агентів як осіб, що приймають стратегічні рішення в умовах лібералізованої ринкової структури, та їхню широку участь у мережевій моделі енергетичної дипломатії. Ці нові моделі можна концептуально поєднати і порівняти між собою та з іншими, описаними раніше, у двовимірному просторі. Горизонтальна вісь відображає більшу/меншу роль держави або ринку у внутрішньому енергетичному управлінні, а вертикальна вісь вказує на переважання двосторонніх/багатосторонніх зовнішніх енергетичних відносин (рис. 2).

Як і очікувалося, перша модель – держава-провайдер – відповідає ринковому підходу до енергетичної політики. Відповідно до цього підходу, держава, по суті, є постачальником ринкових інститутів, які створюють умови для приватних фірм, щоб вони брали на себе ризики та отримували вигоди від інвестицій у дорогі енергетичні та інфраструктурні проекти [5, с. 322].

Керівні принципи цього підходу ґрунтуються на припущенні, що ринкові сили можуть задовольнити енергетичні потреби громадян і компаній, і що органи державної влади повинні зосередити свої зусилля на розробці та впровадженні нормативно-правової бази, яка дозволяє ринку функціонувати належним чином, приділяючи особливу увагу уникненню ринкових збоїв. Провали ринку і нездатність виробляти «суспільні блага», такі як безпека постачання, виправдовують державне втручання. Однак це втручання надихається новими методами управління енергетикою і зосереджується на створенні ринку, незалежних регуляторних органів і регуляторних стимулах для інвестицій в інфраструктурні проекти, а не на плануванні, державних компаніях та інших інструментах прямого державного втручання. Ринковий підхід також підкреслює роль інституцій на міжнародному рівні, де взаємодія між учасниками ринку повинна регулюватися ефективними багатосторонніми домовленостями [7, 8]. Замість того, щоб укласти спеціальні двосторонні угоди для конкретних проектів або підтримувати окремі енергетичні компанії, держава-постачальник зосереджує свої дипломатичні зусилля на створенні заздалегідь багатосторонніх структур управління, які запобігають ринковим збоєм, знижують трансакційні витрати та встановлюють правила і стандарти для ринкового обміну [7-8].

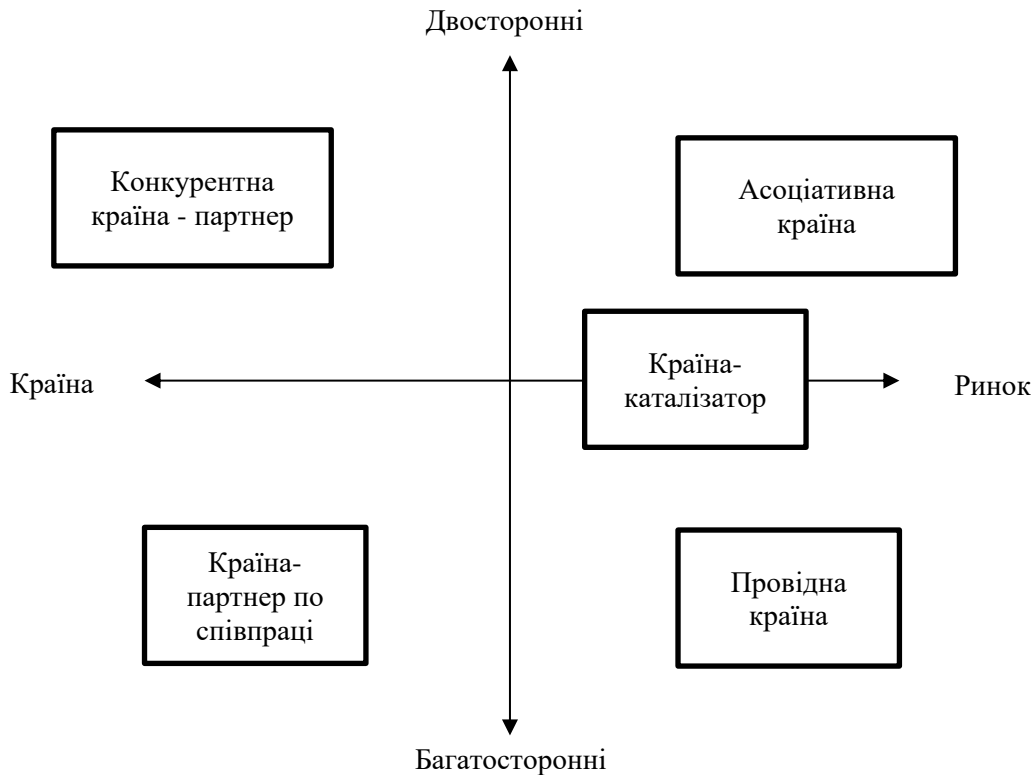

Рисунок 2. Форми державної та енергетичної безпеки: концептуальна модель

Джерело: складено автором на основі [5, с. 322].

В Європі появу цієї моделі слід розуміти як двоетапний процес. Перший етап тісно пов'язаний зі структурним переходом від держави до ринку через взаємопов'язані процеси дерегуляції, лібералізації та приватизації. Ці процеси розпочалися в середині 1980-х років, спочатку в нафтовому, а потім у газовому (та електроенергетичному) секторах через прийняття трьох енергетичних законодавчих пакетів (1998, 2003 та 2009 рр.), які створили національні та наднаціональні регуляторні структури відповідно до нових методів управління енергетикою [9-10]. У газовому секторі ці трансформації кинули виклик традиційним інституційним і владним структурам, що лежать в основі європейської політики енергетичної безпеки. Відкриття для ринкової динаміки означає, що попит і пропозиція відіграють більш важливу роль, ніж урядові рішення, у визначенні обсягів, маршрутів і цін на газ. І хоча державні підприємства все ще працюють на ринках багатьох країн-членів, вони більше не є монополістами і змушені конкурувати з іншими приватними або державними компаніями за частку ринку та державну підтримку. Нарешті, ці трансформації посилили нормотворчу роль інституцій на рівні ЄС. Зокрема, Європейська Комісія отримала важливі регуляторні повноваження щодо нагляду за внутрішнім енергетичним ринком та розвитком енергетичних мереж.

Другий крок до держави-постачальника пов'язаний зі спробами Європейської Комісії просувати на міжнародному рівні ринковий підхід до енергетичної політики, проектуючи правила внутрішнього ринку за межі ЄС. Як ми бачили, цей підхід широко проявляється у вимірі зовнішнього управління енергетичною політикою ЄС. Зовнішнє управління базується на різних політичних інструментах, які варіюються від багатосторонніх юридично зобов'язуючих договорів, таких як Договір до Енергетичної Хартії та Договір про заснування Енергетичного Співтовариства, до менш інституціональних міжнародних угод – у формі Угод про партнерство і співробітництво, які зазвичай включають розділи, пов'язані з енергетикою, або регіональних ініціатив, таких як програми Inogate і Trasesa, які мали на меті розвиток євразійської газової мережі та трубопровідної інфраструктури Каспійського моря [11]. За допомогою цих інструментів Європейська Комісія прагне забезпечити стабільну і передбачувану правову базу та/або механізми вирішення транснаціональних спорів

для підтримки енергетичних компаній у видобутку і переробці за межами ЄС, а також підштовхнути країни-виробники і країни-транзитери до приведення своїх внутрішніх систем управління енергетикою у відповідність до принципів, правил і стандартів ЄС. Підсумовуючи, можна сказати, що трансформація в бік держави-постачальника в Європі в основному торкнулася рівня ЄС. Уряди країн-членів впровадили програми лібералізації та приватизації і створили національні регуляторні органи в енергетичному секторі, але, на відміну від Європейської Комісії, яка зосередилася на ринковому управлінні та багатосторонній дипломатії, вони ніколи не припиняли відігравати більш активну і безпосередню роль у забезпеченні енергетичної безпеки та підтримці енергетичних компаній за кордоном. Тобто, реконфігурація взаємовідносин між державою та ринком за моделлю держави-провайдера, схоже, в основному описує розвиток подій на рівні ЄС і не може бути застосована на національному рівні. Для того, щоб сприяти безпеці постачання, ця модель вимагає, щоб державні органи влади – тобто інституції ЄС безпосередньо або шляхом координації та нагляду за регуляторними органами країн-членів – зосередилися на створенні та забезпеченні дотримання правил, залишаючи зовнішні завдання сприяння міжнародним інституційним домовленостям *ex ante* для запобігання збоєм на ринку та встановлення правил і стандартів для ринкових обмінів та управління ринком Європейській Комісії. У цьому відношенні держава-провайдер відрізняється від держави-асоціації. На відміну від США, в Європі рух до ринкового управління відбувався паралельно з прогресуючою мультilaterалізацією енергетичної дипломатії зі зростаючою роллю інституцій на рівні ЄС. Але цей процес не призвів до повного делегування повноважень щодо зовнішньої енергетичної політики ЄС. Держави-члени надали Європейській Комісії повноваження щодо сприяння розвитку структур управління зовнішніми енергетичними ресурсами та деякі повноваження щодо безпеки постачання, але водночас вони не відмовилися від своєї автономії у зовнішньополітичних питаннях. Тобто, ЄС в цілому – як міжнародна держава [12] – не може вважатися асоціативною державою. Цьому також перешкоджає той факт, що ЄС насамперед просуває багатосторонній і заснований на правилах підхід до енергетичної безпеки. Крім того, його стримує відсутність узгодженої і спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС, а також той факт, що мілітаризація енергетичної безпеки значною мірою відкидається європейськими політиками [13].

Перехід до держави-постачальника з її акцентом на ринковому управлінні та багатосторонній енергетичній політиці, що проводиться на рівні ЄС Європейською Комісією, характеризував нещодавній період європейської інтеграції в енергетичних питаннях, особливо її першу фазу – тобто приблизно з середини 1990-х до кінця 2000-х років. Але, з кінця 2000-х років маятник енергетичної політики знову хитнувся від ринку до держави. Однак у європейській багаторівневій системі управління це повернення не означає простого повернення до попередньої фази тристоронньої дипломатії та держав-партнерів, а також того, що ЄС в цілому стає схожим на первісну європейську державу-партнера. Повернення до більш прямого державного втручання в енергетичні справи означає посилення ролі Європейської Комісії – особливо в питаннях диверсифікації поставок газу – а також більшу увагу держав-членів до своєї зовнішньої енергетичної політики, хоча і в контексті нині лібералізованих європейських ринків. Кінцевий результат цих процесів можна описати за допомогою концепції каталітичної держави. Як і держава-провайдер, держава-каталізатор прихильна до нових методів управління енергетичним сектором і зацікавлена в уникненні та запобіганні провалів ринку. Однак, у більш конкретному сенсі, її дії спрямовані на підтримку суб'єктів ринку та сприяння їхнім зусиллям з реалізації конкретних інвестиційних проектів. Ідея про те, що держава виступає в ролі фасилітатора для просування та підтримки суб'єктів ринку з метою реалізації конкретних цілей, підкреслює роль урядових агентів як стратегічних гравців у лібералізованому ринковому середовищі. Відповідно до цієї перспективи, лібералізація та приватизація не обов'язково означають лінійний перехід від прямого державного втручання (*faire*) до ринкових дій (*laissez-faire*), а також не лише появу форм *faire-faire*, коли приватні суб'єкти перебирають на себе колишню відповідальність держави, а державні органи влади зводяться до встановлення керівних принципів та стимулів для ринкових дій. Дійсно, у багатьох випадках держави прийняли ширший набір політичних інструментів і почали брати участь у принципі *faire-avec*, співпрацюючи з ринковими суб'єктами для досягнення своїх цілей [14].

Поняття каталітичної держави, вперше введене Lind (1992), було розвинене Linda Weiss, щоб підкреслити вирішальну роль, яку держави все ще відіграють в умовах глобалізації, лібералізації та поширення регіональних, наднаціональних структур управління [15]. На думку Weiss, держави втратили багато своїх традиційних інструментів контролю над економічною

діяльністю, але вони не просто створюють умови для функціонування ринків, встановлюючи правила та інститути; вони також змогли розробити нові стратегії для більш активного досягнення своїх цілей. Зокрема, держави-катализатори прагнуть досягти своїх цілей, не стільки покладаючись на власні ресурси, скільки працюючи з ширшим колом акторів; іншими словами, держава-катализатор намагається збалансувати втрату частини своєї влади шляхом створення коаліцій з іншими (державними та недержавними) акторами для реалізації своїх цілей [15]. Ці стратегії включають нові форми співпраці між урядом і компаніями та створення національних і транснаціональних державно-приватних партнерств або консорціумів для сприяння реалізації політики [15]. Такі інституційні механізми стають все більш поширеними в енергетичній сфері, де нові способи участі громадськості у власності замінюють традиційні форми державної власності [16]. Останні, як правило, мали форму великої державної компанії або місцевого комунального підприємства, які на 100% належали центральному уряду або місцевим органам влади, тоді як нові форми участі громадськості мають багато різних форм, від частково приватизованих компаній до гібридних форм власності на національному та місцевому рівнях.

Спираючись на Weiss L. [15], Hocking B. [17] використовує поняття «каталітичної дипломатії» або «мережевої дипломатії» для реконцептуалізації нової практики дипломатії в сучасному міжнародному середовищі, яке характеризується зростаючою лібералізацією комерційних і торговельних відносин та фрагментацією держави. Тобто, держави втрачають повноваження на користь ринків та наднаціональних і субнаціональних рівнів управління, а уряди все більше залучаються до переговорних відносин на різних рівнях, з більшою кількістю як приватних, так і державних акторів, для досягнення своїх політичних цілей. Відповідно, держава-катализатор не лише характеризується підходом *faïre-avec*, який поєднує інструменти ринкової політики з прямими формами державного втручання та новими формами участі громадськості у власності, але й охоплює специфічну модель енергетичної дипломатії. Ця модель відрізняється від попередньої багатосторонньої дипломатії держави-постачальника, але вона також не може бути охоплена рамками тристоронньої дипломатії. Тристороння дипломатія ґрунтується на класичній двосторонній взаємодії між урядами і компаніями та між урядами і компаніями. Вона не враховує важливість наднаціонального рівня (наприклад, ЄС) або складних переговорів за участю мереж акторів, які виходять за межі національних та міжнародних кордонів. Ця динаміка може бути краще врахована концепцією мережевої дипломатії, яка, як очікується, особливо підходить для специфічного поєднання міжнародних і транснаціональних взаємодій, що відбуваються в європейському «багатоплановому політико-дипломатичному середовищі» [17].

Дійсно, у новому конституційному режимі європейської енергетичної політики держави-члени надали певні повноваження інституціям ЄС, особливо Європейській Комісії, у питаннях зовнішньої енергетичної політики та інфраструктури, зберігши за собою право вести власні двосторонні (енергетичні) відносини з країнами, що не є членами ЄС, і визначати структуру власного енергопостачання [18]. Отже, в рамках «енергетичної політики за Лісабонським договором» [18] уряди країн-членів повинні вести переговори з інституціями ЄС і створювати міждержавні коаліції для підтримки або захисту бажаного порядку денного в галузі енергетичної безпеки. Більше того, зважаючи на новий політичний клімат та зростаючу місцеву опозицію до локалізації інфраструктури, під час переговорів на рівні ЄС уряди повинні також вживати заходів для мінімізації опозиції з боку субнаціональних гравців, які можуть поставити під сумнів реалізацію проектів. Ці нові політико-дипломатичні рівні – наднаціональний і субнаціональний – співіснують з більш традиційними компонентами енергетичної дипломатії, тобто переговорами між урядами і компаніями, а також між урядами і компаніями, під час переговорів з іншими компаніями. Зокрема, держави продовжують залежати від енергетичних компаній у практичній реалізації своїх планів з енергетичної безпеки, і вони повинні збалансувати інтереси компаній з власними політичними інтересами. Однак в умовах лібералізованої та конкурентної європейської ринкової структури ці відносини стають більш складними, ніж у традиційних відносинах між державами-партнерами. Уряди втрачають свої довгострокові стратегічні зв'язки з національними лідерами, і вони повинні бути готові до активної підтримки різних енергетичних компаній на разовій основі, якщо проекти цих компаній відповідають їхній енергетичній стратегії. Іншими словами, у державі-партнері відносини між органами державної влади та енергетичними компаніями є взаємопідтримуючими – уряд безпосередньо захищає внутрішній ринок (наприклад, шляхом створення монополій) та підтримує інтернаціоналізацію національних чемпіонів з метою забезпечення енергетичної безпеки, тоді як у державі-катализаторі

уряди надають підтримку опосередковано. Енергетичні компанії зацікавлені у підтримці урядових стратегій, якщо вони можуть розраховувати на достатній фінансовий прибуток та політичну і дипломатичну підтримку. Через величезний фінансовий тягар і ризики великі інфраструктурні енергетичні проекти, такі як трубопроводи, не можуть бути реалізовані без політичних та інституційних зобов'язань. У державі-партнері внесок органів державної влади у реалізацію таких проектів пов'язаний з їхньою здатністю створювати попит на національному рівні, що, разом з державним фінансуванням, є достатньою гарантією для операторів. У державі-постачальнику спроможність і довіра до органів державної влади як законотворців забезпечують необхідну правову стабільність і відповідні регуляторні стимули для гарантування діяльності приватних операторів і фінансування проектів. Законотворчість та регуляторні стимули також важливі в державі-катализаторі, але уряди повинні відігравати більш активну і стратегічну роль у сприянні реалізації проектів, беручи участь у політичних переговорах на рівні ЄС, міжнародному та місцевому рівнях, застосовуючи більш прямі форми державного втручання та/або створюючи партнерства з ринковими суб'єктами. Створення державно-приватного партнерства важливе не лише для розподілу ризиків між ринковими та державними суб'єктами, що є традиційною функцією цих інструментів політики, але й для сигналізації залученим компаніям про політичну прихильність органів державної влади до конкретних проектів. Це важливе питання, враховуючи значний вплив енергетичного бізнесу на внутрішню та зовнішню політику. З іншого боку, співпрацюючи з органами державної влади, компанії можуть підвищити свою легітимність в очах місцевих громад, прискорити дозвільні процеси та/або зменшити політичні та юридичні ризики. Участь енергетичних компаній у місцевій політиці для реалізації великих інфраструктурних енергетичних проектів не є новою, але в нових умовах природа цієї участі є зовсім іншою. У минулому національні чемпіони, як правило, розглядалися як гілка держави, що прагне до модернізації та розвитку країни, тоді як сучасні приватні компанії не мають такого суспільного сприйняття і повинні приділяти більше уваги побудові позитивних відносин з місцевими громадами.

Висновки. Визначено, що проблеми енергетичної безпеки нещодавно з усією гостротою постали перед країнами Глобальної Півночі. Проблеми з ланцюгами постачання та протекціоністська політика вивели енергетичну кризу на перший план під час пандемії COVID-19, яка загострилася через подальше російське вторгнення в Україну у 2022 році. Енергетична безпека – це безперервна доступність енергії у різних формах, у достатній кількості та за прийнятними цінами – має багато аспектів. Вона означає обмежену вразливість до тимчасових або тривалих перебоїв у постачанні імпортованих енергоносіїв. Це також означає наявність місцевих та імпортованих ресурсів для задоволення, з часом і за розумними цінами, зростаючого попиту на енергію. Екологічні виклики, лібералізація і дерегуляція, а також зростаюче домінування ринкових сил мають глибокі наслідки для енергетичної безпеки. Енергетичну безпеку необхідно досліджувати на кількох рівнях: глобальному, щоб забезпечити достатність ресурсів; регіональному, щоб забезпечити можливість створення мереж і торгівлі; на рівні країни, щоб забезпечити національну безпеку постачання; і на рівні споживача, щоб забезпечити задоволення споживчого попиту. Перспективи подальших досліджень. У перспективі заплановано поглиблене вивчення концепцій тристоронньої енергетичної дипломатії з наданням пропозицій щодо авторського визначення однієї з концепцій.

Бібліографічний список/References:

1. The politics of energy security. URL: <https://www.nature.com/articles/s41560-023-01398-2> (dated from: 06.10.2024).
2. Components of Energy Security. URL: <https://safetyculture.com/topics/energy-security/> (dated from: 06.10.2024).
3. Khatib H. Chapter 4. Energy security. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/chapter4.pdf> (dated from: 06.10.2024).
4. Stopford J., Strange S. Rival States, Rival Firms: Competition for World Market Shares. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
5. Hayes M. H., Victor D. G. Politics, Markets, and the Shift to Gas: Insights, 2006.
6. Seven Historical Case Studies in Victor D. G., Jaffe A. M., Hayes, M. H. (eds.), Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040, P. 319–353. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Goldthau A. Energy Diplomacy in Trade and Investment of Oil and Gas, in Goldthau, A., Witte, J. M. (eds.), Global Energy Governance: The New Rules of the Game, pp. 25–47. Washington, DC: Brookings Institution Press, 2010.

8. Goldthau A. From the State to the Market and Back: Policy Implications of Changing Energy Paradigms. *Global Policy*. 2012. № 3 (2). P. 198–210.
9. Boussena S., Locatelli, C. 2013. Energy Institutional and Organisational Changes in EU and Russia: Revisiting Gas Relations. *Energy Policy*. 2013. № 55. P. 180–189.
10. Talus K. European Union Energy: New Role for States and Markets, in Belyi, A., Talus, K. (eds.), *States and Markets in Hydrocarbon Sectors*, P. 198–213. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015.
11. Goldthau A., Sitter N. A Liberal Actor in a Realist World: The European Union Regulatory State and the Global Political Economy of Energy. Oxford: Oxford University Press, 2015.
12. Caporaso J. The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modern? *Journal of Common Market Studies*. 2006. № 34 (1). P. 29–52.
13. Youngs R. *Energy Security: Europe's New Foreign Policy Challenge*. London: Routledge, 2009.
14. Colli A., Mariotti S., Piscitello L. 2014. Governments as Strategists in Designing Global Players: The Case of European Utilities. *Journal of European Public Policy*. 2009. № 21 (4). P. 487–508.
15. Weiss L. *The Myth of the Powerless State*. Ithaca: Cornell University Press. 1998.
16. Pollitt M. G. New Models of Public Ownership in Energy, in Picot, A., Florio, M., Grove, N., Kranz, J. (eds.), *The Economics of Infrastructure Provisioning: The Changing Role of the State*, 2006. P. 387–405.
17. Hocking B. Diplomacy in Carlsnaes W., Sjurgen H., White B. (eds.), *Contemporary European Foreign Policy*, 2004. P. 91–110.
18. Braun J. F. EU Energy Policy under the Treaty of Lisbon Rules: Between a New Policy and Business as Usual. CEPS/EPIN Working Paper 31, 2011.

Lymar V. Conceptual models of trilateral energy diplomacy

The paper analyses conceptual models of trilateral energy diplomacy. It is determined that energy security issues have recently become more acute in the countries of the Global North. Supply chain problems and protectionist policies have brought the energy crisis to the fore during the COVID-19 pandemic, which was exacerbated by the subsequent Russian invasion of Ukraine in 2022. Energy security – the continuous availability of energy in different forms, in sufficient quantities and at affordable prices – has many dimensions. It means limited vulnerability to temporary or prolonged disruptions in the supply of imported energy. It also means the availability of local and imported resources to meet, over time and at reasonable prices, growing energy demand. Environmental challenges, liberalisation and deregulation, and the increasing dominance of market forces have profound implications for energy security. Energy security needs to be examined at several levels: global, to ensure resource adequacy; regional, to enable networking and trade; country level, to ensure national security of supply; and consumer level, to ensure that consumer demand is met. It is noted that the competitive and cooperative partner country models with their trilateral diplomacy models better describe the specifics of traditional European energy security policy than the positive state model. Similarly, two alternative country models can better illustrate the equilibrium resulting from the breakdown of the original system and the different types of political interactions embedded in the new institutional, ideological and market-based environment of EU energy security than the regulatory country. These models are the supplier country and the catalyst country. The supplier country is based on a market-based approach to energy policy, assigns a limited role to state intervention and is characterised by multilateral models of energy diplomacy. A catalyst country, on the other hand, emphasises a combination of market instruments with more direct and specific forms of state intervention. It also emphasises the active role of state agents as strategic decision makers in a liberalised market structure and their extensive participation in the network model of energy diplomacy.

Keywords: *energy security, energy diplomacy, energy crisis, energy imports, energy policy, national security*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.11

УДК 327: [008+316.42](410)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5228-6253>

Prykhnenko M. Vasyl' Stus Donetsk National University

“GLOBAL BRITAIN” AND BRITISH STRATEGIC CULTURE: FROM TONY BLAIR TO THE PRESENT

The Brexit referendum in the United Kingdom in 2016 marked a turning point not only in the shaping and implementation of British foreign policy but also in the UK's relationships with long-standing partners and allies on the European and global political stage. Importantly, the concept of “Global Britain”, which emerged as a key idea during Theresa May's premiership, revived the question of strategic culture in the country as a coherent system of values, understanding of national interests, and a vision of the state's place on the international stage. One of the key issues in British strategic culture is the idea of a “British crisis,” which began after the end of World War II and is associated with the country's loss of imperial status. Since then, the strategic thinking of the British elite in shaping foreign policy has been marked by uncertainty due to different views on the nation's place on the international stage and its path of development, such as “European or Anglo-Saxon identity,” “to what extent can the state delegate part of its sovereignty to intergovernmental institutions?” and “what is the role of the Commonwealth in the country's political strategy?” The “Global Britain” concept, declared in 2021, highlighted the need to study this direction of the country's activity as an attempt to overcome the aforementioned “crisis,” to conceptualize the current foreign policy course, and to outline clear planning criteria for British strategic culture. The article focuses on exploring the idea of “global interdependence” proposed by Tony Blair after the end of the Cold War and the concept of “Global Britain” outlined in the Integrated Review in 2021 and 2023. The author examines the influence of these proposed ideas and concepts on addressing four dilemmas in British strategic culture: (i) debates over the nation's regional positioning and its heritage as a “maritime” empire; (ii) debates on the priority of maintaining national sovereignty versus delegating some of it to international structures; (iii) issues surrounding the use of force in foreign policy; and (iv) the role of international law in the current system of relations.

Ключові слова: *British strategic culture, global interdependence, Global Britain*

In March 2021, the UK government presented a document titled “Global Britain in a Competitive Age: the Integrated Review of Security, Defense, Development and Foreign Policy” (IR2021). This document represents the vision of British political elites regarding the country's role on the international stage, as well as the strategy for national policy in areas of international engagement, national security, and defense.

In March 2023, the “Global Britain” concept was updated through the “Integrated Review Refresh 2023: Responding to a More Contested and Volatile World” (IR2023) which supplemented and partially revised the previous document, primarily in terms of the UK's perception not only of its position internationally but also of the global environment acting in. These actions by British political elites, coupled with Brexit, which initiated this process, are a crucial focus for study. They reflect the path the United Kingdom has traversed from imperial power and global influence on the dissolution of its empire and ongoing attempts to maintain zones of influence.

A defining characteristic of this path has been the need to choose between global leadership and economic development, national, European, Atlantic, and Anglo-Saxon identities, as well as national vs. collective interests. These dilemmas have fundamentally shaped British strategic thinking, raising questions about how British elites have chosen their course and built the system of strategic planning for the state accordingly.

In these efforts, it is observed a rethinking not only of the practical but also of the ideological foundations of the UK's foreign policy, adapting to new realities in international relations. Similar reevaluations were undertaken after World War II by Winston Churchill, by Margaret Thatcher, and later by Tony Blair after the Cold War. The latter approach is the most valuable for researchers today, since it was Tony Blair who announced the idea of global interdependence with his Chicago speech.

Nevertheless, as Paul Cornish notes in "Strategic Culture in the United Kingdom," the UK is best understood as a medium-ranking economic and military power with a disproportionately high level of ambition and sense of responsibility in international security policy. At times, this ambition can seem like a historical artifact, and at other times, largely rhetorical. However, the UK's strategic history is more than a mere artifact (as evidenced by its permanent membership in the United Nations Security Council) and more than rhetorical. The UK has consistently demonstrated a willingness to be directly involved and to act – diplomatically, economically, and militarily [8].

These aspects highlight the importance of studying the role of the Global Britain idea within the strategic culture of the United Kingdom from Tony Blair to the present day, which forms the focus of this research.

The study of strategic culture on the international stage, particularly in the context of national security strategies and their relationship with "national characteristics" is not new. It can be mentioned that interest in this issue began in the mid-20th century in the United States. Researchers explored the relationship between the national characteristics of Axis powers, mainly Germany and Japan, and the use of military force.

The paradigm of "strategic culture" was introduced into academic discourse by Jack Snyder in his 1977 report, "The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations" [25, p. 8]. In this work, Snyder examined Soviet elites' behavior through the lens of a unique Soviet strategic culture, shaped by a specific worldview. Snyder defined "strategic culture" as a unique vision of security and military affairs formed through a set of ideals, emotional responses, and habitual behaviors acquired by members of the national strategic community over an extended period.

Expanding on this issue, Thomas Berger [8] specified the concept by introducing the term "military-political culture". This term refers to an element within broader political culture that consists of established beliefs and values impacting the interaction between society, national identity, and the military (as an institution) when making decisions about the use or non-use of force in international affairs. Charles Kupchan defines strategic culture as a nation's mindset for achieving security and well-being [19, p. 22].

A country's strategic culture has numerous sources and should be adaptable to the unique conditions of each state. These factors include geopolitical position, norms and traditions, perceptions of regional and international power balances, political systems, and power distribution (including the balance between military and civil structures). Over time, these elements become ingrained in collective memory and national identity through political narratives and historical heritage.

The formation of British strategic culture began when the British Empire was so vast that the sun never set on its borders. During this period, British strategic culture was based on traditional British conservatism, awareness of imperial status, and a desire to maintain the existing world order. Thanks to rapid industrialization and access to colonial resources, the British Empire was interested in maintaining the status quo and avoided risky strategies, engaging in them only when guaranteed advantages were present. This thinking prevailed for two centuries.

The Cold War era marked a process of rethinking British strategic thinking, which continues to this day. However, the state did not undergo radical changes in understanding its priorities. Losing its dominant global position forced Britain to pursue policies based on several key areas: firstly, close relations with the new world leader, the United States; secondly, maintaining its imperial status through the Commonwealth; and thirdly, a distinct approach to European integration.

The end of the Cold War brought a gradual shift in understanding British strategic culture. William Wallace noted that, under new conditions, British foreign policy needed a fresh sense of "rationality" since the disappearance of the Soviet threat removed the need for the old architecture of international and European security, which had been created in the context of bipolar confrontation.

This formed the basis for a new set of questions facing British elites:

- (i) the first dilemma is related to debates on the country's regional alignment and its legacy as a "maritime" imperial power
- (ii) the second dilemma concerns the necessity of prioritizing national sovereignty in foreign policy decisions versus delegating part of it to international frameworks within "special relationships" with the U.S. and the European community
- (iii) the third dilemma block addresses the use of force in the implementation of foreign policy
- (iv) the fourth dilemma deals with the role of international law in the existing system of relations.

The rise to power of New Labour marked an attempt to address these dilemmas through a comprehensive national security framework and a rethinking of the challenges outlined above.

In her memoirs, Clare Short, the Minister for International Development in Tony Blair's government, writes that Blair showed no interest in foreign policy before becoming party leader in 1994. He lacked

the desire to support a significant group of fellow party members who were deeply troubled by events starting in 1997 and called for more active state participation in the conflict [23, p. 76]. Blair's foreign policy advisor, John Sawers, stated that Blair's government's policy was a strategy developed over time, rather than a set of ideas with which he came to power [9, p. 550].

Tony Blair proposed a model for transforming the culture of strategic thinking in the state through the following interconnected categories, which constituted his personal belief system:

- enhancing the role of the liberal world within the existing system of international relations
- combining Britain's role as a leader of the liberal world and a flagship within the European community as part of it;
- preserving the primacy of national sovereignty while sharing responsibility among democratic countries for resolving global issues;
- deepening horizontal integration processes while preserving national characteristics and sovereignty in the Euro-Atlantic system of relations;
- interventionism as a means of defending the core values of liberal democracies;
- moralism as the foundation of "international law" for states within the liberal world.

Blair's 1999 Chicago speech can be considered a turning point that began bringing "Global Britain" back to the international stage. By proclaiming the idea of "global interdependence" the New Labour Party emphasized the uncertainty and potential danger of the international situation. In this context, Britain was assigned the role of one of the leaders responsible for supporting the process of addressing challenges that arose after the collapse of the bipolar system of relations. In 1998, the Security Defense Report provided an analysis of the British foreign policy environment, noting, among other things, that the effects of emerging local crises could potentially spread to other regions [20].

Clare Short stated that new thinking was crucial not only for Britain but for all nations, as closer economic integration brings risks that can impact not only the domestic situation of a single country but also the international environment as a whole [24]. The realistic approach to defining the concept of "national interest" within this framework needed to be reconsidered, as Tony Blair believed that global challenges require global solutions. Global solutions, in turn, require global alliances, and these cannot be built upon state-centric interests. Alliances should be founded on shared global values [1, p. 225].

The announced strategy began to be implemented through the concepts of "liberal interventionism" and "humanitarian interventions" – the most debated aspects of Blairism in theory and practice. As elements of the broader idea of "global interdependence," they also constitute a key component of Tony Blair's belief in the need to reconsider the concept of sovereignty within the modern international system, emphasizing the weakening of the principle of non-interference in other states' internal affairs due to two reasons: the closer link between the domestic and foreign policies of individual states on the one hand, and the interdependence of all states on the other. These elements of Blairism are typically the most criticized.

For example, Michael Ancram, a former shadow foreign secretary, was among those who criticized this position, stating, "Our role in international affairs should not be based on romantic dreams of healing the world, nor on unconditional support for U.S. policies, but on realism and what lies in Britain's national interests" [18, p. 13].

Simultaneously with his attempt to transform the elite's view on the United Kingdom's role on the international stage, Tony Blair sought to change their mindset, especially concerning responsibility and the need to act. The Prime Minister emphasized the importance of taking a proactive position without waiting for others' reactions, as it is unknown which risk might affect an actor's future actions [11]. He highlighted the emergence of a new type of warfare that compels action even when a threat may seem illusory and distant [3]. Such an interpretation undermines established norms of international law and somewhat diminishes traditional views on the term "national interest." Blair argued that if there is an opportunity to spread freedom, rule of law, and an open society, this should be considered a national interest [2]. Blair emphasized the need not just to resolve issues today, but to prevent them from arising in the first place. "The old world" could afford to wait, assess situations over time, and perhaps even refrain from intervening, but today states no longer have that option. Today, it is necessary to act when we know [3].

A consolidating component of Blair's new Labour foreign policy ideology was the concept of a "pivotal state", which he defined as being at the core of alliances shaping the world and its future. Through the idea of a "pivotal state," Blair aimed to move away from the realpolitik concept of a "great power" while justifying the UK's role not merely as a "middle power", especially considering its economic and military strength and its permanent seat on the UN Security Council. The alliances "shaping the world and its future" with Britain at their core primarily refer to NATO and the European Union. Britain's "pivotal" international position

highlights the importance of a foreign policy goal aimed at "bridging" the divided post-Cold War United States and Europe. Additionally, public opinion within the country and the international community were prepared to recognize that certain states have not only the right but the duty to intervene (referring to liberal interventionism).

The next transformed categories were those of "ally states" and "aggressor states", now viewed in terms of "members of the international community" and "rogue states", excluded from it. Typically, the latter category included authoritarian regimes that did not share liberal values and were capable of using hard power against their own population.

Early intervention was no longer merely a moral duty but also a direct interest, as today's interconnected world means financial, security, and cultural issues can no longer be contained within "traditional borders" of the Westphalian model of relations [5]. Political elites began to see globalization as a process that could make society more prosperous [22], yet also more vulnerable to external factors, forming a new strategic landscape [14]. British Foreign Secretary Robin Cook outlined key principles to guide decisions on intervention participation:

- confidence in breaches of humanitarian law;
- exhaustion of all possible peaceful means of conflict resolution;
- assurance of long-term engagement capability and availability of conflict resolution tools;
- the use of force should align with stated goals and not serve hidden interests;
- preference for collective intervention participation and a UN Security Council mandate.

To implement these changes, Blair sought to harmonize the EU's and NATO's military capabilities to form the core of European and Euro-Atlantic security systems, emphasizing that all Alliance members should work to mitigate threats to its structure. Foreign Secretary Robin Cook underscored that NATO was the cornerstone of the security system not only for Britain but also for its allies. At the same time, the position on retaining "national control" over decision-making and operational planning remained dominant [20].

The 1999 White Paper by the British Ministry of Defence stated that NATO was crucial for the UK as it effectively supported British security interests. Only together with allies in Europe and North America could major future security threats be prevented [26].

The 1998 St. Malo Agreement shifted the security strategy development from the United States' central role, which dominated since the Cold War, toward autonomous European military capabilities. As noted by N. Gnesotto, at the St. Malo summit, Britain showed a change in its previously resistant stance toward including security within the EU's competencies and supported the development of a Common Security and Defence Policy. She further observed that Labour's new approach to security policy could dismantle political barriers that had hindered the Union from effectively addressing post-bipolar conflict outcomes [10].

The UK's exit from the EU became a decisive factor in reviving the idea of "Global Britain" in modern foreign policy, as it answered questions on the country's strategic culture. During a speech aboard HMS Queen Elizabeth, Prime Minister Theresa May stated: "This is the biggest and most complex warship ever built for the Royal Navy... This ship is a symbol of the United Kingdom as a great global, maritime nation... Britain can be proud of this ship, and what it represents. It sends a clear signal that as Britain forges a new, positive, confident role for ourselves on the world stage in the years ahead, we are determined to remain a fully engaged global power, working closely with our friends and allies around the world" [16].

Brexit presents opportunities for a more flexible foreign policy while highlighting the risks of isolation and the need to strengthen new economic ties, especially amid strained EU relations. According to IR 2021, Britain seeks to avoid dependence on a single economic system, strengthening trade with India, Japan, and Australia as part of its effort to reduce the EU's influence on its economy.

Russia's full-scale invasion of Ukraine in February 2022 posed a significant test for the UK's foreign policy strategy, especially in the context of the "Global Britain" concept. Government documents, including the updated IR 2023 emphasize a strengthened focus on European security and support for collective security through close NATO cooperation. Britain has adjusted its priorities in response to growing threats from Russia, enhancing support for Ukraine as a commitment to defending democratic values and international law.

Outlined in the IR 2021, "Global Britain" reflects the country's ambition to strengthen its influence on the world stage, supporting an independent foreign policy focused on global markets and security partnerships beyond the EU. The strategy positions "Global Britain" as an ambitious approach seeking to restore the country's role in international structures, including the UN, NATO, and the Commonwealth. The "Global Britain" policy entails strengthening ties with traditional allies like the United States and expanding relations with countries in Asia and the Pacific.

According to British expert Malcolm Chalmers from the Royal United Services Institute, Russia's invasion highlighted the need for the UK to strengthen ties with European allies even after Brexit. He argues that while "Global Britain" emphasizes global ambitions, the war in Ukraine confirmed that European security remains central to the national interest.

In response to the crisis, the UK increased its military and financial support for Ukraine. According to the British Ministry of Defense, the UK has become one of the largest suppliers of arms to Ukraine, including NLAW missile systems and Challenger 2 tanks. This decision aligns with the updated "Global Britain" vision, reflecting a readiness to act independently and uphold a rules-based international order, consistent with Prime Minister Rishi Sunak's statement that Britain would remain the "core of Euro-Atlantic security".

Researcher James Rogers from the Henry Jackson Society highlights that supporting Ukraine in its fight against Russian aggression is not only a moral duty but also an element of the UK's strategic positioning as a stabilizer in Europe and a defender of democratic nations against authoritarian regimes. This approach also reinforces London's global ambitions, underscoring its role in countering security threats with global repercussions. Nonetheless, an analysis of the UK's actions in supporting Ukraine shows a clear adherence to alliance policy logic, primarily in partnership with the United States [21].

All this confirms the thesis of Paul Cornish and his "Strategic Culture in the United Kingdom". The author mentions that the UK's alliance with the United States is an enduring feature both of the national policy discourse (in the form of a seemingly interminable discussion as to whether or not the UK has a 'special relationship' with the US) and in more practical terms: US and UK conventional armed forces have deployed together on operations and train together, often using similar equipment; their respective special or elite forces co-operate closely; and British armed forces do not contemplate undertaking large military operations other than in association with their US allies. Furthermore, the depth of the intelligence relationship between the two countries is unrivalled elsewhere, and the UK's submarine-based nuclear deterrent force is the product of co-operative arrangements with the US which have lasted for more than 50 years [8].

The update to the Integrated Review by the Sunak government marks a shift to the more competitive international political landscape. Russia is consistently identified as the most significant threat, with clear prioritization of support for Ukraine.

In its approach to China, London positions itself in solidarity with its allies, designating the country as an "epoch-defining challenge" to the rules-based international order, while still allowing for collaboration on multilateral matters. The core of this strategic reassessment focuses on the rising global competition that the UK and its Western partners must navigate.

To address these threats, the United Kingdom is emphasizing its partnerships and adjusting its geographic priorities. London is particularly focused on the Euro-Atlantic region, aiming to establish itself as a crucial actor in European security. The UK has built considerable credibility in Poland, the Baltic States, Sweden, Finland, and Ukraine – especially in contrast to Germany and France, which have been more cautious in their actions concerning nations bordering Russia.

In this context, the IR23 also reallocates the significance of the UK's European partnerships, with Germany being given a less pivotal role in security policy, while relationships with Poland, the Baltic states, and Ukraine are strengthened. Notably, there is an emphasis on cooperation with France, particularly in reference to the Indo-Pacific region. Concurrently, the United Kingdom is solidifying its presence in the Indo-Pacific through AUKUS, its engagement as a dialogue partner with ASEAN states, and gaining approval to join the Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership. The Indo-Pacific region, therefore, is becoming a fundamental element of British foreign policy, primarily aimed at enhancing its partnership with the United States.

Thus, we can draw the following conclusion. The strategic culture of Great Britain today is primarily determined by the geographical location of the state, the historical status of Britain as an empire, on the one hand, and the loss of this status after the Second World War and its transformation into the status of a middle power state. This gives rise to four dilemmas in the British culture of strategic thinking:

- (i) the first dilemma is related to debates on the country's regional alignment and its legacy as a "maritime" imperial power
- (ii) the second dilemma concerns the necessity of prioritizing national sovereignty in foreign policy decisions versus delegating part of it to international frameworks within "special relationships" with the U.S. and the European community
- (iii) the third dilemma block addresses the use of force in the implementation of foreign policy
- (v) the fourth dilemma deals with the role of international law in the existing system of relations.

Tony Blair's idea of "global interdependence" and Boris Johnson's and Rishi Sunak's approaches to the interpretation of the concept of 'Global Britain' offer the British political establishment a solution to this dilemma, which concerns the return of the imperial status of the state on the international arena, as well as a clear understanding of the contemporary international environment and the distribution of rejected directions collaboration for Britain in a global world. The key "pillars" on which this concept is built are: "stronger, safer and more prosperous", "an open and stable international order", "security for our citizens/protection of our people, our homeland and our democracy", "protection of the integrity of our nation against state threats", "the terrorist threat in Great Britain remains all too real", "scientific and technological superpower", "the transformation of Great Britain as a global center of services, digital technologies and data". The use of this approach in practice is an interesting material for further research.

Бібліографічний список/References:

1. Blair T. A Journey. London: Arrow. 2011. 768 p.
2. Blair T. Facing the Modern Challenge: The Third Way in Britain and South Africa. 18 February 2002. URL: <http://www.fco.gov.uk/en/news/latest-news/?view=Speech&id=2149436#> (date of application 03.07.2019).
3. Blair T. Speech at the Foreign Office conference. 7 January, 2003. URL: <http://web.archive.org/web/20060810160741/www.pm.gov.uk/output/Page1765.asp> (date of application 02.06.2019).
4. Blair T. Speech on the Iraq crisis in the house of Commons. – 18 March, 2003. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2003/mar/18/foreignpolicy.iraq1> (date of application 02.06.2019).
5. Blair T. Speech to the Los Angeles World Affairs Council. – 1 August, 2006. URL: <http://www.number10.gov.uk/output/Page9948.asp> (date of application 03.07.2019).
6. Theakston K. British Foreign Secretaries since 1974. London: Routledge. 2004. 281 p.
7. Cook R. Resignation speech over the Iraq war. URL: http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/uk_news/politics/2859431.stm (date of application 03.02.2017).
8. Cornish P. Strategic Culture in the United Kingdom. URL: https://www.researchgate.net/publication/300807887_Strategic_Culture_in_the_United_Kingdom (date of application 14.10.2024)
9. Daddow O. Liberal intervention in the foreign policy thinking of Tony Blair and David Cameron. *Cambridge Review of International Affairs*. 2013. Vol. 26. – P. 330 – 349.
10. Delgado M. "Sad, shady" Tony Blair: Ousted BBC chief Greg Dyke levels yet more criticism at the former PM. URL: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2468054/Sad-shady-Tony-Blair-Ousted-BBC-chief-Greg-Dyke-levels-criticism-PM.html> (date of application 03.02.2017).
11. Dyson S. B. Tony Blair's personality and leadership style. *The Blair Identity: Leadership and foreign Policy*. Manchester: Manchester University Press. 2009. P. 28-43.
12. Global Britain in a Competitive Age: the Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy> (date of application 14.10.2024)
13. Hadfeld A., Whitman R. The diplomacy of 'Global Britain': settling, safeguarding and seeking status. *International Politics*. 2023. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41311-023-00489-x> (date of application 14.10.2024)
14. Hain P. In place of foreign policy: progressive internationalism. London. Foreign Policy Centre. 2007. 11 p.
15. Haugevik K., Svendsen O. On safer ground? The emergence and evolution of "Global Britain". *International Affairs*. 2023. №99: 6. P. 2377-2404.
16. HMS Queen Elizabeth, Portsmouth: Theresa May's Speech. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/hms-queen-elizabeth-portsmouth-theresa-mays-speech> (date of application 14.10.2024)
17. Integrated Review Refresh 2023: Responding to a more contested and volatile world. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/integrated-review-refresh-2023-responding-to-a-more-contested-and-volatile-world/integrated-review-refresh-2023-responding-to-a-more-contested-and-volatile-world> (date of application 14.10.2024)
18. Keohane N. Thinking About Leadership. Princeton: Princeton University Press. 2010. 280 p.
19. Kupchan Ch. A. The Vulnerability of Empire. Ithaca: Cornell University Press. 1994. 527 p.
20. Paul D. W. British Foreign Policy under New Labour, 1997–2005. London: Palgrave Macmillan. 2005. 263 p.
21. Roger G. Towards "Global Britain": Challenging the New Narratives of National Decline. URL: <https://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2017/09/Towards-Global-Britain.pdf> (date of application 14.10.2024)
22. Seldon A. Blair Unbound. London: Pocket Books. 2008. 688 p..

23. Short C. An Honourable Deception? New Labour, Iraq, and the Misuse of Power. London: Free Press. 2004. 320 p..
24. Short C. The challenge for the UN in a globalising world. 26 September, 1999.
URL: <http://gos.sbc.edu/s/short2.html> (date of application 03.02.2017).
25. Snyder J. The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations. Santa Monica: Rand. 1977. 40 p.
26. The National Security Strategy of the United Kingdom. Security in an interdependent world.
URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7c68abed915d696ccfc92a/7291.pdf>
(date of application 03.02.2017).
27. Von Ondarza N., Rehbaum D. From “Global Britain” to Realpolitik – the Updated Integrated Review.
URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023C24/> (date of application 02.08.2024)

Прихненко М. І. «Глобальна Британія» і британська стратегічна культура: від Тоні Блера до сучасності

Референдум щодо Brexit у Сполученому Королівстві в 2016 році став поворотним моментом не лише у формуванні та реалізації британської зовнішньої політики, але й у відносинах Великої Британії з давніми партнерами та союзниками на європейській і світовій політичній арені. Важливо й те, що ідея «Глобальної Британії», що з'явилася як ключова концепція під час прем'єрства Терези Мей наново актуалізувала питання стратегічної культури в державі як узгодженої системи цінностей, розуміння національних інтересів та бачення місця держави на міжнародній арені. Однією з ключових проблем британської стратегічної культури є ідея «кризи Британії», яка розпочалася після закінчення Другої світової війни і пов'язана із втратою державою імперського статусу. З цього моменту імперативи мислення британських еліт в процесі розбудови зовнішньої політикою характеризуються невизначеністю через наявність різних бачень на місце держави на міжнародній арені та шляху її розвитку типу «європейська чи англосаксонська ідентичність», «в якій мірі держава може делегувати частину свого суверенітету міждержавним інституціям?», «яке місце Співдружності націй у політичній стратегії держави?» тощо. Концепція «глобальної Британії» проголошена у 2021 році актуалізувала потребу в дослідженні саме цього вектору діяльності держави, як спроби подолати зазначену «кризу», концептуалізувати існуючий зовнішньополітичний курс та окреслити чіткі критерії планування для британської стратегічної культури. Стаття фокусується на дослідженні ідеї «глобальної взаємозалежності» запропонованої Тоні Блером після закінчення холодної війни та окресленому концепті “Global Britain” в Integrated Review у 2021 та 2023 роках. Автором досліджується вплив запропонованих ідей та концепцій на вирішення чотирьох дилем британської стратегічної культури: (i) дебати щодо регіонального розташування держави та її спадщини як «морської» імперії; (ii) дебати щодо пріоритетності дотримання національного суверенітету та делегування його частини міжнародним структурам; (iii) питання застосування сили в реалізації зовнішньої політики; (iv) роль міжнародного права в існуючій системі відносин.

Ключові слова: британська стратегічна культура, глобальна взаємозалежність, глобальна Британія.

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.12

УДК 327.5:355.1((470+571):477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1062-942X>**Теміров Ю. Т., Донецький національний університет імені Василя Стуса**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8469-6612>**Леценко Л. В., Вроцлавський університет**

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТРУКТУРНОГО РЕАЛІЗМУ

Російсько-українська війна стала ключовим фактором сучасних міжнародних відносин, предметом осмислення представниками всіх основних напрямів в теорії міжнародних відносин. Мета дослідження – визначити особливості інтерпретації походження, природи та можливих наслідків сучасної російсько-української війни в рамках неореалізму. Усі реалістичні теорії поєднують визнання суверенних держави ключовими суб'єктами світової політики, які діють раціонально, намагаються максимально збільшити свій вплив в міжнародній системі. Реалісти розуміють анархію як відсутність законної верховної влади для регулювання суперечок і забезпечення виконання угод між державами чи іншими суб'єктами. При цьому анархічність системи не виступає безпосередньою причиною війни, але створює для неї сприятливе середовище конфлікту інтересів і міжнародного суперництва. Визначальним фактором світової політики, який обумовлює причини та перебіг, а також результати війн, перспективи миру, є розподіл сили в міжнародній системі. Засновник неореалізму Кеннет Волц вважав структурні характеристики міжнародної системи, до яких він відносить її анархічність та розподіл сили всередині системи, фундаментальними. Відповідно, структурні реалісти вважають «глибинною причиною» російсько-української війни порушення Заходом балансу сил в наслідок розширення НАТО на схід, що відповідає сприйняттю міжнародних відносин в контексті нескінченної конкуренції великих держав за вплив у міжнародній системі. Неореалістична інтерпретація війни має низку серйозних недоліків, які стали предметом критики як з боку представників інших підходів в рамках реалізму (неокласичного реалізму, оновленого класичного реалізму), так й з боку дослідників, які презентують інші теоретичні традиції (конструктивізм, історичну соціологію в міжнародних відносинах).

Ключові слова: реалістична традиція, структурний реалізм, причини і характер війни, російсько-українська війна

Російсько-українська війна не тільки стала ключовим фактором сучасних міжнародних відносин, із зрозумілих причин вона є предметом осмислення як на експертно-прикладному рівні, так і академічно-теоретичному [31]. Хоча свою думку щодо походження, природи та можливих наслідків війни висловили представники багатьох підходів у теорії міжнародних відносин [9; 23], найактивнішу участь в дискусії беруть представники двох теоретичних традицій – реалістичної та ліберально-ідеалістичної. Якщо аналізувати промови стосовно російської агресії лідерів провідних західних країн, включно з президентом США Джоозефом Байденом, то стає очевидним, що вони говорять скоріше мовою лібералів-ідеалістів. Майже консенсусним, наприклад, є сприйняття російсько-української війни в контексті світового протистояння демократії та тоталітаризму. Реалістичні інтерпретації не є популярними серед керівників Заходу, принаймні публічно. Однак після вступу протистояння в стадію «війни на виснаження», певного послаблення підтримки України громадянами демократичних держав все більшої актуальності набуває бачення можливих варіантів якщо не завершення війни, то хоча б припинення її гострої військової фази. У такій ситуації поширюються пропозиції прагматично-компромісного характеру, до яких схильні передусім прибічники реалізму [8; 11; 24; 33]. Як зазначає американський дослідник Пол Поуст, коли реалістична теорія використовується в політиці, вона перетворюється на реалполітику, відповідно до якої держави повинні збалансувати своїх супротивників, домагатися відносних переваг, а не погоджуватися на наднаціональні та інституціональні обмеження їхньої свободи дій у міжнародних справах [15].

Авторитетний дослідник теорій міжнародних відносин Деніел Дрезнер, відповідаючи на питання про здатність реалізму пояснити війну в Україні, стверджує, що реалістична позиція є достатньо простою: для пояснення того, що відбувається зараз, потрібно повернутися до рішення США щодо розширення НАТО, яке почалося в 1990-х роках. Розширюючи Північноатлантичний альянс, пропонуючи перспективу членства Києву та Тбілісі, Вашингтон запустив механізми дилеми безпеки, спровокував Росію на вторгнення в Грузію в 2008 році та в Україну у 2014 і 2022 роках [2]. Запропоноване Д. Дрезнером узагальнення найбільшою мірою відповідає підходу структурних реалістів (неореалістів), які в дослідженнях російсько-української війни представлені, передусім сучасним класиком цього напрямку теорії міжнародних відносин Джоном Мершеймером [12; 13]. Однак, окрім неореалістів своє бачення найбільшого військового конфлікту після закінчення холодної війни оприлюднили прибічники класичної [1], неокласичної [20; 216] версій реалізму і навіть християнського реалізму [16; 19] та реалістичного конструктивізму [9; 17].

Інтерес до інтерпретації саме структурних реалістів пояснюється кількома обставинами: по-перше, популярністю теоретичного підходу в академічному та експертному середовищах; по-друге, переважно негативними для України прикладними політичними аспектами осмислення російської агресії на теоретико-методологічних засадах структурного реалізму.

Мета нашого дослідження – визначити особливості інтерпретації походження, природи та можливих наслідків сучасної російсько-української війни в рамках неореалізму. При цьому автор бере до уваги, що підходи деяких науковців складно однозначно віднести не тільки до певних напрямків у середині реалізму, більше того, до реалізму як такого. З одного боку, Стівен Волт, наприклад, висловлює достатньо обґрунтовані сумніви стосовно аксіоматичності належності Генрі Кіссінджера до реалістичної традиції [28]. З іншого боку, Ричард Нед Лебов, по-перше, асоціює свої погляди з конструктивізмом, по-друге, пропонує розуміння класичного реалізму, яке помітно відрізняється від домінуючої точки зору [17]. До того ж, на нашу думку, слід уникати штучного урізноманітнення реалізму, на кшталт виокремлення «російського реалізму» [22]. Логіка запропонованого нами шляху досягнення поставленої мети передбачає послідовне вирішення трьох завдань: виокремлення положень у розумінні війни, які поділяються представниками всіх основних підходів у межах реалістичної традиції; розкрити специфіку бачення російсько-української війни структурними реалістами; показати недоліки та обмеженості неореалістичної моделі пояснення війни. В центрі нашої уваги будуть роботи двох авторів: Джона Мершеймера та Стівена Волта. По-перше, їхні оцінки різних аспектів російсько-української конфронтації мають широкий резонанс як в академічному, так й експертному середовищі [3, р. 1873]. По-друге, Дж. Мершеймер репрезентує так би мовити типову неореалістичну модель аналізу, в той час як С. Волт намагається вдосконалити її, подолати деякі з базових недоліків.

Як вже зазначалося, реалізм не є монолітною теорією, він більш подібний до теоретичної традиції, сукупності достатньо різноманітних підходів. Тим не менше, існує доволі широкий консенсус стосовно переліку (але не інтерпретації) теоретичних положень щодо причин і природи війни, які поділяються якщо не всіма, то значною більшістю представників реалістичної традиції [10, р. 28-31]. Усі реалістичні теорії визнають суверенні держави ключовими суб'єктами світової політики, які діють раціонально, маючи на меті посилити власну безпеку і могутність в анархічній міжнародній системі. Реалісти (як і представники більшості інших теоретичних традицій міжнародних відносин) розуміють анархію як відсутність законної верховної влади для регулювання суперечок і забезпечення виконання угод між державами чи іншими суб'єктами. При цьому анархічність системи не виступає безпосередньою причиною війни, але створює для неї сприятливе середовище конфлікту інтересів і міжнародного суперництва. Визначальним фактором світової політики, який обумовлює причини та перебіг, а також результати війн, перспективи миру, є розподіл сили в міжнародній системі. Інтерпретація поняття сили, співвідношення впливу на розуміння міжнародної системи концепцій природнього стану та анархії має суттєві наслідки для розмежування теоретичних підходів всередині реалістичної традиції. Визнаючи війну природнім станом відносин між суб'єктами світової політики, реалісти скептично ставляться до можливостей миру, до системних проєктів створення та підтримки мирного міжнародного порядку.

Як аргументовано зазначає авторитетний дослідник реалізму у світовій політиці Джонатан Кіршнер, надзвичайний вплив на цю теоретичну традицію структуралізму призвів до того, що, починаючи з 1980-х років, як її прибічники, так й критики, фактично ототожнюють реалізм і структурний реалізм [6, р. 1]. Засновник неореалізму Кеннет Волтц вважав структурні характеристики

міжнародної системи, до яких він відносить її анархічність та розподіл сили всередині системи, фундаментальними[30, р. 89, 97-98]. Це відрізняло його від класичних реалістів, які віддавали перевагу фактору людської природи, загалом теорії природного стану. Для структурних реалістів параметри сили, а не внутрішні характеристики держави визначають її поведінку на міжнародній арені[30, р. 99]. Набуття актором міжнародних відносин сили не є самоціллю, а більшою мірою засобом досягнення безпеки. Значення, яке надається розподілу сили в системі, перетворює баланс сил і полярність у базові концепції структурного реалізму. Вже К. Волтцем в теоретичні підвалини неореалізму було закладено потужну ахистористичну складову. Показово, що він не розцінював закінчення холодної війни в якості системної зміни, яка потребує кардинального перегляду базових засад структурного реалізму[29, р. 5].

Анархічний характер міжнародної системи призводить до різних результатів для теоретиків наступального та оборонного реалізму. Наступальні реалісти стверджують, що анархія змушує держави задля виживання максимізувати вплив, намагатися бути найпотужнішим гравцем у системі[12, р. 33–34]. На думку оборонних реалістів анархія спонукає держави приймати більш помірковані, оборонні стратегії, які передбачають набуття потужності, достатньої для підтримання існуючого балансу сил. До того ж, ціна агресивної політики, як правило, переважає її здобутки. Кеннет Волтц вважав, що зростання потужності держави може як сприяти, так й шкодити її безпеці, а тому пріоритетною метою держави повинно бути не досягнення максимального впливу, а збереження статусу в міжнародній системі[30, р. 126].

Однак у поясненні причини російської агресії проти України і наступальні, і оборонні структурні реалісти принципових розбіжностей не мають: зближення України із Заходом, євроатлантична та європейська інтеграція порушують баланс сил, створюють загрози для росії. Захід спровокував кремль, напад останнього на сусідню державу є превентивним, а тому саме США та їхні союзники по НАТО несуть відповідальність за війну, про що однозначно заявляє Дж. Мершеймер уже в 2014 р.[13]. Після переходу війни у повномасштабний формат він лише дещо адаптував до нових обставин аргументацію, додав нюансів до свого бачення механізму розкручування конфронтації, провинна за яку так само покладається на Захід[5]. Найбільш суттєва зміна стосується того, що тепер центральною ланкою логіки цього неореаліста стає небезпека загання велику державу в глухий кут, ризик підштовхнути путіна до використання ядерної зброї. Стівен Волт, який тяжіє, скоріше, до оборонного реалізму, також покладає відповідальність за конфронтацію на західних ліберальних ідеалістів, під впливом яких уряди звикли видавати бажане за дійсне[25]. Подібна звичка спричинила помилкову оцінку наслідків розширення НАТО на схід: москва не сприйняла наївного запевнення Брюсселю про відсутність загрози для її національної безпеки, відповіла нападом на Грузію та Україну[26]. За місяць до початку повномасштабного вторгнення С. Волт стверджує, що кризи можна було легко уникнути, якщо б Захід не провокував росію розширенням Альянсу, перспективою приєднання до нього пострадянських країн, підтримкою Революції Гідності в Україні. Провина ж путіна полягає лише в ускладненні проблеми своїм бажанням отримати від Києва максимальних поступок «під дулом пістолета».

Сутність бачення структурними реалістами природи російсько-української війни, як і війн загалом, може бути представлено однією короткою тезою з фундаментальної роботи Джона Мершеймера «Трагедія політики великих держав»: світ приречений на довічне суперництво великих держав[12, р. 2]. Було б спрощенням стверджувати, що Мершеймер пропонує примітивне пояснення. Він не ігнорує вплив таких факторів, як російський націоналізм, путінський ревізіонізм або нюанси внутрішньої ситуації в Україні. Тим не менше, вказані фактори віднесені ним до ситуативних обставин, в той час як глибинною причиною кризи є затьмарена ліберальним ідеалізмом політика Заходу. Зауважимо, що Стівен Волт дещо пом'якшує схематизм розуміння характеру цієї війни активнішим залученням факторів націоналізму та лідерства, визнаючи, що навіть для реалістів, крім незаперечної важливості впливу структурних сил, персоналії політичних лідерів також іноді мають значення[26]. Приклад російської агресії проти України достатньо переконливо ілюструє основні обмеженості неореалізму, серед яких: схильність до осмислення загальних тенденцій за доволі обмеженої продуктивності в поясненні конкретних проявів чи наслідків цих тенденцій; недостатність принципу розподілу сили в системі для пояснення чисельних варіацій причин війни та можливостей миру; нездатність пояснити джерела фундаментальних структурних змін, які розглядаються ключовими факторами поведінки держав, а значить і походження війни.

Не зважаючи на скептицизм структурних реалістів щодо можливостей тривалого миру, заслуговує на окрему увагу їхнє уявлення про врегулювання кризи, появу якої «можна було легко

уникнути». В березні 2022 р. Дж. Мершеймер зазначив, що на той момент неможливо було знати, на яких умовах криза буде врегульована, і така позиція є цілком зрозумілою. Але в цій же статті для «The Economist» він наголошує, що без врахування «глибинної причини» війна закінчиться крахом України та втягуванням НАТО в безпосередню конфронтацію з росією[5]. Бачення С. Волта є дещо іншим, але його аргументи також спираються на базові постулати структурного реалізму. Виходячи з того, що параметри сили росії багатократно переважають українські, а впевненості в тривалості зовнішньої підтримки останньої немає, він критикує Захід за стратегію «мир з позиції сили», небажання шукати альтернативних форматів завершення війни[24], недооцінку загрози ядерної ескалації[26]. Стівен Волт ставить під сумнів можливість обома сторонами досягти задекларованих максимальних переможних результатів, а тому треба домовлятися. Обидва провідних неореаліста уникають однозначних рекомендацій стосовно умов врегулювання, але їхнє наполегливе акцентування тези про те, що Україна є слабшою стороною у війні на виснаження, заохочує висновок про компроміс коштом поступок саме з українського боку.

Доволі ґрунтовна та системна характеристика недоліків мершеймеровського структурного реалізму міститься в статті Гаральда Едінгера[3]. В контексті пояснення російської агресії проти України він поділяє ці недоліки на кілька груп: проблеми інтерпретації сили та наслідків зміни балансу сил; питання визначення інтересів і раціональності завдань зовнішньої політики; вплив уявлення про статусу в міжнародній системі (особливо його невизнання) на поведінку держави; страх перед революцією та втратою політичної влади. Особливий інтерес викликає зауваження про те, що бачення Мершеймером причин і природи російсько-української кризи суперечить базовій логіці наступального реалізму. І Мершеймер, і Волт наполягають, що напад росії можна було б уникнути в разі відмови просування НАТО на схід. Разом з тим, обидва неореалісти не дають відповіді на цілу низку питань. Чому віддалена перспектива євроатлантичної інтеграції України спровокувала набагато агресивнішу реакцію ніж попередні хвилі розширення, включно з приєднанням країн Балтії? Наскільки доречно засуджувати розширення НАТО, якщо воно абсолютно відповідає фундаментальній тезі наступальних реалістів про бажання суб'єктів міжнародної системи максимізувати свої потужність та вплив? Одна з можливих відповідей може бути пов'язана з концептуальною нелогічністю наступального реалізму [7].

Обговорення неореалістичних інтерпретацій російсько-української війни за участі Д. Дрезнера, Г. Едінгера, Дж. Кіршнера, С. Коткіна, Р. Н. Лебова все ж таки є дискусією переважно в межах реалістичної традиції. При цьому осмислення деяких концептуальних вад структурного реалізму потребує залучення ідей з арсеналу інших теоретико-методологічних традицій дослідження світової політики загалом, природи сучасних війн зокрема. Не зважаючи на те, що Ричард Нед Лебов, на його думку, критикує структурний реалізм з позицій оновленого класичного реалізму, запропоноване ним бачення мотивації держав методологічно походить від конструктивізму[9]. З іншого боку, історична соціологія в міжнародних відносинах дозволяє пояснювати протистояння росії та України не стільки оцінюючи параметри сили, скільки враховуючи їхню кардинально відмінну суспільну природу, яка виступає фундаментальним чинником поведінки на міжнародній арені, включно із ставленням до війни. За такого підходу європейську та євроатлантичну інтеграцію України слід сприймати не тільки в якості безпекового, але й цивілізаційного вибору, а російську агресивність пояснювати не стільки порушенням балансу сил, скільки квазі-імперіалістичною природою зовнішньої політики.

Таким чином, представники структурного реалізму вважають «глибинною причиною» російсько-української війни порушення Заходом балансу сил в наслідок розширення НАТО на схід, що відповідає сприйняттю міжнародних відносин в контексті нескінченної конкуренції великих держав за вплив у міжнародній системі. Відповідальність росії розглядається в якості другорядної, пов'язаної не з походженням, а загостренням конфронтації. При цьому наступальні та оборонні реалісти дещо по-різному розставляють акценти стосовно співвідношення ролі структур анархічної системи, передусім це стосується інтерпретації впливу балансу сил. Пояснення війни структурними реалістами має серйозні, навіть концептуальні недоліки. Частина з них (схильність до узагальнень та алогічність політичних рекомендацій, категоричний ахісторизм, тяжіння до монофакторної аргументації тощо) може бути усунена із залученням методологічного потенціалу інших версій реалізму, передусім неокласичного реалізму та оновленого класичного реалізму. Однак подолання інших, як правило обумовлених ігноруванням фактору суспільної природи суб'єкта, потребує виходу за межі реалістичної традиції.

Бібліографічний список/References:

1. A conversation with Henry Kissinger. The transcript of his meeting with our journalists. May 17, 2023. URL: <https://www.economist.com/kissinger-transcript> (дата звернення: 17.05.2023).
2. Drezner D.W. Can realism explain the war in Ukraine? *The Washington Post*. March 3, 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2022/03/03/can-realism-explain-war-ukraine/> (дата звернення: 17.08.24).
3. Edinger H. Offensive ideas: structural realism, classical realism and Putin’s war on Ukraine. *International Affairs*. 2022. Vol. 98. № 6. P. 1873-1893.
4. Ito R. Hubris balancing: classical realism, self-deception and Putin’s war against Ukraine. *International Affairs*. 2023. Vol. 99. № 5. P. 2037-2055.
5. John Mearsheimer on why the West is principally responsible for the Ukrainian crisis. *The Economist*. March 19, 2022. URL: <https://www.economist.com/by-invitation/2022/03/11/john-mearsheimer-on-why-the-west-is-principally-responsible-for-the-ukrainian-crisis> (дата звернення: 09.12.2022).
6. Kirshner J. *An Unwritten Future. Realism and Uncertainty in World Politics*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2022. 336 p.
7. Kirshner J. Offensive realism, thucydides traps, and the tragedy of unforced errors: classical realism and US–China relations. *China International Strategy Review*. 2019. Vol. 1. P. 51–63.
8. Kupchan Ch. A. It’s Time to Bring Russia and Ukraine to the Negotiating Table. *The New York Times*. November 2, 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/11/02/opinion/russia-ukraine-negotiation.html> (дата звернення: 10.07.2024).
9. Lebow R.N. International Relations Theory and the Ukrainian War. *Analyse & Kritik*. 2022. Vol. 44. № 1. P. 111-135.
10. Levy J. S., Thompson W.R. *Causes of War*. Wiley-Blackwell, 2010. 288 p.
11. Lukyanov F. Graham Allison: ‘Time to Search for an Off-Ramp’ in Ukraine. URL: <https://www.russiamatters.org/analysis/graham-allison-time-search-ramp-ukraine> (дата звернення: 31.10.2022).
12. Mearsheimer J.J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, London: W.W. Norton & Company, 2001. XVI, 555 p.
13. Mearsheimer J.J. Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Foreign Affairs*. 2014. Vol. 93. № 5. P. 77-89.
14. Paul R. What Putin’s Invasion Means for Foreign Policy Realism. *The National Interest*. March 7, 2022. URL: <https://nationalinterest.org/feature/what-putin%E2%80%99s-invasion-means-foreign-policy-realism-201015> (дата звернення: 14.04.2022).
15. Poast P. A World of Power and Fear. What Critics of Realism Get Wrong. *Foreign Affairs*. June 15, 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-06-15/world-power-and-fear> (дата звернення: 16.06.2022).
16. Polinder S. Russia-Ukraine War from a Moral-Realist Approach. *Providence*. April 8, 2022. URL: <https://providencemag.com/2022/04/russia-ukraine-war-moral-realist-approach-moral-realism/> (дата звернення: 14.04.2022).
17. Schouten P. Theory Talk № 53: Ned Lebow on Drivers of War, Cultural Theory, and IR of Foxes and Hedgehogs. *Theory Talks*. 2013. URL: <http://www.theory-talks.org/2013/03/theory-talk-53.html> (дата звернення: 03.12.2023).
18. Smith N.R., Dawson G. Mearsheimer, Realism, and the Ukraine War. *Analyse & Kritik*. 2022. Vol. 44. № 2. P. 175-200. URL: <https://doi.org/10.1515/auk-2022-2023>.
19. Tooley M. Christian Realism vs Cynicism & Idealism. *Providence*. March 10, 2022. URL: <https://providencemag.com/2022/03/christian-realism-vs-cynicism-idealism/> (дата звернення: 03.04.2022).
20. Transcript: Ezra Klein Interviews Emma Ashford. URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/18/podcasts/transcript-ezra-klein-interviews-emma-ashford.html> (дата звернення: 11.04.2022).
21. Transcript: Ezra Klein Interviews Fareed Zakaria. URL: <https://www.nytimes.com/2023/06/02/podcasts/transcript-ezra-klein-interviews-fareed-zakaria.html> (дата звернення: 10.07.2023).
22. Tsygankov A.P. At War with the West: Russian Realism and the Conflict in Ukraine. *Journal of Military and Strategic Studies*. 2022. Vol. 22. Issue 2. P. 110-128.
23. Walt S.M. An International Relations Theory Guide to the War in Ukraine. *Foreign Policy*. March 8, 2022. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/03/08/an-international-relations-theory-guide-to-ukraines-war/> (дата звернення: 03.01.2023).
24. Walt S.M. A Practical Guide to Perpetual Peace. *Foreign Policy*. December 29, 2023. URL: <https://foreignpolicy.com/2023/12/19/realist-guide-world-peace/> (дата звернення: 25.09.2024).
25. Walt S.M. Liberal Illusions Caused the Ukraine Crisis. *Foreign Policy*. January 19, 2022. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/01/19/ukraine-russia-nato-crisis-liberal-illusions/> (дата звернення: 06.11.2024).

26. Walt S.M. The Top 5 Lessons From Year One of Ukraine's War. *Foreign Policy*. February 9, 2023. URL: https://foreignpolicy.com/2023/02/09/the-top-five-lessons-from-year-one-of-ukraines-war/?tpcc=recirc_trending062921 (дата звернення: 26.02.2023).
27. Walt S.M. The Ukraine War Doesn't Change Everything. *Foreign Policy*. April 13, 2022. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/04/13/ukraine-war-realism-great-powers-unipolarity/> (дата звернення: 25.10.2024).
28. Walt S.M. Was Henry Kissinger Really a Realist? *Foreign Policy*. December 5, 2023. URL: https://foreignpolicy.com/2023/12/05/was-henry-kissinger-really-a-realist/?utm_source=Sailthru&utm_medium=email&utm_campaign=Subscriber... (дата звернення: 12.01.2024).
29. Waltz K.N. Structural Realism after the Cold War. *International Security*. 2000. Vol. 25. № 1. P. 5-41.
30. Waltz K.N. *Theory of International Politics*. Reading, Mass.: Addison-Wesley Publishing Company, 1979. 251 p.
31. *War in Ukraine: Conflict, Strategy, and the Return of a Fractured World*. Ed. by Hal Brands. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2024. 324 p.
32. What Putin Got Wrong About Ukraine, Russia, and the West. A Conversation With Stephen Kotkin. *Foreign Affairs*. May 26, 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com/podcasts/what-putin-got-wrong-about-ukraine-russia-and-west> (дата звернення: 13.09.2024).
33. Zand B. Crisis Researcher Graham Allison on the Ukraine War: «Dealing with Horrible Leaders Is Part of the History of International Relations». URL: <https://www.spiegel.de/international/world/interview-dealing-with-horrible-leaders-is-part-of-the-history-of-international-relations-a-31a0aabb-35eb-4107-a65f-39ae5f79c9e7> (дата звернення: 06.06.2022).

Temirov Y., Leshchenko L. The Russia-Ukraine War in the Interpretation of Structural Realism

The Russia-Ukraine War has become a critical factor in present-day International Relations, a subject of reflection by representatives of all major traditions in the theory of International Relations. The study aims to determine the peculiarities of the interpretation of the origin, nature and possible consequences of present-day Russia's war in Ukraine within the framework of neorealism. All realist theories are united by the recognition of sovereign states as key actors of world politics, which act rationally, trying to maximize their influence in the international system. The realists understand anarchy as the absence of a legitimate supreme authority to regulate disputes and ensure the implementation of agreements between states or other subjects. At the same time, the anarchy of the system does not act as a direct cause of war but creates a favourable environment for its conflict of interests and international rivalry. The determining factor in world politics, which explains the causes and course, as well as the results of wars and the prospects for peace, is the distribution of power in the international system. The founder of neorealism, Kenneth Waltz, considered the structural characteristics of the international system, to which he refers anarchy and the distribution of power within the system, to be fundamental. Accordingly, structural realists consider the «deep cause» of Russia's invasion of Ukraine to be the West's violation of the balance of power because of NATO's expansion to the East, which corresponds to the perception of International Relations in the context of endless competition between great powers for influence in the international system. The neorealist interpretation of war has some severe shortcomings that have become the subject of criticism from the representatives of other approaches within the framework of realism (neoclassical realism, renewed classical realism) and researchers presenting other theoretical traditions (constructivism, Historical Sociology in International Relations).

Keywords: *realist tradition, structural realism, the causes and nature of war, the Russia-Ukraine War.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.13

УДК 323.2:327:355.48((470+571):477)''364/366''

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4878-2230>**Берегута В. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса**

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВТІЛЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У статті розглядається питання адаптації закордонного досвіду реалізації історичної політики в повсенний період країнами, що перебували у стані збройного конфлікту або війни, при плануванні напрямів та форм історичної політики України в умовах російсько-української війни та після її завершення. В роботі досліджуються такі три форми проведення історичної політики, як висвітлення збройного конфлікту або війни в шкільному підручнику з національної історії (на прикладі Алжиру після Алжирської війни 1954-1962 рр.), перейменування населених пунктів та вулиць (на прикладі Боснії і Герцеговини після Боснійської війни 1992-1995 рр.) та створення двосторонніх міждержавних комісій фахівців в галузі історії (на прикладі Німеччини, Польщі, Чехословаччини та Франції після Другої світової війни). Автором аналізується, які елементи історичної політики вищезазначених країн потенційно можуть бути застосовані в українському контексті з певними застереженнями вже зараз, враховуючи природу та характер російсько-української війни, а які – в майбутньому за умови внутрішньополітичних трансформацій в Російській Федерації. Окрема увага привертається європейській інтеграції України та необхідності подальшого налагодження діалогу з Польщею та Угорщиною з питань Волинської трагедії та угорської національної меншини в Закарпатській області відповідно. За результатами проведеного аналізу, у висновках виокремлюються рекомендації щодо вдосконалення історичної політики України під час російсько-української війни та після її завершення. Акцент у визначених рекомендаціях спрямовується на комплексний характер реалізації історичної політики, який повинен охоплювати три запропоновані вищевказані її форми, а також розкриття історичних та культурних взаємозв'язків України з державами Європи для поглиблення світоглядних засад інтеграції України до Європейського Союзу.

Ключові слова: історична політика, політика пам'яті, російсько-українська війна, постконфліктне відновлення, шкільний підручник з історії, декомунізація, дерусифікація, комісії істориків, Україна, Росія

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Успішне врегулювання міждержавних або міжетнічних внутрішньодержавних збройних конфліктів передбачає не лише укладення відповідних угод про припинення вогню та про завершення стану війни, але й планування постконфліктного відновлення. При цьому державне керівництво повинно піклуватись як про залучення зовнішньої допомоги для відбудови економіки та інфраструктури, так і про недопущення повторення збройного конфлікту в майбутньому, особливо якщо він мав чітке історичне підґрунтя, шляхом проведення виваженої історичної політики. Така проблема є особливо актуальною для України впродовж одинадцяти років в умовах російської військової агресії, коли обґрунтована історична політика стає інструментом збереження самобутності української нації та обґрунтування її права на незалежність. Водночас історичний вимір та геополітичні наслідки російського вторгнення в Україну актуалізують питання розробки оновленого механізму проведення історичної політики, спрямованої на закарбування колективної пам'яті про події російсько-української війни не лише в представників теперішнього покоління, але й наступних.

Таким чином, **метою** дослідження є виокремлення рекомендацій щодо історичної політики України в умовах повномасштабного військового вторгнення Росії на територію України та майбутнього повоєнного відновлення. Визначені автором пропозиції базуватимуться на аналізі повоєнного досвіду реалізації історичної політики різних європейських країн, що зіткнулись із проблемою національного або міждержавного примирення та перебували у стані війни або військового конфлікту. Відповідно, це

дозволить зробити висновок про те, наскільки доцільною є імплементація іноземного досвіду формування колективних уявлень про минуле в українських реаліях та оцінити його значення для передбачення ефективності пропонованих в даній статті заходів. Методами дослідження є якісний контент-аналіз текстових масивів (статей, підручників, новинних ресурсів), присвячених досвіду реалізації історичної політики в іноземних державах, метод кейс-стаді та порівняльний аналіз механізмів історичної політики й обставин повоєнного відновлення в цих країнах, що уможливив виокремлення рекомендацій для вдосконалення історичної політики в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закордонний досвід реалізації історичної політики в контексті перспектив його втілення в Україні був предметом дослідження в роботах В. Лозового, О. Вар'ян, Я. Журавльова, О. Григор'євої та ін.

Виклад основного матеріалу. Висвітлення сучасного етапу російсько-української війни (з 2022 р.) в шкільних підручниках з історії України. Одним з найважливіших просвітницьких інструментів історичної політики України є підручники з історії України для учнів закладів загальної середньої освіти. З початком повномасштабного вторгнення Росії 2022 р. постало питання оновлення змісту шкільних підручників з історії 11 класу, де натеper вивчається сучасний період історії України, шляхом висвітлення подій нової фази російсько-української війни. Так, Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий анонсував, що у вересні 2024 р. розділ про російське повномасштабне вторгнення вже буде включено до підручників з історії України для учнів 11 класу [2]. У цьому контексті корисними будуть окремі аспекти досвіду Алжиру із висвітлення подій Алжирської війни 1954-1962 рр. проти французького колоніального панування у національних шкільних підручниках.

По-перше, дані події в африканській країні подаються як «Війна за національне визволення Алжиру» («Війна за незалежність Алжиру від Франції») [3, с. 46] із наголосом на позитивній меті повстання, що підкреслює його вагомість у становленні суверенітету та незалежності країни. Якщо поширеною в політичному середовищі та серед громадськості назвою подій російсько-української війни з 2022 р. є «повномасштабне вторгнення Росії в Україну», то зміст даного розділу повинний також бути висвітлений з акцентом на важливості оборони України для збереження її суверенітету та незалежності від Росії та неповернення назад в часи, коли Росія контролювала українські землі.

По-друге, опис подій російського вторгнення повинен містити не лише фактологічний матеріал, а посилювати патріотичні настрої серед молодшого покоління. Так, алжирським учням пояснюють, що на уроках історії вони мають змогу «дізнатись про величезні втрати їхніх батьків та їхнього народу, принесені на вівтар свободи їхньої Батьківщини – Алжиру», оскільки саме «рішучість алжирського народу не визнавати французький колоніалізм і битися проти нього» [3, с. 47] стала рушієм становлення Алжиру як незалежної країни. Окрім такого наративу, в українському контексті можливим є представлення історій діяльності волонтерів та аналізу «руху опору» (партизанського руху) на тимчасово окупованих територіях на сторінках підручника з української історії, що відіграють надзвичайно важливу роль у боротьбі з агресором в доповненні до зусиль військовослужбовців ЗСУ. Це сприятиме формуванню такого колективного уявлення серед школярів про війну, діяльність щодо наближення перемоги в якій стала спільною справою усіх українців як єдиної нації, а отже – формуванню активної громадянської позиції кожного школяра.

По-третє, підручник з історії повинен проводити наратив історичної сформованості української нації та її приналежності до західної (європейської) спільноти. Так, закладення ментального сприйняття цих речей можливе завдяки не лише завдяки представленню надання урядами іноземних держав політичної, військової та економічної підтримки Україні, але й шляхом наведення історій волонтерської допомоги громадян європейських країн українським біженцям. Окрім того, важливо доповнити шкільні підручники з історії повинні розділами, присвяченими аналізу та спростуванню російських наративів про «малоросійськість» українців та їхню історичну єдність з росіянами як політичного інструменту Москви щодо обґрунтування військової агресії проти України та заперечення права на існування останньої як незалежної держави.

Перейменування власних назв в межах політики декомунізації та дерусифікації. Взятий у 2015 р. українським урядом курс на проведення всеохопної декомунізації та дерусифікації (перейменування назв вулиць, сіл, міст та пам'яток культури) [5], що особливо посилювався з 2022 р. [6], є доцільним засобом збереження та популяризації саме української, а не російської або радянської, історичної пам'яті. В контексті реалізації політики пам'яті через механізм надання нових назв об'єктам в контексті повоєнного відновлення може бути проаналізований досвід Боснії і Герцеговини після Боснійської війни 1992-1995 р.

Варто підкреслити, що імплементація боснійського досвіду в українських реаліях натепер є обмеженою. По-перше, перейменування об'єктів відповідно до мети боснійської політики пам'яті – відтворення атмосфери мирного довоєнного співжиття боснійців, хорватів та сербів в межах однієї країни через незгадування подій війни 1992-1995 рр., зокрема під час перейменування вулиць [3, 180-183], – в межах України означатиме забуття десятків тисяч жертв російсько-української війни як серед військовослужбовців, так і серед цивільних. Таким чином, надання вулицям нових назв, не пов'язаних з війною, не відповідатиме українському політичному наративові про історичну важливість теперішніх подій як у становленні української державності, так і для сучасної системи міжнародних відносин.

По-друге, вулиці боснійського міста Брчко після закінчення війни перейменовувались за змішаною схемою, коли лише третина вулиць міста носила нейтральні назви (тобто такі, які були прийнятними як для боснійців, так і для сербів та хорватів), а інша частина назв була розподілена за принципом «національного паритету відповідно до приблизної частки кожного етносу в етнічному складі округу Брчко після війни – 40% вулиць отримали боснійські назви, 40% – сербські та 20% – хорватські. Завдяки цьому місто фактично залишилось поділеним на окремі квартали відповідно до етнічного складу його районів [3, с. 184-185]. Однак дану модель неможливо застосувати для України, оскільки вона є однопартійною державою. Доцільним залишається перейменування власних назв за принципом їх прийнятності найбільшою кількістю населення, проте натепер це можливо лише на підконтрольних українському уряду територіях, що перебувають в українському інформаційному просторі. Наприклад, так відбувається у Вінниці, Києві та в інших українських містах, де нові назви об'єктів обираються шляхом онлайн-голосування [1; 7] Однак на тимчасово окупованих територіях, де Росія активно поширює антиукраїнську пропаганду, після їх деокупації декомунізація та дерусифікація повинна реалізовуватись після проведення з місцевими мешканцями інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо необхідності здійснення заходів з подолання радянської та російської минувшини.

У цьому контексті, по-третє, варто розглянути боснійський досвід міжінституціональної взаємодії органів місцевого самоврядування та міжнародних інституцій щодо реалізації політики пам'яті [3, с. 179-180]. Відмінність специфіки українського кейсу від боснійського виключає необхідність залучення міжнародних інституцій до визначення назв вулиць або населених пунктів. Важливість налагодження співпраці органів місцевого самоврядування та органів державної влади в реалізації державної політики історичної пам'яті полягає у визначенні таких назв, що якнайкраще відбивають культурно-історичну самобутність кожного українського регіону або населеного пункту, зокрема обрання імен таких діячів, що здійснили найбільший внесок у розвиток області або населеного пункту, а також найменування вулиць за містами-героями російсько-української війни та за прізвищами полеглих військовослужбовців ЗСУ відповідно до їхнього місця народження та проживання. Інформацією такого характеру більшою мірою володіють саме представники органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, а також місцеві історики та культурологи. Це дозволить налагодити баланс у політиці пам'яті між репрезентацією історичного минулого та акцентом на новій (воєнній та повоєнній) українській пам'яті.

Двосторонні міждержавні комісії істориків як інструмент міждержавного примирення. Створення міждержавних комісій фахівців в галузі історії в історичному розрізі неодноразово було дієвим інструментом відновлення діалогу між колишніми ворожими європейськими країнами, наприклад Німеччиною та Польщею, Німеччиною та Чехословаччиною й Німеччиною та Францією після Другої світової війни. Характерною особливістю даних прикладів є висловлення урядами країн чіткого прагнення досліджувати спільну історію в широкому суспільному контексті з охопленням як позитивних, так і трагічних для народів обох країн подій та виробити спільне прийнятне для них розуміння історії відносин країн [3, с. 106-107].

Говорячи про Росію та Україну, реалістичність створення такої двосторонньої комісії є надзвичайно низькою. Головною причиною цього є передбачуване небажання теперішнього російського керівництва після підписання угоди про завершення війни визнавати провину у її початку та порушенні міжнародних правил її ведення такою мірою, щоб брати участь у встановленні точної кількості жертв, покаранні винних у злочинах проти людяності та розкритті військових архівів. Однією з основних передумов для створення такого формату співпраці є зміна державного керівництва Росії, що розпочне внутрішньополітичний курс демократизації російського суспільства із гарантованою свободою слова, що уможливить поширення альтернативної для російських громадян версії подій російсько-української війни.

Таким чином, використання цього напрямку історичної політики стосується насамперед відносин України із Польщею та Угорщиною як країн, із якими найчастіше виникають суперечки на історичному підґрунті. Інтегруючись до ЄС та НАТО, Україна повинна позиціонувати себе як держава, членство якої стане стабілізаційним чинником для європейської безпеки, економіки та політичного середовища. Саме тому, надзвичайно важливим є розв'язання усіх проблем, пов'язаних з непорозумінням у спільному історичному минулому з поляками та угорцями, ще до повноцінного членства у двох вищезазначених організаціях. Якщо за президентства Володимира Зеленського історична пам'ять активно використовується як політичний ресурс у примиренні з Польщею в питанні Волинської трагедії [8], то етноцентрична зовнішня політика Будапешту щодо Закарпаття досі залишається дискусійною проблемою в українсько-угорських відносинах [4, с. 87, 91, 94, 116]. В контексті повоєнного відновлення, налагодження історичного діалогу із західними сусідами є також питанням національної безпеки, оскільки унеможливить маніпулювання темою українсько-польських та українсько-угорських відносин російськими політиками та медіа.

Висновки. Отже, аналіз досвіду реалізації історичної політики іноземними державами демонструє, що вона є невіддільним елементом постконфліктного відновлення, консолідації суспільства та довгострокового миробудівництва. У випадку російсько-української війни український уряд, не очікуючи закінчення конфлікту, вже проводить активну історичну політику, спрямовану на не лише комплексне переосмислення радянської та російської спадщини на території України та періоду її перебування у складі СРСР, але й політику закарбування пам'яті про трагічні події російської військової агресії проти України. Попри це, специфіка російсько-української війни унеможливує проведення повних паралелей із європейськими країнами в обранні оптимальної моделі реалізації історичної політики: у кожній з проаналізованих держав можливо запозичити лише окремі форми або світоглядні засади її проведення, що було висвітлено на прикладах оновлення змісту шкільних підручників з історії України, перейменування власних назв в межах політики декомунізації та дерусифікації й перспектив заснування російсько-українських комісій істориків. Водночас повне ігнорування досвіду іноземних країн є недоцільним, оскільки його аналіз дозволить більш вірогідно передбачити позитивні або негативні ефекти тих чи інших заходів та час для їх досягнення, що будуть покладені в основу історичної політики України як в умовах воєнного стану, так і після закінчення війни.

За результатами дослідження автором пропонується імплементувати наступні принципи реалізації історичної політики в Україні під час та після завершення російсько-української війни:

- комплексний характер реалізації історичної політики: формування засад сприйняття колективної пам'яті в освітній сфері (підручник з історії України), проведення змін в громадському житті та публічному просторі (перейменування вулиць, міст, об'єктів) та діалогічне міждержавне пам'ятання (двосторонні комісії істориків та робочі групи) із використанням пам'яті як політичного ресурсу.
- історична політика повинна бути збалансованою як у формуванні колективних уявлень про більш давні та сучасні події з історії України, так і в збереженні національної самобутності при побудові діалогу з європейськими країнами з питань минулого.
- історична політика повинна бути побудована на єдиному наративі про історичну сформованість та самобутність української нації та розкривати глибше історичні взаємозв'язки з європейськими країнами для формування світоглядних, а не лише політичних, засад приналежності українців до ЄС, що сприятиме євроінтеграції.

Бібліографічний список:

1. Деколонізація топонімів: 30 серпня у Вінниці стартує онлайн-голосування за перейменування вулиць. Вінницька міська рада. 2022. URL: <https://www.vmr.gov.ua/dekolonizatsiia-toponimiv-30-serpnia-u-vinnytsi-startuie-onlain-holosuvannia-za-pereimenuvannia-vulyts> (дата звернення 14.10.2024).
2. Лісовий про розділ в підручниках з історії про війну РФ проти України: він є, проходить експертизу. Українські національні новини. 2024. URL: <https://unn.ua/news/lisovyi-pro-rozdil-v-pidruchnykh-z-istorii-pro-viinu-rf-proty-ukrainy-vin-ye-prokhodyt-ekspertyzu> (дата звернення 10.10.2024).
3. Мінк Ж., Неймайер Л. Європа та її болісні минувшини. Київ: Ніка-Центр, 2009. 272 с.
4. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналітична доповідь / Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валецький О. Л. та ін. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. 144 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf (дата звернення 16.10.2024).

5. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. *Голос України*. №87. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення 11.10.2024).
6. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів: Закон України від 21.03.2023 № 3005-IX. *Голос України*. №2. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (дата звернення 11.10.2024).
7. У додатку «Київ Цифровий» стартувало голосування щодо перейменування ще 27 міських об'єктів, назви яких пов'язані з Російською Федерацією та її сателітами. Київська міська рада. 2023. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/u-dodatku-kyiv-cyfrovyu-startovalo-golosuvannya-shchodo-pereyrenuvannya-shche-27-miskyh> (дата звернення 14.10.2024).
8. Україна та Польща домовились оновити й перезавантажити двосторонню робочу групу з вирішення проблемних історичних питань – Володимир Зеленський. Офіс Президента України. 2019. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-robit-use-shob-buti-rivnopravnim-chlenom-yes-glava-64541> (дата звернення 15.10.2024).

References:

1. Dekolonizatsiia toponimiv: 30 serpnia u Vinnytsi startuie onlain-holosuvannia za pereimenuvannia vulyts (Decolonization of toponyms: online voting for street renaming will start on August 30 in Vinnytsia). Vinnytska miska rada (Vinnytsia City Council). 2022. URL: <https://www.vmr.gov.ua/dekolonizatsiia-toponimiv-30-serpnia-u-vinnytsi-startuie-onlain-holosuvannia-za-pereimenuvannia-vulyts> (date of access 14.10.2024).
2. Lisovyi pro rozdil v pidruchnykakh z istorii pro viinu rf proty Ukrainy: vin ye, prokhodyt ekspertyzu (Lisovyi about the chapter in history textbooks about the war of the Russian Federation against Ukraine: it exists, it is being examined). *Ukrainski natsionalni novyny* (Ukrainian national news). 2024. URL: <https://unn.ua/news/lisovyi-pro-rozdil-v-pidruchnykakh-z-istorii-pro-viinu-rf-proty-ukrainy-vin-ye-prokhodyt-ekspertyzu> (date of access 10.10.2024).
3. Mink Zh., Neimaiier L. Yevropa ta yii bolisni mynuvshyny (Europe and its painful pasts). Kyiv: Nika-Tsentr. 2009. 272 p.
4. Polityka istorychnoi pam'iaty v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy: analitychna dopovid (The policy of historical memory in the context of the national security of Ukraine: an analytical report) / Yablonskyi V. M., Lozovyi V. S., Valevskyi O. L. ta in. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (National Institute for Strategic Studies), 2019. 144 p. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf (date of access 16.10.2024).
5. Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystytskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky: Zakon Ukrainy vid 09.04.2015 № 317-VIII (On the condemnation of the communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols: Law of Ukraine dated 09.04.2015 № 317-VIII. *Holos Ukrainy* (Voice of Ukraine). №87. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (date of access 11.10.2024).
6. Pro zasudzhennia ta zaboronu propahandy rosiiskoi imperskoi polityky v Ukraini i dekolonizatsiiu toponimii: Zakon Ukrainy vid 21.03.2023 № 3005-IX (On condemnation and prohibition of propaganda of Russian imperial policy in Ukraine and decolonization of toponymy: Law of Ukraine dated 21.03.2023 № 3005-IX). *Holos Ukrainy* (Voice of Ukraine). №2. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (date of access 11.10.2024).
7. U dodatku «Kyiv Tsyfrovyi» startovalo holosuvannia shchodo pereimenuvannia shche 27 miskykh ob'iektiv, nazvy yakykh pov'iazani z Rosiiskoiu Federatsiieiu ta yii satelitamy (Voting to rename 27 more city objects, the names of which are related to the Russian Federation and its satellites, has started in the «Kyiv Digital» application). Kyivska miska rada (Kyiv City Council). 2023. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/u-dodatku-kyiv-cyfrovyu-startovalo-golosuvannya-shchodo-pereyrenuvannya-shche-27-miskyh> (date of access 14.10.2024).
8. Ukraina ta Polshcha domovylys onovyty y Perezavantzhyty dvostoronniu robochu hrupu z vyrishennia problemnykh istorychnykh pytan – Volodymyr Zelenskyi. (Ukraine and Poland agreed to update and restart the bilateral working group on solving problematic historical issues – Volodymyr Zelenskyi). Ofis Prezydenta Ukrainy (The Presidential Office of Ukraine). 2019. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-robit-use-shob-buti-rivnopravnim-chlenom-yes-glava-64541> (date of access 15.10.2024).

Berehuta V. Foreign experience of historical policy conduction: prospects of implementation in Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war and post-war reconstruction

The article examines the issue of adapting the foreign experience of historical policy implementation in the post-war period by countries that were in a state of armed conflict or war for planning directions and forms of Ukraine's historical policy in the Russian-Ukrainian war conditions and after its end. The paper highlights three forms of historical policy, such as the coverage of an armed conflict or war in a school textbook on national history (using the example of Algeria after the Algerian War of 1954-1962), the renaming of cities and streets (using the example of Bosnia and Herzegovina after the Bosnian War 1992-1995) and the creation of bilateral intergovernmental commissions of experts in the field of history (on the example

of Germany, Poland, Czechoslovakia and France after the Second World War). The author analyzes which elements of the historical policy of these countries can potentially be applied in the Ukrainian context with certain caveats already now, taking into account the nature and character of the Russian-Ukrainian war, and which of them – in the future in case of internal political transformations in the Russian Federation. Particular attention is drawn to the European integration of Ukraine and the need to establish further a dialogue with Poland and Hungary on the issues of the Volyn tragedy and the Hungarian national minority in Zakarpattia oblast respectively. The investigation's results provide a basis for recommendations regarding improving Ukraine's historical policy during the Russian-Ukrainian war and after its end. The emphasis in the specified recommendations is on the comprehensive nature of the historical policy implementation, which should cover the three proposed forms, as well as the disclosure of the historical and cultural relationships of Ukraine with the European states to deepen the ideological foundations of Ukraine's integration into the European Union.

Keywords: *historical policy, policy of memory, Russian-Ukrainian war, post-conflict reconstruction, school history textbook, decommunization, derussification, commissions of historians, Ukraine, Russia*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.14

УДК 504.38.008.1:32(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0211-248X>**Батрименко О. В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5363-3990>**Неліпа Д. В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3131-1533>**Ткач О. І., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ» І «ПОПУЛІЗМ»

У статті досліджено поняття «євроскептицизм» у співвідношенні з поняттям «популізм». Несправедливість розподілу не підриває підтримку європейської інтеграції в країнах-членах з високим рівнем корупції. Обширковано, що ці міжнаціональні відмінності в євроскептицизмі вдосконалюють знання про зв'язок між інституційною якістю та підтримкою європейської інтеграції. Розглянуто партійний євроскептицизм у країнах Центральної та Східної Європи. У спробі виробити порівняльні уроки з різних випадків євроскептицизму у партійних системах цих країн, зв'язок між партійним євроскептицизмом та лівими і правими ідеологічними спектрами, розглянуто «жорсткий» і «м'який» євроскептицизм. Доведено, що розширення сфери дослідження євроскептицизму на країни-кандидати розширює розуміння євроскептицизму в Західній Європі, формує розуміння партійних систем у Центральній та Східній Європі. Проаналізовано з точки зору погляду вертикального та горизонтального вимірів. Так, для вертикального виміру популізму логіка ми і ті, хто над нами відбивається у протиставленні народу істеблішменту. Ключові компоненти концепту популізму та євроскептицизму тісно пов'язані між собою. Особливості співвідношення понять «євроскептицизм» і «популізм» проаналізовано з точки зору погляду вертикального та горизонтального вимірів. Так, для вертикального виміру популізму логіка ми і ті, хто над нами відбивається у протиставленні народу істеблішменту. Політична лінія євроскептицизму деяких партій може будуватися на протистоянні істеблішменту, представленому політичними силами. Горизонтальне вимір в обох випадках має на увазі антагонізм між нами та чужинцями, для популізму це може бути відокремлення від іноземців, злочинців, незаконних мігрантів, для євроскептицизму є дистанціюванням від іноземців, іновірців, хто, не маючи нічого спільного з європейськими традиціями та культурою, перестає бути чужинцями через політику ЄС.

Ключові слова: євроскептицизм, корупція, розподільча справедливість, громадська думка, Європейський Союз, європейська інтеграція, вибори, референдуми, реформа, політичні партії, підтримка ЄС

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Євроскептицизм традиційно є терміном, який використовується для опису підходів тих, хто є скептиком, виступає проти подальшої європейської інтеграції, іноді у поєднанні з бажанням відновити національний суверенітет.

Метою статті є визначення теоретичних особливостей співвідношення понять „євроскептицизм” і «популізм».

Євроскептицизм (англ. euroscepticism) є однією з форм опозиційної діяльності, прихильники (євроскептики) фокусуються на ідеях, що спрямовані на сумнів, критику, неприйняття стосовно певної політики, діяльності конкретного інституту. Співвідношення поняття «євроскептицизм» та «популізм» є дискусійним питанням серед провідних дослідників європейських студій.

Виклад основного матеріалу. Дуже часто в наукових працях термін «популізм» вживається як синонім «євроскептицизму», а євроскептичний політичний силам через кому приписується визначення «популістські». Справді, ці поняття у багатьох випадках трактуються як дві сторони

однієї медалі, проте правомірність такої інтерпретації потребує доказів. за допомогою більше глибокого аналізу смислів, прихованих за «синонімічні» конструкціями.

У зв'язку з цим А. Креспі та Н. Вершурен пропонують переглянути ставлення до проблеми шляхом введення поняття «опору європейської інтеграції», які автори визначають як прояви ворожості по відношенню до європейської інтеграції як загроза власним цінностям. Враховували відмінності між особистими уявленнями про ЄС та його фактичним станом. Політологи звернули увагу на те, що основними суб'єктами, які транслюють євроскептичні настрої, не обов'язково мають бути політичні партії, як прийнято вважати серед експертів, що займаються цією проблемою, але й індивідуальні (громадяни та політики), а також колективні актори, (національні уряду, профспілки, різні об'єднання). Ця теза є спірною, оскільки саме через партійний (party-based) євроскептицизм можливе вивчення політичного євроскептицизму, оскільки «основною характеристикою партії, як актора, є “відтворення” політичної діяльності”».

«Жорсткий» євроскептицизм передбачає відверте неприйняття всього проекту європейської політичної та економічної інтеграції та протидію приєднанню чи залишенню країни членом ЄС, заперечує нинішні форми інтеграції до ЄС на тій підставі, що він ображає укорінені цінності, є втіленням негативних цінностей. Прикладом цього може бути заперечення, що ЄС є занадто ліберальним.

«М'який» євроскептицизм, навпаки, передбачає випадкову опозицію до європейської інтеграції. «Політичний євроскептицизм» в опозиції до заходів поглиблення європейської політичної та економічної інтеграції (наприклад, Економічний і валютний союз (ЄВС) або до конкретних політичних ініціатив, розширення компетенції ЄС.

Проведення порівняльного аналізу на основі виділення «концептуального ядра» понять «популізм» і «євроскептицизм» дозволяє зробити висновок про їх суттєву схожість. Євроскептики так само, як і популісти, адресують свої гасла і програми «народу», але в даному випадку уточнюючим моментом служить приналежність «народу» до певної держави. Це є цілком логічним, оскільки саме громадяни конкретної країни, що входить у ширшу організацію (Європейський Союз), є об'єктом впливу євроскептиків, які виступають за вихід із цієї організації або її суттєву трансформацію. Якщо розглядати «народ» як складовий компонент ідеї, що втілює «утопію», тоді аналогією в євроскептицизмі буде сама національна держава та її суверенітет, що протиставляється інтегрованій Європі. Суверенна держава, яка є ідеалом та зрозумілою концепцією для євроскептиків та їх електорату, у процесі інтеграції зазнала суттєвим змін внаслідок втручання сторонніх сил, інститутів та перерозподілу компетенцій. Звідси впливає протиставлення ЄС «серцю країни», яке набуває різних форм: наприклад, для Національного фронту це – звернення до самої Франції, для Ліги Півночі періоду, що передувало входженню в євросоюзу, – північні області Італії, потім – вся Італія.

Що стосується антиелітизму і негативною оцінки «касти» в протизвага «звичайним людям», і тут аналогія лежить на поверхні. Спочатку вибір на користь створення єдиного організму, який згодом став Європейським Союзом, був зроблено елітами [1, с.12].

Саме це ігнорування та сприйняття як даності «дозвільного консенсусу» з боку громадськості, яка до підписання Маастрихтського договору фактично не брала участі в інтеграційному будівництві, і призвела до зростання антиЄСівських настроїв внаслідок збільшення компетенцій ЄС, а також початку практики референдумів. Зростання розриву у сприйнятті Євросоюзу «елітою» та «народом» досягло кульмінації в період фінансової кризи і залишається величезним дотепер, коли «Союзу загрожує також політична і, можливо, навіть культурна криза» [2, с.45].

Під умовної категорією «еліта» євроскептицизм може мати на увазі як євробюрократію, яка втручається (або, утримується від втручання, коли це, навпаки, необхідно) во внутрішні справи держави, так і правлячий клас всередині своєю країни, виконуючий розпорядження євровичовників в шкода захисту інтересів громадян. Характерно, що чітке поділ на «народ» і «касту» може бути характерним як для жорстких євроскептиків, які не приймають членство своєю країни в ЄС і усіма силами що ганьблять євробюрократію, так і для м'яких євроскептиків, які виступають проти поточного вектору розвитку ЄС Так, голова Партії незалежності Сполученого Королівства Н. Фарадж називав вибори до Європейського парламенту 2014 р. «битвою національної демократії проти державної бюрократії ЄС» [3].

З іншого боку – приклад м'якої євроскептичної сили – італійського Руху п'яти зірок, чий лідер Б. Грилло також називає головним ворогом народу «некомпетентний політичний клас»[4, с.57].

Антиінституційний характер євроскептицизму виражається в критиці на адресу ЄС, його органів та механізмів. Тут жорсткі чи ідеологічні євроскептики можуть відкрито висловлювати недовіру Брюсселю, що виражається в логіці «Європі – так, Євросоюзу – ні», а м'які чи стратегічні – викривати слабкості інститутів, відповідальних за зовнішню політику ЄС, звинувачувати єдиний ринок та безвізовий режим у зростанні організованої злочинності, просувати західні християнські цінності на протипагу ісламу. Загалом, зображення Євросоюзу як далекого й абстрактного від потреб громадян набору чужих інститутів, які закріпили контроль євробюрократів над законно обраною національною владою, досить типове для євроскептиків усіх мастей. [5, с.20].

Ключові компоненти концепту популізму та євроскептицизму пов'язані між собою. На користь цієї тези говорить і порівняння двох явищ з погляду вертикального та горизонтального вимірів. Так, для вертикального виміру популізму логіка ми і ті, хто над нами відбивається у протиставленні народу істеблішменту. Євроскептицизм, уточнює це положення, говорячи вже про протистояння не просто народу та істеблішменту, а національних держав та брюссельської бюрократії. Горизонтальне вимір в обох випадках має на увазі антагонізм між нами та чужинцями, тільки для популізму це може бути відокремлення від іноземців, злочинців, незаконних мігрантів, а для євроскептицизму – цілком певне дистанціювання від іноземців, іновірців, словом, тих, хто, не маючи нічого спільного з європейськими традиціями та культурою, перестає бути чужинцями через політику ЄС.

Популізм немає основними рисами ідеології, тобто, позбавлений догматизму, що дозволяє йому виявляти достатню гнучкість у питанні визначення «утопії» чи «ідеалу», за здійснення якого він бореться. Іншими словами, «зміст гасел відрізняється в залежності від часу і випадку». Це підтверджується частотністю, з якою популізм проявляється у політичних партіях протягом усього політичного спектра: від правих до лівих [6, с.6].

Це справедливе і щодо стратегічного євроскептицизму. Гнучкість його так само полягає у різноспрямованості політичних партій, які стають на євроскептичні позиції. Євроскептики можуть бути як серед мейнстріму (британська Консервативна партія, італійська „Вперед, Італія”), так і серед партій, що знаходяться на периферії (Партія незалежності Сполученого Королівства, Альтернатива для Німеччини), ліворуч (грецька СИРИЗА, Прогресивний альянс), праворуч (французький Національний фронт), серед традиційних партій (Ліга Півночі), так і серед нових сил (Рух п'яти зірок). Таким чином, ідеологічна база євроскептиків є досить широкою.

Не можна не відзначити також і подібні причини появи євроскептицизму, з одного сторони, і новою хвилі популізму в Старому Світі, з іншої. Так, Застосування теорії оптимального вибору дозволяє побачити таку картину. Існують євроскептичні партії, які послідовно дотримуються позиції анти ЄС як у внутрішньополітичній, так і в міжнародній діяльності, не відступаючи від неї ні під тиском національного чи наднаціонального мейнстріму, ні під впливом зростання/падіння власних рейтингів. До обіцянок таких євроскептиків, як показав досвід із Великобританією, слід ставитися з обережністю, оскільки їхня передвиборча програма цілком може бути реалізована. Так, саме позиція антиЄС Партії незалежності Сполученого Королівства (ПНСК) сприяла тому, що критика Європейського Союзу в Британії досягла такого рівня, що консервативний прем'єр-міністр був змушений піти на суттєві поступки з метою недопущення зростання популярності опозиційної сили та втрати голосів, а саме пообіцяти проведення референдуму з питання членства країни в ЕС. Цей крок Кемерона був спрямований, щоб усунути ПНСК [7, с.148].

До речі, з боку Консервативної партії цей крок був якраз популістським, оскільки мав на меті лише тимчасове залучення електорату перед місцевими виборами 2013 р. та виборами до Європейського парламенту 2014 р., а не реальне виконання обіцяного. Саме послідовна позиція ПНСК, її запекла критика Євросоюзу, завдяки якій в наукових роботах вона стала фігурувати як «партія однієї проблеми» (single-issue party) правого штибу дозволяє зробити висновок про те, що немає популістської логіки [2, с.49].

З даних, наведених німецьким політологом Ф. Хартлебом, можна укласти, що саме євроскептичні партії однієї проблеми є «чистими євроскептиками» без домішки популізму. Як приклади експерт наводить німецьку «Асоціацію вільних громадян, утворену М. Брюннером. в 1994 м. з метою протистояння введення євро, а також створений 2004 р. австрійський «Список доктора Мартіна – за реальний контроль у Брюсселі», чия програма була збудована на основі викриття корупції в ЄС і Європарламент. На відміну від ПНСК, ці партії не досягли своїх цілей і пішли з політичної арени, проте наведені приклади дозволяють зробити висновок, що незважаючи на близькість популізму

та євроскептицизму, непопулістські євроскептичні партії все ж таки існують. Більше того, в міру наростання антиЄСівського дискурсу та поступового входження євроскептицизму в мейнстрім, можливо, незабаром у наукових колах фігуруватимуть нові євроскептики-непопулісти.

У продовження логіки теорії раціонального вибору має місце і обернена ситуація. Політична лінія євроскептицизму деяких партій може будуватися на протистоянні істеблішменту, представленому політичними силами мейнстріму, і саме собою прийняття критичної позиції в стосовно ЄС є засобом протиставлення себе традиційним політичним партіям, висловлювання протесту і, таким чином, залучення електорату з-поміж незадоволених. Отже, партія, яка, на перший погляд, виступає з різкою критикою ЄС і обирає євроскептицизм як свою ідеологічну базу, але на практиці виявляє суттєву гнучкість і відступає від спочатку заявлених цілей, пов'язаних із ослабленням політичної/економічної залежності своєї країни від ЄС, насправді застосовує євроскептицизм лише як інструмент для завоювання голосів на виборах, і тому такий євроскептицизм можна розуміти як інструментальний.

Популізм – термін, що походить від латинського «*populus*», тобто. «народ», який не має єдиної загальноприйнятої дефініції. Складність визначення даного політико-правового феномену з погляду політичної науки пояснюється тим, що вчені-політологи не можуть дійти однозначної думки з приводу того, чи слід розглядати його з погляду ідеології, стратегії чи комунікативного. стиль. Крім того, в сучасному дискурсі характеристика «популіст» набуває, швидше, негативної конотації і використовується, в основному, для дискредитації політичного суперника. У зв'язку з цим «сучасні порівняльні дослідження дотримуються загальної лінії, за якою популізм – це явище суперечливе, нестійке, культурно- і контекстно-обумовлене». Проте багато дослідників намагаються дати своє визначення терміну «популізм» [8, с.490].

Енциклопедична трактування терміну звучить як «різномірні за ідейно-політичним змістом течії і рухи, що апелюють до широких мас і відбивають суперечливість свідомості» Популізм як «політичні рухи, які виставляють себе захисниками інтересів широких мас, незадоволених життям, і пропонують гучні та прості рецепти вирішення соціальних проблем. Популізм «висуває нереалістичні, але популярні у конкретній ситуації гасла і обіцянки для досягнення певних політичних цілей».

Деякі вчені наголошують на ідеологічній складовій популізму. Популізм як ідеологія заснована на маніпулюванні популярними в народі цінностями та очікуванням, так і як стратегія, «до якої вдаються політики для легітимації влади і для відволікання громадян від вирішення соціальних проблем». Професор Університету Джорджії К. Мудде визначає популізм як розріджену (*thin-centred*) ідеологію, що суспільство розділено на дві однорідні і групи, «справжній народ» та «корумпована еліта», політика має бути виразом загальної волі народу» [9, с.543].

Один із основоположників вчення про євроскептицизм П. Тагарт також визначає популізм як ідеологію, яка хоч і не володіє її «чотирма елементами (виявлення помилок, цінності, стратегія, утопія)» [10, с.16].

Зазначається неповноцінність популізму як ідеології, оскільки він «не може функціонувати як „практична” ідеологія і не має здатності висувати послідовні програми для вирішення політичних проблем». Італійські дослідники П. Францозі, Ф. Мароне та Е. Сальваті йдуть далі і зовсім заперечують ідеологічну складову популізму, посиляючись на «відсутність, а часом і явне заперечення вихідної доктрини». З урахуванням такої широкою трактування поняття, для виведення об'єктивної дефініції аналізованого політичного явища доцільно визначити «популізм» шляхом виділення властивого йому набору атрибутів, тобто, т.зв. "концептуального ядра".

Насамперед всього, як слід з етимології терміну, популізм апелює до «народу», причому сприймається як єдине ціле, організм, який репрезентує всіх «звичайних громадян», захисником прав та інтересів яких і виступають популісти. У цьому популізм відмовляється від поділу «народу» на групи за статевою ознакою, соціальним статусом, політичними переконаннями, віросповіданням тощо, оцінює «народ» суто позитивно, визнаючи його абсолютне перевага над „елітою”. Так, британський професор політичної теорії М. Канован зазначає, що «популізм є закликом до „народу”, протиставляється структурі влади, домінуючим ідеям, цінностям». Необхідно відзначити, що «народ» – це, скоріше, умовна категорія, «риторичний прийом, який не належить безпосередньо до будь-якої існуючої групи людей» [9, с.543].

У цьому деякі дослідники популізму надають пріоритет іншим умовними категоріями. Так, наприклад, П. Тагарт вважає поняття «народ» похідний від поняття «серця країни» (*heartland*) – «версії реальності, яка відрізняється від справжньої, яка втілює народну мудрість». З цього погляду

народ – це лише ті, хто населяє серце країни, тобто концепцію утопії, до якої необхідно прагнути і якої можна досягти [10, с.16].

Антиелітизм є ключовим компонентом концептуальної складової популізму. Він визначає негативну оцінку діяльності державного апарату, що включає як самі політичні інститути, так і осіб, які займаються управлінням державою (які можуть називатися елітою, правлячим класом, кастою). У цьому «еліта» також сприймається як єдиний організм без поділу партії, посади тощо. На цьому фоні популізм висвічує антагоністичний характер відносин між «кастою» з одного боку та «народом» з іншого, звинувачуючи політиків у некомпетентності, корумпованості, турботі про свої власні інтереси та зневагу до інтересів народу. Деякі політологи, однак, зазначають, що сама по собі критика еліти ще не є однозначною ознакою популізму. Так, з погляду професора Принстонського університету Я.-В. Мюллера, «популісти заявляють, що вони і тільки вони говорять від імені тих, кого вони називають “справжніми людьми” або “мовчазною більшістю”». Таким чином, критиці піддається не політичний курс або програмні установки політичних опонентів, а самі ці опоненти, які проголошуються некваліфікованими, нелегітимними, корумпованими тощо.

Пов'язана з антиелітизмом і критика сучасних інститутів представницької демократії, що перешкоджають, з погляду популізму, відправленню справжньої влади народу. Інакше кажучи, цей компонент не що інше, як вимога забезпечення народного суверенітету, скасування обмежень прямої демократії у вигляді прямих виборів посадових осіб/ органів виконавчої різного рівня. У зв'язку з цим концепції прямого волевиявлення народу і референдумів часто вважаються популістськими, оскільки вони ґрунтуються на спробі обійти обмеження, встановлені чинними інститутами влади. Звідси логічно випливає заперечення існування т.зв. коридору можливостей, оскільки він складається з переліку альтернатив, вироблених ворожою народу елітою, тоді як справжня демократія передбачає безпосереднє виконання правлячим класом волі народу, вираженої ним самостійно, а чи не будучи поставленим перед вибором, де він змушений віддавати перевагу найменшому з усіх зол.

Причинами появи популізму, що стосуються країн Західної Європи є: підвищення зацікавленості ідеологіями та діяльністю нових крайніх «правих» політичних партій, які сповідують антиіммігрантські настрої через підвищене апелювання до національних цінностей було відповіддю на процеси глобалізації; причиною є криза політичних партій і поширення недовіри до політичних еліт, що призвело до кризи легітимності. Складова демократії була змінена, наголос був поставлений на захисті прав меншості. Це викликало невдоволення популістів, які вбачали в такій тенденції загрозу прав більшості.

Однією з причин популізму є модель європейської інтеграції як вияв глобалізації, яка сприяла новим формам політики. З'явився євроскептицизм, наголос зміщувався до національних цінностей, національної держави, а загрозою виступала євроеліта.

Причиною було ускладнення політичного процесу у європейських державах: використанні складних виборчих систем, непростий процес забезпеченні стабільності коаліцій, існування рівнів акторів у процесі прийняття рішень. Це призвело до ускладнення розуміння політичного процесу звичайним виборцем, а тому сприяло недовірі до політичних еліт і зверненню до більш простої популістичної риторики.

Так, у Франції «Національний фронт» був створений 1972 року. Причини створення були подібні до причин поширення популізму у всій Європі. Спочатку партія мала насамперед антикомуністичну спрямованість. На виборах президенти, вона виступала проти членства Франції у Євросоюзі.

Популістською рисою наголошення на ключовій ролі народу в прийнятті рішень, спрощення дійсності, адже проблему безробіття популісти хочуть вирішити шляхом усунування іммігрантів, а це є спрощенням проблеми, простим і нечітким рішенням. Також зрозуміло, що прагнення дати роботу кожному французу є дещо нереалістичним.

М. Ле Пен також балотувалася у президенти, але стикнулася з поразкою, що вплинуло на подальший ребрендинг партії. Була змінена назва на «Національне об'єднання». На виборах «Вперед, Республіка!» і партія «MoDem» («Демократичний рух»).

Партія «Нескорена Франція» є новою популістичною силою, адже була утворена лише в 2016 році, на відміну від «Національного фронту», який, як ми зазначали, має тривалу історію партійної діяльності. Проте говорити про значиме парламентське представництво обох партій не доводилося.

Популісти визначили негативне ставлення до глобалізації, євроінтеграції, ЄС, звинувачували політичну еліту у змові, неефективній політиці. Також популістською рисою діяльності

Національного об'єднання є змішування положень різних ідеологій (націоналістичної програми проблем імміграції). Відбулася зміна політичної системи. Адаже була зруйнована біпартійна конструкція. Дослідники виділяють популістичну риторичку, але «Нескорена Франція» має її у більш яскраво вираженому форматі.

Форми євроскептицизму та євробобії сходяться до популістської риторички. Загальні риси популізму можна визначити: обвинувачення еліт – політичних, економічних і соціальних – обвинувачених влади і народу, єдиної допустимої основи для законної влади. Ця точка зору народу визначається або на соціологічній основі, через посилення на певні конкретні соціальні групи, або на націоналістичній основі – в обох випадках у трьохсторонньому русі за відмінностей, які вважаються зовнішніми або іноземними: з моральної точки зору, проти „корумпованих”; з соціальної точки зору в традиційному обвинуваченні еліт; і з етнічної точки зору проти іноземців. І останнє, але не менш важливо: весь народ залучається до спроби створити почуття невдалого представництва та ідентичності.

Крім цього, популізм виражає напруження, які формують ядро демократичного режиму. Напруження лежить между народним та популістським принципом та ліберальним принципом. Ліберальна система, заснована на конституційному обґрунтуванні закону про верховенство та розподіл влади, не може відповісти демократичним вимогам, потрібним демократичним виправданням влади та рішенням на основі народної легітимності. Критика Європейського Союзу знаходить свій джерело в цьому складному і постійно нестабільному становищі. На політичному рівні цей аргумент дозволяє євроскептикам, а також євробобам показувати, часто радикальними способами, на слабкість інституційних механізмів, що забезпечують демократичну легітимацію європейських рішень на народній основі. Саме це обґрунтування дозволяє повернути дебати традиційної опозиції в популістській риторичці між ЄС, який вважається технократичним, і народом.

Популізм є симптомом політичної кризи Союзу. В Данії, Франції національні вибори підтверджують силу крайніх правих і популістських партій, які поширюють протекціоністський дискурс, тісно пов'язаний з економічними, культурними та іншими наративами в публічних дебатах. Причини, які пояснюють ці події, відрізняються від країн до країни, оскільки сучасні форми популізму багаточисельні: націоналізм «богатих» у Каталонії, Фландрії та на півночі Італії; повернення національних рис у Центральній Європі, іноді в форму авторитарного націонал-популізму, як в Угорщині, або ефектів демографічного розвитку суспільств на півночі Європи [11; 12; 13].

Однак можна запропонувати пояснення, щоб забезпечити загальну послідовність цими політичними подіями, які всі разом загрожують основам Союзу.

По-перше, з економічної точки зору повернення популізму, несомненно, пов'язане з економічним і фінансовим кризою, який вражає європейців з 2008 року [14, с.19].

Саме в цьому контексті крайні праві партії в Європі сперечаються в роздратуванні, що пояснює популяризацію їх електорату. Це пов'язано з почуттям економічної дестабілізації та проблемами ідентичності, які відчували багато громадських думок у середу міжнародної відкритості за останні двадцять п'ять років. Глобалізація економіки призводить до внутрішніх інсталяцій, які усилюються в період кризи: всередині; ворожість до іноземців; повернення ксенофобського дискурсу в деяких європейських країнах в актуалізованій формі механізму (Рене Жірап). Оскільки іноземці вважаються відповідальними за економічні та соціальні біди, в тому числі з точки зору відсутності безпеки; з зовнішньої точки зору: повернення національного прикордонного контролю, спровоковане кризою біженців і терористичними атаками; європейських громад ізсередини, спрямоване до самозахисту від міграції зі Сходу.

З демографічної точки зору, повернення популізму в економічні процвітаючі країни (наприклад, Данію і Швецію) виходить пояснення в перших визнаннях зі сторони суспільства, населення яких старее, що характеризуються не тільки економічними страхами, але і страхами, пов'язаними з трансформацією навколишнього середовища, з якою вони більше не можуть себе ідентифікувати. Це пояснює важливість теми релігій, зокрема ісламу, і сповідування релігій в європейських суспільствах [15, с.9].

Є кілька ідентифікованих симптомів кризи принципів ліберальної демократії та прав верховенства: роздратування багатьох громадян у відношенні фінансових і податкових скандалів, а також діл про корупцію, які викликають лінію критики «антиістеблішменту», що лежить в основі популістського дискурсу; розвиток дискурсу, в якому безпека представляється як перша свобода і во ім'я якого підтримується основа інших свобод; низведення головенства основних прав

на второстепенный уровень и т.д. д. Що ще більш важливо, повернення популізму виражає кризу представництва – в самому повному сенсі цього слова – яке більше не виконує своє представництво європейських обществ, які стали індивідуалістичними і сильно фрагментованими. В результаті виникає соблазн возродить старі образи населення і нації в спробі возродить порочное почуття захисника, спонукає почуття ідентичності і відновити приналежності до спільноти.

Хоча Європейський Союз не обов'язково є умовою існування цих популістських рухів, він усуває ідеї, яких вони не мають: дистанція між громадянами та їх урядами; складні відносини з представницькою демократією, ідентичністю та спільнотою, діалектика відкриття/закриття, відносини свободи/безпеки, угроза державі всеобщего благосостояния та ін. д. З цієї точки зору нинішні слабкості Європи можна розглядати не тільки як тригери, скільки як ефекти мультиплікатора певних вимог, особливо сфокусованих на стремленні до суспільства та проблеми ідентичності, а також на вимоги рівності та соціальної справедливості.

Зростання рівня радикальних популістських, євроскептичних і навіть євrofобських тенденцій справа і знову підчеркує економічну та політичну кризу в європейській ліберальній демократії. Економічний лібералізм пов'язаний не тільки з вибухом неоліберальних реформ, але і з катастрофічною фінансовою кризою. Криза посиленого лібералізму відображається в політичній кризі, досить явним симптомом якого є відродження популізму та екстремізму в багатьох європейських державах. Основні принципи наших режимів свободи повинні бути відроджені і підтверджені в терміновому порядку, як ми запам'ятали терористичні атаки у Франції, оскільки вони підтримали найважливіші основи ліберальної демократії: право на безпеку, свободу слова, свободу преси, свободу думки.

Сила ліберальної демократії полягає в тому, що вона є режимом, який природним чином відкритий для ваших власних обмежень. У той час, як у нас було відчуття, що повернення свободи було потужним засобом для національної єдності після терористичних нападів, багато громадян відчувають загрозу, нанесену їх індивідуальною свободою, особливо їх безпекою. Багато хто сьогодні в Європі відчувають, що це відкрите простір, яке залишається незащищеним, і саме на цей страх потрібно відповісти. Учутьвающая криза демократичної легітимності, це означає фундаментальне створення загального бачення майбутньої європейської інтеграції: суспільство громадян не просто живе відповідно до закону, економіки чи регулювання; воно також, і особливо, живе відповідно до почуття належності до політичного співтовариства як області вибору. Учутьвающая економічна криза, сторонники «відкритого суспільства» повинні визнати, що стремлення до рівності і солідарності (которое привело до соціалізму) включає в себе основні людські потреби, як показав успіх книги Томаса Пікетті про нерівність, і є таким же законним, як і стремление к свободе. Учутьвающая криза беженцев, прийом людей, що втікають із країни, що знаходяться в стані війни, є моральним імперативом і основополагающим правом. Однак у той же час пошук спільноти та ідентичності (який привів до націоналізму) повинен в рівній мірі враховуватися в контексті міграційної кризи.

Історія минулого століття показує, що якщо ці вимоги та стремлення, виражені громадянами, не будуть прийняті до уваги, то існує небезпека того, що їх підхоплюють радикальні антиєвропейські сили. Учутьвающая недуг багатьох європейців, для Європи 21-го століття необхідний довготривалий інтелектуальний і політичний проект, якщо ми хочемо запобігти закриттю наших суспільств для сучасного світу. Цей проект повинен стати реконструкцією європейської політичної та економічної моделі – вихідної свободи, солідарності, цінності, які є джерелом загальної ідентичності та міжнародної відкритості – для того, щоб зробити її конкурентоспроможною у світовій гонці цивілізаційних моделей, а також політичних та економічних організацій.

Висновки. Ключові компоненти концепту популізму та євроскептицизму тісно пов'язані між собою. Особливості співвідношення понять „євроскептицизм” і „популізм” проаналізовано з точки зору погляду вертикального та горизонтального вимірів. Так, для вертикального виміру популізму логіка ми і ти, хто над нами відбивається у протиставленні народу істеблішменту. Політична лінія євроскептицизму деяких партій може будуватися на протистоянні істеблішменту, представленому політичними силами. Горизонтальне вимір в обох випадках має на увазі антагонізм між нами та чужинцями, для популізму це може бути відокремлення від іноземців, злочинців, незаконних мігрантів, для євроскептицизму є дистанціюванням від іноземців, іновірців, хто, не маючи нічого спільного з європейськими традиціями та культурою, перестає бути чужинцями через політику ЄС.

Теорія раціонального вибору допускає співіснування ідеологічної та стратегічної складових євроскептицизму надала можливість чіткіше виділити існуючу класифікацію євроскептичних

політичних партій на прикладі партій „Вперед, Італія”, Ліга Півночі, Рух п’яти зірок. Євроскептицизм можна вважати ідеологічним. Якщо партія робить раціональний вибір використовувати «дешеву» ідеологію, але реалізує її практично, вона використовує її як інструмент завоювання перемоги на виборах. У зв’язку з цим євроскептицизм партії такого роду має прагматичний інструментальний характер.

Визначено, що у тому випадку, коли партія усвідомлено бореться за свої ідеологічні установки, якими б «популістськими» вони не здавалися, вона є прикладом ідеологічного євроскептицизму. Тут доречний приклад Партії незалежності Сполученого Королівства, ключовим пунктом програми якої спочатку був вихід Великої Британії з Євросоюзу, і, незважаючи на поширену критику цієї програми за пропозицію надто простих рішень, що явно не реалізувалися проблем Британії, вся діяльність партії, як на внутрішньополітичному, так і на міжнародному рівні відповідала її основній цілі.

Бібліографічний список/References:

1. Usherwood, S. & Startin, N. (2013). Euroscepticism as a Persistent Phenomenon. *Journal of Common Market*, Vol. 51, No.1, 10-17.
2. Hartleb F. (2012). European Project in Danger? Understanding Precisely the Phenomena "Euroscepticism, Populism and Extremism" в Times of Crisis. *Review of European Studies*, Vol. 4, No. 5, 42-50.
3. Farage, N. Big Banks, Big Business and Big Bureaucrats Run the EU. 15.01.2014
URL: http://www.ukipmeps.org/articles_779_Big-Banks-Big-Business-and-Big-Bureaucrats-Run-the-EU Nigel-Farage.html
4. Corbetta, P. & Vignati R. (2014). Direct Democracy and Scapegoats: the Five Star Movement and Європа. *The International Spectator*, Vol. 49, No.1, 51-63.
5. Hartleb, F. A. (2015). Thorn in the Side of European Elites: the New Euroscepticism // Wilfried Martens Centre for European Studies. P. 20. URL: <http://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/thorn-side-european-elites-new-euroscepticism.pdf>
6. Levitsky, S., Roberts KM (eds.). (2011) The Resurgence of the Latin American Left. *Baltimore: J. Hopkins University Press*, 5-18.
7. Tournier-Sol, K. (2015). Reworking the Eurosceptic and Conservative Traditions в Populist Narrative: UKIP’s Winning Formula? *Journal of Common Market Studies*, Vol. 53, No. 1, 140-154.
8. Arter, D. (2010). The Breakthrough of Інші West European Populist Radical Right Party? The Case of the True Finns. *Government and Opposition*, Vol. 45, No. 4, 487-495.
9. Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, Vol. 39. No. 4, 539-554.
10. Taggart, P. (1997). The Populist Politics of Euroscepticism. EUSA Biennial Conference,
URL: http://aei.pitt.edu/2740/1/002543_1.pdf
11. Gherghina, S., S. Miscoiu, S. Soare (eds.). (2013). Contemporary Populism: a Controversial Concept and its Diverse Forms, Newcastle, *Cambridge Scholars Publishing*, 207 p.
12. Couvrat, Ch., J.-Y. Thériault (dir.), (2012). Les formes contemporaines du populisme, Montréal, Athéna, 2014 and also M.-Cl. Esposito et al (dir.), *Populismes. L’envers de la démocratie, Paris, Vendémiaire*, 235 p.
13. Dieckhoff, A., in La nation dans tous ses Etats. Les identités nationales en mouvement. (2000). *Paris, Flammarion*, 248 p.
14. Funke, M., M. Schularick, C Trebesch, (2015). Going to Extremes: Politics after Financial Crisis 1870-2014, *Center for Economic Studies (CES)/IFO Institute*, 188 p.
15. Reynié, Cf. D. (2011). Populismes : la pente fatale, *Plon*, 185 p.

Batrymenko O., Nelipa D., Tkach O. Peculiarities of the relationship between the concepts of «Euroscepticism» and «populism»

The article examines the concept of “Euroscepticism” in relation to the concept of “populism”. Distributive injustice does not undermine support for European integration in member states with high levels of corruption. It is argued that these cross-national differences in Euroscepticism improve knowledge about the relationship between institutional quality and support for European integration. Party Euroscepticism in Central and Eastern European countries is examined. In an attempt to draw comparative lessons from different cases of Euroscepticism in the party systems of these countries, the relationship between party Euroscepticism and the left and right ideological spectrums, “hard” and “soft” Euroscepticism are examined. It is argued that expanding the scope of the study of Euroscepticism to candidate countries broadens the understanding of Euroscepticism in Western Europe and shapes the understanding of party systems in Central and Eastern Europe. Analyzed from the perspective of the vertical and horizontal dimensions. Thus, for the vertical dimension of populism, the logic of us and those above us is reflected in the opposition of the people to the establishment. The key components of the concept of populism and

Euroscepticism are closely related. The peculiarities of the relationship between the concepts of "Euroscepticism" and "populism" are analyzed from the perspective of the vertical and horizontal dimensions. Thus, for the vertical dimension of populism, the logic of us and those above us is reflected in the opposition of the people to the establishment. The political line of Euroscepticism of some parties may be based on the opposition of the establishment, represented by political forces. The horizontal dimension in both cases implies antagonism between us and foreigners; for populism, this can be separation from foreigners, criminals, and illegal migrants; for Euroscepticism, it is distancing from foreigners, non-believers, who, having nothing in common with European traditions and culture, cease to be foreigners due to EU policy.

Keywords: *Euroscepticism, corruption, distributive justice, public opinion, European Union, European integration, elections, referendums, reform, political parties, EU support*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.15

УДК 327(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4273-2181>

Пашков В. О., Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

УКРАЇНА, ГУАМ І США: ОЧІКУВАННЯ, ЯКІ НЕ СПРАВДИЛИСЯ

У статті висвітлена еволюція Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ (ОДЕР – ГУАМ) крізь призму очікувань щодо неї України як локомотива інтеграційного об'єднання та Сполучених Штатів як глобальної держави. Визначено, що на етапах створення та інституціоналізації об'єднання «четвірки», від 1997 р. і до середини 2000-х рр., воно користувалося послідовною американською підтримкою. Ставлення Вашингтону до ГУАМ визначалося тим, що цілі її країн-членів значною мірою співпадали з геополітичними інтересами США на пострадянському просторі та Чорноморсько-Каспійському регіоні. Такими спільними цілями стали протидія російським інтеграційним проєктам у регіоні, підтримка геополітичного плюралізму в пострадянській Євразії; зміцнення економічної та енергетичної незалежності цих країн від РФ; створення транспортних і енергетичних маршрутів в обхід РФ, відновлення територіальної цілісності країн-членів об'єднання. За каденції Дж. Буша-молодшого США як позарегіональний актор були зацікавлені у послабленні політичного впливу Росії на пострадянському просторі. Сприяння формуванню маршрутів постачання до Європи каспійської нафти та регіональній інтеграції без російської участі вбачалися найкращими інструментами виведення країн-членів ГУАМ із зони впливу Москви. У свою чергу під час президентства Б. Обами та Д. Трампа, зовнішньополітична увага Вашингтону до регіону помітно зменшилася. У результаті взаємодія у форматі ГУАМ-США фактично припинилася як через втрату американського інтересу до неї, так і кризи спроможності самої Організації. Спроби Києва разом із Баку в 2017-2020 рр. активізувати її діяльність у підсумку виглядають як певні спалахи, політичні імпульси, які не змогли подолати відмінності у зовнішньополітичних векторах країн-членів і кризи спроможності ГУАМ. На сучасному етапі ОДЕР-ГУАМ функціонує не як інтеграційне об'єднання, скоріше як регіональна платформа для просування власних торгівельно-економічних відносин та реалізації транзитного потенціалу країнами-членами.

Ключові слова: регіональна інтеграція, територіальна цілісність, енергетична безпека, ГУАМ, геополітичні інтереси, багатостороннє співробітництво, СНД, зона вільної торгівлі

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Протягом перших двадцяти років незалежності зовнішня політика України відзначалася непослідовністю та невизначеністю, які ховалися під вивіскою багатовекторності. Революція Гідності 2014 р. і подальше розгортання гібридної війни з РФ призвели до переоцінки українським суспільством і елітою зовнішньополітичних орієнтацій, у результаті чого ключовим геостратегічним вектором став західний, спрямований на вступ до ЄС і НАТО. Повномасштабне вторгнення Росії у лютому 2022 р. лише остаточно закріпило безальтернативність євроатлантичного курсу України на довгострокову перспективу. Разом із тим, це не означає відмову від проведення активної політики на інших напрямках. Географічне розташування України надає їй можливості не лише взаємодіяти у рамках лінії «Схід (росія) – Захід», де вона часто виступає не суб'єктом, а об'єктом боротьби, а й просувати та відстоювати свої інтереси у суміжних регіонах – Близькому Сході, пострадянському просторі, Південному Кавказі та Причорномор'ї.

Керуючись логікою пошуку можливостей, українське керівництво з середини 1990-х рр. намагалося сформувати альтернативний Москві центр інтеграції на пострадянському просторі та задіяти свій великий транзитний потенціал, щоб з'єднати Центральну Азію, Кавказ і Європи транспортними та енергетичними коридорами в обхід РФ. Результатом активності української дипломатії на теренах колишнього СРСР стало формування неформального об'єднання, а згодом і регіональної міжнародної організації ОДЕР – ГУАМ, яка об'єднала Грузію, Україну, Азербайджан і Молдову. За понад двадцять років існування об'єднання «четвірки» Україна головує в ньому п'ять разів: з травня 2006 р. по червень 2007 р., 2010, 2015, 2019 і 2023 рр.

І хоча спроби ГУАМ розвивати економічну інтеграцію між країнами-членами та нові енергетичні маршрути до Європи не відзначилися помітними результатами, а сама Організація нині перебуває у кризі, вивчення її досвіду, невдач і проблем буде корисним з точки зору нових спроб України (після 2014 р.) «перезапустити» ОДЕР-ГУАМ, переорієнтувавши її діяльність виключно на реалізацію торговельно-економічних і транспортних проєктів. Також цікавим є аналіз її діяльності у контексті інтересів і політики США у регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення діяльності ГУАМ характеризується неритмічною, кон'юнктурною динамікою. Стрімкий сплеск наукового та експертного інтересу до цієї тематики припадає на 2005-2008 та 2019-2021 рр., і пов'язаний зі спробами насамперед України реанімувати цю Організацію шляхом висунення платформи спільних цілей і інтересів, яка б поєднала її членів, які все більше віддаляються одне від одного.

Остання хвиля публікацій з теми з 2019 р. прямо корелюється зі спробою адміністрації українського президента В. Зеленського «вдихнути нове життя в ГУАМ». Зокрема А. Сергеева [10] та І. Соляр [11] аналізують ГУАМ як засіб протидії російським інтеграційним проєктам на пострадянському просторі та платформу для просування регіонального лідерства України. С. Гвоздов [2] і Т. Кузьо [14] висвітлюють цілі та еволюцію ГУАМ у контексті геополітичного протистояння США та росії у регіоні. Цікавою є думка американського політолога Т. Кузьо, що зближення та формування «четвірки» у 1996-1999 рр. співпали з розробкою адміністрацією Б. Клінтона у цей період стратегії стримування рф, однією з цеглин якої стала американська підтримка цього об'єднання [14, с. 63]. Вітчизняні дослідниці Н. Мамішова [8] та І. Тихоненко [12] розкривають мотивацію та інтереси щодо участі в ОДЕР-ГУАМ Молдови та Азербайджану, а Г. Гольцов – геостратегічне міркування України, головними з яких були зменшення енергетичної залежності від рф та зміцнення позицій у відносинах із ЄС. Також у роботі використовуються аналітичні матеріали та документи ГУАМ, заяви дипломатів.

Формулювання мети статті. Метою роботи є висвітлення становлення та сучасного стану ОДЕР-ГУАМ скрізь призму очікувань і інтересів України та США, які поклалися на цю регіональну організацію на різних етапах її розвитку. Для досягнення поставленої мети слід виконати ряд завдань:

- висвітлити становлення, розвиток і основні проблеми у діяльності ОДЕР-ГУАМ;
- розкрити підходи, пріоритети та очікування України від цієї регіональної організації;
- проаналізувати ставлення США до ОДЕР-ГУАМ і її місце в американській політиці на пострадянському просторі та Причорномор'ї в різні періоди.

Виклад основного матеріалу. Початком зародження передумов для виникнення ГУАМ як субрегіональної організації можна вважати першу половину 1990-х рр., коли намітились глибокі політичні протиріччя між пострадянськими країнами щодо питань зовнішньої політики та безпеки. Більшість країн Центральної Азії та Вірменія прагнули зберегти союзницькі відносини з Росією, що диктувалося необхідністю отримання гарантій безпеки. Водночас політичні еліти Азербайджану, Молдови, України та Грузії навпаки шукали можливості зміцнити свою самостійність у відносинах з Москвою, дистанціюючись від інтеграційних процесів у рамках СНД.

Другим впливовим чинником стали процеси розширення ЄС і НАТО на Схід. Наприкінці 1990-х рр. було зрозуміло, що вже у найближчому майбутньому кордони ЄС і НАТО досягнуть західної частини СНД, що сприяло проєвропейських настроїв в Україні, Молдові та Грузії. У 1995-1996 рр. у рамках ОБСЄ, Ради Європи і ООН представники України, Грузії, Молдови, Азербайджану проводили політичні консультації щодо зближення позицій з багатьох питань міжнародного порядку денного. Як результат, 10 жовтня 1997 р. на зустрічі лідерів чотирьох країн у рамках саміту Ради Європи у Страсбурзі було оголошено про створення консультативного форуму. Спільна декларація чотирьох президентів декларувала тісну співпрацю «для зміцнення стабільності та безпеки в Європі на основі принципів суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості кордонів».

У загальній формі цілі та завдання ГУАМ як регіонального об'єднання були визначені на зустрічі керівників національних делегацій у жовтні 1998 р. під час щорічних зборів МВФ і Світового банку у Вашингтоні. Основні акценти у співпраці були зроблені на перспективах розвитку транскавказького транспортного коридору та зміцнення економічного та політичного суверенітету країн-учасниць. У стратегічному вимірі це об'єднання дозволяло Азербайджану отримати зручний маршрут для транспортування нафти на Захід і отримати постійних споживачів, а Україні, Грузії та Молдові – диверсифікувати джерела постачання енергоресурсів і стати важливим ланцюгом в їх транзиті. Від початку ГУАМ позиціонував себе як економічна структура. З точки зору України створення

ГУАМ відкривало доступ до каспійської нафти та використанню нафтопроводу Одеса-Броди для подальшого її транспортування до Європи. Також реалізація проекту євро-азіатського коридору сприяла б зближенню України з європейськими й євроатлантичними структурами, які також були зацікавлені в таких проєктах.

При цьому в учасників цього об'єднання були й геополітичні розрахунки. Азербайджан прагнув продемонструвати зближення з Заходом, зміцнити регіональну безпеку. Грузія розглядала свою участь в ГУАМ крізь призму євроатлантичної парадигми та відносин зі США. У Тбілісі вважали, що розвиток міцних регіональних зв'язків з країнами, які дотримуються прозахідного курсу у зовнішній політиці слугуватиме додатковим інструментом, здатним полегшити вступ країни до НАТО і ЄС. Також це мало стати проявом підтримки США з боку Грузії у боротьбі за енергоресурси Каспію та Центральної Азії [6, с. 123]. Молдавські лідери в аналогічному ключі сприймали участь в об'єднанні як крок на шляху до майбутньої інтеграції до ЄС, а також як інструмент для повноцінного включення до кола причорноморських країн. Для України ГУАМ стала гарною можливістю позиціонування себе впливовим регіональним гравцем.

24 квітня 1999 р. на ювілейному Вашингтонському саміті НАТО до ГУАМ приєднався Узбекистан, а розширене об'єднання отримало назву ГУУАМ. Тоді ж була ухвалена спільна заява президентів п'яти країн, яка деталізувала принципи та основні напрямки діяльності нового об'єднання, акцентувавши увагу на питаннях безпеки та економічної співпраці, зокрема:

- посилення співпраці у рамках міжнародних організацій і форумів;
- розвиток взаємодії у рамках програми НАТО «Партнерство заради миру»;
- зміцнення режиму нерозповсюдження ЗМЗ;
- співпраця у сфері мирного врегулювання конфліктів і кризових ситуацій;
- протидія етнічній нетерпимості, екстремізму, сепаратизму та тероризму;
- поглиблення практичної взаємодії у торговельно-економічній сфері;
- співпраця у розвитку транспортного коридору Європа – Кавказ – Азія.

У листопаді 2000 р. лідери країн-учасниць ГУУАМ на зустрічі у Нью-Йорку прийняли меморандум, який визначав порядок багатостороннього співробітництва у рамках об'єднання: було домовлено проводити регулярні саміти голів держав, зустрічі керівників МЗС і створити Комітет національних координаторів, який би виконував функції робочого органу.

Адміністрація В. Клінтона позитивно сприйняла та підтримувала створення ГУАМ, оскільки його основні напрямки діяльності, вплив на регіональні процеси – можливість створення каспійського енергетичного коридору до Європи в обхід РФ, упередження відновлення впливу Росії та закріплення геополітичного плюралізму на пострадянському просторі – органічно вписувалися в американську стратегію збереження глобального лідерства. Ці ж міркування у подальшому лягли в основу підтримки діяльності ГУАМ з боку адміністрації Дж. Буша-молодшого.

До 2001 р. ГУУАМ представляв собою аморфний субрегіональний форум і переважно розглядався як міждержавний координаційний механізм. Тим не менше, у цей період відбувалися періодичні зустрічі міністрів закордонних справ, оборони, енергетики та транспорту [10, с. 96]. З тактичних міркувань представники «четвірки» утримувалися від протиставлення нового об'єднання СНД та іншим структурам на пострадянському просторі (ЄвразЕС, ОДКБ, СЕП).

Інституціоналізація ГУУАМ у повноцінну міжнародну організацію відбулася у першій половині 2000-х рр. На першому, Ялтинському саміті організації 7 червня 2001 р. за ініціативи України була підписана Хартія ГУУАМ, яка конкретизувала цілі її діяльності. Наступні два роки саміти об'єднання також проходили у Ялті, де обговорювалися питання поглиблення торговельно-економічної співпраці. У липні 2002 р. країни-учасниці підписали угоду про формування зони вільної торгівлі (ЗВТ), у 2003-2004 рр. були підписані положення про Раду міністрів закордонних справ і декларація про створення парламентської асамблеї ГУУАМ. У цей період також обговорювалися ідеї приєднання до об'єднання Польщі, Румунії та Болгарії.

Економічною основою об'єднання була можливість створення нових енергетичних маршрутів з Азії до Європи. Каспійську нафту з Азербайджану можна було поставляти на європейські ринки або через Туреччину (транзитом через Грузію), або по території України (транзитом через Грузію). У 1997-2004 рр. Київ розглядав це об'єднання як перспективний, але все таки додатковий інструмент багатосторонньої співпраці у регіоні, надаючи перевагу при вирішенні питань з його членами у рамках двосторонніх відносин. Згідно з українськими поглядами, пріоритетним напрямком ГУУАМ вважався транспортно-енергетичний [7]. Але стійка перспектива енергетичного маршруту Баку –

Супса – Одеса – Броди так і не була визначена. Україна докладала чимало зусиль для реалізації проекту – заручилася підтримкою Польщі, робила у 2003-2004 рр. спроби домовитися про можливості поставок нафти з Казахстану та Азербайджану.

Адміністрація Дж. Буша-молодшого проявляла значну зацікавленість у розвитку ГУАМ як регіональної організації, вбачаючи у ній не лише противагу російським інтеграційним проєктам на пострадянському просторі, а й потенційний формат «м'якого» партнерства у сфері безпеки у Чорноморському регіоні. У 2001 р. був започаткований формат зустрічей ГУАМ-США. Вже під час перших таких зустрічей у 2001-2002 рр. американські дипломати висловили повну підтримку у перетворенні об'єднання у значущу організацію. У першій половині 2000-х рр. Сполучені Штати надали їй понад \$4 млн. технічної та консультативної допомоги, а також сприяли наданню їй статусу спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН (грудень 2003 р.).

Таким чином, від початку створення цієї регіональної організації Вашингтон надавав їй дипломатичну підтримку. Зокрема 13 червня 2002 р. Узбекистан заявив про намір призупинити членство в об'єднанні, не вбачаючи для себе економічних перспектив. Натомість 16 червня Держдепартамент США опублікував заяву, згідно з якою, навіть після виходу Узбекистану з ГУУАМ ця організація, на думку Вашингтону, є перспективною та життєздатною. У заяві наголошувалося, що членство в ГУУАМ може зміцнити позиції Узбекистану як регіонального лідера в Центральній Азії, тому Сполучені Штати сподіваються, що уряд країни перегляне це рішення. Після цього до 2005 р. узбецька влада не робила жодних практичних дій щодо виходу з об'єднання, не бажаючи псувати відносини з Вашингтоном.

У грудні 2002 р. була підписана «Рамкова програма ГУАМ-США щодо сприяння торгівлі та транспортуванню, забезпеченню прикордонного та митного контролю, боротьбі з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням наркотиків». Документ передбачав створення єдиного інформаційного простору з обміну даними щодо терористичної діяльності та Віртуального Центру ГУАМ, а також пропозиції щодо проєктів співпраці у митній і прикордонній сферах.

Сполучені Штати відповідно до цілей рамкової програми сприяли розвитку транзитного потенціалу у рамках ГУАМ – гармонізації митного та прикордонного законодавства, розвитку інфраструктури пропускних пунктів, заходам у боротьбі з тероризмом, контрабандою, запровадженню інформаційних систем. Виступаючи на саміту ГУАМ 2003 р., очільник американської делегації заступник помічника Держсекретаря з питань Європи та Євразії С. Пайфер наголосив на важливості поглиблення регіональної співпраці в реалізації спільних проєктів у сфері економіки, енергетики, транспорту та безпеки [2, с. 114].

Найважливішою складовою відносин за лінією ГУАМ–США є послідовна підтримка з боку Сполучених Штатів територіальної цілісності: у всіх спільних заявах Вашингтон незмінно підтверджував підтримку територіальної цілісності держав-членів ГУАМ в їх міжнародно визнаних кордонах. Показовою у цьому контексті стала рішуча позиція США щодо підтримки територіальної цілісності та суверенітету України восени 2003 р. під час російсько-українського конфлікту навколо острова Коса Тузла.

Після «Помаранчевої революції» в Україні була здійснена спроба активізації діяльності ГУАМ, оскільки адміністрація президента В. Ющенка вбачила в цьому об'єднанні політичну альтернативу СНД, де домінувала Росія, та інструмент європейської інтеграції. З точки зору Києва відродження цього об'єднання могло посилити позиції України у діалозі з ЄС і США як транзитера енергоресурсів і посередника на Південному Кавказі.

Новими елементами позиціонування ГУАМ на Кишинівському саміті (22 квітня 2005 р.) стала розробка пропозицій з врегулювання Придністровського конфлікту й оголошення готовності сприяти демократизації на пострадянському просторі [3, с. 74]. У сфері економіки пріоритетними цілями визначалися проєкти у сфері транзиту енергоресурсів до Європи. Варто відзначити, що напередодні саміту президент Узбекистану І. Карімов відмовився від участі у заході, а через місяць через події в Андижані (розстріл урядовими військами мирних демонстрантів) у травні 2005 р. Узбекистан повністю припинив свою участь в об'єднанні.

П'ятий саміт ГУАМ відбувся у Києві 22-23 травня 2006 р. За його підсумками був підписаний Статут ГУАМ у форматі міжнародного договору, а саме об'єднання отримало остаточну назву – «Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ» (ОДЕР – ГУАМ). У своєму виступі на відкритті саміту президент В. Ющенко відзначив зацікавленість України у енергетичній співпраці.

Київ прагнув до максимального використання свого транзитного потенціалу, зокрема нафтопроводу Одеса-Броди. Також потенційні пропозиції включали можливість будівництва нового терміналу для прийняття каспійської нафти та нафтопереробного заводу. Також окреслилося прагнення Києва зробити ГУАМ частиною потенційної Балто-Чорноморського дуги для колективного стримування росії [9, с. 88].

Засідання Ради голів держав ГУАМ у Вільносі 10 жовтня 2007 р. прийняло рішення сконцентрувати увагу організації на регіональних проєктах з розвитку транспортного потенціалу та інфраструктури, зокрема добудову та використання нафтопроводу Одеса – Броди – Плоцьк – Гданськ, створення паромної переправи Керч – Поті – Батумі, будівництво залізничних доріг в Грузії. Тоді ж Азербайджан дав згоду на входження до складу акціонерів проєкту продовження нафтопроводу Одеса-Броди до польського міста Плоцьк.

Наступні саміти ГУАМ у червні 2007 р. та липні 2008 рр. відбулися у Баку та Батумі (напередодні російсько-грузинської війни). Під час них країни-учасниці вже традиційно обговорювали економічну, енергетичну співпрацю та питання безпеки. З 2007 р. намітився спад у діяльності об'єднання, що було зумовлено все більшою різницею у підходах учасників до досягнення власних зовнішньополітичних цілей.

Після грузинсько-російської війни 2008 р. і до 2017 р. діяльність ОДЕР-ГУАМ фактично була поставлена на паузу, а зустрічі на рівні робочих груп і керівників МЗС носили формально-декларативний характер. Причинами кризи організації «четвірки» стали декілька обставин. По-перше, ГУАМ прогнала конкуренцію новій програмі ЄС «Східне партнерство», запущеній у 2009 р. Спрямована на здійснення економічних і політичних реформ у пострадянських країнах Східної Європи та Південного Кавказу, вона виявилася більш ефективною у контексті євроінтеграційних устремлінь України, Грузії та Молдови. У 2016-2017 рр. вступили в силу Угоди про асоціацію між ЄС та цими трьома країнами, що зробили неактуальним використання ГУАМ як майданчику для зближення з Європою.

По-друге, в умовах «перезавантаження» американо-російських відносин (2009-2012) надмірний акцент організації на політичних питаннях (протидії геополітичним амбіціям росії, демократії) і регіональній безпеці значною мірою перестав відповідати новим пріоритетам США та ЄС на пострадянському просторі.

По-третє, внаслідок зміни правлячих еліт у країнах-учасницях інтерес України, Грузії та Молдови до ГУАМ помітно зменшився. У квітні 2010 р. український президент В. Янукович наголосив, що ця регіональна організація повинна проводити прагматичну, а не романтичну політику. Київ збереже членство в ОДЕР-ГУАМ лише за умови, що цей формат взаємодії буде приносити практичну користь [11, с. 35]. Також скепсис щодо перспектив організації висловлювали молдавський лідер В. Воронін, урядовці від партії «Грузинська мрія», яка у 2012 р. прийшла до влади в Грузії.

Після «Революції Гідності» адміністрація П. Порошенка проявляла інтерес до реанімації ОДЕР-ГУАМ. Так міністр закордонних справ України П. Клімкін у грудні 2014 р. заявив, що прагне наповнити її новим змістом, а прем'єр-міністр В. Гройсман у березні 2017 р. висловив сподівання вдихнути нову енергію у співробітництво країн-учасниць об'єднання.

27 березня 2017 р. за ініціативою України вперше за дев'ять років відбувся саміт ГУАМ на високому рівні – зустріч глав урядів «четвірки» у Києві за участі президента України П. Порошенка. Її порядок денний склали питання створення зони вільної торгівлі та транспортного коридору, співпраця у сфері енергетики, регіональна безпека, програми співробітництва з міжнародними партнерами (США, Японія, Вишеградська четвірка) [12, с. 172]. За їх підсумками були підписані два документи, спрямовані на запуск ЗВТ – протокол про створення Робочого органу, що координуватиме дії країн щодо зони вільної торгівлі, та протокол між митними адміністраціями держав-членів об'єднання про взаємне визнання окремих результатів митних процедур. Тоді ж прем'єр-міністр В. Гройсман заявив, що Україна розраховує створити ЗВТ у рамках ГУАМ вже до кінця 2017 р., однак цього не сталося. При цьому однією з головних перешкод для об'єднання становить той факт, що частка країн ГУАМ у зовнішній торгівлі кожного з її членів не перевищує 2% [5].

Наступні зустрічі «четвірки» високого рівня у Кишиніві у жовтні 2018 р. та у грудні 2019 р. у Києві не призвели до значимих досягнень і запуску спільних проєктів. Разом із тим, аналіз спільних заяв «четвірки» за підсумками самітів високого рівня в 2017-2019 рр. [13] свідчить про зміну фокусу Організації з політичних питань і безпеки на розширення економічної співпраці. Ініціаторами

переорієнтації діяльності ОДЕР-ГУАМ стали Україна та Азербайджан.

Адміністрація В. Зеленського виявилася більш активною у цьому напрямку. Так 12 грудня 2019 р. під час зустрічі ГУАМ на високому рівні в Києві прем'єр-міністри «трійки» Г. Гахарія, О. Гончарук, Й. Кіку, а також віце-прем'єр-міністр А. Ахмедов (Азербайджан) провели зустріч з президентом України В. Зеленським [15]. Її предметом стали спільні економічні та інфраструктурні проекти.

У травні 2020 р. український лідер під час телефонної розмови з президентом Азербайджану І. Алієвим запропонував приділити більше уваги роботі ОДЕР-ГУАМ. На думку В. Зеленського, «ГУАМ можна зробити серйозним союзом та об'єднанням для обговорення важливих торговельно-економічних питань. Нам потрібно вдихнути нове життя в цю організацію» [1]. У січні 2022 р. під час візиту І. Алієва до Києва сторони обговорили низку перспективних проєктів – створення транспортного коридору в рамках ГУАМ, зокрема для здійснення мультимодальних перевезень, створення зони вільної торгівлі, можливість поставок скрапленого газу з Азербайджану через Грузію до України та Молдови, співробітництво у титановій галузі.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну в лютому 2022 р. знову фактично «заморозило» діяльність ГУАМ. Грузія та Азербайджан зайняли позиції нейтралітету, обмежившись наданням гуманітарної допомоги та енергетичного обладнання. У свою чергу Молдова від початку війни заявила про політичну та гуманітарну підтримку України. Разом із тим, у вересні 2022 р. міністри закордонних справ держав-членів ГУАМ на зустрічі у Нью-Йорку підписали Протокол до угоди про створення ЗВТ про порядок визначення країни-виробника товарів, що демонструє прагнення сторін до практичних кроків. Станом на червень 2024 р. найбільш активними з дев'яти робочих груп ГУАМ є чотири: 1) з економіки та торгівлі; 2) транспорту; 3) з питань координації боротьби зі злочинністю; та 4) надзвичайних ситуацій.

Зрештою, у грудні 2022 р. голова вітчизняного МЗС Д. Кулеба окреслив п'ять основних пріоритетів головування України в ГУАМ у 2023 р. [4]:

- створення нових економічних можливостей та розвиток торгівлі між ринками Європи та Азії;
- підтримка суверенітету та територіальної цілісності держав-членів ГУАМ;
- просування до повноцінного функціонування ЗВТ;
- спрощення митних процедур та запровадження комплексного підходу до документів для транспортування в рамках Транспортного коридору ГУАМ;
- взаємодія з Європейською Комісією щодо Транспортного коридору.

У 2005-2008 рр. Сполучені Штати активно підтримували діяльність ГУАМ: на полях Генеральної Асамблеї ООН щорічно відбувалися зустрічі керівників МЗС країн-членів ГУАМ і американських дипломатів, регулярно відбувалися зустрічі національних координаторів ГУАМ з представниками США для обговорення виконання рамкової програми. Ще у 2002 р. США першими серед іноземних партнерів отримали офіційний статус спостерігача в ГУАМ. Окрім того, американські посольства у рамках реалізації цієї програми проводили відповідні фахові заходи (семінари), здійснювалося надання технічної допомоги.

За фінансової підтримки США були створені Центр правозастосування ГУАМ і Віртуальний центр з боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, які об'єднали прикордонні, митні та правоохоронні органи країн-учасниць; реалізовані проєкти зі вдосконалення прикордонного контролю, гармонізації митних процедур; створення міждержавної інформаційно-аналітичної системи. До 2014 р. Сполучені Штати надали ГУАМ технічної та консультативної допомоги на понад \$20 млн.

Зацікавленість США у цьому регіональному об'єднанні проявилася й у тому, що на кожному саміті ГУАМ, починаючи з 2003 р., американську делегацію завжди очолював не американський посол у країні-учасниці, а дипломатичний представник більш високого рівня – заступник помічника Держсекретаря США з питань Європи та Євразії. Після кожного саміту публікувалася спільна заява США-ГУАМ про напрямки та перспективи співпраці сторін.

Для країн-учасниць створення ГУАМ було спробою знайти вирішення своїх життєво важливих проблем (безпека, економіка, енергетика, політичні відносини із Заходом) та зменшити залежність від Москви. У свою чергу США розглядали ГУАМ як додатковий механізм забезпечення сприятливих для себе геополітичних умов розвитку пострадянського простору. Формування у регіоні альтернативного СНД міждержавного об'єднання де-факто означала його інституційний розкол. До того ж, інтереси безпеки країн ГУАМ в цілому відповідали геополітичним інтересам США в Євразії, що стало одним з головних чинників його подальшої підтримки з боку Вашингтону.

Цілі ГУАМ сприяли реалізації геополітичного плюралізму, що став одним з головних чинників американського впливу в Євразії.

Від самого початку Сполучені Штати у діалозі з ГУУАМ просували питання боротьби з міжнародним тероризмом, зміцнення регіональної безпеки, розширення регіональної торгівлі, транспортні ініціативи, перш за все створення євразійського енергетичного коридору. Однак, як свідчить аналіз спільних заяв ГУАМ-США, вже з 2006 р. акцент почав зміщуватися на політичну співпрацю та реалізацію проєктів у прикордонній та правоохоронній сферах.

В цілому можна відзначити, що ГУАМ відіграла допоміжну роль у політиці США у Чорноморсько-Каспійському регіоні, оскільки її потенціалу не вистачило для того, щоб сформувані стійкі торговельно-економічні, енергетичні та військово-політичні зв'язки між країнами-учасницями, а спільні проєкти у сфері енергетики та інфраструктури переважно застрягали на стадії обговорення.

Основним інституційним форматом діалогу та співробітництва ГУАМ і США стали міністерські зустрічі у форматі (4+1), де четвірку представляли керівники МЗС, а Сполучені Штати – заступник помічника Держсекретаря з питань Європи та Євразії. У 2001-2017 рр. відбулося 22 такі зустрічі (остання – 21 вересня 2017 р. у Нью-Йорку на полях 72-ї ГА ООН). Їх динаміка відображає інтерес Вашингтону до регіонального об'єднання. До 2009 р., за адміністрації Дж. Буша-мл., відбулося 14 таких зустрічей, у 2009-2013 рр. (перша каденція Б. Обама) – 5, а після анексії Криму – лише три.

Таким чином, якщо адміністрація Дж. Буша-мл. активно підтримувала ГУАМ як противагу проросійським інтеграційним проєктам, то за часів Б. Обама її значення для Вашингтону суттєво зменшилося, а діалог підтримувався за інерцією попередніх років. Натомість, Адміністрація Д. Трамп взагалі згорнула контакти з організацією, не вбачаючи в ній користі для своїх інтересів у Чорноморському регіоні.

У 2017-2019 рр. у рамках робочих груп і міжвідомчих переговорів країн-членів ГУАМ активно обговорювалося питання формування II рамкової угоди про співробітництво зі США на заміну програми 2002 р., однак у підсумку через початок пандемії COVID-19 так і не вдалося розробити робочий текст програми.

Адміністрація демократа Дж. Байдена, яка заступила до справ на початку 2021 р., також не включила ОДЕР-ГУАМ до своєї зовнішньополітичної стратегії в Європі та пострадянській Євразії. Крім того, у 2021-2024 рр. значно погіршилися відносини Сполучених Штатів з двома учасниками ГУАМ – Грузією та Азербайджаном. Враховуючи це, відновлення американської підтримки цієї регіональної організації сьогодні виглядає малореалістичним.

Висновки. На сучасному етапі ОДЕР-ГУАМ переживає триваючу кризу спроможності, пов'язану з різними зовнішньополітичними курсами країн-членів і відсутністю історії успіху та реалізованих практичних проєктів. Виникнувши наприкінці 1990-х рр. як угруповання пострадянських країн, які не бажають реінтегруватися в проєкти під егідою росії, ГУАМ тоді виглядав як перспективний альтернативний центр інтеграції на пострадянському просторі. На етапі становлення та інституціоналізації (1997-2005) об'єднання «четвірки» робило акцент на питання торговельно-економічної співпраці, енергетиці та регіональній безпеці. З приходом до влади в Україні та Грузії нових лідерів В. Ющенко та М. Саакашвілі відбувся «перезапуск» ГУАМ, який мав результатом період активізації діяльності Організації (2005-2008). Новими пріоритетами стали економічне співробітництво, демократія та розв'язання «заморожених конфліктів» у регіоні з нахилом на останні два питання.

Після російсько-грузинської війни 2008 р. і хвилі змін владних команд у країнах-членах ГУАМ увага до її діяльності значно зменшується, а саміти високого рівня не проводяться до 2017 р. Лише після Революції Гідності 2014 р. за ініціативою адміністрацій П. Порошенка та В. Зеленського відбуваються спроби реанімувати взаємодію у форматі ГУАМ. При цьому Україна запропонувала перефокусувати увагу «четвірки» зі сфери політичних питань, де існували значні розбіжності, на торговельно-економічні та транспортні проєкти. Інтенсивність динаміки зустрічей ГУАМ високого рівня у 2017-2019 рр. свідчить про успішність української стратегії з відродження Організації. Однак у подальшому пандемія COVID-19 та російське вторгнення в Україну поставили на паузу реалізацію двох головних ініціатив об'єднання – ЗВТ і транспортного коридору ГУАМ.

Ставлення США до ОДЕР-ГУАМ за понад двадцять п'ять років її існування змінювалося в залежності від пріоритетів американської політики на пострадянському просторі та Європі.

У 1997-2008 рр. адміністрації Б. Клінтона та Дж. Буша-молодшого політично та на технічному рівні активно підтримували діяльність ГУАМ, вбачаючи у ній один із інструментів політики стримування росії та унеможливлення реінтеграції нових незалежних держав навколо Москви.

З приходом до влади адміністрації Б. Обама Сполучені Штати зменшили свою політичну присутність та де-факто дистанціювалися від політичних процесів у регіоні. З одного боку, у 2010-2016 рр. продовжувалася підтримка ГУАМ з боку США на рівні політичної риторики, а з іншого, – політична взаємодія скоротилася та відбувалася за інерцією попередніх років.

Зрештою, адміністрація Д. Трампа припинила участь у форматі діалогу «ГУАМ-США» та політичну підтримку об'єднання, не вбачаючи у ньому користі для своїх інтересів у регіоні.

Бібліографічний список:

1. Володимир Зеленський провів телефонну розмову з Президентом Азербайджану Ільхамом Алієвим. 27 травня 2020 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-telefonnu-rozmovu-z-prezidentom-a-61337> (дата звернення: 02.06.2024).
2. Гвоздков С. Пострадянські держави в зовнішній політиці США за часів президентства Дж. У. Буша. *Етнічна історія народів Європи*. 2015. Вип. 47. С. 112-116.
3. Гольцов А. Г. Геостратегія України щодо російської федерації. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Вип. 1(57). С. 71-77.
4. Дмитро Кулеба назвав п'ять основних пріоритетів головування України в ГУАМ у 2023 році. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-nazvav-pyat-osnovnih-prioritetiv-golovuvannya-ukrayini-v-guam-u-2023-roci> (дата звернення: 30.05.2024).
5. Економічна дипломатія: Україна-ГУАМ. Дослідження. Рада зовнішньої політики «Українська призма» 23.01.2021. URL: <https://prismua.org/ukraine-guam/> (дата звернення: 30.05.2024).
6. Кирилко Д. С. Політичний аспект зовнішньої політики країн-членів ГУАМ у відносинах із Європейським Союзом. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23: Ч. II. С. 120-127.
7. Ковальчук С. ГУАМ: перспективний чи неспроможний? Аналітичний центр ADASTRA. 1 лютого 2021 р. URL: <https://adastra.org.ua/blog/guam-perspektivnij-chi-nespromozhnij> (дата звернення: 16.05.2024).
8. Мамішова Н. Участь республіки Молдова в Організації за демократію та економічний розвиток (ОДЕР-ГУАМ): від президентства П. Лучинським до президентства М. Санду. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. №2 (8). С. 293-304.
9. Рудь І. М. Балто-чорноморський союз як вісь безпеки України: реалії та перспективи розвитку. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Вип. 2(58). С. 86-91.
10. Сергеева А. О. ОДЕР-ГУАМ як альтернативний інструмент регіональної інтеграції на пострадянському просторі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2020. Т. 31 (70). №1. С. 94-97.
11. Соляр І. Артимишин П. Між загрозою для суверенітету й регіональним лідерством: Україна та російські інтеграційні проекти на пострадянському просторі. *Український історичний журнал*. 2022. №5. С. 31-42.
12. Тихоненко І. В. Андрушак О. В. Українсько-азербайджанські відносини за президентства П. Порошенка. *Молодий вчений*. 2019. №3 (67). С. 170-173.
13. Joint Statement by the Heads of Government of the GUAM Member States. 12 December 2019, Kyiv, Ukraine. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-statement-by-the-heads-of-government-of-the-guam-member-states-2019/> (дата звернення: 01.06.2024).
14. Kuzio T. Russia-GUAM-US triangle of competition over Eurasia and geopolitical pluralism. *Caucasus Strategic Perspectives*. 2021. Vol. 2, Issue 1. P. 57-72. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/fa6a41f6-79c0-4941-9fac-ef1e7d72bc96> (дата звернення: 18.05.2024).
15. Meeting with the President of Ukraine within the summit of the Heads of Government of the GUAM Member States. 12 December 2019. URL: <https://guam-organization.org/en/meeting-with-the-president-of-ukraine-within-the-summit-of-the-heads-of-government-of-the-guam-member-states/> (дата звернення: 01.06.2024).

References:

1. Volodymyr Zelenskyi proviv telefonnu rozmovu z Prezydentom Azerbaidzhanu Ilkhamom Aliievym. 27 travnia 2020 roku (Volodymyr Zelenskyi had a phone conversation with President of Azerbaijan Ilham Aliyev. 27 May 2020). URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-telefonnu-rozmovu-z-prezidentom-a-61337> (Access date: 02.06.2024).
2. Hvozdkov S. Postradianski derzhavy v zovnishnii politytsi SShA za chasiv prezidentstva Dzh. U. Busha (Post-Soviet States in US Foreign Policy under the Presidency of George W. Bush). *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. 2015. Vyp. 47. S. 112-116.
3. Holtsov A. H. Neostrategiia Ukrainy shchodo rosiiskoi federatsii (Ukraine's geostrategy towards the Russian Federation). *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. 2023. Vyp. 1(57). S. 71-77.
4. Dmytro Kuleba nazvav p'iat osnovnykh priorytetiv holovuvannya Ukrainy v HUAM u 2023 rotsi (Dmytro Kuleba named five main priorities of Ukraine's chairmanship in GUAM in 2023).

URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-nazvav-pyat-osnovnih-prioritetiv-golovuvannya-ukrayini-v-guam-u-2023-roci> (Access date: 30.05.2024).

5. Ekonomichna dyplomatia: Ukraina-HUAM (Economic diplomacy: Ukraine-GUAM). Doslidzhennia. Rada zovnishnoi polityky «Ukrainska pryzma» 23.01.2021. URL: <https://prismua.org/ukraine-guam/> (Access date: 30.05.2024).

6. Kyrylko D. S. Politychnyi aspekt zovnishnoi polityky krain-chleniv HUAM u vidnosynakh iz Yevropeiskym Soiuzom (Political Aspect of GUAM Member States' Foreign Policy in Relations with the European Union). Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy. 2016. Vyp. 23: Ch. II. S. 120-127.

7. Kovalchuk S. HUAM: perspektyvnyi chy nespromozhnyi? (GUAM: promising or untenable?) Analitychnyi tsentr ADASTRA. 1 liutoho 2021 r. URL: <https://adastra.org.ua/blog/guam-perspektivnij-chi-nespromozhnij> (Access date: 16.05.2024).

8. Mamishova N. Uchast respubliky Moldova v Orhanizatsii za demokratiiu ta ekonomichni rozvytok (ODER-HUAM): vid prezydentstva P. Luchynskym do prezydentstva M. Sandu (Participation of the Republic of Moldova in the Organisation for Democracy and Economic Development (ODER-GUAM): from the Presidency of P. Lucinschi to that of M. Sandu). Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii. 2020. №2 (8). S. 293-304.

9. Rud I. M. Balto-chornomorskyi soiuz yak vis bezpeky Ukrainy: realii ta perspektyvy rozvytku (The Baltic-Black Sea Union as an Axis of Ukraine's Security: Realities and Prospects for Development). *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. 2023. Vyp. 2(58). S. 86-91.

10. Serheieva A. O. ODER-HUAM yak alternatyvnyi instrument rehionalnoi intehtatsii na postradianskomu prostori (ODER-GUAM as an alternative instrument of regional integration in the post-Soviet space). *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky*. 2020. T. 31 (70). №1. S. 94-97.

11. Soliar I. Artymyshyn P. Mizh zahrozoiu dlia suverenitetu y regionalnym liderstvom: Ukraina ta rosiiski integratsiini proekty na postradianskomu prostori (Between a threat to sovereignty and regional leadership: Ukraine and Russian integration projects in the post-Soviet space). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2022. №5. S. 31-42.

12. Tykhonenko I. V. Andrushchak O. V. Ukrainsko-azerbaidzhanski vidnosyny za prezydentstva P. Poroshenka (Ukrainian-Azerbaijani relations under P. Poroshenko's presidency). *Molodyi vchenyi*. 2019. №3 (67). S. 170-173.

13. Joint Statement by the Heads of Government of the GUAM Member States. 12 December 2019, Kyiv, Ukraine. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-statement-by-the-heads-of-government-of-the-guam-member-states-2019/> (Access date: 01.06.2024).

14. Kuzio T. Russia-GUAM-US triangle of competition over Eurasia and geopolitical pluralism. *Caucasus Strategic Perspectives*. 2021. Vol. 2, Issue 1. P. 57-72. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/fa6a41f6-79c0-4941-9fac-ef1e7d72bc96> (Access date: 18.05.2024).

15. Meeting with the President of Ukraine within the summit of the Heads of Government of the GUAM Member States. 12 December 2019. URL: <https://guam-organization.org/en/meeting-with-the-president-of-ukraine-within-the-summit-of-the-heads-of-government-of-the-guam-member-states/> (Access date: 01.06.2024).

Pashkov V. Ukraine, GUAM and the USA: expectations that have not been fulfilled

The article is devoted to the analysis of more than 25 years of activities and problems of the Organisation for Democracy and Economic Development – GUAM (ODED – GUAM) in the context of the expectations that Ukraine and the United States of America had for it. It is noted that in the stages of creation and institutionalisation of the Group of Four, from 1997 to the mid-2000s, it enjoyed American political and economic support. Washington's approach to GUAM was determined by the fact that the Quartet's goals largely coincided with US geopolitical interests in the post-Soviet space and the Black Sea-Caspian region. These common goals include countering Russian integration projects in the region, supporting geopolitical pluralism in post-Soviet Eurasia, strengthening the economic and energy independence of these countries from Russia, creating transport and energy routes bypassing Russia, and restoring the territorial integrity of the member states. During the Bush administration, the United States, as an extra-regional actor, was interested in weakening Russia's political influence in the post-Soviet space. Promoting the creation of Caspian oil supply routes to Europe and regional integration without Russian involvement were seen as the best means of removing the GUAM member states from Moscow's sphere of influence. With the coming to power of the administration B. Obama, the US interest in GUAM, as well as in the entire post-Soviet region, has significantly declined, which has affected Washington's support for it. At the same time, as a result of the change of ruling elites in the GUAM member states, the new leaders (V. Yanukovich, V. Voronin, B. Ivanishvili) turned out to be supporters of either pro-Russian orientation or multivectorism, which led to a decline in the activities of this regional organisation. In 2009-2016, GUAM's activities were effectively put on hold, leading to a capacity crisis within the organisation. Kyiv's attempts to intensify its activities together with Baku in 2017-2020 will ultimately look like certain outbursts, political impulses that failed to overcome the differences in the foreign policy vectors of the member states and the crisis of GUAM's

capacity. The Trump administration, whose foreign policy was marked by contradictions and chaos, also paid little attention to the post-Soviet space. Seeing no practical interest for itself, the United States curtailed its political engagement with GUAM during this period. At this stage, ODED-GUAM does not function as an integration association, but rather as a regional platform for promoting its own trade and economic relations and realising the transit potential of its member states. Another common interest of the Quartet is the coordination of positions on the issue of territorial integrity of countries on international platforms. Two key GUAM initiatives – the creation of a free trade zone and a transport corridor – despite having an appropriate legal framework, still lack practical implementation mechanisms.

Keywords: *regional integration, territorial integrity, energy security, GUAM, geopolitical interests, multilateral cooperation, CIS, free trade area*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.16

УДК 32-027.21:[327.5+32.019.5(495:560)](043.3)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>

Хилько М. І., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4576-0703>

Товмаш Д. А., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ШЛЯХІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ НА ПРИКЛАДІ ГРЕЦІЇ ТА ТУРЕЧЧИНИ

У статті здійснено аналіз особливостей шляхів розв'язання міжнародних конфліктів на прикладі Греції та Туреччини. Відповідно до визначених об'єкта, предмета дослідження та поставлених завдань запроваджується методологія, яка передбачає використання декількох методів і підходів. Застосовуються наступні методи: історичний метод дав змогу дослідити генезис конфлікту та виявити основні моменти у її розвитку. Соціологічний метод дозволив з'ясувати вплив міжнародних організацій на розв'язання політичного греко-турецького конфлікту. Функціональний метод використовувався для аналізу взаємозв'язку між політичними складовими конфлікту. Біхевіористський метод застосовувався для вивчення різноманітної поведінки в стратегії політики у розв'язанні конфлікту політичних лідерів, груп інтересів. Системний метод дав змогу розглянути конфлікт як цілісне політико-суспільне явище. Обґрунтовано, що зіткнення інтересів між двома країнами можна переосмислити, щоб врахувати причини невдач. Доведено, що необхідно вирішити проблеми як передумов для кращих відносин. Визначено, що між двома націями немає прямої ворожнечі чи конфлікту, натомість ідентичності були сформовані та сконструйовані відповідно до переваг режиму. Отже, політична культура та уявлення про держави як їх розуміють фіксуються у термінах норм, цінностей та їх зовнішньополітичних орієнтацій. Обґрунтована необхідність своєчасного врегулювання неузгодженостей між двома країнами, що сприяло б їх гармонійному розвитку, стабільності та ефективності системи міжнародних відносин. З'ясовано, що для вирішення конфлікту необхідний аналіз базових потреб соціальних груп, ступеня їхнього задоволення існуючими соціальними нормами та інститутами. Міжнародний конфлікт між Грецією і Туреччиною можна уявити як одну з форм прояву суперечностей у взаємовідносинах учасників системи міжнародних відносин на стадії загострення, коли нарізла необхідність їх вирішення. Зазначено, що усвідомлюючи цю необхідність, сторони здійснюють взаємні відкриті дії, які можуть бути застосованими в конкретній міжнародній обстановці.

Ключові слова: *політичний конфлікт, війни, національна ідентичність, інформаційна політика, демократія, методи вирішення конфліктів, колективне почуття власності, греко-турецькі відносини, пропаганда, міжнародний конфлікт, міжнародні відносини, етнічна напруга, насильство, популізм, міжетнічна ворожнеча, етнополітичний конфлікт, деескалація кризи*

Вступ. Конфлікт є суперечністю між людьми, колективами в процесі діяльності через непорозуміння, протилежність інтересів, відсутність згоди між сторонами. Греко-турецький конфлікт сягає корінням в історичне минуле та формується за впливу поточних наслідків. Тому він потребує широкого аналізу, чим відрізняється від минулого до сучасного. Дослідники аналізують відношення «я»-«інший» з розвитку аналітичного інструментарію, що включає моделі, шкали та класифікуючі схеми, що дозволяють виділяти різні модальності формування ідентичності.

Метою дослідження є визначити фактори міжнародних конфліктів на прикладі Греції та Туреччини та шляхи розв'язання конфлікту.

Методи дослідження. Відповідно до визначених об'єкта, предмета дослідження та поставлених завдань запроваджується методологія, яка передбачає використання декількох методів і підходів. Застосовуються наступні методи: історичний метод дав змогу дослідити генезис конфлікту та виявити основні моменти у її розвитку. Соціологічний метод дозволив з'ясувати вплив міжнародних організацій на розв'язання політичного греко-турецького конфлікту. Функціональний метод використовувався для аналізу взаємозв'язку між політичними складовими конфлікту.

Біхевіористський метод застосовувався для вивчення різноманітної поведінки в стратегії політики у розв'язанні конфлікту політичних лідерів, груп інтересів. Системний метод дав змогу розглянути конфлікт як цілісне політико-суспільне явище.

Результати дослідження. Інший для нас спочатку – своє зі зворотним знаком. Це засаднича асиметрія. Воно постає як вимога, як провокація. На домагання Чужого ми відповідаємо у творчій формі, тобто даємо те, чого не маємо. Яка ж роль цієї асиметрії? Філософським базисом розуміння цієї проблематики є напрацювання Вальденфельса, який зазначає, що досвід Іншого та Чужого постає як досвід нездоланної відсутності. Відсутність завжди пов'язується з небуттям, а отже, з ірраціональним, немислимим, що, у свою чергу, в людському вимірі зв'язується зі смертю, абсурдністю, що підкреслюється протягом всієї історії людства. Для Я "Інший" ірраціональний, немислимий. Тому викликає страх, неприязнь, прагнення уникнути його або знищити. Вальденфельс зазначає, що Я конститується в контрасті з Ти. Це включає контраст між Своїм і Чужим. Своє являє себе як доступне та приналежне, Чуже як недоступне і неприналежне [1, с. 4].

Це двозначне зведення досвіду Чужого до досвіду себе безпосередньо впливає на відносини між своєю та чужою культурами, в тому числі і політичними. Ми просто не маємо здатності усвідомити себе, без поглядів і відповідей Іншого. Справа в тому, що визнання ролі інших, необхідність поважати ті ж їхні потреби, які ми вважаємо беззаперечними для себе, – результат тисячолітнього політичного розвитку.

Еліас Каннеті пише: „Іншим” з легкістю приписуються аморальні якості і звички, які нерідко позбавлені будь-яких підстав. Належність до певної групи формує і базується на сумнівних судженнях і забобонах, що стосуються як своєї групи, так і групи інших. Цю диференціацію можна з успіхом систематизувати, відштовхуючись від поняття "уявна спільнота", введеного Бенедиктом Андерсоном. Спільність удавана, оскільки більшість членів окремої групи ніколи не мали і не хотіли б мати контактів один з одним – вони навіть не хотіли б чути один про одного. Проте вони зараховують себе до товариства. Якийсь аспект або якість різних індивідів зводиться в ранг підстави для включення в групу, і це, таким чином, мотивує диференціацію "ми" і всі інші. Ця якість, абсолютно довільно вихоплена з числа інших, набуває статусу головної відмінності, залишаючи осторонь переважну більшість інших якостей, загальних для "нас" і для "них". Як при серйозних, так і при незначних відмінностях може виникнути сильна або слабко виражена ворожість. Найменші відмінності, які настільки незначні, що непомітні погляду необізнаного, можуть породити ненависть, однак цього може і не статися [2, с. 154].

Різниця між „ми” і „вони”, заснована на найменш суттєвих якостях, може призвести до систематичної дискримінації.

К.Леві-Стросс вважає причиною виникнення даних понять і поглядів певні психологічні складності, які відчувають представники західної цивілізації при контакті з іншими культурами. Найбільш давня установка, безсумнівно, що має міцну психологічну підставу, оскільки має тенденцію проявлятися щоразу в кожному з нас, як тільки ми потрапляємо в несподівану ситуацію, полягає в простому відкиданні форм, в тому числі політичних, найбільш віддалених від тих, з якими ми себе ідентифікуємо. "Це не як у нас", "це не слід дозволяти" – такі реакції, передають все те ж відштовхування при зустрічі з життям і мисленням, нам чужими. Звичайно, досвід Чужого може також виходити з відрази або із суміші привабливості та відрази. Загалом розуміння Іншого передбачає акт комунікації. Однак Інший сприймається і як прихована загроза. Тут проявляється парадоксальна фігура Іншого: Інший необхідний для набуття реальності Я, але контакт з Іншим неможливий поза мовним простором загальних однакових політичних смислів [3, с. 773].

"Інший" в політичному просторі може бути тим, хто вибирає те ж, що і Я, як максимум – соратник по партії і політичній боротьбі; в соціальному просторі – член тієї ж соціальної страти, що і Я, а в оточенні – член мого безпосереднього оточення, близького кола; в національному просторі – це може бути представник тієї ж етнічної спільності, що і Я, з тими ж поглядами на природу і національне самовизначення. Тут "Інший" не протистоїть і не протиставляє себе Мені. Однак під цим терміном можна назвати і того, хто не поділяє мої цінності, але потенційно готовий їх, якщо не розділити, то зрозуміти. Інший може бути в політичному просторі – опозиціонером; в соціальному просторі – членом іншої громадської страти, який прагне зрозуміти вихідців з інших верств, але не має спочатку єдиної з ними системи цінностей і спільного минулого, що, безумовно, ускладнює розуміння, а іноді робить його і зовсім неможливим; в просторі національного самовизначення – це може бути представник чужого народу.

Ставлення до Іншого завжди передбачає протиставлення Іншого собі. Ще Левінас вказував на спосіб комунікації з Іншим – прийняття Іншого як іншого в принципі, іншої події. Чужість розуміється не як змістовий атрибут, а як принцип, що дає нам змогу не лише чужу систему, а й свої інститути, норми, цінності, звички розглядати з дистанційної точки зору зовнішнього спостерігача. Поки ми запитуємо, чим є Чуже і що воно означає, для чого воно є і звідки воно приходить, ми підпорядковуємо його попередньому знанню. "Інший" – це партнер не у випадковій комунікації, а в триваючому і постійно відновлюваному діалозі, тобто він існує в тому ж просторі смислів, що і Я.

Якби у політичній колізії не було таких віддзеркалювань, то не було б ніякого інтеркультурного поля, яке уможливило б пізнання власних можливостей і загроз для себе завдяки пізнанню Чужого. Порівняння саме є формою відповіді, в якій Чуже вимірюють іншим і порівнюють із ним.

Мерло-Понті посилається на „розширений розум”, який уможливорює "розширений досвід". Тобто перед людьми постає завдання розширити свій політичний розум, щоб дати йому змогу охопити все те, що в нас та в Іншому передувало розуму та виходить за його межі. Якщо Своє утворюється через відокремлення від Чужого, якщо Чужого стосується те саме, то досвіди Своєго і Чужого зростають взаємно. Ситуація змінюється, якщо ми відмовляємося від прямого визначення Чужого і замість цього сприймаємо Чуже як те, на що ми відповідаємо і неодмінно маємо відповідати, отже як вимогу, виклик, стимул. Будь-які мовлення і дія є різновидом поведінки, що відповідає. Це стосується і політичного світосприйняття.

Німецький філософ Карл Шмітт пише: „Будь-яке релігійне, моральне, економічне, етнічне чи інше протиставлення перетворюється в політичне, якщо воно досить сильне і може сприяти ефективному розподілу людей на друзів і ворогів". Шмітт вважає, що це має драматичні наслідки. Згідно Шмітту, поділ друг-ворог є політичним. Звертаючись до суспільного виміру, я погоджуюсь з тим, що поділ друг-ворог є політичним.

Дія політики полягає в збереженні власного існування і знищенні тих, хто йому загрожує, і немає майже ніякої можливості подолати це протиставлення шляхом переговорів. Примітна особливість цих винищувальних – це відношення між загарбником і жертвою, яке, з точки зору загарбника, є зворотним, тобто загарбник стає "істинною" жертвою. Провина покладається на жертву, яка зображується і розуміється як агресор. Людство не тому агресивне і постійно готове до боротьби, що розділене на партії, які вороже протистоять одна одній; воно структуроване саме таким чином тому, що це створює дратівливу ситуацію, необхідну для розрядки соціальної агресії [4, с. 18].

Дослідники визначають передумови для кращих стосунків. Саме турбота про військову безпеку домінувала в політичному мисленні, стратегіях і навіть у зовнішній політиці держав до кінця холодної війни. Незважаючи на це, після холодної війни стався зсув у проблемах безпеки, і традиційні проблеми військової безпеки залишилися в тіні нових проблем безпеки. Ці нові загрози безпеці варіюються від імміграції до проблем навколишнього середовища, від розширення зон торгівлі до контролю за торгівлею наркотиками, СНІДом тощо, які неможливо вирішити самостійно та потребують спільної відповідальності та співпраці між Грецією та Туреччиною. Тому обидві країни можуть «виграти» від більш тісного партнерства в епоху після холодної війни.

Розвиток співпраці та взаєморозуміння між Туреччиною та Грецією може також стати моделлю для регіонального співробітництва в Середземноморському регіоні, оскільки це сформує партнерство між європейськими та середземноморськими країнами на взаємовигідній основі.

Тоді, оскільки кращі відносини є вигідними для обох держав, які передумови для кращих відносин? Цей документ має на меті підкреслити певні важливі моменти, які могли б сприяти синтезу, з якого могли б випливати припущення щодо кращих турецько-грецьких відносин.

Як часто підкреслюється, глибока конструкція образів ідентичності перешкоджає шляху до кращих стосунків. Отже, спочатку денонсація попередньо сконструйованих ідентифікацій для нового будівництва є обов'язковою. Іншими словами, і Туреччина, і Греція повинні змінити свої переконання та політичні дії, навіть якщо це суперечить їхнім попереднім діям та політичним традиціям. Для того, щоб зробити цей проект можливим, спочатку греки повинні захистити себе від турецької «одержимості» як у військовому відношенні воюючої сторони. Османську імперію можна було сприймати як експансіоністську, як і всі інші Великі імперії, які контролювали Європу, Середземноморський регіон та Близький Схід. Це було цілком природно просто тому, що колишні імперії спочатку були організовані для завоювань, чия економіка залежала від сільського господарства, землі, робочої сили (включаючи військові цілі) та будь-якого майна, зібраного з придбаних земель. Крім того, незважаючи на те, що турки є основними спадкоємцями Османської

імперії, вони не є єдиними, оскільки Османська імперія була космополітичною імперією, що включала багато етнічних груп. Таким чином, не можна звинувачувати одних тільки турків у всіх діях, які були зроблені проти греків у минулому. Крім того, як і у випадку з найважливішою причиною конфлікту між двома націями, турецька інтервенція на Кіпрі, була явищем, відкритим для будь-яких інтерпретацій із різними виправданнями, які не можна вважати емпіричним доказом турецької агресивності. тому

Заклопотаний розум, що турки мають традицію експансіоністських емоцій, слід скасувати заради перспективи кращих турецько-грецьких відносин. Так само було зрозуміло, що сучасна Турецька Республіка, яка була заснована в 1923 році, має світські та демократичні традиції як спадщину свого засновника Мустафи Кемалю Ататюрка, який має бачення «миру вдома, миру у світі». Отже, хоча більша частина території Туреччини географічно відноситься до Азії і лише частково до Європи, її відносно демократична, світська політична структура та бачення членства в Європейському Союзі могли сприяти фальсифікації сконструйованого орієнталістсько-традиціоналістичного образу Туреччини.

Ще одна пропозиція, висунута в цьому документі, полягає в взаємному «визнанні» влади та впливу як Греції, так і Туреччини. Наприклад, Греція повинна поважати вплив Туреччини в центральноазіатських республіках, а також її особливу роль між Сходом і Заходом. Це цілком природно, якщо взяти до уваги геополітичне розташування Туреччини, культурні, релігійні та історичні зв'язки з регіоном. Подібним чином Туреччина повинна поважати роль Греції на Балканах як найбільш процвітаючої православної країни. За винятком багатих західних країн, обидві держави є найбільш процвітаючими національними державами свого географічного регіону, де проживають турецькі та грецькі меншини походження. Тому цілком нормально, що обидві держави визначили свій статус як «протекторат» меншин, які проживають в інших країнах регіону. Іншими словами, як держави, так і нації мають особливу історію, культуру та прагнення, які не обов'язково утворюють зіткнення інтересів, але спільну точку для співпраці заради спільних інтересів. Узагальнюючи, відповідність за характером державних утворень з точки зору об'єктивних установ могла б стати основою для взаєморозуміння та нормами для кращих стосунків.

Додатково до цієї точки зору засудження використання зовнішньої політики для внутрішньої популярності є ще одним важливим моментом. Це означає, що ні Греція, ні Туреччина не повинні використовувати турецько-грецьку ворожнечу як виборчу кампанію. Крім того, має бути політична воля стосовно усунення проблем. Наприклад, чи дасть розширення територіального моря та повітряного простору в Егейському морі якусь особливу перевагу Греції з точки зору економічних і політичних вигод? Подібним чином, що втратила б Туреччина від прямих переговорів з Грецією щодо її «чутливих» проблем, таких як Кіпр та Егейське море? Для того, щоб знайти спільну мову, кожна сторона спочатку дискредитує політику, оскільки «їхня» інтерпретація політики та коментарі є абсолютно правильними. У тому ж ключі, останню примітку слід залишити для інтерпретації історії та впливу цих історично створених цінностей на грецьке «Я» та турецьке «Інше» образи ідентичності.

Волкан та Іцковіц, Виходячи з цього твердження, на жаль, як підкреслили «технічні, правові та політичні аспекти турецько-грецьких проблем були давно забуті, поступившись місцем міфічному, містичному протистоянню, навантаженому страхом, ворожнечею та «психологічним» занепокоєнням». [5, с. 4].

Леві-Строс пояснив це тим, що історичні події передаються пізніше поколінь немає впевненості, чи трансформація відбулася свідомо та з чіткою ясністю. Такий результат був неминучим, враховуючи тісний зв'язок між владою та знаннями.

Як стверджує Фуко, знання виробляється єдиним процесом, який не є ані об'єктивним, ані природним [6, с.29]. Іншими словами, знання ніколи не буває необумовленим, а суб'єкт знання знаходиться в політичному та історичному контексті та обумовлюється ним і змушений функціонувати з певними поняттями та категоріями знання. Іншими словами, через суверенітет незалежної грецької держави певні епістемологічні диспозиції сконструювали знання, яке служить для подальшого розрізнення турецької «іншої» ідентичності. Передбачуваним результатом цих практик було рівняння відмінності чи відмінності із загрозою чи небезпекою, хоча це не було складовою ідентичності, заснованою на обмеженій територіальній державі.

Таким чином, Клод Леві-Строс, розуміючи міфи відповідно на інтелектуальні проблеми та суперечності в людських відносинах, визначив, що слід розрізнити успадковані знання, які є філософськими або науковими знаннями, отриманими від попередніх поколінь, і незалежно

набутими знаннями, які є філософськими чи науковими знаннями, набутими через неупереджене спілкування. Лише розуміння інших культур дозволяє зрозуміти власну, хоча культурна різноманітність не скасовує єдності людства та єдиної природи людини за межами еволюційного континууму прогресу.

К.Леві-Стросс вважає причиною виникнення даних понять і поглядів певні психологічні складності, які відчувають представники західної цивілізації при контакті з іншими культурами. Найбільш давня установка, безсумнівно, що має міцну психологічну підставу, оскільки має тенденцію проявлятися щоразу в кожному з нас, як тільки ми потрапляємо в несподівану ситуацію, полягає в простому відкиданні форм, в тому числі політичних, найбільш віддалених від тих, з якими ми себе ідентифікуємо. "Це не як у нас", "це не слід дозволяти" – такі реакції, передають все те ж відштовхування при зустрічі з життям і мисленням, нам чужими. Звичайно, досвід Чужого може також виходити з відрази або із суміші привабливості та відрази. Загалом розуміння Іншого передбачає акт комунікації. Однак Інший сприймається і як прихована загроза. Тут проявляється парадоксальна фігура Іншого: Інший необхідний для набуття реальності Я, але контакт з Іншим неможливий поза мовним простором загальних однакових політичних смислів [3, с. 39]. Таке розрізнення є істотним, оскільки протягом часового простору однаковий когнітивний статус надається успадкованим знанням і знанням, отриманим незалежно.

Наприклад, Хасснер заявив, що «східна концепція нації» є етнічною, яка базується на спільній культурі, визначеній у термінах раси, мови, традицій або релігії, тоді як «західна концепція нації» спирається на державне, територіальне громадянство та політичну приналежність. Принципи. Хоча Греція широко критикує Туреччину як східне суспільство, умови, які визначаються

П'єр Хасснер також існує в грецькому суспільстві. Вплив релігії на суспільство та схожі цілі зовнішньої політики ще більше ілюструють те, що насправді образи, які Греція створила для турецького «Іншого», також вкорінені в грецькій політиці.

Наприклад, Куфудакіс заявив, що Греція має бути залучена до Балкан, не залишаючи відкритими двері для участі Туреччини, звинувачуючи Туреччину в прагненні стати регіональним гегемоном і на Балканах [7, с. 23].

Так само, хоча Туреччину критикували як охоронця американських інтересів, Міцотакіс як правий політик без вагань заявляє, що Греція підходить для того ж завдання.

Хоча Туреччину критикували як слугу Сполучених Штатів, греки ігнорують той факт, що саме економічна та політична допомога Сполучених Штатів і греко-американці сформували всю грецьку економіку періоду 1967-1974 років. Подібним чином, хоча населення Туреччини розглядається як серйозна проблема щодо членства в Європейському Союзі, багато грецьких політиків наголошували на тому, що турецьке населення є «елементом влади», і Греція має значну порівняно не вигідну позицію в цьому відношенні [8, с. 871].

Насамперед, слід усвідомлювати, що Інший для нас спочатку – своє зі зворотним знаком. Це засаднича асиметрія. Воно постає як вимога, як провокація. На домагання Чужого ми відповідаємо у творчій формі, тобто даємо те, чого не маємо. Філософським базисом розуміння цієї проблематики є напрацювання Е. Гуссерля та Бернгарда Вальденфельса, який зазначає, що досвід Іншого та Чужого постає як досвід нездоланної відсутності. Відсутність завжди пов'язується з небуттям, а отже, з ірраціональним, немислимим, що, у свою чергу, в людському вимірі зв'язується зі смертю, абсурдністю, що підкреслюється протягом всієї історії людства.

Для Я „Інший” ірраціональний, немислимий. Тому викликає страх, неприязнь, прагнення уникнути його або знищити. С. Джонсон та А. Колеман Вальденфельс зазначає, що Я конституюється в контрасті з Ти. Це включає контраст між Своїм і Чужим. Своє являє себе як доступне та приналежне, Чуже як недоступне і неприналежне [1, с. 79].

Ларс Сведсен у своїй роботі "Філософія зла" у 2010 р. відстоює думку, що розмежування "ми" і "вони" дуже важливе для самоідентифікації. Спочатку в такому розмежуванні немає нічого поганого. Проблема полягає в схильності до нерівнозначної оцінки складових пари понять, що є основою для різного ставлення до них.

Висновки. Таким чином, філософські чи наукові знання, отримані через неупереджене спілкування, мають бути привілейованими заради кращих турецько-грецьких відносин. Припускаємо, що існує набагато більше подібностей між національністю двох держав, яку можна визначити як синтез східної та західної концепції національності. Розв'язання конфлікту між сторонами може бути у раціональному діалозі під час структурних змін.

Бібліографічний список/References:

1. Waldenfels, Bernhard (2002). Introduction to phenomenology. Northampton, MA: Edward Elgar, 176 p.
2. Representations of the „other’s” in the Mediterranean world and its impact on the region / ed. by N. Kuran-Burçoğlu, S. Gilson-Miller. Istanbul: Isis press, 2004, 308 p.
3. Levi-Strauss Claude. Les structures élémentaires de la parenté. Population Année 1949, p. 772-774.
4. Smith, S. & Booth, K (eds.) (1995). International Relations Theory Today. Cambridge: Cambridge University Press, 217 p.
5. Volkan, Varmik D. & Itzkowitz, Norman. (1994). Turks and Greeks: Neighbours in Conflict. Cambridge: The Eothen Press, 233 p.
6. Foucault, M. (1980). Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977. New York: MacMillan, 409 p.
7. Coulombis, T. A. (1983). The United States, Greece and Turkey: The Troubled Triangle. New York: Praeger Publishers, 317 p.
8. Johnson, C. & Coleman, A. The internal other: exploring dialectical relationship between regional exclusion and the construction of national identity // *Annals of the Association of American Geographers*. NY, 2012, Vol. 102, N 4, p. 863-880.

Khylko M., Tovmash D. Peculiarities of ways of solving international political conflicts on the example of Greece and Turkey

The article analyzes the features of ways to resolve international conflicts using the example of Greece and Turkey. In accordance with the defined object, subject of research and tasks, a methodology is introduced that involves the use of several methods and approaches. The following methods are used: the historical method made it possible to investigate the genesis of the conflict and identify the main points in its development. The sociological method made it possible to clarify the influence of international organizations on the resolution of the political Greek-Turkish conflict. The functional method was used to analyze the relationship between the political components of the conflict. The behavioral method was used to study the diverse behavior in the policy strategy in resolving the conflict of political leaders and interest groups. The systemic method made it possible to consider the conflict as a holistic political and social phenomenon. It is substantiated that the clash of interests between two countries can be rethought in order to take into account the causes of failures. It is proved that it is necessary to solve problems as a prerequisite for better relations. It is determined that there is no direct hostility or conflict between the two nations, instead identities were formed and constructed in accordance with the preferences of the regime. Thus, political culture and the idea of states as they are understood are fixed in terms of norms, values and their foreign policy orientations. The need for timely resolution of disagreements between the two countries is justified, which would contribute to their harmonious development, stability and effectiveness of the system of international relations. It is found out that in order to resolve the conflict, an analysis of the basic needs of social groups, the degree of their satisfaction with existing social norms and institutions is necessary. The international conflict between Greece and Turkey can be imagined as one of the forms of manifestation of contradictions in the mutual relations of participants in the system of international relations at the stage of exacerbation, when the need for their resolution has become apparent. It is noted that, realizing this need, the parties take mutual open actions that can be applied in a specific international situation.

Keywords: *political conflict, wars, national identity, information policy, democracy, conflict resolution methods, collective sense of ownership, Greek-Turkish relations, propaganda, international conflict, international relations, ethnic tension, violence, populism, inter-ethnic enmity, ethno-political conflict, de-escalation of the crisis*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.17

УДК 327.8 (510)+(476)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0921-6142>

Голянич Б. В., Воєнна академія імені Євгенія Березняка

ВІДНОСИНИ КНР ТА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ: ГЕОСТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено основні вектори геостратегії КНР щодо Республіки Білорусь. Провідним напрямом у білоруському векторі геостратегії КНР залишається гео економічний, що передбачає наступні аспекти: інфраструктурний розвиток, економічну співпрацю, інноваційні проекти, людський та культурний обмін. Встановлено, що китайсько-білоруські відносини з 2022 року перейшли на рівень «всезагального всеосяжного стратегічного партнерства», який полягає у розвитку співпраці між країнами у різних сферах в умовах протистояння різноманітним викликам і загрозам, що виникають на шляху їхнього розвитку та безпеки. У рамках китайської гео економічної ініціативи «Один пояс, один шлях» на території Білорусі впроваджено та активно функціонує Китайсько-білоруський індустріальний парк, Білоруська національна біотехнологічна компанія та автомобільний завод. Особливе місце займає Китайсько-білоруський індустріальний парк, який інвестується та керується Китаєм за кордоном. Індустріальний парк виступає як центр інновацій та технологічного розвитку, до якого залучено понад 120 компаній із 15 країн світу з інвестиціями понад 1,4 мільярда доларів США. Галузі, представлені в парку, охоплюють технологічні дослідження та розробки, машинобудування, електронну комерцію та комунікації, логістику, біомедицину, штучний інтелект, розробку мережі 5G та інші сфери. Визначені переваги для КНР у разі вступу Республіки Білорусь до Шанхайської організації співробітництва, а саме: сприяння інтересів Китаю в його стратегічних цілях на Євразійському просторі, зміцнення стабільності та безпеки в регіоні, забезпечення торговельних, економічних та інвестиційних зв'язків між країнами. Зроблено висновок, що основним вектором геостратегії КНР щодо Білорусі є гео економічний, який визначає різні сфери взаємодії між Китаєм та Білоруссю. Співпраця Китаю з Білоруссю сприяє китайській стратегії посилення співпраці з центрально- та східноєвропейськими регіонами ЄС у рамках ініціативи «Один пояс, один шлях».

Ключові слова: КНР, Білорусь, геостратегія, геополітика, зовнішня політика, геополітичні інтереси, «Один пояс, один шлях»

Постановка проблеми в загальному вигляді. Збройна агресія РФ проти України та протистояння з країнами Заходу вплинули на політичний ландшафт у Східній Європі (СЄ), включаючи відносини між державами регіону. Ці події спричинили зміни у традиційних формах співпраці та взаємодії між країнами. В контексті цього нового політичного фону відносини між КНР та Республікою Білорусь (РБ) також зазнали змін.

Останні події, зокрема покращення відносин між Пекіном та Мінськом, свідчать про те, що Китай продовжує сприймати Білорусь як привабливого партнера, незважаючи на нинішні геополітичні турбулентності навколо країни. Це можна пояснити географічним розташуванням Білорусі, яке дає Китаю стратегічну важливість у регіоні СЄ. Навіть за умов санкцій, які застосовані проти Білорусі, Пекін зберігає інтерес у підтримці своїх позицій та реорганізації логістичних мереж у регіоні.

Глибокі і взаємовигідні економічні та політичні зв'язки між Китаєм та Білоруссю продовжують забезпечувати стабільність та сприяти розвитку обох країн. Для Китаю підтримка Білорусі є важливою для забезпечення доступу до ринків та ресурсів СЄ та зміцнення своєї геополітичної позиції в цьому регіоні.

Для Мінська важливість Пекіна лише зростає через санкції Заходу та політичний тиск. Білоруські чиновники шукають способи часткової компенсації втрат від санкцій шляхом нарощування експорту, інвестиційної, фінансової та виробничої співпраці з китайськими партнерами. Глибша співпраця з Китаєм може надати Мінську більшу міжнародну підтримку і сприяти зменшенню його ізоляції на міжнародній арені.

Дослідження питання геостратегії КНР щодо РБ є актуальним через зростаючу геополітичну та гео економічну роль Китаю на міжнародній арені. Розуміння цих відносин дасть змогу визначити особливості Китаю щодо здійснення ним геостратегії, політичних відносин та глобальної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сучасних політичних та економічних зв'язків Китаю з державами колишнього Радянського Союзу, розташованими в СЄ, відводиться відносно мало уваги.

Значно більше уваги даній проблематиці у регіональному контексті приділяли закордонні науковці, такі як: Andrew Cottey, Paul Irwin Crookes, Alexander Cooley, Peter Rutland, Marcin Kaczmarski та інші. Дослідження цих науковців охоплюють питання геополітичних відносин Китаю з державами Центральної та Східної Європи, включаючи Білорусь, зокрема регіональні впливи Пекіну та його відносини з країнами регіону.

До українських науковців, які досліджують питання китайсько-білоруських відносин, можна віднести О. Цапка, Т. Польового, А. Шуляк, С. Кулика, О. Валіон, А. Гриценка, В. Ярмоленка.

Метою статті є дослідження геостратегії КНР щодо РБ в умовах протистояння із Заходом. Для досягнення мети дослідження необхідно вирішення таких дослідницьких завдань: проаналізувати основні вектори геостратегії КНР щодо РБ, розглянути основні шляхи зміцнення геополітичної та економічної позиції Китаю в СЄ через співпрацю з Білоруссю.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років КНР демонструє значний інтерес до РБ та посилення свого впливу в регіоні. Це проявляється у реалізації комплексу заходів у політичних та економічних сферах, що складає основу для білоруського вектора китайської геостратегії. Пекін успішно адаптується до нинішньої ситуації і активно просуває свої інтереси в Білорусі, враховуючи нові геополітичні умови.

Трансформаційні процеси, що відбуваються впродовж останніх років у РБ свідчать про перебудову й модернізацію її економіки. Інтеграція Білорусі у світову економіку має як потенційні переваги, так і серйозні ризики й загрози. Серед останніх можна виділити: втрату зовнішніх ринків, у тому числі через дискримінацію білоруських товаровиробників, можливість перебоїв у забезпеченні сировинними й енергетичними ресурсами в обсягах, що забезпечують заплановане зростання ВВП, відставання від інших держав у темпах переходу економіки до новітніх технологічних укладів, деградацію технологічної структури реального сектору економіки, дестабілізацію національної фінансової і грошово-кредитної системи, втрату стабільності національної грошової одиниці [1].

На сьогоднішній день Білорусь підтримує торговельно-економічні зв'язки із понад 170 країнами світу, включаючи Китай, РФ, країни Співдружності, низку держав Європи, країни Арабського Сходу, Латинської Америки та інші.

Слід зазначити, що Білорусь мала набагато більші політичні контакти з Китаєм, ніж Україна. Конфлікт на сході України зробив країну менш привабливою для амбіцій Китаю, ніж стабільна Білорусь. До 2014 року співпраця обох країн з Китаєм була схожа за характером, і вони офіційно піднімали свої політичні відносини на рівень стратегічного партнерства, демонструючи яскраві перспективи. Проте після Революції Гідності в Україні, країна більше не є пріоритетом для Китаю [2].

Ця зміна підходу може бути пояснена кількома факторами. Централізована політична система Білорусі, високий ступінь державності та вже наявний рівень інтеграції в економіку створюють контекст до ближчого внутрішнього середовища Китаю для співпраці. Це робить співпрацю з Білоруссю зручною для Китаю на бюрократичному рівні порівняно з Україною.

Китай використовує свої економічні та політичні ресурси для зміцнення свого впливу в регіоні та досягнення своїх стратегічних цілей шляхом розширення економічних зв'язків, інвестицій у ключові сектори білоруської економіки, а також підтримку політичних ініціатив, спрямованих на зміцнення стабільності та підтримку влади в Білорусі.

Білоруська влада, балансуючи між різними центрами сили, веде прагматичну зовнішню політику. Вона намагається залучати іноземні інвестиції та знаходити джерела фінансування в іноземних державах.

Враховуючи конфліктні ситуації, які час від часу виникають між Білоруссю та Росією, китайський напрямок може стати в перспективі альтернативою російському ринку для білоруських товарів. Поступово Китай стає значущим фактором у зовнішній політиці Білорусі, але поки що рівень економічної співпраці з ним не може конкурувати з російськими показниками. У 2018 році обсяг експорту Білорусі в Росію, становив 12,9 млрд доларів США, тоді як у Китай він склав лише 482 млн доларів США [3].

РБ виявляє виразну багатовекторність у своїй зовнішній політиці. Це підтверджується участю президента Білорусі Олександра Лукашенка у саміті Шанхайської організації співробітництва (ШОС) у 2018 році в Китаї, а також зустрічами з президентом Австрії Александром ван дер Белленом наприкінці 2019 року та Держсекретарем США Майклом Помпео на початку 2020 року [4]. Навіть будучи членом Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), очолюваного Росією, Білорусь особливо активно зміцнює свої зв'язки з Китаєм, особливо в контексті китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» (BRI).

Замість активізації заходів, спрямованих на підтримку глибшої інтеграції Білорусі з ЄС, білоруський уряд звернувся до розвитку зв'язків з Китаєм, країною, яка хоч і географічно далека, але володіє значною економічною міцністю. Мінськ виявляв зацікавленість у зміцненні життєздатних відносин із Китаєм вже протягом тривалого часу. Після повільного розвитку двосторонніх зв'язків між Білоруссю та Китаєм у 1990-х роках, у 2000 році Пекін і Мінськ підписали спільну китайсько-білоруську декларацію про зміцнення всебічного співробітництва у XXI столітті.

У 2010 році під час проведення Єкатеринбурзького саміту Білорусь стала діалоговим партнером ШОС, а в 2015 році отримала статус держави-спостерігача [5]. Протягом 2009 – 2013 років Пекін і Мінськ розширювали співпрацю в різних сферах, підписавши декларацію про стратегічне партнерство та пакет угод у сферах енергетики, промисловості, будівництва та транспортної інфраструктури на суму близько 3,5 млрд доларів [6]. Нової енергії партнерству однозначно додало зростання геостратегічних амбіцій Пекіна, зокрема запуск ініціативи BRI у 2013 році.

Саміт ШОС, який відбувся 15 вересня 2022 року у Самарканді (Узбекистан) ознаменувався кількома помітними подіями, що свідчать про подальше організаційне розширення. Анонсовано процес надання Білорусі повноправного членства в ШОС. Під час участі в Раді голів держав-членів ШОС Сі Цзіньпін та Олександр Лукашенко підбили підсумки співпраці в різних сферах за останні 30 років та вирішили перевести китайсько-білоруські відносини до рівня «всепогодного всеосяжного стратегічного партнерства». Дане партнерство будуватиметься на тісному взаєморозумінні та взаємній підтримці у ключових сферах інтересів для обох країн [7, 8].

Всепогодне всеосяжне стратегічне партнерство в контексті відносин між Китаєм і Білоруссю означає, що ці країни зберігають стійкий рівень взаємної довіри та готовність допомагати один одному в будь-який час і в будь-яких обставинах. Незалежно від змін у міжнародній або регіональній ситуації вони можуть спільно протистояти різноманітним викликам і ризикам, що виникають на шляху їхнього розвитку та безпеки. Обидві країни розвивають широку та глибоку співпрацю у різних сферах, таких як політичних, економічних та культурно-освітніх.

Непомітними для загального кола осіб стали державні візити Президента Білорусі Олександра Лукашенка до Китаю протягом 2023 року, які стали значущою подією в укріпленні та розвитку китайсько-білоруських відносин. Така регулярність двосторонніх візитів виглядає нетиповою для двох різних держав, які знаходяться на відстані приблизно 6000 км одна від одної. Хоча часті візити справді стали несподіванкою для більшості спостерігачів, розвиток китайсько-білоруських відносин показує, що Пекін і Мінськ шукають шляхи розвитку співпраці навіть за суттєво трансформованих геостратегічних обставин та в умовах численних міжнародних викликів.

Під час таких візитів обговорюються ключові аспекти співробітництва, укладаються нові угоди та розвиваються стратегічні партнерства у різних сферах, таких як торгівля, економіка, наука та культура. Також ці візити допомагають зміцнити взаєморозуміння між керівництвами обох країн, сприяють подальшій інтеграції та розвитку співпраці в рамках стратегічного партнерства та відображають взаємний інтерес у поглибленні та розширенні взаємодії між Білоруссю та Китаєм.

Білорусь офіційно стала десятою країною-членом Шанхайської організації співробітництва 4 липня 2024 року під час саміту ШОС в Астані (Казахстан).

Вступ Білорусі до ШОС може забезпечити Китаю додаткові можливості для зміцнення своєї геополітичної та економічної позиції в Центральній та Східній Європі, а саме:

розширення ШОС за рахунок Білорусі призведе до збільшення впливу організації на міжнародній арені, регіональної ваги та політичного впливу, особливо в Євразійському регіоні;

глибока інтеграція Білорусі в ШОС сприятиме зміцненню торговельних, економічних та інвестиційних зв'язків між Китаєм та Мінськом, що сприятиме економічному зростанню обох країн;

включення Білорусі до ШОС сприятиме зміцненню стабільності та безпеки в регіоні, що відповідно підтримуватиме інтереси Китаю в його стратегічних цілях на Євразійському просторі.

Це важливо для забезпечення спокою та стабільності в регіоні, що є ключовим для подальшого розвитку економіки та реалізації проєктів BRI;

створення нових можливостей для співпраці між Китаєм та Білоруссю з метою реалізації інфраструктурних проєктів в регіоні, що сприятиме підвищенню торгівлі, транспортних зв'язків та розвитку економіки в цілому.

Згідно з дослідженнями А. Гриценка та В. Ярмоленка, нинішнє керівництво Білорусі виступає в ролі союзника Китаю в геополітичних змаганнях з США. Ця солідаризація відбувається в обмін на гарантії дипломатичної, безпекової та фінансово-економічної підтримки в разі загрози суверенітету Білорусі або тиску з боку Росії, особливо у випадку можливої агресії проти України. За цими думками, Білорусь прагне активізувати спільні проєкти з Китаєм та залучити нові інвестиції з цієї країни [9]. Зазначені активні заходи Білорусі відображають її стратегічне спрямування на розвиток відносин з Китаєм та посилення їх економічного впливу у регіоні.

У білоруському векторі геостратегії КНР провідним напрямом залишається гео економічний, що передбачає наступні аспекти: інфраструктурний розвиток, економічну співпрацю, інноваційні проєкти, людський та культурний обмін.

Китай для покращення свого торговельного та економічного становища активно інвестує в інфраструктурні об'єкти Білорусі. Для Китаю такі інвестиції важливі з точки зору розширення його впливу в регіоні та забезпечення доступу до ресурсів і ринків Білорусі. У той же час, для Білорусі відкриваються можливості отримання необхідних ресурсів для розвитку своєї інфраструктури та економіки.

Стратегічне партнерство між Білоруссю та Китаєм у різних галузях економіки в рамках гео економічної ініціативи ОПОШ впроваджено в таких проєктах: Китайсько-білоруський індустриальний парк, Білоруська національна біотехнологічна компанія та автомобільний завод [10].

Китайсько-білоруський індустриальний парк, відомий як «перлина» ОПОШ, на сьогоднішній день є найбільшим індустриальним парком, який інвестується та керується Китаєм за кордоном. Цей індустриальний парк виступає як центр інновацій та технологічного розвитку, сприяючи обміну знаннями та технологіями між Білоруссю та Китаєм. Завдяки своїм високим стандартам у сферах екології та сталого розвитку, він також є прикладом того, як розвивати промисловість, зберігаючи при цьому природне середовище.

Усі ці характеристики роблять Китайсько-білоруський індустриальний парк важливим елементом економічної інфраструктури обох країн та допомагають підтримувати стабільність та зростання їх економік.

Через парк Китай залучив 120 компаній із 15 країн світу з інвестиціями понад 1,4 мільярда доларів США. Галузі, представлені в парку, охоплюють технологічні дослідження та розробки, машинобудування, електронну комерцію та комунікації, логістику, біомедицину, штучний інтелект, розробку мережі 5G та інші сфери [11]. Це свідчить про значний інтерес іноземних компаній до співпраці з Китаєм та Білоруссю в цьому індустриальному парку, а також підтверджує його значущість як платформи для розвитку різноманітних галузей економіки та технологій.

Китайським компаніям відкриваються нові можливості використовувати свою технічну потужність для отримання додаткових переваг і ресурсів у Білорусі. Це дозволить їм консолідувати свою присутність у країні та розвивати власне виробництво. Така інтеграція сприяє безперебійній торгівлі в Євразії, поглибленню взаємозв'язку та інтеграції Китаю у світову економіку, а також прискорює формування нової моделі розвитку, в якій подвійні цикли взаємодіють та підтримують один одного.

Іншим ключовим китайським проєктом є Білоруська національна біотехнологічна компанія, яка працює над розвитком високотехнологічного агропромислового комплексу. Цей проєкт, який успішно був запущений у виробництво у 2022 році, став першим експортно-орієнтованим підприємством виробництва амінокислот у Білорусі. Реалізація цього проєкту призвела до значного зростання економічних показників та розвитку сільського господарства і тваринництва в країні.

Провідні китайські компанії у галузі виробництва автомобілів, побутової техніки та запасних частин, такі як Weichai Engine, Fast Transmission, Geely Automobile та Midea-Horizon успішно адаптувалися до умов білоруського ринку і внесли значний внесок у модернізацію відповідних галузей. Протягом останніх кількох років, завдяки щільній співпраці та ефективному управлінню цих компаній, виробництво та продажі автомобілів Geely постійно зростали. Geely Car наразі є провідним брендом на внутрішньому автомобільному ринку Білорусі, займаючи приблизно третину ринку в країні.

Для стратегічних інтересів Китаю в Європі співробітництво з Білоруссю має особливо велике значення. Білорусь, яка межує з ЄС і має добре розвинену залізничну та автомобільну мережу, а також прикордонну інфраструктуру, стала природними воротами до ЄС. Членство Білорусі в ЄАЕС та інших пострадянських угрупованнях, таких як Співдружність Незалежних Держав (СНД) і Союзна держава Білорусі та Росії, забезпечило ще одну потенційну вигоду для китайських інвесторів – безмитний експорт товарів білоруського виробництва на пострадянські ринки.

Білорусь є важливою транзитною територією для товарів, що переміщуються між Китаєм і ЄС. Незважаючи на санкції торгівлі між ЄС і Росією, які залишаються нижчими, ніж у минулому, Білорусь лежить на Центрально-Євразійському коридорі, залізничному транспортному маршруті, який починається з Китаю, проходить через Казахстан, а потім прямує до Москви. Звідти вантажі можуть відправлятися або до Санкт-Петербурга, або до білоруського міста Брест, що знаходиться в безпосередній близькості від ЄС [12]. Порівняно з Україною, Білорусь є набагато важливішою транзитною країною для Китаю для проникнення на європейський ринок.

Китай є одним із ключових економічних партнерів для Білорусі та третім за обсягом експортування ринком для білоруської сільськогосподарської продукції та продовольства. Обсяг торгівлі між країнами значно зріс протягом останніх років. Білорусь експортує до Китаю сільськогосподарську та тваринницьку продукцію, таку як яловичину, курятину, молочні продукти, ріпакову олію, картоплю та риби продукти. Важливу роль у цьому процесі відіграє білоруський високотехнологічний агропромисловий комплекс повного циклу, який використовує китайські пільгові кредити та використовує китайські компанії як генеральних підрядників.

Китайсько-білоруські інноваційні проекти відображаються в таких сферах, як технології, наука та медицина. У вересні 2023 року Міністерство комерції Китаю та Міністерство економіки Білорусі підписали меморандум щодо двостороннього співробітництва в галузі електронної комерції. А в жовтні того ж року, у рамках третього Форуму міжнародного співробітництва ОПОШ, Китай разом з 35 країнами, у тому числі Білоруссю, спільно випустили «Міжнародну рамкову ініціативу економічного та торговельного співробітництва для цифрової економіки та зеленого розвитку» [10].

Слід відзначити значний розвиток співробітництва між країнами у сфері цифрової економіки, який полягає у:

- вдосконаленні інфраструктури інформаційно-комунікаційних технологій, включаючи розвиток швидкісного інтернету, мобільних мереж та інших технологій зв'язку;

- впровадженні цифрових технологій у різні сфери економіки, такі як виробництво, транспорт, охорона здоров'я, освіта та інші;

- використанні онлайн-торгівлі, електронних платежів та інших аспектів цифрової торгівлі;

- створенні та впровадженні інноваційних проєктів у сфері штучного інтелекту, блокчейн-технологій та інших передових цифрових рішень.

Для реалізації культурно-інформаційної складової геостратегії КНР щодо РБ вагомим підґрунтям слугує поширення серед її населення китайської мови. Китайська мова вивчається у 35 початкових і середніх школах, 11 коледжах та університетах Білорусі. Також китайська мова була включена до списку іноземних мов як один із факультативних предметів у Білоруському національному університеті [13].

Інститути Конфуція є центрами, які сприяють вивченню китайської мови та культури у Білорусі. У Білорусі на сьогоднішній день існують 6 Інститутів Конфуція та 2 класи Конфуція. Ці установи пропагують китайську мову, літературу, історію та культуру серед місцевого населення. Вони також виступають пунктами для організації культурних заходів, виставок, семінарів та інших подій, спрямованих на поглиблення розуміння білорусів про культуру та мову Китаю.

Вторгнення збройних сил РФ на територію України суттєво змінило геополітичну ситуацію і вплинуло на китайсько-білоруські відносини. Це призвело до перегляду Пекіном своїх планів щодо просування ініціативи ОПОШ у СЄ. У зв'язку зі зростаючою дестабілізацією військово-політичної ситуації в Україні, увага Китаю була перенесена на Білорусь як на більш передбачувану й стабільну державу та прискорено вступ Мінська до ШОС [14].

За останні роки військове співробітництво між Білоруссю та Китаєм значно зросло. Окрім проведення спільних навчань, антитерористичних операцій та освітніх програм, Пекін виявив особливий інтерес до військово-технічної сфери, де Мінську традиційно є що запропонувати. З іншого боку, Білорусь шукає допомоги від Китаю для зміцнення своєї обороноздатності. Реактивна система залпового вогню «Полонез», яка з'явилася у 2015 році, є найбільш відомим прикладом спільної роботи у військовій сфері між Білоруссю та Китаєм.

Проведення Китаєм загальної оборонної та військово-промислової співпраці з Білоруссю може розглядатися як потужний контрудар проти розширення НАТО. Білорусь розташована на передньому краї кордону з НАТО, і після початку російсько-української війни є центром уваги з його боку. Росія розгорнула тактичну ядерну зброю в Білорусі, а тепер Китай надає військову, політичну та економічну підтримку. Це значно обмежує сили та ресурси НАТО та ускладнює виділення більших ресурсів для Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Висновок. Розглянувши геостратегію КНР щодо РБ можна прийти до висновку, що основним вектором залишається геоекономічний, який включає: інфраструктурний розвиток, економічну співпрацю, інноваційні проекти, людський та культурний обмін. Ці аспекти геоекономічного напрямку співпраці визначають різні сфери взаємодії між Китаєм та Білоруссю та сприяють розвитку обох країн у різних сферах.

КНР виступає потенційною альтернативою російському ринку для Білорусі. Поступово Китай набуває значного впливу на зовнішню політику Білорусі, хоча показники економічної співпраці з Китаєм наразі не можуть конкурувати з російськими.

Співпраця Китаю з Білоруссю, яка знаходиться між ЄС і Росією, може сприяти китайській стратегії посилення співпраці з ЄС, що є ключовим для Китаю у зусиллях посилити співпрацю з Європою. Водночас це дає Китаю можливість мати географічний доступ до центрально- та східноєвропейських регіонів ЄС у рамках ініціативи BRI.

Розвиток білорусько-китайських відносин зміцнює зв'язки між BRI і ЄАЕС. Однак складні відносини між ЄС і Росією, яка є головним партнером Китаю, негативно впливають на здатність Пекіна одночасно співпрацювати з РФ, РБ та ЄС.

Бібліографічний список:

1. Валіон О. Вплив глобалізації на економіку Республіки Білорусь на сучасному етапі. *Міжнародний збірник наукових праць «Україна-Європа-Світ»*. 2017. Вип. 20. С. 194-202.
2. Kaczmarek M., Jakóbowski J., Kardaś S. The effects of China's economic expansion on Eastern Partnership countries. *EU-STRAT Working Paper No. 172019*. URL: <https://refubium.fu-berlin.de/bitstream/handle/fub188/24773/EU-STRAT-Working-Paper-No.-17.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 02.05.2024).
3. Польовий Т. С. Розширення економічних і політичних міжнародних контактів республіки Білорусь на фоні погіршення відносин із Росією. *Регіональні студії*. 2019. № 19. С. 74-78.
4. Anthony V. Rinna. The Beijing–Minsk Partnership and Belarus's Role in China's Economic Relations with the European Union. Volume 57, Issue 1. 2021. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0009445520984756#body-ref-bibr34-0009445520984756> (дата звернення: 29.04.2024).
5. Голянич Б. В., Вакуленко В. Р. Шанхайська організація співробітництва: історія, стан та перспективи. *Політичне життя*. 2023. № 3. С.105-123.
6. Preiherman Y. Belarus-China relations amid geostrategic challenges. Blog No : 2024 / 8. 2024. URL:<https://avim.org.tr/Blog/BELARUS-CHINA-RELATIONS-AMID-GEOSTRATEGIC-CHALLENGES-08-02-2024> (дата звернення: 29.04.2024).
7. 从“全面战略伙伴”到“全天候战略伙伴” – 中国—白俄罗斯关系的十年跨越. URL: http://www.rmhb.com.cn/zt/ydyl/202307/t20230712_800336584.html (дата звернення: 29.04.2024).
8. Stonis D. Caught between Russia and China: Belarus Scrambles for Support. URL: <https://www.isdp.eu/caught-between-russia-and-china-belarus-scrambles-for-support/> (дата звернення: 01.05.2024).
9. Гриценко А., Ярмоленко В. Інтереси режиму Лукашенка в контексті візиту до Китаю. Експертна аналітика. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/interesy-rezhymu-oleksandra-lukashenka-v-konteksti-vizytu-do> (дата звернення: 03.04.2024).
10. 谢小用大使就中白关系、两国经贸合作、共建“一带一路”合作等问题接受21世纪经济报道专访. URL: http://by.china-embassy.gov.cn/sssgxwdt/202312/t20231230_11215533.htm (дата звернення: 02.05.2024).
11. 中國與白俄羅斯全方位合作扎實推進 URL: <http://cpc.people.com.cn/BIG5/n1/2023/0301/c64387-32633558.html> (дата звернення: 04.04.2024).
12. Kizima S. 'StrategiyaBelarusi v kontekstepolitikiglobal'nykhaktorov' [Belarus's Strategy in the Context of the Politics of Global Actors]. *Upravlencheskoyekonsul'tirovaniye [Management Consulting]*, 1(97), 24–28. 2017. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0009445520984756#body-ref-bibr34-0009445520984756> (дата звернення: 02.05.2024).
13. 谢小用大使就中白关系、两国各领域合作及共建“一带一路”等问题接受人民网专访. URL: http://by.china-embassy.gov.cn/sssgxwdt/202308/t20230830_11135844.htm (дата звернення: 03.04.2024).

14. Шуляк А., Кулик С. «Стадіонна дипломатія» Китайської Народної Республіки в контексті її геополітичних інтересів. *Регіональні студії*. Луцьк. Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2023. № 1 (15). С.124-158.

References:

1. Valion O. Vplyv hlobalizatsii na ekonomiku Respubliki Bilorus na suchasnomu etapi. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats «Ukraina-Yevropa-Svit». 2017. Vyp. 20. S. 194-202.
2. Kaczmarek M., Jakóbski J., Kardaś S. The effects of China's economic expansion on Eastern Partnership countries. EU-STRAT Working Paper No. 172019. URL: <https://refubium.fu-berlin.de/bitstream/handle/fub188/24773/EU-STRAT-Working-Paper-No.-17.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (data zvernennia: 02.05.2024).
3. Polovyi T. Ye. Rozshyrennia ekonomichnykh i politychnykh mizhnarodnykh kontaktiv respubliky Bilorus na foni pohirshennia vidnosyn iz Rosiieiu. *Rehionalni studii*. 2019. № 19. S. 74-78.
4. Anthony V. Rinna. The Beijing–Minsk Partnership and Belarus's Role in China's Economic Relations with the European Union. Volume 57, Issue 1. 2021. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0009445520984756#body-ref-bibr34-0009445520984756> (data zvernennia: 29.04.2024).
5. Holianych B. V., Vakulenko V. R. Shanhaiska orhanizatsiia spivrobotnytstva: istoriia, stan ta perspektyvy. *Politychne zhyttia*. 2023. № 3. S.105-123.
6. Preiherman Y. Belarus-China relations amid geostrategic challenges. Blog No : 2024 / 8. 2024. URL: <https://avim.org.tr/Blog/BELARUS-CHINA-RELATIONS-AMID-GEOSTRATEGIC-CHALLENGES-08-02-2024> (data zvernennia: 29.04.2024).
7. From «comprehensive strategic partner» to «all-weather strategic partner» – a ten-year leap in China-Belarus relations. URL: http://www.rmhb.com.cn/zt/ydy1/202307/t20230712_800336584.html (data zvernennia: 29.04.2024).
8. Stonis D. Caught between Russia and China: Belarus Scrambles for Support. URL: <https://www.isdp.eu/caught-between-russia-and-china-belarus-scrambles-for-support/> (data zvernennia: 01.05.2024).
9. Hrytsenko A., Yarmolenko V. Interesy rezhymu Lukashenka v konteksti vizytu do Kytaiu. Ekspertna analityka. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/interesy-rezhymu-oleksandra-lukashenka-v-konteksti-vizytu-do> (data zvernennia: 03.04.2024).
10. Ambassador Xie Xiaoyong accepted an exclusive interview with 21st Century Business Herald on China-Belarus relations, economic and trade cooperation between the two countries, and cooperation in jointly building the «Belt and Road». URL: http://by.china-embassy.gov.cn/sssgxwdt/202312/t20231230_11215533.htm (data zvernennia: 02.05.2024).
11. China and Belarus make solid progress in all-round cooperation. URL: <http://cpc.people.com.cn/BIG5/n1/2023/0301/c64387-32633558.html> (data zvernennia: 04.04.2024).
12. Kizima S. 'StrategiyaBelarusi v kontekstepolitikiglobal'nykhaktorov' [Belarus's Strategy in the Context of the Politics of Global Actors]. *Upravlencheskoyekonsul'tirovaniye [Management Consulting]*, 1(97), 24–28. 2017. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0009445520984756#body-ref-bibr34-0009445520984756> (data zvernennia: 02.05.2024).
13. Ambassador Xie Xiaoyong accepted an exclusive interview with People's Daily Online on issues such as China-Belarus relations, cooperation between the two countries in various fields, and the joint construction of the «Belt and Road». URL: http://by.china-embassy.gov.cn/sssgxwdt/202308/t20230830_11135844.htm (data zvernennia: 03.04.2024).
14. Shuliak A., Kulyk S. «Stadionna dyplomatii» Kytaiskoi Narodnoi Respubliki v konteksti yii heopolitychnykh interesiv. *Rehionalni studii*. Lutsk. Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. 2023. № 1 (15). S.124-158.

Holianych B. Relations between the People's Republic of China and the Republic of Belarus: geostrategic aspect

The article examines the main vectors of China's geostrategy in relation to the Republic of Belarus. The leading direction in the Belarusian geostrategy vector of the PRC remains geoeconomic, which includes the following aspects: infrastructural development, economic cooperation, innovative projects, human and cultural exchange. It has been established that since 2022, China-Belarusian relations have moved to the level of «all-weather comprehensive strategic partnership», which consists in the development of cooperation between the countries in various fields in the face of various challenges and threats arising on the way of their development and security. As part of the Chinese geo-economic initiative «One Belt, One Road», the China-Belarus Industrial Park, the Belarusian National Biotechnology Company and an automobile plant have been implemented and are actively operating on the territory of Belarus. A special place is occupied by the China-Belarus Industrial Park, which is invested and managed by China abroad. The industrial park acts as a center of innovation and technological development, attracting more than 120 companies from 15 countries of the world with investments of more than 1.4 billion US dollars.

The industries represented in the park include technology research and development, mechanical engineering, e-commerce and communications, logistics, biomedicine, artificial intelligence, 5G network development and other fields. Identified advantages for the People's Republic of China in the event of the Republic of Belarus joining the Shanghai Cooperation Organization, namely: promoting China's interests in its strategic goals in the Eurasian space, strengthening stability and security in the region, ensuring trade, economic and investment ties between the countries. It was concluded that the main vector of China's geostrategy in relation to Belarus is geoeconomic, which defines various spheres of interaction between China and Belarus. China's cooperation with Belarus contributes to China's strategy of strengthening cooperation with the Central and Eastern European regions of the EU within the framework of the «One Belt, One Road» initiative.

Keywords: *China, Belarus, geostrategy, geopolitics, foreign policy, geopolitical interests, «One Belt, One Road»*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.18

УДК 327.36:355.01

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-6958-3096>

Попадик О. Є., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ВИКЛИК КОНЦЕПЦІЇ БАЛАНСУ СИЛ

Сучасний багатополарний світ виводить на поверхню дослідження концепцію балансу сил, яка сьогодні потребує переосмислення. Анархія та розподіл сфери впливу, занепад лівих рухів та популярність праворадикальних, широка мережа терористичних організацій вказують на те, що стратегії стримування та рівноваги потребують нових підходів. У статті автор ставить під сумнів вживання термінології «баланс сил». В англійському варіанті більше використовується термін «баланс влади» (*Balance of Power*), тому ця стаття дає можливість поняття «баланс сил» розглянути не тільки у межах протистояння збройних сил та ядерної зброї. Рівень дипломатії та цифрових технологій сьогодні відіграють активну роль у міжнародній політиці, що утворює лінію розподілу між сферами домінування країн. Звідси варіативність, жорстке та м'яке балансування у створенні світового порядку формують паритетність через компроміс. Який ніколи нікого не влаштовує, але який може бути узгодженим правилом міжнародної поведінки. І хоча такі правила встановлюють більше ті країни, які мають ядерну зброю як силу впливу, роль неядерних країн є важливою. Постійне балансування між ядерними альянсами з метою захисту власних національних інтересів відкриває нові можливості концепції балансу сил. Де роль недержавних організацій, національне самовизначення, фінансово-економічний рівень та інші чинники здатні змінювати світовий порядок. У дослідженні автор аналізує моделі балансу сил Г.Моргентау, які вказують на актуальність *status quo* третіх країн, що впливає на характер балансу сил між альянсами. У роботі доводиться, що сучасний підхід до аналізу балансу сил зазнав значних змін, оскільки цифровізація має значний вплив на стратегії стримування та рівноваги. Інформаційні операції та війна в Україні демонструють, що традиційні методи, які спираються на військові альянси, не завжди ефективні. Військові альянси адаптуються та змінюються. Одні намагаючись уникнути прямого військового втручання, інші роблять це поступово. В той самий час, як політика санкцій та дипломатичного тиску теж не досягають припинення російської агресії. Що вказує на те, що механізм колективної безпеки підлягає переосмисленню. Світ фрагментується і необхідний набір сценаріїв, які можуть спрацювати в одному регіоні та залишитися нездатними в іншому.

Ключові слова: баланс сил, стримування, рівновага, Г. Моргентау.

Концепція «балансу сил» (*Balance of Power*) в міжнародних відносинах та політиці спирається на підтримку рівноваги. Основною метою є уникнення домінування однієї з країн, щоб не допустити нерівноваги у міжнародних стосунках. Така модель, на думку традиційної дипломатії, дозволяє уникнути непорозуміння та наявності центру формування політичного тиску, що може призвести до конфліктів. Як правило, під теорією балансу сил мається на увазі врівноважений розподіл енергетичних можливостей, військовий паритет, питання атомної зброї тощо. Що може бути причиною виникнення міжнародних альянсів, заради того щоб протистояти один одному з метою формування двох та більше центрів прийняття рішень. Історичний досвід демонструє, що саме дві великі війни відбувалися через протистояння двох союзів, а ті країни, які опинилися за їх межами, виявилися жертвами загарбницьких війн. Що сьогодні відбувається і в Україні.

Незважаючи на те, що ця теорія набула свого значення після Першої світової війни, над концепцію наявності рівноважної політики замислювалися у стародавні часи, що пізніше стало складовою частиною політичного реалізму. Завдяки роботам Фукідіда, Н.Макиавеллі, Т.Гоббса, Ж.Руссо, Г.Гегеля, М.Вебера, І.Канта політичний раціоналізм, що амбівалентний у моральному та аморальному етичному значенні, може бути цілком збалансованим у формуванні балансу сил на міжнародній арені. Такий принцип втілювався з самого початку існування людства, коли заради збереження, захисту та заволодіння новими територіями, спільноти об'єднувалися заради спільних

цілей. Оскільки цілі змінювалися, змінювалися і союзи, що вказує на раціональне ставлення до об'єднань. Ця універсальність союзів необхідна для рівноваги та стримування, як стабільності системи. Ці принципи можуть значно вплинути на розвиток історичних подій, допомагаючи підтримувати або змінювати мир, запобігати війнам або їх нарощувати, формувати глобальний порядок та втрачати його. Історичні приклади Ліги націй, холодної війни, Троїстого союзу та Антанти, НАТО та країни Варшавського договору свідчать не тільки про стратегію стримування у світі, але й про порушення цієї стратегії.

Коли баланс сил порушується, стосунки між альянсами ускладнюються. Що більше вказує не стільки на категорію справедливості, скільки на категорію домінування альянсів. Нинішнє суперництво між США та Китаєм чи Росією демонструє, як пошук балансу може перерости у військові протистояння, економічні санкції та політичну напруженість. Як говориться у «Великій українській енциклопедії», баланс сил не має на меті встановлення рівності у світі. «Йдеться не про повну рівність держав, а про відносну рівновагу сил. Порушення балансу сил виникає внаслідок спроби держави підвищити власний силовий потенціал. Наслідком порушення балансу сил може стати воєнний конфлікт, який часто призводить до зміни військово-політичних і економічних потенціалів залучених держав і зрештою сприяє відновленню балансу сил. Мета політики балансу сил – уникнути домінування в системі міжнародних відносин однієї держави чи групи країн» [1]. Тому сьогодні під балансом сил більше розуміється концепція стримування, як категорія відносної рівноваги.

«Першими лідерами, які пропагували необхідність стримування зростання домінуючої іноземної держави шляхом балансування, були Франческо Сфорца, герцог Міланський, і Лоренцо Медічі, правитель Флоренції. Історик і прихильник родини Медічі Бернардо Ручеллаї ввів фразу «баланс сил» в історичний аналіз у своїй «De Bello Italico», де обговорювалася зовнішня політика Флоренції та розповідалося про вторгнення Франції в Італію в 1493 році» [6].

В Україні цю концепцію вивчають І. Паніна, І. Дерев'янок, С. Федуняк, М. Примуш, М. Генік, В. Максимець, П. Циганков та інші. Низка праць пов'язана з аналізом типів міжнародних систем, теорією зв'язків, неореалізмом та політичним раціоналізмом у міжнародній політиці, теорією конфліктів тощо. Більш ґрунтовні дослідження зустрічаються у фундаментальних працях Р. Арона, Г. Морґентау, Т.Тейлора, М. Шігана тощо. Теоретичним аналізом цього дослідження є робота Г. Морґентау «Політика між народами. Боротьба за владу і мир», де з точки зору політичного реалізму автор надає тезу про значення національних інтересів, що визначається у стратегіях влади та безпеки у міжнародних відносинах.

Основна *мета* дослідження полягає в аналізі трансформації традиційної концепції балансу сил у контексті глобалізаційних викликів. Завдання, що було поставлено у відповідності до мети, є прагнення виявити, як глобалізація впливає на міжнародні відносини, змінюючи динаміку балансування між державами. Гіпотеза, що висувалася на початку дослідженні полягає у тому, що поява нових акторів, таких як міжнародні організації, недержавні суб'єкти та транснаціональні корпорації у міжнародних відносинах, впливає на зміну двох стратегій балансу сил: рівноваги та стримування. Що є відповіддю на глобальні виклики, такі як тероризм, екологічні катастрофи, економічні кризи та війна в Україні.

Ганс Морґентау, дослідник політичного реалізму, бачить причину створення альянсів у прагненні до влади одних націй над іншими. Тому поняття як стабільності, так і нестабільності залежать від принципу поведінки суверенних націй, які на міжнародній арені діють у вигляді суверенних держав та використовують політику балансу сил не тільки у зовнішніх стосунках, але й всередині країни. «Поняття рівноваги або балансу знайшло своє важливе застосування й за межами міжнародного поля, у сфері внутрішньої політики. Діяльність парламенту розвивалася через баланс влади. Багатопартійна система особливо сприяла такому розвитку подій. Тут дві групи, кожна з яких представляє меншість законодавчого органу, часто протистоять одна одній, і формування більшості залежить від голосів третьої групи. Третя група буде прагнути приєднатися до потенційно чи фактично слабшої з двох, таким чином накладаючи стримування на сильнішу» [8, с.127]. Баланс сили ефективний у відносно стабільній структурі суспільства, коли конкуренція та відкритість правових принципів здатні забезпечувати консенсус. Так суспільство та влада, конкуруючи один з одним за ефективність політичних дій, впливають на спільний розвиток суспільства.

У міжнародній політиці інстинкт самозбереження впливає на захист націй від небезпеки зовнішньої агресії. Оскільки жодна країна сама по собі не є достатньо сильною, щоб відчувати себе у небезпеці, необхідне формування альянсів і контральянсів заради власного захисту. Так виникає

впевненість, що якщо будь-яка держава буде мати домінуючу позицію в міжнародних справах, це стане явною загрозою для інтересів і буття решти світу. Тому необхідно підтримувати баланс сили в міжнародній політиці, заради миру. Звідси класичний постулат «хочеш миру, готуйся до війни» закладений у формування альянсів.

У 9 розділі своєї роботи «Політика між народами. Боротьба за владу і мир» Г. Моргентау пише про «Два основні патерни балансу сил». Коли між двома націями виникають конфлікти, можливі деякі варіанти формування балансу сил. Він апелює до історичних подій 1812 р., коли Франція протистояла Росії; 1931-1941 рр., Японія протистояла Китаю тощо. Між двома державами націями були інші держави нації, які були втягнуті у конфлікти та війни. Звідси можливі декілька сценаріїв протистояння, де крім нації А та В, є ще умовна нація С. Нація А намагається збільшити свою владу по відношенню до нації В до такого рівня, щоб вона могла контролювати та впливати на рішення нації В. Остання, в свою чергу, намагатиметься збільшити свою владу до такої міри, щоб вона могла протистояти тиску А. Це врівноваження протилежних сил триватиме пропорційно один до одного до того часу, поки одна нація не отримає або не повірить, що вона отримала вирішальну перевагу над іншою нацією.

Така стабільність функціонує завдяки нестабільності, як загрози від іншої нації. Оскільки ситуація протистояння має тенденцію постійно змінюватися, політика підлягає постійному корегуванню, відповідно до змін. Інші нації теж змушені корегувати свою внутрішню політику відповідно до приналежності до альянсу (див рис. 1) [8, с.131].

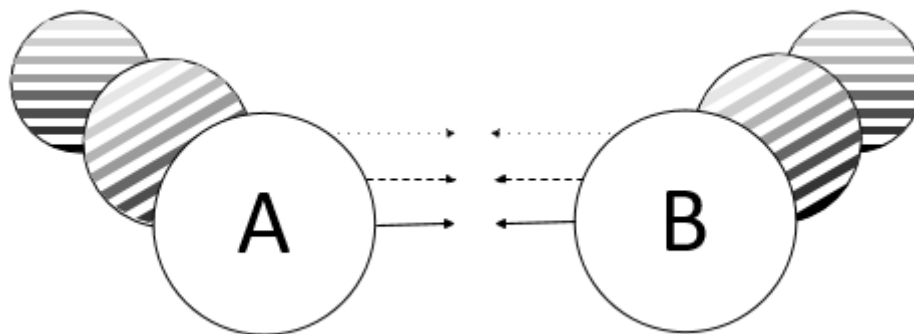

Рисунок 1. Патерн 1. (за Г.Моргентау)

Інший патерн теж стосується протистояння націй А та В, проте врівноваження їхньої позиції відбувається через прагнення доминувати над нацією С. Додаткова функція такої стабільності протистояння полягає у прагненні захисту від впливу свого конкурента на націю С. Приміром, можна згадати протистояння між Великобританією та Радянською Росією, як капіталістичного та соціалістичного альянсів, стосовно Китаю наприкінці 20 рр. ХХ ст.

За право впливати на внутрішню та зовнішню політику нації С у балансі протистояння між А та В можливо декілька варіантів розвитку стосунків. Г. Моргентау наводить чотири приклади. Перші два приклади вказують на те, яким чином формуються міжнародні стосунки між країнами А та В, коли додаткова функція у балансі сил може вплинути або на захист незалежності країни С (чого будуть прагнути А та В одночасно), або на підкорення країни С однією з сильних країн (рис.2). Країна С не буде мати статус кво та буде підкорена інтересам країни А (як продемонстровано на рисунку справа).

Якщо інтереси країни С будуть враховуватися лише однією зі сторін, можна говорити про спільну політику між С та В, де домінують партнерські стосунки проти А (рис. 3 [зліва]). Також можливий і четвертий варіант, як поява ще однієї країни, яка буде відігравати значну роль у формуванні балансу сил. І інтерес до неї буде значно вище у альянсів, ніж до країни С. Кожний з альянсів буде намагатися вибудувувати свій сценарій з країною D, щоб мати певний ресурс проти свого суперника (рис. 3[справа]). Проте, з часом бажання впливати та залучати країну С у свої власні інтереси може повернутися. Тому важливо балансувати між альянсами, враховуючі власні національні інтереси, а не лише інтереси альянсів. Така стратегія у межах політичного реалізму спирається на реальну політику та реальні можливості, що отримало назву Realpolitik. Коли не тільки великі держави вибудовують зовнішню політику симетрично власним інтересам.

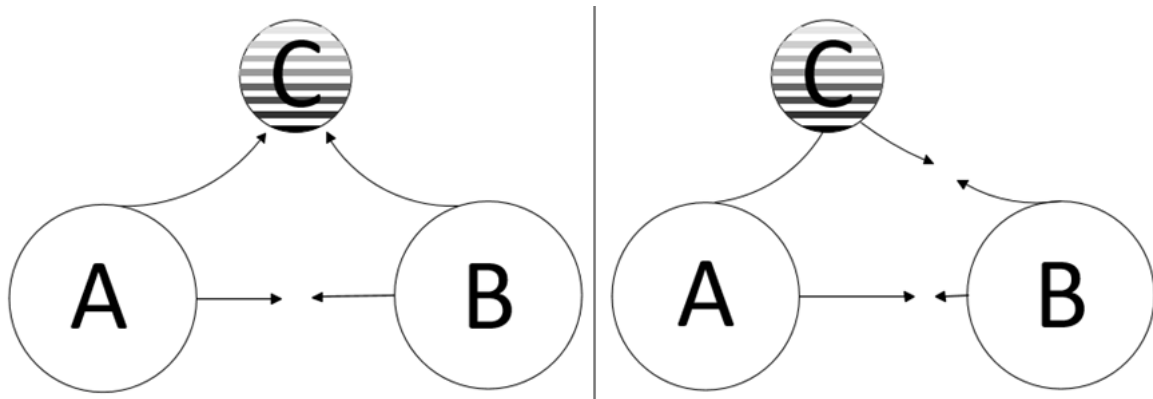

Рисунок. 2. Патерн 2. (за Г.Моргентау)

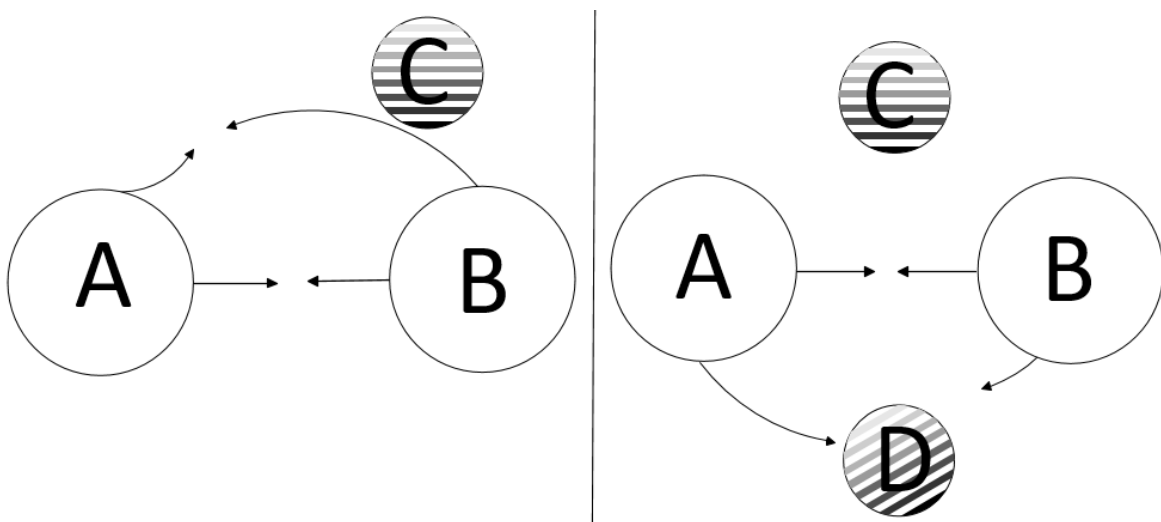

Рис. 3. Патерн 3. (за Г.Моргентау)

Проте, сьогодні дослідження Г. Моргентау потребує ретельного доповнення, оскільки сучасний світ багатополарний і можливі додаткові сценарії розвитку стосунків. Цікаво те, що малі нації можуть виграти у своєму власному розвитку, якщо будуть зберігати свій нейтралітет, коли відбувається протистояння за патернами 2 та 3. Це зумовлює існування так званих буферних держав — слабких держав, розташованих поруч із могутніми й обслуговуючих їхню військову безпеку. «Відомим прикладом буферної держави, завдяки своєму існуванню, є влада Бельгії від початку своєї історії як незалежної країни з 1831 до Другої світової війни» [8, с.133].

Як пише українська дослідниця Віра Максимець «В основі розуміння, запропонованого Г. Моргентау, лежало визначення балансу сил за допомогою синонімічного поняття «рівновага», яке визначає стабільність усередині системи, утвореної з деякого числа автономних агентів. Зовнішній вплив може привести до порушення цієї рівноваги, проте система демонструє здатність повернення до споконвічного або нового рівноважного стану в ситуації міжнародної анархії. При цьому ключове для реалізму поняття «інтерес» визначається в термінах сили, і є універсальною, об'єктивною категорією» [2, с.10].

Дві основні стратегії, які не є вичерпними, але які є домінуючими у розвитку балансу сил – рівновага та стримування, здатні змінювати полярність світу.

Рівновага. З точки зору стабільності як динамічної системи, вона залежить від активного балансування, розподілу та взаємообміну інформації в середині системи. Синергія хаосу утворює порядок, а його відсутність може призвести до нестабільності. Такий парадокс вказує на те, що однополярний світ є більш загрозливим, ніж біполярний та мультиполярний, оскільки відсутня система стримування агресії.

Теорія рівноваги стала принципом дипломатії з 1648 р. до 1914 р., коли політика визначалася основними гравцями у міжнародних стосунках та конфліктах. Симетрія розподілу ресурсів утворює баланс впливу, тому будь які зміни потребують постійного корегування щодо створення нових альянсів, зміни риторики у дипломатичних стосунках, гнучкість або стійкість.

Оскільки баланс сил може бути як біполярним, так і багатополярним, стратегія корегування балансу може бути різною. У біполярних системах вона може бути стійкою, тому що є основні альянси, які мають значну силу. Як це, наприклад, відбувалося в часи холодної війни між США та Радянським союзом (див. рис 1.). У багатополярних системах, навпаки, держави повинні постійно адаптувати свої стратегії для підтримки альянсів, оскільки боротьба відбувається за залучення додаткового ресурсу з боку нейтральних країн (див. рис.2). Накопичення військової сили та озброєння залежить від рівня гнучкості, фінансових пріоритетів та витрат, а також від позицій статус кво третіх країн. Наприклад, у Швеції, часи Другої світової війни завдяки нейтралітету вдалося зберегти свою територію та стабільність розвитку під час війни. А сам нейтралітет Швейцарії був критично важливим для як для Німеччини, так і для Франції, оскільки він забезпечував певний рівень захисту від ескалації конфлікту в регіоні.

Стимування. Ця стратегія може бути як прямою, так і розширеною. Якщо пряме стимування стосується захисту власних інтересів та кордонів, то розширене стосується інтересів союзників альянсу та їх суперників. Коли ядерна зброя часів холодної війни була основним елементом стимування, розуміння наслідків її використання були жахливими для всіх країн. Як для учасників альянсів, так і для нейтральних країн.

Сьогодні крім зброї стратегія стимування використовує дипломатичні, економічні, політичні інструменти тиску і навіть культурні. В умовах широкомасштабної війни росії проти України набуло свого розвитку поняття «cancel culture», що у перекладі означає «культуру скасування». Широка кампанія відмови від поваги до культурних та політичних діячів, які пов'язані з російським агресором, вплинуло на скасування домінуючого статусу російської мови та культури в українському публічному просторі. На міжнародному рівні культура скасування також виявляється в осудженні російських дій. Європейські країни та організації переглянули свої дипломатичні відносини з країною агресором та дистанціювалися від росії.

Висновки. Проте, політичний реалізм, де теорія балансу сил набула свого розвитку, сьогодні викликає багато критики. Це пов'язано з тим, що раціоналізм у політичному полі не завжди спрацьовує. Оскільки емоційна складова часто знаходить місце під час терористичних атак, це ставить під сумнів ефективність раціонального стимування перед емоційним противником.

Ще однією причиною є те, що з розвитком цифрових технологій з'явилося чимало кібератак, де ідентифікація зловмисника дуже складна. Тому ядерна зброя, як ресурс протистояння, все ще залишається важелем впливу та розподілом сфер контролю. Водночас, без розвитку цифрових технологій атомна зброя перетворюється на загрозу для тієї країни, яка використовує її як стратегію стимування. Не випадково Іран, як ядерна країна, заборонив пасажирам мати при собі пейджери та рації на авіарейсах. Це відбулося після того, як «в Лівані відбулися одночасні вибухи пристроїв зв'язку, які члени «Хезболли» (США визнали її терористичною організацією, тоді як ЄС визнав такою лише її воєнізоване крило, але не політичну партію) використовували для зашифрованої внутрішньої передачі повідомлень. За даними МОЗ Лівану, всього в результаті вибухів загинули щонайменше 37 людей, у тому числі кілька дітей, ще близько трьох тисяч осіб отримали поранення, багато з яких були випадковими цивільними особами» [7]

По третє, глобалізація та розвиток міжнародних інституцій змінили форму міжнародних стосунків, де позиція сили не завжди перемагає. Наприклад, «в липні 2006 року Хезболла запустила по Ізраїлю ракети та зайшла на територію, вбивши вісьмох солдатів та захопивши у полон двох. 13 липня, наступного ж дня, Ізраїль атакував з суші, моря та повітря, запровадив повну блокаду, яка тривала до вересня 2006 року» [3]. Ці події ввійшли в історію як Друга ліванська війна і вона

викликала гостру критику з боку міжнародного товариства, оскільки загинуло більше ніж тисяча мирного населення Лівану.

Таким чином, на сьогодні концепція балансу сил в сучасному світі вимагає переосмислення у світлі нових глобальних викликів. Гібридні війни носять прихований характер, тому зв'язок між основними гравцями міжнародної політики та структурами, до яких вони мають відношення, дуже складно встановити. Глобалізація трансформує міжнародні стосунки, де військова сила не завжди є вирішальним фактором. Необхідно адаптувати концепцію балансу сил, враховуючи нові динаміки і складності сучасного світу.

Бібліографічний список:

1. Велика українська енциклопедія. Баланс сил. URL: https://vue.gov.ua/Баланс_сил (дата звернення: 05.09.2024).
2. Максимець В. Концепція «балансу сил» в центрально-європейському регіоні крізь призму російської агресії проти України: теоретико-методологічні аспекти. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2018. Вип.8. С.9 – 14.
3. Ми-Україна. Війна Ізраїлю та Хезболли: чому ЦАХАЛ заходить у Ліван і до чого це призведе. URL: <https://weukraine.tv/article/vijna-izrajilju-ta-khezbollahi-chomu-tsakhal-zakhodit-u-livan-i-do-choho-tse-prizvede/> (дата звернення: 30.09.2024).
4. Паніна І. Г. Дослідження миру: основні теоретичні перспективи. *Політичне життя*. 2022. №1. 92 – 107.
5. Федуняк С. Вплив російсько-української війни на діяльність провідних інститутів безпеки в контексті формування нової моделі міжнародних відносин. *Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*: зб. наук. праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2022. Том 11. С. 131-140.
6. Alfarsi H. Balance of Power Theory: what is it and how is it maintained. Profolus. <https://www.profolus.com/topics/balance-of-power-theory-what-is-it-and-how-is-it-maintained/> (date of access: 30.09.2024).
7. CNN: у пейджерках "Хезболли" були заміновані акумулятори. Радіо свобода. 27 вересня 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-khezbollah-peydzheri-vybukhivka-akumulyatory/33137707.html> (дата звернення: 30.09.2024).
8. Morgenthau H. J. *Politics among Nations: The Struggle of Power and Peace*. N.Y.: Alfred A. Knopf, 1949. 421 p.

References:

1. Velyka ukraïns'ka entsyklopediya. Balans syl. URL: https://vue.gov.ua/Баланс_сил (data zvernenya: 05.09.2024).
2. Maksymets' V. Kontseptsiya «balansu syl» v tsentral'no-yevropeys'komu rehioni kriz' pryzy mu rosiys'koyi ahresii proty Ukrayiny: teoretyko-metodolohichni aspekty. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2018. Vyp.8. S.9 – 14.
3. My-Ukrayina. Viyina Izrayilyu ta Khezbollahy: chomu TSAKHAL zakhodyt u Livan i do choho tse pryzvede. URL: <https://weukraine.tv/article/vijna-izrajilju-ta-khezbollahi-chomu-tsakhal-zakhodit-u-livan-i-do-choho-tse-prizvede/> (data zvernenya: 30.09.2024).
4. Panina I. H. Doslidzhennya myru: osnovni teoretychni perspektyvy. *Politychne zhyttya*. 2022. №1. 92 – 107.
5. Fedunyak S. Vplyv rosiys'ko-ukraïns'koyi viyny na diyal'nist' providnykh instytutiv bezpeky v konteksti formuvannya novoyi modeli mizhnarodnykh vidnosyn. *Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiynny menezhment*: zb. nauk. prats'. Chernivtsi: Chernivets'kyi nats. un-t, 2022. Tom 11. S. 131-140.
6. Alfarsi H. Balance of Power Theory: what is it and how is it maintained. Profolus. <https://www.profolus.com/topics/balance-of-power-theory-what-is-it-and-how-is-it-maintained/> (date of access: 30.09.2024).
7. CNN: u peydzherakh "Khezbollahy" buly zaminovani akumulyatory. Radio svoboda. 27 veresnya 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-khezbollah-peydzheri-vybukhivka-akumulyatory/33137707.html> (data zvernenya: 30.09.2024).
8. Morgenthau H. J. *Politics among Nations: The Struggle of Power and Peace*. N.Y.: Alfred A. Knopf, 1949. 421 p.

Popadyk O. Globalization and the challenge of the balance of power concept

The modern multipolar world brings to the forefront the study of the balance of power concept, which today requires rethinking. Anarchy and the distribution of spheres of influence, the decline of leftist movements and the rise of far-right ones, along with a wide network of terrorist organizations, indicate that strategies of deterrence and equilibrium need new approaches. In this article, the author questions the use of the terminology "balance of power." [Which is more commonly used in translation into Ukrainian not as "balance of power", but as "balance of strength"]. The English version more commonly uses the term "balance of power," thus this article allows for the balance of power to be examined not only within the context of military confrontation and nuclear weapons. The level of diplomacy and digital technologies today play an active role in international politics, creating a dividing line between spheres of dominance among countries. Hence, the variability, hard and soft balancing in the formation of a world order creates

parity through compromise. This compromise never satisfies anyone, but it can serve as an agreed-upon rule of international behavior. Although such rules are primarily established by countries with nuclear weapons as a means of influence, the role of non-nuclear states is significant. Continuous balancing among nuclear alliances in order to protect national interests opens new opportunities for the balance of power concept. Here, the role of non-state organizations, national self-determination, financial-economic levels, and other factors can change the world order. In this study, the author analyzes the balance of power models of H. Morgenthau, which indicate the relevance of the status quo of third countries that influences the nature of the balance of power among alliances. The work demonstrates that the modern approach to analyzing the balance of power has undergone significant changes, as digitalization has a profound impact on strategies of deterrence and balance. Information operations and the war in Ukraine illustrate that traditional methods relying on military alliances are not always effective. Military alliances are adapting and evolving – some are trying to avoid direct military intervention, while others are doing so gradually. At the same time, the policies of sanctions and diplomatic pressure have not succeeded in halting Russian aggression. This indicates that the mechanism of collective security requires rethinking. The world is fragmenting, and there is a need for a set of scenarios that may work in one region and remain ineffective in another.

Keywords: *balance of power, deterrence, equilibrium, H. Morgenthau*

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Стаття повинна містити в явному чи неявному вигляді такі елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редколегія залишає за собою право редагування текстів статей.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються *рецензією* доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри про рекомендацію до друку.

Усі статті, які подаються до журналу, піддаються сліпому рецензуванню.

Публікація статей в межах черги надходження та зареєстрованого обсягу журналу є **безкоштовною**. В першу чергу розглядаються з метою публікації статті англійською мовою.

Орієнтовний обсяг статті, включаючи ілюстрації та таблиці – 16-20 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; береги: верхній, нижній – 20 мм, правий – 10 мм, лівий – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами допускається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати).

Важливо звернути увагу на наступне: необхідно використовувати **кутові лапки** «Текст»; розрізняти символи **defіс і тире** (тире відокремлюється з обох боків пропусками і довше дефіса); виставляти **нерозривні пробіли** між ініціалами та прізвищем, сторінкою і відповідним номером у посиланнях та списку використаних джерел, між датою і роком тощо (напр. В. С. Стуса; с. 22–28; 27 березня 2016 р.; м. Київ); по тексті **уніфікувати скорочення** (напр. зупинитися на одному з варіантів – 2014 р. або 2014 рік); розшифровувати **абрєвіатури** при першому згадуванні і лише відтак вживати надалі; між словами залишати по одному пробілові (прибрати **зайві пробіли**).

Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Схеми, графіки, діаграми, формули і таблиці повинні бути складені безпосередньо в текстовому редакторі і розміщені строго в межах зазначених вище розмірів сторінки. Таблиці формуються в редакторі за допомогою пункту меню «Таблиця». Формат таблиць лише книжковий.

Рукопис статті подається в електронному вигляді, виконаний у текстовому процесорі MS Word for Windows (збережений у форматі doc або rtf), який надсилається на електронну адресу: **politlifejournal@gmail.com** із зазначенням латиницею прізвища автора/авторів (наприклад: Nagornyak).

Перелік літературних джерел розташовується або за алфавітом, або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком «**Бібліографічний список:**» та оформлюється згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 і виконується мовою оригіналу. Бажано, за наявності, надавати DOI-адресу цитованого матеріалу. Джерела в переліку посилань **нумеруються вручну** (без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»). Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3, с. 5-6] або [3, с. 145; 5, с. 25; 7, с. 348]. Якщо в Бібліографічному списку є хоча б одне видання кирилицею, після нього вміщується References – бібліографічний список у «латинізованому» вигляді: в ньому всі кириличні літери транслітеруються латиницею. Для автоматичної транслітерації кирилических джерел можна скористатися сайтами та <https://slovnuk.ua/translit.php> – для українських джерел.

Структура статті: УДК, ORCID-ідентифікатор автора, прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова українською мовою, текст статті, бібліографічний список, бібліографічний список (References) латиницею; прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою. Обсяг кожної з анотацій – українською та англійською мовою – не менше 1800 знаків, враховуючи пробіли та не враховуючи ключові слова.

Реєстрацію в системі ORCID можна здійснити за адресою: <https://orcid.org/>

Зразок оформлення статті:

УДК

ORCID-ідентифікатор автора

Прізвище та ініціали автора, назва організації

НАЗВА СТАТТІ

Анотація (не менше 1800 знаків) та ключові слова українською мовою

Текст статті

Бібліографічний список:

References:

ПІБ, Назва статті, анотація (не менше 1800 знаків), та ключові слова англ. мовою

Приклад оформлення Бібліографічного списку:

1. Андріяш В. Державна етнополітика України в умовах глобалізації. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Оцінка спеціальними службами Данії актуальних загроз національній безпеці. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosynu/otsinka-spetsialnomy-sluzhbamy-daniyi-aktualnykh-zahroz> (дата звернення: 21.04.2024).
3. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. ОПОРА. 01.06.2022. URL : https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-rovnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori (дата звернення: 21.03.2024).
4. Рибій О.В. Процеси трансформації політичних інститутів: етапи та рушії : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ : ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2011. 15 с.
5. Корупційні ризики. НАЗК. 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&f1=1&page=8 (дата звернення: 20.04.2024).
6. Безуглий П. Г. Чинники та наслідки міграційного руху в Україні. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 3. С. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Люстрація в Україні як засіб легітимації нового політичного режиму / Бондаренко С. В., Зайченко І. А., Нагорняк Т. Л. [та ін.]. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 2. С. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2.
8. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання : монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 288 с.
9. Потенціал взаємодії Уряду і суспільства потрібно використати для модернізації країни : Інтерв'ю Голови Держінформнауки Володимира Семиноженка. *Міжнародний діловий журнал Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (дата звернення: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (дата звернення: 11.08.2018).

11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Приклад оформлення розділу References для поданого вище бібліографічного списку:

1. Andriyash V. (2013) Derzhavna etnopolityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi (State ethnopolitics of Ukraine in the conditions of globalization). Mykolayiv : Vyd-vo CHDU im. Petra Mohyly, 328 p.
2. Otsinka spetsialnykh sluzhby Danii aktualnykh zahroz natsionalnii bezpetsi (Danish Special Services' assessment on current threats to national security). National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/otsinka-spetsialnykh-sluzhby-daniyi-aktualnykh-zahroz> (date of access: 21.04.2024)
3. Mediaspozhyvannya ukraintsiv v umovakh povnomasshtabnoyi viyny. Opytuvannya OPORI (Media consumption of Ukrainians in conditions of full-scale war. OPORA survey). OPORA. 01.06.2022. URL : https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannya-ukraintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannya-opori (Access date: 21.03.2024).
4. Rybii O.V. (2011) Protsesy transformatsii politychnykh instytutiv: etapy ta rushii : avtoref. dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.01 (Processes of transformation of political institutions: stages and drivers: abstract of the thesis ... Ph.D. on Political Sciences). Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa, 15 s.
5. Koruptsiini ryzyky (Corruption risks). NAZK (NACP). 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&f1=1&page=8 (Access date: 20.04.2024).
6. Bezuglyi P. G. Chynnyky ta naslidky` migracijnogo ruxu v Ukraini (Factors and effects of migrations in Ukraine). *Politychne zhyttya (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 3. S. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Lyustraciya v Ukraini yak zasib legitymaciyi novogo politychnogo rezhymu (Lustration in Ukraine as the mean of new political order legitimation) / Bondarenko S. V., Zajchenko I. A., Nagornyak T. L. [ta in.]. *Politychne zhyttya (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 2. P. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2
8. Polovyi M. A. Politychni procesy: teoriya ta prakty`ka modelyuvannya (Political processes: theory and practice) : monograph. Odesa: Feniks, 2011. 288 p.
9. Potencial vzayemodiyi Uryadu i suspilstva potribno vykorystaty dlya modernizaciyi krayiny : Interv`yu Golovy Derzhinformnauky Volody`my`ra Semy`nozhenka (Government-society interaction potential should be used to modernize country: Interview of the Head of the State Agency of Science). *Mizhnarodnyj dilovyj zhurnal Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (Access date: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (Access date: 11.08.2018).
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); ORCID-ідентифікатора, наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назви статті.

Рукописи статей та диски авторам не повертаються.

Тел. для довідок: (099) 35-95-943

E-mail: politlifejournal@gmail.com

politzhyttya@i.ua

Науковий журнал
ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Виходить чотири рази на рік
№ 4, 2024 р.

Свідоцтво КВ 22504-12404ПР від 27.01.2017
Ідентифікатор медіа R30-03165 від 14.03.2024
Тираж 300 прим. Замовлення №PL-24-4

Адреса редакції:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к.418.
Тел.: гол. ред.: (0432) 508-779;
відп.секр.: (099) 35-95-943;
e-mail: politlifejournal@gmail.com
polit-period.div@donnu.edu.ua

Адреса видавця:

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
тел.: +380 432 50 89 37
e-mail: res.pro-rector@donnu.edu.ua
Свідоцтво ДК №5945 від 15.01.2018

Дизайн обкладинки: І. О. Мельничук
Переддрукарська підготовка видання: М. В. Дубель
Технічний редактор: М. В. Дубель

Підписано до друку 25.11.2024. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 13,6. Обл. видавн. арк. 15,6
